

Pilvi Hämeenaho

Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa

Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä
ja hyvän arjen rakentumisesta

TUTKIMUS

TUTKIMUS 129

Pilvi Hämeenaho

Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa

**Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä
ja hyvän arjen rakentumisesta**

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Liikunta-rakennuksen salissa L303
kesäkuun 6. päivänä 2014 kello 12.

**TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS**

© Pilvi Hämeenaho ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Pilvi Hämeenaho

ISBN 978-952-302-221-8 (painettu)

ISSN 1798-0054 (painettu)

ISBN 978-952-302-222-5 (verkkojulkaisu)

ISSN 1798-0062 (verkkojulkaisu)

[http://urn.fi/URN:ISBN: 978-952-302-222-5](http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-222-5)

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2014

Tutkimuksen ohjaajat

Jyrki Pöysä

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Sakari Karvonen

Helsingin yliopisto

Hjelt-instituutti

Esitarkastajat

Seppo Knuutila

Itä-Suomen yliopisto

Suomen kieli ja kulttuuritieteet

Laura Assmuth

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden laitos

Vastaväittäjä

Seppo Knuutila

Itä-Suomen yliopisto

Suomen kieli ja kulttuuritieteet

Tiivistelmä

Pilvi Hämeenaho. Everyday networks of wellbeing in sparsely populated rural Finland. Ethnological research on mothers' perceptions regarding public services. [Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentumisesta.] Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL). Tutkimus 129. 236 sivua. Helsinki, Finland 2014. ISBN 978-952-302-221-8 (painettu); ISBN 978-952-302-222-5 (verkkojulkaisu)

Tämä tutkimus tarkastelee maaseudulla asuvien perheenäitien arkielämän kulkua ja heidän käsityksiään hyvästä arjesta. Sen kohteena on erityisesti palvelujen käyttö ja niiden merkitys osana arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista. Tarkastelen julkisia palveluja hyvinvointiresurssina, joka muodostaa äitien lähipiiristä ja paikallisyhteisöltä saatavan avun kanssa arkielämään kuuluvan hyvinvoinnin tuottamisen verkoston. Tässä verkostossa äidit toimivat sekä avun saajina että antajina.

Keskeiset tutkimuskysymykset ovat: Millaisista tekijöistä hyvä arki äitien kerhtoman mukaan rakentuu? Mitä maaseutu ja paikallinen yhteisö merkitsevät heidän arjessaan? Mikä on julkisten palvelujen rooli osana hyvän arjen rakentumista ja pysyvyyttä? Väitöskirja perustuu etnografiselle tutkimusotteelle ja haastattelu- ja havainnointimenetelmin kerätylle aineistoille. Tärkeimmän aineiston muodostavat 25 haastattelua: 14 perheenäitien haastattelua, 7 sosiaalipalvelujen johtajien ja 4 työntekijähaastattelua, jotka on analysoitu laadullisen sisällönanalyysin keinoin.

Puretuessaan maaseudulla asuvien perheenäitien arkeen tekojen ja toimien tasolla tutkimus purkaa myös maalla asumiseen liittyviä kulttuurisia stereotyyppioita. Ajatus idyllisestä maaseudusta osoittautuu hyvin pysyväksi: se on äideille tuttu ja monelle myös oman elämän tavoitteellinen tila. Maaseutu on rauhallinen, turvallinen ja luonnonläheinen paikka, jossa äidit haluavat lastensa kasvavan. Toisaalta arjen realiteetit, kuten pitkät välimatkat ja harva palveluverkko, muokkaavat arjen valintoja ja tekoja idyllisten arvojen vastaisesti. Tutkimukseni osoittaa, kuinka maaseudulla asuvien äitien arki on hyvin liikkuvaa ja sujuvan arjen ylläpito perustuu yksityisautoilulle ja henkilökohtaisille kulkemisen mahdollisuuksille.

Myös julkiset palvelut ovat äideille arvo itsessään sekä tärkeä arjen tuki ja perusturva tuottava tekijä. Harvan palveluverkon maaseudulla ne saattavat kuitenkin myös heikentää arjessa koettua hyvinvointia. Tutkimus osoittaa, kuinka esimerkiksi päivystyksen huono saavutettavuus tai lasten liian pitkiksi venyvät koulumatkat vähentävät palveluja kohtaan tunnettua luottamusta ja heikentävät turvallisuuden tunnetta ja arjen sujuvuutta.

Arjen kuvaus osoittaa myös sen, että paikallisyhteisö muodostaa tärkeän auttamisen verkoston äitien arjessa. Se ei kuitenkaan tarjoa ratkaisuja jokapäiväisiin palvelutarpeisiin, eikä äitien arki välttämättä kiinnity paikallisyhteisöön tekojen ja toimien tasolla. Kun päivätyö on kaupungissa ja vapaa-ajan täyttävät oman perheen askareet, ei aikaa esimerkiksi osallistumiselle paikalliseen, yhteisölliseen

toimintaan ole. Äitien arjen kuvaus ja palvelujen käyttöön liittyvien kokemusten analyysi osoittaa, kuinka myös maaseutuperheet tarvitsevat julkisia palveluja osana arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista ja ylläpitoa. Palveluilla on tärkeä rooli niin arkielämän tukena kuin perusturvallisuuden tunnetta tuovana turvaverkko.

Avainsanat: arki, maaseutu, lapsiperheet, julkiset palvelut, palvelut, paikallisyhteisö, hyvinvoinnin verkostot, etnografia

Sammandrag

Pilvi Hämeenaho. Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentumisesta [Nätverk för välbefinnande i vardagen på landsbygden - beskrivna genom mödrars ögon. Etnologisk forskning om användningen av service och forandet av en god vardag på landsbygden i mellersta Finland]. Institutet för hälsa och välfärd. Forskning 129. 236 sidor. Helsingfors, Finland 2014. ISBN 978-952-302-221-8 (tryckt); ISBN 978-952-302-222-5 (pdf)

I den här forskningen studeras vardagslivets gång på landsbygden för familjemödrar och deras uppfattningar om en god vardag. Föremål för forskningen är främst användningen av service och dess betydelse som en del av forandet av det upplevda välbefinnandet i vardagen. Jag studerar offentlig service som en resurs för välbefinnande, som med hjälp från mödrarnas omgivning och den lokala gemenskapen bildar ett nätverk för välbefinnande i vardagslivet. I det här nätverket fungerar mödrarna som såväl mottagare som givare av hjälp.

De centrala forskningsfrågorna är: Vilka faktorer formar en god vardag enligt mödrarnas berättelse? Vad betyder landsbygden och den lokala gemenskapen i deras vardag? Vilken är den offentliga servicens roll som en del av forandet och beständigheten av en god vardag? Avhandlingen baseras på etnografisk forskningsmetod och material insamlat genom intervjuer och observationer. Det viktigaste materialet utgörs av 25 intervjuer: 14 intervjuer med familjemödrar, sju med socialtjänstchefer och fyra intervjuer med anställda. Intervjuerna har analyserats med kvalitativ innehållsanalys som metod.

När forskningen fördjupar sig i familjemödrarnas sysslor blottläggs också kulturella stereotyper om livet på landet. Tanken om en idyllisk landsbygd visar sig vara mycket beständig: den är bekant för mödrarna och för många också ett i det egna livet önskvärt tillstånd. Landsbygden är en lugn, trygg och naturnära plats, där mödrarna vill att deras barn ska växa upp. Å andra sidan modifierar vardagens realiteter, som långa avstånd och ett glest servicenät, valen och handlingarna i vardagen, i strid med de idylliska värdena. Också den offentliga servicen är för mödrarna ett värde i sig samt ett viktigt stöd i vardagen och en faktor för grundtrygghet. Den är emellertid också en faktor som försvagar välbefinnandet i vardagen. Forskningen visar hur till exempel dålig tillgänglighet på jourtjänster eller barnens alltför långa skolväg minskar förtroendet för tjänsterna och försvagar känslan av trygghet och hur smidigt vardagen flyter.

Beskrivningen av vardagen visar också hur den lokala gemenskapen utgör ett viktigt stödjande nätverk i mödrarnas vardag. Den erbjuder emellertid inte lösningar på de dagliga servicebehoven, och mödrarnas vardag är inte nödvändigtvis knuten till den lokala gemenskapen på konkret nivå. När arbetet finns i staden och sysslorna i den egna familjen fyller fritiden, finns det inte tid för att till exempel

delta i lokal samhällelig verksamhet. Beskrivningen av mödrarnas vardag och analysen av erfarenheterna av användningen av service visar hur också familjer på landsbygden behöver offentlig service som en del av forandet och upprätthållandet av det upplevda välbefinnandet i vardagen.

Nyckelord: vardag, landsbygd, barnfamiljer, offentlig service, tjänster, lokal gemenskap, nätverk för välbefinnande, etnografi

Abstract

Pilvi Hämeenaho. Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentumisesta. [Everyday networks of wellbeing in sparsely populated rural Finland. Ethnological research on mothers' perceptions regarding public services.] National Institute for Health and Welfare (THL). Research 129. 236 pages. Helsinki, Finland 2014. ISBN 978-952-302-221-8 (printed); ISBN 978-952-302-222-5 (online publication)

This study explores the everyday life practices and perceptions regarding the good life of mothers living in sparsely populated rural areas in Central Finland. The focus is on public welfare services as a part of everyday wellbeing. Public services are studied as a part of a wider network of distributing wellbeing which consists of private, local and public resources that mothers have and use in their daily lives.

The main research questions of the study are: how do mothers define a good life and what elements does it include? What is the meaning of the countryside and the local community to those living their daily lives in sparsely populated rural areas? What role do public welfare services play in the everyday networks of wellbeing in mothers' daily lives? The primary data consist of 25 semi-structured interviews with mothers (14), social service managers (7) and care workers (4). The interviews have been analysed using the method of content analysis.

When exploring the everyday life practices of mothers, the research also unravels cultural stereotypes attached to living in the countryside. The notion of a 'rural idyll' turns out to be a persistent image in Finnish cultural thought. This idyllic lifestyle was also a goal for mothers who considered the countryside to be a peaceful and safe environment for raising children. At the same time, the practical problems arising from long distances and sparse service network hinder the possibilities for idyllic living. Long distances create a heavy reliance on private mobility via automobile, and poor accessibility of services makes daily scheduling difficult for mothers with their multiple daily tasks and duties.

This study demonstrates how difficulties in accessing services and problems surrounding their use diminish the trust interviewees experienced towards the social service system and also weaken their feelings of security. At the same time, public welfare services are highly appreciated by mothers who need services such as day care on a daily basis.

This study shows how not just family and kin but also local community form an important network in giving and receiving help and care. Mothers participate in this network as care givers whose actions serve both their family and the wider local community. Nevertheless, local informal networks cannot replace public services needed by people on a daily basis. Due to their other responsibilities, mothers cannot always participate in and contribute to local activities. Public

services are needed to support and maintain the everyday wellbeing of all rural residents.

One result of this study is that public services play a significant role in constructing the subjective wellbeing of mothers. The importance of these services is twofold: they are an important everyday life support system and at the same time they are the basis for feelings of basic security.

Keywords: everyday life, rural, networks, wellbeing, families, public services, welfare services, local community, ethnography

Sisällys

Tiivistelmä.....	5
Sammandrag.....	7
Abstract.....	7
Johdanto.....	15
1.1 Tutkimuskohteena maaseudun palvelut.....	15
1.1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet.....	15
1.1.2 Arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista tutkimassa.....	18
1.2 Palvelut arjen hyvinvointiresurssina.....	20
1.2.1 Palvelut ja palvelujärjestelmä.....	20
1.2.2 Etnologinen palvelujen tutkimus.....	25
1.3 Maaseutu hyvinvoinnin paikkana ja tilana.....	29
1.3.1 Kodin paikka - arjen toimintaympäristö.....	29
1.3.2 Maaseutu kulttuurisena tilana.....	32
1.3.3 Tutkimuskäsitteet: arjen analyysin työkalut.....	36
2 Aineistot ja menetelmät.....	43
2.1 Tutkimuksessa käytetyt aineistot.....	43
2.1.1 Haastattelut ja arjen havainnointi.....	43
2.2 Aineistonkeruu ja haastattelumetodi.....	48
2.2.1 Aineistonkeruun valmistelu ja toteutus.....	48
2.2.2 Keiden arki – sellainen tieto?.....	58
2.3 Etnologinen katse maaseudun arkeen.....	61
2.3.1 Tuttuuden ja vierauden rajapinnalla.....	61
2.3.2 Aineistolähtöinen tutkimusprosessi ja etnologinen tieto.....	65
3 Perheiden arki maaseudulla.....	73
3.1 Arki ajan ja tekojen palapelinä.....	73
3.1.1 Miten tavallinen arki rakentuu?.....	73
3.1.2 Arjen toimet paikassa ja tilassa.....	84
3.2 Kodin paikan vaikutus arjen kulkuun.....	92
3.2.1 Harvaan asutulle maaseudulle sopeutunut elämäntapa.....	92
3.2.2 Idyllinen elämäntapa?.....	106
3.3 Arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumisesta.....	113
3.3.1 Tavallinen perhearki on hyvää arkea.....	113
3.3.2 Palvelut osana arkea.....	121

4 Hyvinvoinnin tuottamisen verkostot ja toimijat	129
4.1 Palvelut maaseudun arjessa.....	129
4.1.1 Palvelujen muutossuuntia.....	129
4.1.2 Toimiiko palvelu? Saavutettavuuden ja käytön sujuvuuden merkityksistä	134
4.1.3 Palveluaukko	143
4.2 Paikalliset käytännöt harvan palveluverkon maaseudulla.....	148
4.2.1 Paikallisen palvelujärjestelmän muutoksia.....	148
4.2.2 Auttajien ja autettavien yhteisö	160
4.3 Paikallisen toiminnan voimavarat	167
4.3.1 Sosiaalinen pääoma yhteisöllisen toiminnan kuvaajana	167
4.3.2 Kyläidyllin kulttuurinen muutos ja pysyvyys.....	178
5 Yhteenveto ja pohdinta.....	187
5.1 Näkökulmia perheiden arkeen tämän päivän maaseudulla	187
5.1.1 Mistä hyvä ja turvallinen arki rakentuu?	187
5.1.2 Arjen hyvinvoinnin verkostot hyvinvointitaloudessa	197
5.2 Etnologista tietoa maaseudun arjesta ja palveluista	203
5.2.1 Palvelujen merkitysten rakentuminen äitien arjessa	203
5.2.2 Katse arjen tarpeisiin ja toimijuuteen	208
5.2.3 Kyliltä kaupunkiin? Laajenevat saavutettavuuden haasteet	211
Lähteet.....	214
Liitteet.....	229

Kiitokset

Väitöskirjani valmistuessa on aika kiittää kaikkia niitä, jotka ovat minua työssäni ohjanneet, auttaneet, tukeneet ja kannustaneet. Ensimmäinen kiitos kuuluu esitarkastajilleni professori, emeritus Seppo Knuutilalle ja professori Laura Assmuthille. Kiitän heitä kaikista kommenteista, joiden avulla sain oppia paljon uutta tutkimuksen teosta ja tieteellisestä kirjoittamisesta vielä pitkän projektini loppumetreillä.

Tohtorikoulutusaikanani olen saanut ohjausta ja oppia monelta tutkijalta. Kiitän lämpimästi ohjaajiani dosentti Jyrki Pöysää, dosentti, tutkimusprofessori Sakari Karvosta, professori Hanna Snellmania ja professori Pirjo Korkiakangasta. Eriyisesti kiitän professori Laura Starkia, jolta saamani ohjauksen, avun ja kannustuksen merkitys tutkimukselleni on ollut mitä merkittävin koko työni ajan. Kiitos Laura! Eriyistä tukea tutkijaksi kasvamisen polulla olen saanut KT, YTT Liisa Heinämäeltä, jonka ansiosta tulin aikanaan löytäneeksi palvelujen tutkimuksen kiinnostavan kentän. Historian ja etnologian laitoksen johtajaa professori Jari Ojalaa haluan kiittää hyvän ja kannustavan työympäristön tarjoamisesta. Helassa on ollut helppo ottaa ensiaskeliaan tutkijana.

Suuri kiitos kuuluu myös kaikille tutkimustani rahoittaneille tahoille, joita ovat työ- ja elinkeinoministeriön Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahasto, Alli Paasikiven säätiö, Albert Hämäläisen stipendirahasto sekä Jyväskylän yliopiston humanistinen tiedekunta ja Historian ja etnologian laitos.

Haluan myös antaa suuren kiitoksen niille kahdelle työyhteisölle, joihin olen saanut näiden vuosien aikana kuulua ja jotka ovat muodostaneet arkisen työympäristöni. Kiitos siis sekä JY:n Historian ja etnologian laitoksen väelle että Terveystien ja hyvinvoinnin laitoksen Jyväskylän toimipaikan pienelle mutta pippuriselle työyhteisölle. Kiitos kuuluu kaikille kumpaisenkin talon eri laitosten, oppiaineiden, osastojen ja yksikköjen työkavereille ja kollegoille, joihin olen saanut tutustua ja joiden kanssa tehdä yhdessä töitä. Eriyiskiitos etnologian tutkijaseminaarilaisille ja ParasSos-työryhmän tutkijoille Marja Kaskisaarelle ja Katja Ilmariselle.

Haluan myös kiittää Kirsi-Maria Hytöstä, Eerika Koskinen-Koivistoa ja Minna Mäkistä hauskoista ja valaisevista etnologiaa ja tutkimusentekoa luotaavista keskusteluista, joita vuosien mittaan olen kanssanne saanut käydä. Lopuksi vielä lämmin kiitos perheelleni, ystäväilleni ja erityisesti puolisololleni Janille siitä muusta elämästä.

Jyväskylässä 4. huhtikuuta 2014

Pilvi Hämeenaho

Johdanto

1.1 Tutkimuskohteena maaseudun palvelut

1.1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Vuonna 2009 kun aloitin väitöskirjatutkimukseni tekoa, keskustelu maaseudun palveluista kävi vilkkaana. Käynnissä olleen Kunta- ja palvelurakennemuutos Paraksen¹ tuomat uudistusvaimeet, kuten tarve kuntaliitoksille ja suunnitelmat palvelujen tuottamisesta laajemmalle väestöpohjalle, aiheuttivat uhkakuvia tiettyjen seutujen asukkaiden jäämisestä ilman lähipalveluja. Paras-puitelain vaatimukseen vastaamisen haasteet nostivat esiin erityisesti vähäväkiset maaseutukunnat, joissa paine kuntaliitoksiin tai sote-alueisiin² liittymisiin oli suurin. Kun arkipäivän keskusteluissa kerroin tutkivani maaseudun palveluja, sain toistuvasti kuulla saman kommentin: ”Tutkit siis jotain, mitä ei ole.” Mielikuvat maaseudulla asuamisen mahdollisuuksista olivat negatiivisia ja huolen sävyttämiä keskustelun kiinnostuudessa lähipalvelujen katoamiseen ja palveluverkon harvenemiseen. Mutta miltä tämä kaikki näytti palveluja käyttävien, maaseudulla asuvien perheen äitien silmin katsottuna?

Kun aineistonkeruumatkoillani vierailin maaseudulla asuvien haastateltavieni luona, astuin keskelle tavallista, jokapäiväistä perhearkea. Vauvat tuhisivat leikkimatoilla ja äidit valmistivat ruokaa koulusta palaaville lapsille. Keittiönpöydän äärestä katsottuna julkisessa keskustelussa näyttävästi esillä olleet peruspalvelut ja palvelujärjestelmän muutoksiin liittyvät huolet tuntuivat kaukaisilta, jopa arkisen todellisuuden ulkopuolisilta ilmiöiltä. Perheiden arjessa kuntapolitiikan väännöt eivät näyttäneet vaikuttavan jokapäiväisiin askareisiin eikä palvelujärjestelmän mylläys muuttanut tarvetta saada lasten koulussa käynti tai pienempien päivähoito sopimaan osaksi perheen arkea. Palvelujen käyttö oli ja on osa tavallista lapsiperheen elämää, mutta millaisia merkityksiä palveluille arjen kulussa annetaan?

Tässä etnologian alan väitöskirjassani tutkin maaseudulla asuvien perheiden peruspalvelujen käyttöä ja merkityksiä, joita palveluille annetaan osana arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista. Etnografisiin menetelmiin perustuvan tutkimukseni keskeiset aineistot muodostuvat keskisuomalaisella maaseudulla asuvien perheenäitien puolistrukturoiduista teemahaastatteluista, heidän pitämistään arjen

¹ Kunta- ja palvelurakennemuutos käynnistyi vuonna 2005. Sitä ohjaava Puitelaki (Laki kunta- ja palvelurakennemuutuksesta 169/2007) tuli voimaan 2007 ja oli voimassa vuoden 2012 loppuun asti. Reformin tavoitteena oli kunta- ja palvelurakenteiden vahvistaminen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio. http://www.stm.fi/vireilla/kehittamisohjelmat_ja_hankkeet/ palvelurakennemuutos/paras. Luettu 15.5.2013.

² Kuntien muodostama sosiaali- ja terveydenhuollon alue.

kulkua ja palvelujen käyttöä kuvaavista päiväkirjoista sekä havainnointi- ja kenttämuistiinpanoistani. Tämän lisäksi olen käyttänyt aineistona myös keskisuomalaisten kuntien sosiaalihoitajien sekä palveluiden työntekijöiden haastatteluja, jotka on tuotettu osana laajempaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Parasuudistusta arvioinnutta tutkimushanketta. Tutkimuksessani tarkastelen palveluja äitien arkeen kuuluvana ilmiönä. Maaseudulla asuvien perheiden arkielämää ja sen sisällä rakentuvia palveluille annettuja merkityksiä kuvaava tutkimukseni perustuu hermeneuttis-fenomenologiselle tutkimusotteelle ja haastatteluaineistojen laadulliselle sisällönanalyysille. Haastateltavien tutkittaville ilmiöille antamat merkitykset rakentuvat vuorovaikutuksessa tutkijan tekemien tulkintojen kanssa, hermeneuttisessa tutkimusprosessissa, josta muodostuu kuva hyvinvoinnin edellytyksistä tämän päivän maaseudulla.

Tutkimuksen keskeiset teemat ja tarkemmat tutkimuskysymykset ovat:

- Millaisia tekoja ja toimia maaseudulla asuvien perheenäitien arkeen kuuluu?
- Millaisista tekijöistä äidit määrittelevät arjessa koetun hyvinvoinnin rakentuvan? Mikä on julkisten palvelujen rooli osana tämän hyvinvoinnin rakentumista ja pysyvyyttä?
- Mitä maaseutu ja paikallinen yhteisö merkitsevät äitien arkiselle hyvinvoinnille?

Vaikka etnologinen tutkimukseni tuottaa laajan kuvan arkeen kuuluvista teoista ja toimista, ovat peruspalvelut tutkimusasetelmani keskiössä. Väitöskirjatyöni käynnistyi osana Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen monitieteistä *Sosiaalipalveluiden muutossuunta: Paras vai palveluaukko?* (ParasSos) arviointitutkimushanketta, joka tutki Paras-reformin sosiaalipalvelujen järjestämiseen ja laatuun tuomia muutoksia. ParasSos-hankkeen yksi keskeinen tavoite oli kartoittaa reformin vaikutuksia palveluja käyttävien kuntalaisten näkökulmasta. Se tarkasteli Paras-reformia ja siihen liittyvää lainsäädäntöä kansanvallan ja kansalaislähtöisen palvelujen kehittämisen näkökulmasta sen sijaan, että kohteena olisi ollut esimerkiksi organisaatioiden rakenteellisiin uudistuksiin liittyvä poliittinen päätöksenteko kunnissa ja yhteistoiminta-alueilla (Kaskisaari ym. 2010, 13; ks. myös Kettunen 2002). Tämä kuntalaisiin kohdistuva rajattu tulkintakehys on ollut myös oman tutkimukseni palveluja koskevan analyysin lähtökohtana.

ParasSos-hankkeessa selvitettiin haastattelujen ja kuntalaiskyselyn avulla palvelujärjestelmän uudistusten vaikutuksia sosiaalipalvelujen johtajien, työntekijöiden ja asiakkaiden näkökulmista (Leinonen 2008; Virkki ym. 2011, 17). Tutkimus toteutettiin yhdeksässä³ keskisuomalaisessa kunnassa. Tutkimusryhmän jäsenenä

³ Vuonna 2008, aineistonkeruun käynnistyessä, ennen 1.1.2009 voimaan tulleita kuntaliitoksia, tutkimuskuntia oli 13. Tutkimuskunnat olivat Kinnula, Multia, Muurame, Pihtipudas, Viitasaari, Jy-

omaksi tehtäväkseni tuli maaseudun palvelujen tutkimus, sekä erityisesti lapsiperheiden arkeen kuuluvien palvelujen käytön tutkiminen.

ParasSos-projektin alkamisen aikaan julkaistut selvitykset suomalaisen palvelujärjestelmän tilasta ja sen tulevaisuuden haasteista nostivat selvästi esiin kaksi oman tutkimukseni kannalta merkittävää näkökulmaa. Ensinnäkin, vuonna 2007 käynnistyneen Paras-uudistuksen tuomat muutostarpeet muokkasivat palvelujen järjestämisen tapoja ja kuntien toimintaa vauhdilla, joka nosti esiin ajankohtaisen tiedonkeruun tarpeen. Muutoksen hetkeen käsiksi pääseminen ei ole helppoa, mutta ajallisesti tarkasti rajatun, tutkittuihin teemoihin syvälle pureutuvan haastateluaineiston kautta oli mahdollista tallentaa hetki kuntalaisten kokemusmaailmaa kuntauudistusten pyörteissä. Tämän lisäksi kertyi tietoa juuri muutoksen aikaisesta tilanteesta ja muutoksien vaikutuksista kuntalaisten arjen tasolla jälkikäteen tehtävän arvioinnin tueksi (myös esim. Marcus 1986, 165–166).

Toinen etnologisen näkökulman tarvetta vahvistava syy oli ParasSos-hankkeen tavoite saada esiin palveluja käyttävien kuntalaisten ääni (Leinonen 2008, 9; Kasikisaari ym. 2010, 14). Hallintoon ja rakenteisiin kohdistuneissa muutoksissa hyvinvointipalvelujen merkitysten arviointi palvelujen käyttäjien arjessa näytti jääneen vähälle huomiolle (esim. Stenvall ym. 2008, 56; Virkki ym. 2011). Arjen tasolta saatavalle tiedolle oli ja on kuitenkin suuri tarve, onhan tämän päivän hyvinvointipolitiikan ja palvelujentuotannon keskeisenä tavoitteena kansalaisten vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksien edistäminen palvelujen suunnittelussa ja kehittämisessä (esim. Kananaja ym. 2008, 200–201; Jonsson & Virtanen 2013, Matthies & Rantamäki 2013, 11).

Palvelujen kehittäminen paremmin asiakkaiden todellisia tarpeita vastaaviksi sekä pyrkimys tehokkaampien ja suurempaan tuottavuuteen tähtäävien palveluinnovaatioiden kehittämiseen ovat tuoneet tarpeen ymmärtää syvällisemmin asiakkaiden palvelutarpeita. Avainsanaksi onkin tullut palvelujen kehittämisen *asiakaslähtöisyys*. Julkisten peruspalvelujen tutkimuksessa tämä näkökulma tulee ymmärtää laajempaan tavoitteena, kansalais- tai kuntalaislähtöisyytenä, ja palvelujen käyttäjien mukaan ottamisena heitä koskevaan kehittämiseen ja päätöksentekoon. Kun palvelujen kehittämistä ohjaavana lähtökohtana on kuntalaislähtöisyys ja osallistava kehittäminen, asiakkaat nähdään aktiivisina järjestelmän sisällä vaikuttavina toimijoina, ei vain palvelujen käyttäjinä. (Esim. Lehtola 2001, 16; Niiranen 2002, 63; Juhila 2006, 249–259; Matthies 2008, 63.)

Jotta osallistavan kehittämisen ideaalia voidaan toteuttaa, tulee palveluja käyttävien ihmisten tarpeet ja näkökulmat huomioida osana palvelujen suunnittelua ja kehittämistä (esim. Jonsson & Virtanen 2013, 2070–2071). Etnologinen tutkimus, joka tarkastelee kokonaisvaltaisesti sitä arkea, jossa sekä palvelutarpeet että niihin

väskylä, johon liittyivät Jyväskylän maalaiskunta ja Korpilahti, Jämsä, johon liittyivät Jämsänkoski ja Kuhmoinen sekä Saarijärvi, johon liittyi Pylkönmäki.

liittyvät toimintatavat syntyvät, antaa tähän mahdollisuuden (Frykman ym. 2009; myös esim. Ruckenstein ym. 2011). Pyrkimys tuottaa tietoa kansalaislähtöisen palvelujen kehittämisen tueksi on siis ollut myös oman tutkimukseni lähtökohtana ja motivaattorina.

1.1.2 Arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista tutkimassa

Vaikka ensisijainen intressini tutkijana olikin saada tietää, miten palvelut ja harva palveluverkko vaikuttavat maaseudun asukkaiden arjen toimiin ja niitä ohjaaviin käsityksiin ja tunteisiin, sisälsi tutkimukseni alusta asti myös kuntalaisten äänen esiin tuomisen ideaalin. Tämä, etnologeille tyypillinen tarve kuulla ”pientä ihmistä” asettuu luontevasti osaksi kansalaislähtöisyyttä edistävää tutkimusta (myös esim. Mäkinen 2007, 9; Strang 2009, 7). Arjen tutkimus oli myös sopiva lähtökoh- ta laajemman hyvinvoinnin kokemuksen selvittämiseksi. Sen lisäksi, että tarkaste- len sitä, mikä on arkipäiväisten toimien ja erityisesti palvelujen rooli osana koettua hyvinvointia, pohdin työssäni mistä kokemus oman elämän hyvästä laadusta ra- kentuu.

Hyvinvointi on itsessään moniulotteinen käsite, jonka määrittely ei ole yksise- litteistä. Sosiologi Erik Allardtin (1976) määrittelemänä hyvinvoinnin kokemus rakentuu elämän materiaalisesta perustasta, sosiaalisista suhteista sekä itsen toteut- tamisen mahdollisuuksista. Näitä toimimisen mahdollisuuksia voi tarkastella sekä resursseina että yksilön kykyä hyödyntää niitä. Käytössä olevat resurssit, yksilöi- den toimintapotentiaali sekä todellinen toiminta ja sitä ohjaavat motiivit rakentavat kaikki osaltaan yksilön hyvinvointia. Koetun hyvinvoinnin rakentumisen tärkeä ulottuvuus on siis inhimillinen toimijuus, yksilön mahdollisuus itse aktiivisesti hallinnoida omaa elämäänsä. (Sen 1993, 30; Törrönen 35–36.) Toisaalta se on vahvasti sidoksissa jaettuihin käsityksiin tavoiteltavan arvoisesta elämästä.

Kun tutkimus kohdistuu ilmiöiden arkielämän kulussa saamiin merkityksiin, perustuu empiirinen aineisto kokemukselliseen, henkilökohtaiseen tietoon ja käsi- tyksiin. Tätä henkilökohtaista tietoa on tarkasteltava osana sitä kulttuurista ja yh- teiskunnallista tilaa, jossa yksilö elää. Arjen eri ilmiöiden, kuten hyvinvoinnin tai hyvän elämän määritelmien kulttuurinen määrittäminen ja niiden merkityksellis- tyminen ovat sidottuja laajempiin, jaettuihin käsityksiin ja arvoihin. (Ks. Ortner 2006.)

Sosiologi Anthony Giddensin (1995, 107) määritelmän mukaan elämäntyyli modernissa yhteiskunnassa rakentuu erilaisten, esimerkiksi kulttuuristen, poliittis- ten ja taloudellisten järjestelmien tarjoamissa kehyksissä. Etnologina tarkastelen erityisesti elämäntyylin kulttuurisia ulottuvuuksia, jolloin tärkeäksi nousevat yh- teiskunnallisen makrotason järjestelmän sisällä vaikuttavat paikalliset, sosio- kulttuuriset tilat, jotka muokkaavat yksilön motiiveja, valintoja ja toimia. Kulttuu- risen ja yhteiskunnallisen suhde on kiinteä, ovathan kulttuurisen matriisin muutok- set sidoksissa kansallisiin ja globaaleihin muutoksiin. Nämä puolestaan vaikutta-

vat yhteiskuntaa määrittävien arvojen ja käytäntöjen muuntumiseen ja muodostumiseen paikallisella tasolla. (Esim. Frykman & Löfgren 1985, 462; Robertson 1995, 35.)

Ihmisten toivomukset ja odotukset ovat vahvasti riippuvaisia heidän toimintaympäristöstään, tämän arkea ja toimia ohjaavan ympäristön ollessa itsessään kulttuurisen ja poliittisen järjestelmän tuote (esim. Allardt 1976, 70; Vaarama ym. 2010, 13–14). Kokemus hyvästä elämästä on siis henkilökohtainen, mutta kulttuuriset käsitykset vaikuttavat kokemuksen rakentumiseen. Jotta yksilötasolla tapahtuvaa, tiettyyn ilmiöön liittyvää merkityksellistymisen prosessia voidaan tutkia, on siis huomioitava sekä yksilön arjen ympäristö että ne eri tasot ja toimijat, jotka vaikuttavat sosiaalisen ja kulttuurisen tiedon rakentumiseen (esim. Berger & Luckmann 1994, 30, 33; Åström 2005, 27; Ortner 2006).

Tämä kulttuurinen tieto rakentuu niin sanotun *arkitiedon* tai arkiymmärryksen varaan. Se on toisaalta jaettua ja toisaalta henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvaa. (Heller 1984, 193; Berger & Luckmann 1994, 25, 34; Hart ym. 2010, 4–5.) Kulttuuriantropologi Marja-Liisa Honkasalo (2008, 21) kutsuu elämismaailmamme ilmiöille annettuja merkityksiä ja niitä kuvaavia käsityksiä *arkiteorioiksi*, jotka rakentuvat kulttuuristen ja yhteiskunnallisten järjestelmien sisällä. Arkiteoriat, kuten arkitieto, sisältävät sekä yksityistä ja kokemusperäistä tietoa (lay knowledge) että niin sanottua virallista (expert knowledge), esimerkiksi ammatillista tai poliittisen keskustelun kautta syntyynyttä ainesta (myös esim. Bendix 2000, 38–39).

Kulttuurinen tila, jossa yksilöiden näkemykset ja käsitykset muodostuvat, rakentuu ”suurista” kertomuksista (master narratives, esim. Andrews 2002; Koskinen-Koivisto 2013, 36). Näiden kertomusten kautta välittyvät jaetut ideaalit ohjaavat suhtautumistamme arjessamme vaikuttaviin ilmiöihin, esimerkiksi siihen, kuinka ”hyvä elämä” missäkin kulttuurissa määritellään. Suuri tarina tai jaetut käsitykset ja arvot eivät kuitenkaan määrää sitä, millaista kenenkin arki on tai millaisia merkityksiä eri ilmiöt saavat osana arkielämän käytäntöjä.

Tavallisesta suomalaisesta arjesta kertovan, normatiivista hyvää tai hyväksi määriteltä elämää kuvaavan ”Suuren kertomuksen” sisällä jokaisen arki rakentaa omia, pieniä kertomuksiaan. Tämän yksilöllisen tarinan kulku ja siihen kuuluvien elementtien merkityksellistyminen perustuvat yksityisen ja jaetun yhdistävälle arkitiedolle. Esiin nousevat sekä henkilökohtaiseen elämäntilanteeseen liittyvät toiminnan reunaehdot että yksilön tekemät valinnat ja mielipiteet, jotka muovaavat jaettujen käsitysten asemoitumista osaksi jokaisen henkilökohtaista arvomaailmaa ja elämäntyylä.

Yksilöiden tasolla kyse ei ole vain jaettujen käsitysten passiivisesta omaksumisesta, vaan aktiivisesta toimijuudesta. Etnologinen tutkimus määrittelee yksilön ensisijaisesti aktiiviseksi, kulttuuria käyttäväksi, muokkaavaksi ja sitä myös tuottavaksi toimijaksi (esim. Bringéus 1990, 12; Frykman & Gilje 2003, 29). Tutki-

muksen kohteena oleva yksilö nähdään *kulttuurisena toimijana*, joka elää vuorovaikutuksessa sekä sosiaalisen, henkisen että materiaalisen ympäristönsä kanssa.

Myös hyvinvoinnin kokemusta selittävät tai sitä määrittävät arkit teoriat rakentuvat jaetuille arvoille ja yksilön omasta elämänpiiristä nouseville tarpeille ja toiveille. Yhteiskunnassa, jossa inhimilliset, materiaaliseen ja fyysiseen ympäristöön liittyvät tekijät turvaavat riittävän elintason, kokemus omasta hyvinvoinnista rakentuu muistakin kuin aineellisista tekijöistä (ks. subjective wellbeing⁴.) Hyvinvoinnin kokemusta voi tarkastella myös elämänlaadun (quality of life) käsitteen avulla, joka Maailman Terveysjärjestö WHO:n määritelmän mukaan on yksilön omiin käsityksiin elämänsä tilasta ja sen laadusta perustuva kokonaisuus, johon vaikuttavat sekä henkilökohtaiset, esimerkiksi terveyteen liittyvät tekijät, mutta myös se sosiaalinen ja fyysinen ympäristö, jossa yksilö elää (esim. Bowling 2003, 3). Näin määriteltynä voidaan katsoa, että elämänlaadun perusta on *arjessa*, yksilöstä itsestään että hänen välittömästä lähipiiristään rakentuvassa jokapäiväisessä elämässä. Tässä ympäristössä yksilö myös toimii omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. (Heller 1984, 6–7; Sen 1993, 30; Törrönen 35–36.)

Arkielämä on tutkimuksessani tulkintakehys, jonka avulla analysoin ja tulkitseen haastateltavieni puheita ja heidän toimintaansa. Tästä rakentuu kuva hyvinvoinnin tuottamisen ja saamisen verkostoista maaseudun arjessa siten kuin äidit minulle arjestaan puhuivat. Arkielämän analyysiin perustuva tutkimukseni nostaa esiin myös niitä tiedollisia ja sosiaalisia resursseja, joita he arjessaan tarvitsevat ja hyödyntävät osana hyväksi kokemansa arjen rakentamista ja ylläpitämistä. Koska oma kysymyksenasetteluni kohdistuu arjen hyvinvoinnin sekä palvelujen arkielämän osana saamisen merkitysten kaltaisiin ilmiöihin, ei tutkimiini kysymyksiin ole niin sanotusti oikeita vastauksia. Kuva palvelujen merkityksestä ja hyvinvoinnin rakentumisesta tämän päivän maaseudulla muodostuu haastattelemini yksilöiden näkemyksistä, joita tulkitseen suhteessa laajempaan hyvinvoinnista ja palveluverkon kattavuudesta käytävään keskusteluun.

1.2 Palvelut arjen hyvinvointiresurssina

1.2.1 Palvelut ja palvelujärjestelmä

Koska keskeisenä tutkimuskohteenani on arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumiseen vaikuttavien tekijöiden tunnistaminen, tarkastelen palveluja ensisijaisesti

⁴ Bruttokansantuote (BKT) on yleisesti käytössä oleva, taloudellista kehitystä ja sen tuomaa elintaso mittaava työkalu, mutta sen avulla ei pystytä kuvaamaan subjektiivista hyvinvointia, eikä sen muodostumisen perusteita. Katso esim. Moisio ym. 2008, 16–17; Hoffrén ym. 2010, 9; Vaarama ym. 2010, 13.

yhtenä hyvinvointia tuottavana resurssina. Mikä on yksityisen arjen ja siinä koetun hyvinvoinnin suhde yhteiskunnan palvelujen muodossa tarjoamaan hyvinvointiin?

Peruspalvelujen ja niihin liittyvien tukipalvelujen yhteiskunnallinen tehtävä on auttaa kansalaisia pysymään terveinä ja hyvinvoivina, edistää kouluttautumista sekä työssäkäyntiä ja tarjota heille tukea arkeen ja sen velvoitteista selviämiseen. Ne ovat keskeinen osa yhteiskunnallista järjestelmää, joka tukee kansalaisten mahdollisuuksia elää hyvää arkea ja ylläpitää omaa hyvinvointiaan. Tämä yhteiskunnan kansalaisilleen tarjoama tuki perustuu Suomen perustuslaissa (731/1999) määritellylle velvoitteelle edistää kansalaisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta. Perustuslain mukaan jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon⁵. Palvelut tarjoavat meille hoivaa, turvaa ja sivistystä, tukea sekä arjen askareissa että elämän kriiseissä. Lyhyesti sanottuna, palvelut tukevat mahdollisuutta elää ihmisarvoista ja hyvää arkea.

Tutkimukseni lähestyykin palvelujen tarjoamaa hyvinvointia elämämme keskeisten perusasioiden kautta. Tarkastelen peruspalveluja jokapäiväiseen arkeen kuuluvina ilmiöinä. Koulu, päivähoito sekä terveys-, sosiaali- ja kulttuuripalvelujen käyttö kuuluvat jokaisen ihmisen elämään sen eri vaiheissa ja eri aikoina. Tutkimukseni kohdistuu erityisesti lapsiperheiden äiteihin, mikä kohdentaa myös tutkittavat palvelut ensisijaisesti lapsiperheiden käyttämiin ja tarvitsemiin palveluihin. Lapsiperheiden arjessa käyttämien palvelujen kirjo on laaja. Pienten lasten vanhemmuus on elämäntilanne, jolloin nekin, jotka itse eivät aikuiselämänsä aikana ole juurikaan olleet esimerkiksi terveydenhuollon palvelujen tarpeessa, päätyvät palvelujen ”suurkuluttajiksi”. Kuvaan astuvat neuvolat, päivähoito, koulu ja koulukyydit, lasten sairasteluista seuraavat päivystyskäynnit sekä ikävaiheittain tulevat säännölliset hammashoidot ja terveystarkastukset.

Tapasin kenttätöideni aikaan useita perheitä, joissa myös isovanhemmat asuivat samassa pihapiirissä. Tällöin lapsiperheen lähipiirin arki saattaa kattaa alleen laajan skaalan eri-ikäisille ja erilaisiin elämäntilanteisiin suunnattuja palveluja. Tutkimuksessani keskityn kuitenkin nimenomaisesti ydinperheiden arkeen kuuluviin, lapsille suunnattuihin tai heidän hyvinvointinsa edistämiseksi käytettyihin palveluihin.

Lapsiperheiden hyvinvoinnin tila on viime vuosina noussut esiin negatiivisessa valossa. Tutkimukset (esim. Lammi-Taskula ym. 2009) osoittavat esimerkiksi lapsikäyhyden lisääntyneen Suomessa 2000-luvulla nopeasti ja sosiaaliluokkien välisten erojen olevan kasvussa. Niin sosiaaliset, taloudelliset kuin myös esimerkiksi maahanmuuton myötä lisääntyvät kulttuuriset erot perheiden välillä ovat lisääntymässä, eikä ”tavallista suomalaista lapsiperhettä” ole mahdollista määritellä. Koska palvelutarpeet syntyvät arjessa, erilaiset tarpeet huomiotta jättävän lap-

⁵ Sosiaali- ja terveysministeriö. http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/lainsaadanto. (Luettu 2.5.2013)

siperhe -kategorian taakse pääsemiseksi tarvitaan perheiden arjen tasoon kohdistuvaa hyvinvointitutkimusta.

Lapsiperheisiin kohdistuvan tutkimuksen tärkeys korostuu, kun arvioidaan perheiden tällä hetkellä kohtaamien haasteiden tulevaisuuden vaikutuksia. Tietoa siitä, mihin peruspalvelujen leikkaaminen johtaa, on kuitenkin jo nyt käytettävissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen pitkittäistutkimus *Kohdusta aikuisuuteen* (Paananen & Gissler 2011; Paananen ym. 2012) on seurannut vuonna 1987 syntyneitä, laman aikaan lapsia olleiden elämää aikuisikään saakka. Tulokset osoittavat, että peruspalveluihin ja esimerkiksi kouluterveydenhuoltoon kohdistuneet leikkaukset näkyvät huono-osaisuutena ja mielenterveysongelmina säästöjen kohteena olleiden lasten aikuisuudessa. *Kohdusta aikuisuuteen* -tutkimus osoittaa selvästi, kuinka köyhyys ja alhainen sosiaalinen sijoittuminen yhteiskuntaan on periytyvää. Peruspalvelujärjestelmään 1990-luvun alun lamasta lähtien kohdistuneet leikkaukset ovat muuttaneet järjestelmän luonteen ennaltaehkäisevästä jo syntyneitä ongelmia korjaavaksi, mikä korostaa eriarvoistumista ja ongelmien kasaantumista niille joilla on eniten tarvetta tuelle. (Törrönen 2012, 23–24; Paananen ym. 2013, 155.)

Maaseutuun kohdistuvan tutkimuksen kannalta olennaisen tärkeä näkökulma liittyy palvelujen tarjonnan alueellisiin eroihin. Kuntien väliset erot palvelujen tarjonnassa tuottavat myös eriarvoisuutta kansalaisten välille. Ne näkyvät vuosikymmenien aikana suomalaisen palvelujärjestelmään kehittyneinä merkittävinä alueellisina eroina (Esim. Rintala & Heikkilä 2002, 345–346; Karvonen & Kauppinen 2008, 276.) Tämä näkyy myös maaseutualueiden välisinä eroina. Siinä missä kaupunkien läheinen maaseutu näyttäytyy hyvinvoinnin ja korkean elämänlaadun tilana, syrjäisemmille seuduille keskittyy huono-osaisuutta. Esimerkiksi Keski-Suomen maaseutualueilla, kuten Keuruun seudulla sekä maakunnan pohjoisosissa, Saarijärven ja Viitasaaren seuduilla asuu kaupunkialueita enemmän sellaisia ihmisiä, jotka arvioivat oman hyvinvointinsa tilan heikentyväksi⁶. Haja-asutusalueilla myös tyytymättömyys sosiaali- ja terveystalouteen on suurempaa kuin keskusta-alueilla. (Siltaniemi ym. 2007, 54.)

Tärkeä perheiden arjen kulkuun ja siten myös palvelujen käyttöön vaikuttava tekijä onkin asuinpaikka ja -seutu. Palvelujen tutkimuksen kannalta haastateltavien arkielämän ympäristö, maaseutu, on ajankohtainen ja tärkeä tutkimuskohde. Esiin nousevat palvelujen paikkaan ja toimintaympäristöön sidotut käyttämisen mahdollisuudet sekä Paras-reforminkin tavoitteissa tärkeäksi nostetut palvelujen tarjonnan alueelliseen tasa-arvoon liittyvät kysymykset. Kun palvelujen toimivuutta tai saavutettavuutta tarkastellaan valtakunnallisella tai kunnallisella tasolla, jää maaseutu helposti huomiotta kaupungeja vähäisemmän asukasmääränsä vuoksi.

⁶ Perustuu vuonna 2006 Keski-Suomen kunnista kerättyyn lomakekyselyyn, toteuttajana Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Tällöin juuri maaseutuympäristöön liittyvät ongelmat näyttäytyvät marginaalisina suhteessa keskustojen asukkaiden palvelujen käytön mahdollisuuksiin.

Paras-reformin toteutumista arvioineet tutkimukset osoittavat saavutettavuuden heikentyneen maaseutualueilla vuoden 2008 tilanteen jälkeen (Virkki ym. 2011, 131; Rantanen ym. 2012). Havainnot ovat merkityksellisiä erityisesti siksi, että ne ovat ristiriidassa Paras-reformin alueellisten erojen vähentämiseen pyrkineiden tavoitteiden kanssa, mitkä näkyivät vuonna 2008 asetetuissa tavoitteissa (katso Leinonen 2008, 14). Neljä keskeistä tavoitetta olivat kunta- ja palvelurakenteiden vahvistaminen, palvelujen tuotantotapojen ja organisoinnin kehittäminen, kuntien rahoitus- ja valtionosuusjärjestelmän uudistaminen sekä kuntien ja valtion välisen tehtävänjaon tarkastaminen. Palvelurakenteiden vahvistamisella pyrittiin voimavarojen tehokkaan käytön lisäksi nimenomaan palveluja käyttävien kansalaisten yhdenvertaisuutta parantaviin tuloksiin. Tavoitteissa nostettiin erityisesti esiin palvelujen saatavuuden turvaaminen. Yhdenvertaisuuden vaatimus sisältää kuitenkin myös alueellisen ulottuvuuden, ja palvelujen hyvän laadun ja saavutettavuuden turvaaminen asuinpaikasta tai -kunnasta riippumatta oli yksi reformin keskeisistä tavoitteista. (Myös Kokko ym. 2009, 16.)

Paras-reformin pyrkimykset suhteessa alueellisiin eroihin ja niiden tasoittamiseen ovat yksi linkki pitkässä, kuntien ja valtion välisen tehtävänjaon vaihtelua ohjaavan politiikan muutosten ketjussa. (Niemelä 2008, 43–44; Manninen 2010; Kröger 2011, 150.) Maaseudun asukkaiden ja heidän käyttämiensä (lähi)palvelujen näkökulmasta palvelujärjestelmän muutoksia onkin mielenkiintoista tarkastella suhteessa paikallisia palveluja vuoroin vahvistavaan ja vuoroin keskitämiseen kannustavaan politiikkaan. Samalla esiin nousevat alueelliseen tasa- tai epätasa-arvoisuuteen vaikuttaneet ideaalit.

1970-luvulla käynnistyneet julkisen sektorin reformit (esim. Valtava-reformi) muokkasivat palvelujärjestelmää hyvinvointipalvelujärjestelmäksi, jonka keskeisenä arvona oli palvelujen käytön mahdollistaminen tasapuolisesti kaikille kansalaisille asuinkunnasta riippumatta. 1980-luvulla käynnistynyt julkisen sektorin reformi sekä 1990-luvun alussa voimaan tullut valtionosuusjärjestelmän uudistus ja kuntalaki siirsivät aiemmin valtiolla ollutta tuottamis- ja järjestämisvastuuta kunnille. (Niemelä 2008, 19; Manninen 2010, 25; Kröger 2011, 149, 151.) Valtionapujärjestelmä oli alkumuodossaan tukenut erityisesti köyhiä maaseutukuntia palveluiden tarjonnan ja laadun vahvistamisessa. Uuden vastuunjaon mukaisesti keskusjohtoisuuden sijaan korostettiin paikallista hallintaa, ja vallan ja vastuun siirtyä ”ylhäältä alaspäin” käynnisti palvelujärjestelmien ja -rakenteiden muuntumisen paikallisiksi, keskenään erilaisiksi kokonaisuuksiksi (Kröger 2011, 150).

Keskusjohtoisuus oli tukenut alueellisten erojen kaventumista, 1990-luvun desentralisaation antaessa mahdollisuudet erojen uudelleen muodostumiseen. 2000-luvun alussa desentralisaation todettiin johtaneen hallinnolliseen ja taloudelliseen tehottomuuteen sekä alueellisen epätasa-arvon kasvuun kuntien järjestäessä palve-

luja omien, hyvin vaihtelevien resurssiensa puitteissa. (Myös Karvonen & Kauppinen 2008, 278.) Näihin haasteisiin vastaamiseksi syntyi Paras-reformi vuonna 2005. Sen sisältämä sosiaali- ja terveydenhuollon integraation rakenteellisen toteuttamisen vaatimus vei kuitenkin kuntien resursseja siinä määrin, etteivät uudistukset edenneet palvelujen järjestämisen tasolle vielä ensimmäisinä vuosina (esim. Stenvall ym. 2009). Uudistusten kohdistuminen kuntiin ja kuntarakenteisiin sen sijaan että uudistusta olisi lähdetty toteuttamaan palvelujen tarjonnan näkökulmasta, asiakas- tai kuntalaislähtöisesti, on nähtävissä yhtenä selityksenä myös sille, miksi reformi johti esimerkiksi maaseudun palveluverkon harvenemiseen (ks. Stenvall ym. 2008, 56).

Paras-reformi ja sitä ohjaavan puitelain vaatimusten toteutus oli aineistonkeuruuni aikaan juuri käynnissä. Ensimmäinen kenttätyövaiheeni, kuntien sosiaalipalveluista vastaavien virkamiesten haastattelut, käsittelivät nimenomaan palvelujärjestelmän muutoksia ja arvioita niiden tulevaisuuden vaikutuksista. Toimet, kuten kuntaliitokset tai yhteistoiminta-alueiden perustamiset, olivat vastausta Paras-reformin puitelainsäädännössä annetuille vaatimuksille. Laki edellytti, että perusterveydenhuollossa ja siihen kiinteästi liittyvissä sosiaalihuollon tehtävissä palvelut järjestetään jatkossa vähintään 20 000 asukkaan väestöpohjalla, ja kuntien on ryhdyttävä toimiin tämän väestöpohjan saavuttamiseksi. Vaatimus johti nopeasti kuntaliitosten määrän kasvuun sekä uusien kuntien välisten yhteistyömuotojen käyttöön ottamiseen. (Esim. Stenvall ym. 2009, 68–69; Heinämäki 2010, 22; Manninen 2010, 413.) Nämä muutokset vaikuttivat eniten maaseudulla, jossa edellytetyn väestöpohjan kokoaminen vaati useimmiten kuntien yhteistoimintaa tai kuntaliitoksia (esim. Nyholm & Välikangas 2008, 22).

Nämä tulevat muutokset ja niiden mahdollisesti negatiiviset vaikutukset kuntien maaseutualueilla olivat haastattelemini johtajien huolena vuodenvaihteessa 2009. Haastatteluissa sosiaalijohtajat olivat tilanteessa, jossa he kuvasivat paikallisia ratkaisuja muutosten ollessa vielä kesken. Haastattelujen kautta muodostunut kuva Paras-reformista ja sen tuomista muutoksista onkin tiettyyn hetkeen sidottu. Pidemmällä aikajänteellä katsottuna hetken uudistukset ovat kuitenkin osa pitkään jatkunutta valtakunnallista muutosprosessia, joka ulottuu ajallisesti kauas niin haastatteluista kuin Paras-reformistakin.

Taloussosiologi Mikko Niemelän (2008, 48) mukaan kuntakoon kasvattaminen on ollut kunta- ja palvelureformien pyrkimyksenä jo 1990-luvulta lähtien. Vaihtuvien reformien pyrkimykset ovat siis kohdistuneet kuntiin, eikä kuntien sisällä olevien erilaisten alueiden palvelujen tarjonnan turvaaminen ole ollut tehtävälistan kärjessä. 2000-luvun palvelujärjestelmälle luonteenomaista ovatkin olleet suuret alueelliset erot. Nämä näkyvät kuntien välisinä eroina palvelujen tuottamis- ja järjestämistavoissa kuin myös maaseudun ja taajan asuttujen alueiden välisinä eroina. Erot eivät myöskään koske ainoastaan rakenteita tai palvelujen järjestämisen tapoja, vaan näkyvät myös eroina ihmisten hyvinvoinnissa ja sitä parantavissa

ja heikentävissä syissä. (Esim. Rintala & Heikkilä 2002, 345–346; Karvonen & Kauppinen 2008, 276.)

Paraksen aikaan toteutettu palvelujen keskittäminen oli keino järjestää palvelut reformin edellyttämällä tavalla. Keskittämistä kuntien välisen yhteistyön tuloksena voidaan tarkastella useista eri näkökulmista. Hallinnollis-taloudellisesti se edustaa kustannustehokkuutta ja mahdollisuutta selkeämmälle koordinaatiolle. Toiminnallinen näkökulma korostaa sen merkitystä palvelujen järjestämisessä ja tuottamisessa. Asiakkaan näkökulmasta kyse on palvelujen saavutettavuudesta ja siihen kohdistuvista mahdollisista muutoksista. (Heinämäki 2010, 18.) Kuten haastattelut (H15–H21) osoittavat, palvelujen keskittämisen ja esimerkiksi kuntaliitosratkaisujen tavoitteena oli taloudellisten säästöjen lisäksi erikoispalvelujen ja asiantunteumuksen turvaaminen laajalle väestöpohjalle. Uudistusten vaikutuksia arvioinut tutkimus (Virkki ym. 2011) osoitti, kuinka tämä palvelujen laatua parantanut muutos samalla heikensi palvelujen saavutettavuutta kuntien reuna-alueilla ja harvaan asutuilla seuduilla.

Entä millaisia merkityksiä käynnissä olleet palvelujen ja palvelujärjestelmien muutokset saivat maaseudun asukkaiden, palvelujen käyttäjien, arjessa? Tähän kysymykseen olen hakenut tutkimuksessani vastauksia etnologisen arjen ja palvelujen tutkimuksen keinoin.

1.2.2 Etnologinen palvelujen tutkimus

Tutkimukseni keskeiset kysymykset ovat, millaisia tekoja ja toimia maaseudulla asuvien perheenäitien arkeen kuuluu ja millaisista tekijöistä äidit määrittelevät arjessa koetun hyvinvoinnin rakentuvan? Äitien arjen ja heidän toimiansa analyysi kuvaa sitä, millainen on se hyvinvoinnin verkosto, joka maaseudulla asuvien perheiden arkea kehystää. Näiden, sekä virallisista että epävirallisista tahoista rakentuvien hyvinvointiverkkojen kuvaaminen edellyttää arjen toimien ja merkityksen antoprosessien tutkimusta. Etnologinen, holistinen tutkimus tuottaa kapean, palveluihin rajautuvan näkökulman sijaan kuvan siitä kokonaisuudesta, jossa äitien arjessa koettu hyvinvointi rakentuu. Tähän kokonaisuuteen kuuluvat niin julkiset kuin yksityiset ja paikalliset resurssit, joita heillä on käytössään.

Tavallisten kansalaisten arkeen pureutuva tutkimukseni noudattelee etnologian ja kansatieteen perinteitä. Sen lähtökohtana on maaseudulla asuvien perheenäitien arkielämän toimien ja tekojen kuvaaminen, joka perustuu haastatteluille sekä kenttämatkoilla tekemälleni havainnoinnille. Tekemäni tulkinnat arjen hyvinvoinnin osatekijöistä sekä palvelujen merkityksestä perustuvat haastattelumatkoilla, erityisesti haastattelujen aikana kertyneille tiedoille. Kulttuurisen kuvauksen perustana on etnologisen tutkimuksen keskeinen paradigma, empirismi, joka korostaa yksilöiden näkökulmista ja kokemuksista koostuvan tiedon merkitystä ja mahdollisuuksia avata niitä prosesseja, joissa käsityksemme todellisuudesta rakentuvat.

Etnologinen tutkimus on jo pitkään suuntautunut yhteiskunnallisen ja kulttuurisen suhteeseen arkielämän kulussa. Alun perin kansanperinteen reliikkeihin kohdistunut, säilyttämiseen ja muistamiseen pyrkinyt tutkimus siirtyi jo 1960- ja 1970-luvuilla nostamaan esiin kulttuuristen ja yhteiskunnallisten muutosprossien vaikutuksia arjen käytäntöihin ja yhteisöllisiin arvoihin. (Esim. Lehtonen 2005, 14; Snellman 2009, 27.) Tällöin myös aikaisemmin laajasti ”kansanelämään” kohdistunut tutkimus kiinnitti huomionsa pienyhteisöihin. Esiin nousivat niin muutoksessa olevat teollisuusyhteisöt kuin kaupungistumisen myötä syntyneet kaupunginosayhteisöt⁷. Myös etnologinen kylätutkimus sai uusia suuntia⁸.

Uuden tutkimuksen myötä fokukseen nousivat tutkijakunnasta ”toisena” erotuvan kansan sijaan erilaisissa paikallisissa yhteisöissä elävät yksilöt. Tutkimuksen kohteeksi tulivat siis kansankulttuurin edustajien sijaan kansalaiset paikallisissa yhteisöissään, mikä näkyy myös tämän päivän etnologisessa tutkimuksessa. Yhteiskunnallisen etnologian kiinnostuksen kohteena ovat esimerkiksi alueelliset toimintatavat ja -mallit tai paikallisuuteen perustuvat erot suhtautumisessa yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja sen toimintaan (esim. Knuutila & Rannikko 2008; Frykman & Hansen 2009).

Tutkimukseni tarkastelee peruspalvelujen ja muiden jokapäiväiseen arkeen kuuluvien palvelujen merkityksiä niitä käyttävien ja niitä arjessaan tarvitsevien perheenäitien silmin. Tutkimukselliset tavoitteeni sekä kysymyksenasetteluani ohjanneet lähtökohdat tuovat väitöskirjatyöhöni myös soveltavan otteen. Asiakas- tai kuntalaislähtöisessä tutkimuksessa tavoitteena voidaan pitää tutkimuksen tekemistä niin sanotulla ”ruohonjuuritasolla”, ja välittää tätä kokemuksiin perustuvaa tietoa kehittämisestä vastaaville tahoille. Tämä tuo sen tavoitteet hyvin lähelle soveltavaa antropologiaa (applied anthropology, public anthropology, ks. esim. Russell & Edgar 1998, 11; Rylko-Bauer ym. 2006, 182, 186).

Määrittelenkin tutkimukseni edustavan soveltavaa etnologiaa. Kuten lähitieteensä soveltava antropologia, myös soveltava etnologia tuottaa etnografisille menetelmille perustuva tietoa, jota voi hyödyntää esimerkiksi julkisen sektorin tai yritysten kehittämistyössä (esim. Marcus 1986, 166; Strang 2009, 76, 78; Borofsky, 2000, 9–10; Rylko-Bauer 2006, 8). Arjen tueksi tarkoitettujen julkisten hyvinvointipalvelujen kohdalla tämä tarkoittaa palvelujen merkityksen tutkimista osana sitä elämismailman kokonaisuutta, jossa palvelutarpeet rakentuvat – siis tavallista arkea.

Tutkimukseni tuottaa tietoa arjen rakentumisesta tekojen ja toimien tasolla, mutta myös niistä kulttuurisista merkityksistä, joita hyvinvointipalveluihin liittyy osana arjen hyvinvoinnin määrittelyä ja hyvinvoinnin kokemuksen rakentumista.

⁷ Esimerkiksi Lehtonen & Räsänen 1973, Anttila 1982.

⁸ Esimerkiksi tutkimusprojektit: Tutkimuksia Sivakasta ja Rasinmäestä (ks. Knuutila & Rannikko 2008), Pienyhteisöt kulttuurin muutoksessa (Kirkinen ym. 1984) ja Marja Holmilan Maakylä-tutkimukset (ks. Holmila 2001).

Tämä edellyttää etnografisia tutkimusmenetelmiä sekä aineistolähtöistä tutkimusotetta. Yksilöiden kokemusperäiselle tiedolle rakentuvan aineiston analyysissä on muistettava, että ihmisten antamat määritelmät esimerkiksi käsityksilleen ”hyvästä arjesta” perustuvat myös jaetuille arvoille ja kulttuurissa rakentuvalla maailmankatsomukselle ollen siten yleistettävissä haastattelutilanteen hetken ulkopuolelle, kuten edellä todettu. Kyse ei ole pelkästään yksilöiden mielipiteistä vaan kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuvasta arkitiedosta (esim. Bendix 2000, 38–39; Honkasalo 2008, 21; Frykman ym. 2009, 14). Arjen kokemukset ohjaavat ihmisten toimintaa ja vaikuttavat heidän käsityksiinsä ja mielipiteisiinsä esimerkiksi palvelujärjestelmän toimivuudesta ja luotettavuudesta. Nämä merkityksenannot liittyvät aina myös jaettuun ja yleiseen.

Kuten sosiologi Norbert Elias (1978) on todennut, yksilöt elävät riippuvuussuhteissa sekä toisiinsa että vallitsevaan yhteiskunnalliseen järjestelmään. Myös paikallinen toimintakulttuuri rakentuu tiiviissä vuorovaikutuksessa valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja toimijoihin (Frykman ym. 2009, 8; Oksa 2008, 241–242). Tämän vuoksi myös arjessa koettua hyvinvointia on tarkasteltava julkisen, paikallisen ja yksityisen vuorovaikutuksena syntyvänä ilmiönä. Avaimena on arjen sosiaalisen ja kulttuurisen toimintaympäristön ymmärtäminen. Sen kartoittamiseen etnografiset menetelmät, havainnointi ja haastattelujen teko sekä holistinen tutkimusote antavat vahvan perustan. Syvälle ilmiöiden sosiaalisiin ja kulttuurisiin merkityksiin menevä hermeneuttinen tulkinta avaa mahdollisuuden päästä käsiksi yksityiseen, paikallisessa kontekstissa rakentuvaan tietoon.

Etnologinen tutkimus ulottuu yleistävien kategorioiden, kuten kansalaiset tai paikallisyhteisö, taakse, todellisten toimijoiden tasolle (esim. Russell & Edgar 1998, 4; Frykman & Hansen 2009, 24–25; Strang 2009, 76). Tämä ei tarkoita kategorioiden hylkäämistä, vaan katseen kohdistamista siihen arkitodellisuuteen, jota yleistyksillä ja määritelmillä pyritään kuvaamaan ja jossa ne myös rakentuvat. Toisaalta etnologinen tutkimus tunnistaa sekä yksittäisten ihmisten arjen että paikallisyhteisöjen toiminnan kiinteän sidoksen yhteiskunnallisiin järjestelmiin ja sen muutosprosesseihin (esim. Knuuttila ym. 1996, 13; Frykman ym. 2009, 10–11).

Myös tässä tutkimuksessa keskiöön nousevat peruspalvelut ja hyvinvointivaltioiden kansalaisilleen tarjoama palvelujärjestelmä kuuluvat yhtenä osana hegemonisiin mutta samalla yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaisiin järjestelmiin (Frykman & Gilje 2003, 35; Dewey 2006, 203; Stark 2006, 52). Tarkastelen arjessa käytettäviä hyvinvointipalveluja ilmiönä, jotka merkityksellistyvät yksilöiden kokemusten ja jaettujen käsitysten ja arvojen muodostamassa kulttuurisessa kehyksessä. Tämä mahdollistaa palvelujen käyttöön ja niiden saamiin merkityksiin liittyvien asioiden tarkastelun palvelujen käyttäjien omista näkökulmista ja kokemuksista käsin, huomioiden sen arkielämän kulttuurisen kokonaisuuden, jossa yksilö elää. Arjen toimintatilan hahmottamisen lisäksi holistinen tutkimusote mahdollistaa myös tutkittavaa ilmiötä koskevien käsitysten moninaisuuden ja ristiriitaisuuden huomi-

oinnin osana analyysia. Erilaisten kulttuuristen käytäntöjen ja näkökulmien rajojen ja erojen tutkimus ylittää kulttuurien ja valtioiden ylätasolta pieniin paikallisyhteisöihin tai organisaatioihin. (Esim. Frykman & Hansen 2009; Strang 2009, 77.)

Omassa työssäni nämä eri tasot tulevat esiin palveluihin liitettyjä merkityksiä eri toimijoiden näkökulmasta avaavina puheina. Esimerkkinä näkökulman muutoksen tuomasta vaihtelusta voi käyttää yksilön suhdetta palveluihin, ja kuinka siitä puhutaan tutkimuksen näkökulmasta riippuen. Palvelujen käytön ja laadun tutkimus tarkastelee ensisijaisesti asiakkaita kun taas yhteiskunnallinen, palvelujärjestelmään kohdistuva tutkimus tarkastelee kuntalaisia ja kansalaisia. Myös palveluista puhutaan eri sanoin ja termein, riippuen puhujan asemasta ja suhteesta palveluihin. Tämän lisäksi palvelut myös merkityksellistyvät eri tavoin eritasoisissa ja -tyyppisissä puhunnoissa. Peruspalvelut, kuten esimerkiksi terveyskeskuksen päivystys, vanhusten kotihoito tai päivähoitopalvelut ovat kaikkien tunnistamia yhteiskunnallisia ilmiöitä, mutta merkitysten tasolla yhteinen näkemys katoaa eri näkökulmien tuomiin diskursiivisiin vaihteluihin. Toisesta näkökulmasta vain taloudelliseksi taakaksi määrittyvä palvelu on toiselle hengen tai ainakin hyvän arjen pelastus.

Omassa tutkimuksessani tarkastelen ensisijaisesti äitien arkielämän kontekstissa rakentuvia palveluille annettuja merkityksiä. Tämän lisäksi nostan kuitenkin esiin myös palveluista järjestelmän tasolla vastaavien johtajien sekä niiden tarjonnan konkreettisesti vastaavien työntekijöiden näkökulmia. Vertailemalla kuntalaisten ja palvelujohtajien puhuntoja toisiinsa nostan esiin kohtia, joissa arkikokemukseen perustuvat merkityksenannot rinnastuvat tai eroavat virallisista, järjestelmän tarjoamista määritelmistä.

Etnologinen tutkimus kiinnittyy arjen todellisuuteen puhuntojen ja rakenteiden takana (myös Russell & Edgar 1998, 12). Tulkintoja tehdessäni olen siis ensisijaisesti asemoinut haastateltavani arjessaan toimiviksi yksilöiksi, jolloin tutkimukseni keskeinen kysymys liittyy elämäntilanteen (lapsiperheet) ja arjen elinympäristön (maaseutu) vaikutuksiin palvelutarpeille, palvelujen käytölle, ja niihin kohdistetuille odotuksille ja toiveille. Entä mitä yksittäisten kuntalaisten näkemysten pohjalta voidaan kertoa? Palvelujen tutkimuksen kannalta kysymys voidaan jakaa kahteen keskeiseen dilemmaan: kuinka ”luotettavaa” tai tieteellisesti validia haastattelumenetelmin kerätty tieto ylipäättään on sekä mikä on laadullisin menetelmin, pieneltä asiakasjoukolta kerätyn tiedon yleistettävyys?

Kysymys haastatteluin kerättävän tiedon todenmukaisuudesta nostaa esiin erilaiset tavat määritellä tieto. Relativistinen, tiedon moninaista luonnetta korostava tapa lähestyä esimerkiksi kokemuksellista kerrontaa tai henkilökohtaisten mielipiteiden esittämistä ohjaa aineistoista tekemiäni tulkintoja. Suhtaudun haastateltavieni kokemuksiin ja tutkimuksen kohteena olevista ilmiöistä antamiin määritelmiin siten että ne ovat totta, ja vaikuttavat heidän päätöksiinsä ja toimintaansa

osana heidän kokemusmaailmansa ja arkitodellisuuttaan. (Myös Hammersley 2011, 67.)

Laadulliset, etnografiset haastattelu- ja havainnointimenetelmät on nimenomaan otettu keinoksi ja välineeksi saada tietoa siitä, mitä haastateltavani itse ajattelevat palveluista osana arkeaan. Etnologille kokemusperäinen tieto on tutkimusaineistona relevanttia ja sen arvo muodostuu siitä, että se tuottaa moniäänisyyttä ja syvyyttä makrotason ilmiöiden kuvaukseen. Etnologinen tutkimus ei hae objektiivista totuutta ”asioiden tilasta”. Tutkijana olen ensisijaisesti kiinnostunut kokemuksellisesta tiedosta, tutkimustani varten haastattelemieni ihmisten palveluja koskevista subjektiivisista näkemyksistä. Tällä tavoin myös hyvinvoinnin määrittelmä laajenee kattamaan peruspalvelujen institutionaalisten määrittelmien tason rinnalla subjektiivisen kokemusten tason. (Myös esim. Frykman & Gilje 2003, 19, 39; Honkasalo 2008, 14–15.)

Haastatteluaineistoni ei anna kattavaa kuvaa yhdenkään kunnan yhdenkään palvelukokonaisuuden toimivuudesta. Se ei kuitenkaan ole tutkimusasetelmani kannalta ongelma. Etnologina en pyri arvioimaan palvelujen laatua tai toimivuutta asiakaskohtaamisien tai esimerkiksi tarvevastaavuuden näkökulmista, vaan kuvaan niitä merkityksiä, joita palvelut saavat yksilöiden arjen tasolla. Tutkimukseni ei kerro siitä, kuinka palvelut jossain kunnassa toimivat, vaan rakennan työlläni kuvaa siitä, kuinka palvelujen käyttö vaikuttaa niitä käyttävien ihmisten arjessa ja millaisia merkityksiä he niille antavat.

Kuten edellä totesin, palvelujen yhteiskunnallinen merkitys on tukea kuntalaisten mahdollisuutta suoriutua yhteiskunnallisista velvoitteistaan sekä pysyä terveinä ja hyvinvoivina. Mutta kuinka tämä auttamisen resurssi koetaan, ja millaisia merkityksiä se saa maaseudun arjessa? Perheenäitien arjen kautta palveluja tarkasteleva tutkimukseni vastaa kysymykseen siitä, mitä palvelut merkitsevät niitä arjessaan käyttäville ihmisille. Erityisesti tutkin palvelujen saavutettavuuden merkitystä arjen toimille ja aikatauluille. Jokapäiväisten käytäntöjen lisäksi tutkin palveluja myös kulttuuristen merkitysten tasolla.

1.3 Maaseutu hyvinvoinnin paikkana ja tilana

1.3.1 Kodin paikka - arjen toimintaympäristö

Etnologisen tutkimuksen vahvuutena on kenttätyömenetelmin kerätyn aineiston yhteys tutkittavien todelliseen toimintaympäristöön ja siihen arkitodellisuuteen (life-world) jossa he elävät. Tämä on myös se sosio-kulttuurinen tila, jossa arkeamme kuuluvat ilmiöt merkityksellistyvät osana paikassa ja tilassa rakentuvaa elämäntapaa (way of living, ks. Williams 1985). Elämäntapa sisältää tietystä toimintaympäristössä muotoutuvien käytäntöjen lisäksi myös jaetuista arvoista ja käsityksistä koostuvan henkisen perustan (Bringéus 1990, 12; Knuutila 2006, 7).

Haastattelemieni ihmisten arjen ympäristö, maaseutu, on siis koko tutkimusasetelmani keskiössä. Sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön huomioimisen lisäksi arjen tutkimus edellyttää myös fyysisen toimintatilan huomioimista.

Maaseudun merkitykset arjen kontekstina rakentuvat konkreettisten toiminnan, tekemisen ja liikkumisen reunaehdoista, kuten esimerkiksi pitkistä välimatkoista, palvelujen kaukaisuudesta, sekä maatilayrittäjien kohdalla maataloustöiden tuomasta sidoksesta paikkaan ja esimerkiksi vuodenaikojen vaihteluihin. Tämä arkielämän paikka on myös se maaseutu, johon esimerkiksi huolet palvelujen saavutettavuudesta kohdistuvat. Kysymys koetusta hyvinvoinnista nostaa esiin kuitenkin myös mielikuvien kautta rakentuvan maaseudun. Koetun hyvinvoinnin tutkimuksen kannalta juuri tämä, kulttuurisesti konstruoituva maaseutu-tila on se kenttä, jolla tutkimukseni perustana toimiva arkitieto on rakentunut ja jota vasten sitä analysoin.

Tarkastelen työssäni maaseutua siis kahdella tasolla. Se on haastattelemieni ihmisten jokapäiväinen toimintaympäristö, joka ohjaa heidän päivittäisiä tekoja ja toimiaan, mutta myös sosio-kulttuurinen tila, joka sitoo yksilöt tiettyyn paikalliseen kulttuuriin ja siinä rakentuvaan elämäntapaan. Näitä ”erilaisia maaseutuja” tutkimalla haen vastauksia kysymyksiin: Mikä on maaseudun merkitys siellä arkaan asuville ihmisille? Millaisia vaikutuksia maaseudulla asuinpaikkana on arjen kulkuun ja erityisesti palvelujen käyttöön? Pohdin myös, millaisia merkityksiä se saa suhteessa arjessa koettuun hyvinvointiin.

Palvelujen tutkimuksen näkökulmasta maaseudun tarkastelu maantieteellisenä ja fyysisenä tilana on olennaisen tärkeää. Se on paikka, jossa tapaamani ihmiset asuvat ja jonka fyysiset reunaehdot ja harva palveluverkko ohjaavat heidän arkista ajankäyttöään ja toimiaan. Maaseudun maantieteelliset ja demografiset ulottuvuudet, sen laajuus ja harva asutus, ovat konkreettinen syy palvelujen tarjonnan vähäisyydelle. Palvelujen järjestäminen laajoille, harvaan asutuille alueille on kallista, ja kustannuksien kurissa pitämiseksi palveluja on keskitetty kaupunkeihin ja taa-jamakeskuksiin. (Myös esim. Lehtola ym. 2012, 23.)

Myös tutkimillani alueilla, läntisessä ja pohjoisessa Keski-Suomessa maaseutu on harvaan asuttua ja välimatkat kaupunkien ja keskustaaajamien välillä pitkiä. Arkielämän tutkimuksessa on huomioitava välimatkojen erilaiset merkitykset erityyppisillä alueilla asuvien ihmisten arjessa. Fyysisten välimatkojen sijaan on tärkeää tutkia niitä konkreettisia vaikutuksia ja merkityksiä joita esimerkiksi harva palveluverkko ja sen tuoma liikkuvuuden velvoite tuo maaseudun asukkaiden arkeen. (Rau 2012, 35–36.) Kyse on siis arkeen kuuluvien välimatkojen vaikutuksista palvelujen *saavutettavuudelle* ja siten käytettävyydelle osana arkea.

Saavutettavuus tarkoittaa yksinkertaisimmillaan ihmisten mahdollisuuksia päästä palvelujen luo. Se rakentuu niistä ajallisista, välineellisistä ja taloudellisista resursseista, joita ihmisillä on käytettävissä arkielämässään (Lehtola 2008, 21, 27; Rantanen ym. 2012, 15–16). Saavutettavuutta voi tarkastella sekä sosiaalisesti että

toimintaa ohjaavien fyysisten reunaehtojen kautta rakentuvana ilmiönä. Sosiaalista saavutettavuutta on esimerkiksi palvelun joustavuus suhteessa asiakkaiden elämäntilanteisiin ja niissä tapahtuvien muutosten tuomiin vaihtuviin palvelutarpeisiin. Tämän lisäksi fyysinen, esimerkiksi välimatkoihin ja toimipisteiden aukioloihin liittyvä saavutettavuus on tärkeä tekijä erityisesti harvan palveluverkon maaseudulla. (Kananoja ym. 2008, 165; Kaskisaari ym. 2010, 28; Lehtola 2008.) Arkiseen palvelujenkäyttöön kuuluva pakollinen ja runsas kulkeminen liittyy nimenomaan maaseudulla elämiseen, palvelujen heikkoon fyysiseen saavutettavuuteen joka on seurausta harvasta palveluverkosta.

Kun maaseutua tutkitaan palvelujen saavutettavuuden ja käytettävyyden näkökulmasta, on huomioitava myös suomalaisen maaseudun jakautuminen erityyppiisiin alueisiin (esim. Karvonen 2008, 29–30). Vuonna 2008, kun aloitin tutkimukseni, käytössä oli kuntatasolla tehty maaseututypologinen luokitus⁹ joka jakoi alueet neljään eri tyyppiin. Kaupungin lisäksi se määritteli kolme erilaista maaseutua: kaupunkien läheisen maaseudun, ydinmaaseudun sekä harvaan asutun maaseudun. Alueiden erot perustuvat esimerkiksi kunnan tai sen keskuksen sijaintiin suhteessa lähimpään kaupunkiin, jolloin harvaan asuttu maaseutu sijaitsee kauimmaisena palveluja ja esimerkiksi runsaasti työpaikkoja tarjoavista keskuksista.

Palvelujen tarjonnan ja käytettävyyden näkökulmista alueet ovat keskenään erilaisessa asemassa riippuen siitä, kuinka kaukana ne sijaitsevat lähimmästä taajamista ja kaupungeista. Maaseudun harvaan asutut alueet, joihin myös oma tutkimukseni kohdistuu, ovat usein kaukana erityispalveluista sekä niin sanotuista kriisipalveluista, joista suurin osa esimerkiksi Keski-Suomessa on viime vuosina keskitetty maakunnallisesti.

Millaiselta palvelujen saavutettavuus näyttää tutkimillani alueilla? Tutkimukseni tausta-aineistona toimiva ParasSos-kuntalaiskysely tuotti tietoa tutkimuskuntien palvelujen saavutettavuudesta ja siihen liittyvistä kuntalaisten kokemuksista ja näkemyksistä. Fyysistä saavutettavuutta tutkittiin kuntalaisten arvioimien todellisten välimatkojen sekä heidän määrittelemiensä mahdollisten välimatkojen kautta¹⁰. Kyselyssä pyydettiin vastaajia kertomaan kuinka kaukana kotoa palvelut saivat korkeintaan sijaita. Suhtautumista välimatkoihin tarkasteltiin palvelun sijainnin ja enimmäisetäisyyden välisellä erotuksella. Todellisen sijainnin ja vielä hyväksyttävän välimatkan erotus kertoo, koetaanko etäisyydet palveluihin sopiviksi vai liian pitkiksi, toisin sanoen, ovatko kyselyn vastaajat tyytyväisiä palvelujen sijaintiin. (Ks. Kaskisaari ym. 2010, 31.)

Suurelle osalle vuoden 2009 kyselyyn vastanneista keskisuomalaisista palvelujen sijainti ei ollut ongelma: kaikista vastanneista, asuinalueesta ja palvelun tyy-

⁹ Suomen maaseututyypit 2006, Malinen ym. 2006.

¹⁰ Välimatkakysymysten laadinnan perustana käytettiin Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton Kansalaisbarometrin (Siltaniemi ym. 2009) kysymyksiä.

pistä riippumatta, noin puolet (52 %) voisi kulkea nykyistä pidemmän matkan palvelun luo. Vajaa kolmannes (28 %) katsoo, että matka on siedettävä, mutta se ei saa enää nykyisestä pidentyä. Huomionarvoista on se, että vastaajista viidenneksen (20 %) kohdalla palvelujen nykyinen sijainti on kauempana kuin heidän määrittelemänsä enimmäisetäisyys. Tulos vastaa myös aiempia tutkimuksia, joissa palvelujen sijainnit ovat saaneet myönteisiä arvioita, mutta tyytymättömyys sijaintiin kasvaa liikuttaessa kauemmaksi kaupunkien keskustasta. ParasSos-kuntalaiskyselyn vastauksissa aluetyypeittäin tarkasteltuna haja-asutusalueella asuvista noin kolmanneksen (30 %) mielestä palvelujen nykyinen sijainti on kauempana kuin kestettävä sijainti, kun taajamissa ja kaupunkialueella vastaava prosentti oli noin 15 %. (Kaskisaari ym. 2010, 31, 33.)

Palvelujen heikon saavutettavuuden vuoksi maaseutu ei ole paikka, jossa julkinen hyvinvointiverkko olisi yhtä kattava kuin taajempaan asutuilla alueilla. Entä miltä tämä fyysiseen saavutettavuuteen ja maaseudun maantieteellisiin ulottuvuuksiin liittyvä tekijä näyttää suhteessa kulttuurisesti määrittyvään maaseutuun? Seuraavassa tarkastelen sitä, millaisena mielikuvien maaseutu näyttäytyy hyvinvoinnin saavuttamisen tai ylläpitämisen kannalta.

1.3.2 Maaseutu kulttuurisena tilana

Kun maaseutua tarkastellaan arjen hyvinvoinnin tilana, keskeiseksi tutkimuskohdeksi muodostuvat ne mielikuvat ja kulttuuriset määritelmät, joita maaseudulle asuinympäristönä ja kodin paikkana annetaan. Suomalainen maaseutu – merkityksellistettynä tilana ja paikkana – rakentuu jaetuille käsityksille ja arvoille, joita tuotetaan jatkuvasti esimerkiksi matkailuteollisuuden, politiikan, elinkeinoelämän tai vaikkapa ympäristöliikkeen toimesta, ja joita yksilöt omaksuvat osaksi omaa kulttuurisesti rakentuvaa maailmankuvaansa (esim. Macnaghten & Urry 1998, 120–121; Sevänen 2004, 5). Erilaisten määrittelyjen ja niiden keskinäisten ristiriitojen vuoksi on jopa todettu, että ”maaseutua” ei ole, on vain kulttuurisesti konstruoituja maaseutuja, keskenään erilaisia ja eri tavoin merkityksellistettyjä sosio-kulttuurisia tiloja (ks. Mormont 1990; Cloke 2003).

Suomalaiset mielikuvien maaseudut, kuvitellut ja konstruoidut kulttuuriset tilat, perustuvat kahdelle vahvalle visiolle. Ne ovat vaikuttaneet sekä tutkimukseen, kehittämiseen että arkielämän tasolla käsityksinä, arvoina ja mielikuvina. Maaseutu nähdään joko idyllisenä, talonpoikaisyhteiskunnan ihanteita ylläpitävänä kulttuurisena tilana, tai sitä määritellään talouden ja tuotannon kautta, jolloin maaseutu voidaan jopa mieltää maatalouden synonyymiksi (esim. Högbäck 2003, 17; Saloranta 2007, 5).

Yhteistä näille määrittelyille on niiden sidos perinteisiin elinkeinoihin, maanviljelyyn ja karjanhoitoon, mikä johtaa maaseudun määrittelemiseen ”luonnon” ja luonnollisuuden tilana joko positiivisesti tai negatiivisesti arvotettuna (myös Williams 1985, 297). Romantisoitu visio korostaa elämäntavan luonnollisuutta ja

kulttuurisuutta kun taas tuotantoon ja elinkeinoihin sitoutuvat määritelmät jättävät sosio-kulttuurisen puolen alisteiseksi tuotannolle ja taloudelle. Maaseutu voi myös näyttäytyä syrjäisenä, kehityksestä ja edistyksestä pudonneena takapajulana, jossa eläminen ei rinnastu normina toimivaan suomalaiseen kaupunkilaisarkeen (Silvasti 2001, 306).

Romanttisissa maaseutu-mielikuvissa maaseutu esitetään idyllinä (rural idyll) jossa perinteiset, talonpoikaiset arvot elävät (Cloke 2003, 1; Korkiakangas 2010, 82). Tällöin maaseudun kulttuuriksi ymmärretään maalainen elämäntyyli, agraariyhteisöjen kulttuuriset tavat ja arvot. Talonpoikaiskulttuurin romantisointi ja ihannoiminen on ollut tyypillistä Keski- ja Pohjois-Euroopan kansallisuusaatteen omaksuneissa maissa (Lehtonen 2005, 18). Herderiläisen, romantistisen ajattelun mukaisesti aidon ja alkuperäisen kulttuurin etsiminen kohdistettiin kansallisiin kulttuureihin ja niiden katoaviin ”ominaispiirteisiin” (esim. Bendix 1997, 35). Tietyistä, niin sanottua aitoutta edistävästä kulttuuripiirteistä rakennettiin myyttistä, agraariyhteiskunnan tavoille ja arvoille rakentuvaa menneisyyskuvaa johon maaseudun elämäntapa on diskursiivisesti sidottu (pastoral myth, esim. Short 1991, 28, 30; myös Fabian 2002).

Kansanelämän ihailu ja halu tallentaa ja säilyttää siitä tietoa näkyi 1900-luvun alussa kansallisten tieteiden pyrkimyksissä rakentaa vahvaa kansakuntaa romantioidun menneisyyskuvan pohjalta. Etnologi-kansatieteilijänä tämä visio ei ole itselleni vieras, onhan talonpoikaisen elämäntyylin ja -tavan (positiivinen) kuvaaminen profiloitunut oppiainetta suomalaisuuden keskeisten arvojen ja sen kulttuurisen perustan määrittelijänä. (Anttonen 2002, 51; Lehtonen 2005, 18–19.) Suomalaisen kulttuurin kontekstissa määriteltynä maaseutuidylli on ensisijaisesti sidottu talonpoikaisen kulttuurin ihannointiin ja sen keskeiset määritelmät rakentuvat talonpoikaiseen agraariyhteisöön liitettyjen mielikuvien ja ihanteiden perustalle. Maaseutuun ja siellä elämiseen liitetään työteliään arjen ja luonnonläheisen elämän malleja, kulttuurimme keskeisiä arvoja. (Silvasti 2001, 228; Högbäck 2003, 13.)

Maaseudun menneisyydestä ja menneestä elämäntavasta ammentavat mielikuvat rakentavat kuvaa kulttuurisesti pysyvästä ja muuttumattomasta maaseudusta. Kuten filosofi ja kulttuurintutkija Raymond Williams (1985, 12) toteaa, nämä maaseutua menneisyyteensä paikantavat määritelmät muuttuvat kuitenkin jatkuvasti, aina ajankohtaisten tarpeiden mukaan. Ajatus maaseudusta kehityksestä jälkeen jääneenä periferiana tuki kaupungistumista ja urbaanin elämäntyylin omaksumista myös 1960-luvun Suomessa, jossa yhä useammat muuttivat kaupunkiin.

Urbanisaation edetessä, nopeassa yhteiskunnallisessa muutosprosessissa, nousi myös halu säilyttää ja tallentaa perinteistä elämäntapaa. 1960-luvulla kansatiede loi kuvaa talonpoikaisen kulttuurin aitoudesta ja paremmuudesta suhteessa modernisaation mullistamaan, urbanisoituvan suomalaisuuteen. Tuolloin virinnyt kau-

pungistumisen kritiikki johti maaseudun uuteen arvonnousuun, jolloin takapajuisen periferian kuvan korvasi agraariyhteiskunnan nostalgisesta kaipauksesta kumpuava idyllinen maaseutu-kuva (Lehtonen 2005, 17–18; Knuutila & Rannikko 2008; 9; Korkiakangas 2010; 82–83). Tämä maaseutukuva muuntui seuraavien vuosikymmenien, kaupungistumisen ja myös kulutusorientoituneen elämäntyylin kehittyessä vapaa-ajan ja virkistäytymisen tilaksi. Äärimmillään tämä mielikuva näyttää nykypäivän maaseudun eksoottisena matkailukohteena, jossa vierailaan oman, normaaliksi määrittyvän kaupunkilaisarjen keskeltä (esim. Short 1991, 30–31; Lehtonen 2005, 17; Siivonen 2007, 11, 14).

Idyllinen käsitys elää edelleen mielikuvissa ja maaseutustereotypioissa, mikä näkyy esimerkiksi suomalaisten maaseutu-mielikuvia kartoittaneesta *Maamerkit*-tutkimuksesta¹¹. Sen mukaan noin 35 % nuorista 15–24 -vuotiaista suomalaisista olisi kiinnostunut tai halukas asumaan maaseudulla (Nieminen-Sundell 2011, 17). Syitä maaseudun houkuttelevuuteen ja vetovoimaan ovat ajatus maaseudusta paikkana jossa voi asua tilavasti, rauhallisessa ja luonnonläheisessä ympäristössä (myös Saarinen ym. 2013). Niin sanottu luonto-diskurssi elää siis vahvana – 2000-luvun ympäristöarvoihin sopeutuneena. Tämän päivän maaseutuun liitetään usein vihreitä arvoja ja kestävän kehityksen ideaaleja, joiden mukaan maalla asuminen mahdollistaa rauhallisemman ja luonnonläheisemmän elämäntavan. Maaseudulla asuminen houkuttelee erityisesti niin sanottuja LOHAS-kuluttajia (Lifestyle of Health and Sustainability), jotka ovat kiinnostuneita ekologisesti kestävästä kuluttamisesta ja elämänrytmin rauhoittamisesta (downshifting). (Ks. Hienonen 2011, 22–24.)

Nykyisessä urbanisoituneessa yhteiskunnassamme tapa kuvata maaseutua perustuu hyvin pitkälti ideaaleille ja myös toiveille (desires) siitä millaista on ”maalaiselämä”. Luonnonläheisyyttä ja paikkaan sidottuja, tiiviitä pienyhteisöjä korostava maaseutukäsitys toimii vastakohtana yhteisöllisen pirstaloitumista edustavalle urbaaniympäristölle. (DuPuis 2006: 126; Panelli 2006, 68.) Kaupunkilaisen, kulutuskeskiseksi ja kiireiseksi mielletyn elämäntyylin kritiikki on johtanut haluun etsiä keinoja toteuttaa laadukkaampaa elämää. Maaseutu idyllisenä, luonnollisuutta ja luonnonmukaisuutta edustavana mielikuvana tarjoaa pakopaikan hektiseltä ja epäsosiaaliselta kaupunkielämäältä. (Esim. Fielding 1989, 60, 62; Mitchell 2004, 28; Macnaghten & Urry 1998, 187.)

Nostalgian sävyttämien ideaalien perustana on ajatus maaseudulla elämisestä kokonaisuena elämäntyylinä, jonka keskeinen perusta on ajatus maalaiselämästä tiettyyn fyysiseen paikkaan sitoutuvana olemisen tapana¹². Tämä paikka, kylä tai seutu, nähdään myös maalaiselämän sosiaalisen perustana: tietyssä paikassa elää

¹¹ Sitran Maamerkit-ohjelma (2010–2014), esim. Nieminen–Sundell 2011, ja Hienonen 2011.

¹² Ferdinand Tönniesin (1957) klassinen, erityyppisissä yhteisöissä rakentuvien sosiaalisten suhteiden erottelu esittää maaseudun paikalliseen sidotun yhteisöllisyyden (Gemeinschaft) tilana ja siten poikkeavana suhteessa yhteiskunnallista (Gesellschaft) edustavaan urbaaniympäristöön.

tietty, paikallinen yhteisö. Ideaalit eivät rajoitukaan maaseutuun vain paikkana ja maisemana, vaan idyllinen ajatus maaseudusta liitetään myös ihmisiin, jotka siellä elävät (myös Hansen & Waldenström 2012). Luonto-diskurssi kattaakin alleen myös maaseudun sosiokulttuurisen tilan, sisältäen ajatuksen luonnolliseen paikkaan sidotusta luonnollisesta elämäntyylistä (Murdoch 2003, 263). Maaseutuidylli on siis mitä suurimmassa määrin maaseudulla asumiseen liittyvän elämäntavan piirteitä kuvaava visio.

Stereotyyppinen ajatus maaseutujen pieniyhteisöistä ja niiden edustaman elämäntyylin kiinteästä yhteydestä paikkaan ja paikalliseen häivyttää alleen sen tosiasiain, että nämä yhteisöt käytännössä muodostuvat syystä tai toisesta maaseudulla asuvista yksilöistä (Pahl 1968 – Högbäck 2003, 15; Murdoch 2003, 263). Maaseutualueiden uudet, usein kaupunkilaistaustaiset asukkaat sekä maaseudun käyttö ja kuluttaminen esimerkiksi matkailun kautta on monipuolistanut kulttuurisesti rakentuvaa kuvaa maaseudusta. Maaseudun muuttuminen maanviljelyksen ja siihen liittyvän kulttuurin paikasta kaupunkiin rinnastettavaksi, sille vaihtoehdokseksi asuinympäristöksi, on muuttanut myös keskustelussa käytettyjä termejä. Perinteisten elinkeinojen vähentyminen, turismi ja esimerkiksi etätyömahdollisuudet määrittelevät niin sanotun ”uuden maaseudun” (post-productivist countryside) paikkana, jossa eletään arkea, kaupunkiin rinnastettavana asuinalueena (Cloke 2006).

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (YTR)¹³ on tuonut esiin *asuinmaaseudun* käsitteen erotukseksi agraarista ja selkeästi talouteen ja elinkeinoelämään viittavasta maaseudusta (Saloranta 2007, 1, 5). Se kuvaa tämän päivän maaseudun asukkaiden suhdetta asuinpaikkaansa; maaseutu on kodin paikka, moderni asuin- ympäristö, jota ei enää tarvitse eikä voi määritellä vain perinteisten maatalouden elinkeinojen kautta. Tämä näkökulma nostaa esiin oman tutkimukseni keskeiset teemat: asumisen ja elämisen tämän päivän maaseudulla, johon eri yksilöiden arjessa liittyy tietty valikoima erilaisten maaseutujen vaikutuksia.

Oman tutkimukseni kannalta huomionarvoista on *Maamerkit*-tutkimuksessa esiin noussut kahtiajako. Tuloksista näkyy kuinka positiivinen maaseutukuva saa vastaparikseen periferia-diskurssia mukailevan kuvan. Tutkimuksen mukaan käytännön ongelmat, kuten pitkät välimatkat ja esimerkiksi työpaikkojen ja palvelujen kaukaisuus mahdollisesta maaseutu-kodista, estävät haaveiden muuttamista todeksi (Nieminen-Sundell 2011, 14). Myös asuinmaaseutu-käsitteen rajallisuus tulee vastaan, kun sitä tarkastellaan suomalaisten toiveissa siintävänä, tietynlaista elämäntyyliä tarjoavana kulttuurisena tilana. Asuinmaaseutua kuvaavassa raportissa harvaan asutusta maaseudusta todetaan, ettei viihtyisä mutta syrjäisiä asuin- ympäristö riitä houkuttelemaan uusia asukkaita, koska tarvitaan myös työtä ja kulkuyhteyksiä kaupunkiin (Saloranta 2007, 12).

¹³ Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä on valtioneuvoston asettama työ- ja elinkeinoministeriön alaisuudessa toimiva yhteistyöelin, jonka tehtävänä on edistää maaseudun kehittämistä.

Elämänlaadun kannalta mielikuvien maaseutu näyttää siis houkuttelevammalta kuin kiireinen kaupunkiympäristö, mutta oletukset arjen käytäntöjen vaikeudesta saavat maaseudun näyttämään syrjäiseltä ja hankalalta paikalta asua. Jotta mielikuvat saadaan kiinnitettyä tämän päivän maaseudun todellisuuteen, on maaseutukuvia tarkasteltava suhteessa arkeen ja maaseudun arjessa rakentuviin käsityksiin omasta arkielämän ympäristöstä. Mikä siis on maaseudun merkitys niille, jotka elävät siellä arkeaan?

Kun haastattelumatkoillani ajelin autollani mitä idyllisimpien maisemien läpi mietin, millaisen maaseudun löytäisin kenttätyöni kautta. Millaista on arki tämän päivän suomalaisella maaseudulla? Mitä maaseutu kodin paikkana merkitsee siellä asuville? Tutkimuksellani haluan myös selvittää, kuinka maaseudulla arkeaan elävät mieltävät nämä ihanteiden ja käytäntöjen välisen ristiriidan. Mitkä ovat heidän mielestään maaseudun hyviä puolia ja mikä on heidän suhteensa idylliseen maaseutuun?

1.3.3 Tutkimuskäsitteet: arjen analyysin työkalut

Seuraavassa kertaan lyhyesti tutkimukseni keskeiset käsitteet sekä käyn läpi joukon analyysin teon myötä mukaan tulleita käsitteitä, tulkintojen teon apuvälineitä. Nämä määrittelyt toimivat myös yhteenvetona tutkimuksen keskeisistä rajauksista. Etnologisen tutkimuksen kohteena ovat usein ilmiöt, joille ei ole mahdollista antaa yksiselitteisiä määritelmiä tai rajoja. Käsitteiden merkitys onkin etnologiselle tutkimukselle mitä merkittävin, koska ne tarjoavat mahdollisuuden kuvata ja selittää arkitodellisuutemme kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuvia ilmiöitä. Käsitteet ovat itsessään monimuotoisia ja saattavat muuntua ja saada uusia merkityksiä tulkintaprosessin edetessä. Tämä käsitetyö (concept work, ks. Marcus 2014, 32–33) on yksi etnografiselle otteelle perustuvan tutkimuksen ulottuvuus ja pyrkimys. (Frykman & Gilje 2003, 34.)

Oman tutkimukseni keskeiset käsitteet ovat *arki*, *maaseutu*, (*hyvinvointi*) *palvelut*, ja (*koettu*) *hyvinvointi*. Näiden pääkäsitteiden lisäksi olen käyttänyt arkitodellisuuden kulttuurisen rakentumisen tutkimiseen myös käsitteitä (arjen) *aikatila*, *arkitieto*, *elämäntapa*, *idylli*, *asuinmaaseutu*, *rurbanisaatio*, *sosiaalinen pääoma*, *hyvinvoinnin verkostot* ja *pieni toimijuus*.

Ensimmäinen, ja tärkein, tutkimuskäsitteistäni on **arki**. Arki on tavallista, jokapäiväistä elämää, joka ei sisällä poikkeaviksi miellettyjä tapahtumia kuten juhlia, elämän kriisejä tai muita poikkeustilanteita. *Arkisuudella* viitataan tavanomaisuuteen ja rutiinien täyttämä arki mielletäänkin usein harmaaksi tai jopa tylsäksi. (Esim. Heller 1984, 6–7; Jalas 2011, 108–109.) Rutiinit ja toistuvuus tekevät arjesta myös huomaamatonta, itsestäänselvytydessään näkymätöntä (blindingly obvious, esim. Miller & Woodward 2012, 155). Arjen ”näkyväksi” tekeminen edellyttää sen tarkastelua tietyssä paikassa ja tilassa toteutettavina tekoina ja toimina. Tutkimuksessani arjen analyysin lähtökohtana on se konkreettinen paikka johon haasta-

teltävieni arki sitoutuu. Tämä paikka muodostaa myös kehykset sille kulttuuriselle tilalle, jossa arkista toimintaamme ohjaavat arvot ja käsitykset muodostuvat (esim. Frykman & Gilje 2003, 36–37; Merleau-Ponty 2002, 4).

Yksilöiden toimien tasolta arkea tarkasteleva tutkimus tunnistaa myös arjen moninaisuuden. Yksityiskohtien tasolla katsottuna arki tuntuu katoavan loputtomien muutosten ja poikkeamien muodostamaan ryteikköön. Kuten sosiologi Eeva Jokinen (2005, 7) Maurice Blanchottiin (1987, 15) viitaten toteaa, arki pakenee. Se pakenee määrittelyjä, yleistyksiä ja kategorisointeja. Käsitteen tasolla arki voi viitata tavalliseen, mutta jokapäiväisen elämän toimien ja tapahtumisen tasolla tarkasteltuna se karkaa, vieden mukanaan myös ”tavallisuuden” jaetun luonteen. Tämä on haaste tutkijalle, joka hakee arkielämälle todellisuuteen kiinnittyvää ja samalla jaettua ja yhteisesti hyväksyttyä määritelmää.

Arjen eläminen on jokapäiväiseen elämään liittyvien toimintojen toteuttamista jokaisen oman toimintaympäristön ja -tilan antamissa rajoissa ja mahdollisuuksissa. Arjen keskus on koti. Kuten sosiologi Agnes Heller (1984, 239) toteaa, se on jokapäiväisen toimintamme ja liikkumisemme lähtöpaikka, jonka tarjoamaan turvaan myös päivän lopuksi palaamme. Monet aivan tavalliseen, jokapäiväiseen elämään liittyvät toimet tapahtuvat kuitenkin kodin tai sen välittömän ympäristön ulkopuolella. Yksilön toimintatila (activity space) rakentuu kaikista niistä paikoista sekä sosiaalisista verkostoista, joiden keskellä ja sisällä hän toimii (esim. Ellegård 1999, 172–174; Massey 2008, 192; Rannikko 2009, 7). Fyysisten välimatkojen ja toiminnan paikkojen lisäksi arjen hahmottaminen edellyttää myös sosiaalisen ulottuvuuden huomioimista. Tämän lisäksi arkielämäämme ohjaa aika. Tutkimuksessani tarkastelenkin arkea toiminnallisena *aikatilana* (time-space), jonka raameissa arkieloon kuuluvat toimet suoritetaan. (de Certeau 1984, xi, 117; Hägerstrand 1991; Davies 2001, 135.) Tämä on myös se sosio-kulttuurinen tila, jossa yksilön *elämäntapa* rakentuu. Tarkastelen elämäntapaa paikan ja ympäristön, niihin sidotun toiminnan sekä paikalliseen osallistumisen näkökulmista. (Esim. Erixson 1938, 11; Bringéus 1990, 12; Frykman & Gilje 2003, 14–15.)

Analysoidessani äitien arkea olen pyrkinyt kuvaamaan toiminnan suhdetta kulttuuriseen tilaan, jossa he elävät ja jossa jaetut arvot ja käsitykset ohjaavat heidän tapojaan toimia. Tapoihimme vaikuttaa toki myös se, mitä meiltä vaaditaan ja millaisia resursseja meillä on käytössämme. Arjen kulussa toiminta on monesti tavallisten, jokapäiväisten asioiden suorittamista. Niiden tarkastelu etnologisesti luo kuvaa yksilön toimien suhteesta arkeen vaikuttaviin ulkoisiin tekijöihin, kuten paikkaan, aikaan sekä esimerkiksi yhteiskunnallisiin, arjen toimia ohjaaviin normeihin ja kulttuuriin käytäntöihin. Tutkimuksessani pyrin tavoittamaan myös haastateltävieni toimintaa ohjaavat käsitykset, niin sanotun *arkitiedon* tai *arkiteorioiden* tason. Tämän tiedon rakentumiseen vaikuttavat sekä yksilön omat kokemukset että (aikaan ja paikkaan kiinnittyvät) jaetut käsitykset. (Esim. Bendix 2000, 38–39; Honkasalo 2008, 21.)

Vaikka arki on jokaisen yksityistä elämää, rakentuu se yhteiskunnallisten aika-kehysten antamalle perustalle. Ne luovat rakenteen ja rutiinit kansalaisten arkeen (Esim. Edensor 2006, 528; Jalas 2011, 110.) Yhteiskunnalliset, kansalliset aikakehykset, joita muodostavat esimerkiksi työelämä, koulut ja erilaisten palvelujen aukiolot ohjaavat myös yksilöllistä vapaa-ajanviettoa ja kuluttamista. Näiden virallisten aikakehysten lisäksi jokaisen arkeen vaikuttavat omat, perheen ja lähipiiriin toimet. Lähipiiriin kuuluvat omien ystävien ja sukulaisten lisäksi myös esimerkiksi paikallisyhteisö, jossa yksilö elää. Nämä eri tasot ovat arjessa läsnä yhtä aikaa ja siten myös jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. (Ks. myös Julkunen 1985.)

Erilaisten ulkoisten ja yksilöstä itsestään lähtevien rajoitusten ja resurssien muodostamassa tilassa yksilöt rakentavat arkensa kulkua omista lähtökohdistaan ja omien tarpeidensa mukaisesti. Marja-Liisa Honkasalo (2008, 206, 208–209; ks. myös Jokinen 2005) puhuu tästä arjen toiminnasta ”**pienenä toimijuutena**”, yksilöiden valtana ja mahdollisuutena toimia ja rakentaa omaa elämäänsä ulkopuolisten rajoitusten väliin jäävissä ja niiden mahdollistamissa tiloissa. Arkiteoriat toimivat tietoperustana, jonka avulla tiettyssä fyysisessä, kulttuurisessa ja sosiaalisessa ympäristössä toimitaan. Toimijuuden pienuus ei tässä yhteydessä ole arvolutautunutta tai rinnastu voimattomuuteen, vaan korostaa yksilöiden arkisten toimien yksityisyyttä ja näkymättömyyttä suhteessa makrotasoon ja kulttuurisesti jaettuun (myös esim. Bourdieu 1993/1999, ks. Honkasalo 2008). Arjessa jopa huomaamattomaksi jäävä toiminta on kuitenkin juuri se taso, jolla arkielämän kannalta välttämättömät toimet ja teot suoritetaan.

Myöskään sille, miten eri ilmiöt, kuten ”palvelut” tai ”hyvinvointi” merkityksellistyvät kenenkin arjessa, ei ole antaa kaavaa tai kaikkien jakamaa mallia. Esimerkiksi kysymykseen arjessa koetusta hyvinvoinnista ja sitä rakentavista tekijöistä ei ole löydettävissä yhtä vastausta. Yksittäisten haastateltavien puheiden ja käsitysten kautta, aineiston laadullisen sisällönanalyysin menetelmin, on kuitenkin mahdollista hahmottaa jaettuja merkityksiä ja kulttuurisesti paikantuvia käsityksiä.

Kysyessäni, mitä palvelut merkitsevät perheenäitien arjessa asemoin palvelut osaksi arjen kokonaisuutta. Tutkimusasetelmani mukaisesti rajasin tutkimukseni fokukseen **hyvinvointipalvelut** ja niiden merkityksen osana arjen hyvinvointia. Tässä tutkimuksessa tarkoitan hyvinvointipalveluilla niitä koulutus-, sosiaali- ja terveyspalveluita, jotka määritellään peruspalveluohjelman mukaisesti kuntien järjestämis- ja rahoitusvastuulla oleviksi (Peruspalveluohjelma 2010–2013, 2009, 19). Lapsiperheiden käyttämät palvelut kattavat alleen laajan valikoiman erilaisia palveluja, joita voivat olla esimerkiksi päivähoito, koulu, terveyspalvelut ja kirjasto.

Palvelut ovat osa yhteiskunnallista järjestelmää, joka tukee kansalaisten mahdollisuuksia elää hyvää arkea ja ylläpitää terveyttään ja hyvinvointiaan. Kuten edellä todettu, harvaan asuttuun maaseutuun kohdistuvassa tutkimuksessani kes-

keiseksi palvelujen käyttöön liittyväksi käsitteeksi muodostuu palvelujen saavutettavuus. Saavutettavuuden mukaan palvelut voidaan jakaa kolmeen ryhmään: lähipalveluihin, seudullisiin palveluihin ja laajan väestöpohjan palveluihin. Lähipalvelu voidaan määrittellä palveluksi, joka (elämäntilanteesta riippuen) koskee kaikkia kuntalaisia ja jota käytetään toistuvasti: päivittäin tai lähes päivittäin. (Jäppinen & Kontio 2007, 7–9.) Myös tietyt yksityiset palvelut, kuten päivittäistavarakauppa voidaan laskea lähipalveluihin. Tällöin palvelu määritellään käyttäjien tarpeista lähtien, ei järjestämisen tai hallinnon logiikan mukaan.

Myöskään omassa tutkimuksessani en kategorisoi palveluja järjestelmän näkökulmasta, vaan tarkastelen niitä osana arkisia toimia ja arjessa rakentuvia merkityksiä. Saadakseni kokonaisvaltaisemman kuvan arkeen kuuluvista palveluista, tarkastelen myös aineistossa esiin nousseita yksityisiä palveluja, joita ovat esimerkiksi kauppa ja huoltoasema. Tutkimuksessani niin palvelut kuin myös niiden tuottama hyvinvointi määrittyikin ensisijaisesti aineistolähtöisesti.

Lähtiessäni kentälle tekemään haastatteluja, palvelujen merkitystä paikantava käsite, **koettu hyvinvointi**, ei kuitenkaan vielä löytynyt kysymyslistaltani. Olin fokusoitunut tutkimaan arjen hyvinvointia ja esioletusteni pohjalta odotin palvelujen nousevan esiin osana sanaparin määritelmiä. Haastattelut kuitenkin paljastivat, että palveluja tutkittaessa käyttämäni jokapäiväisen arjen kautta rajautuva hyvinvoinnin määrittely ei ole riittävä. Tämä toi analyysivaiheessa tarpeen laajemmalle käsitteelle, koetulle hyvinvoinnille, joka sisältää arkipäiväisen elämän tason lisäksi myös yksilön elämään laajemmin vaikuttavia tekijöitä sekä arvoja, odotuksia ja toiveita (myös esim. Vaarama ym. 2010, 14).

Kuten palvelujen, myös koetun hyvinvoinnin määritelmä rakentuu haastateltavieni puheiden ja arkeen kuuluvan toiminnan analyysin kautta. Näihin määrittelyihin perustaen tutkin *arjessa koetun hyvinvoinnin* rakentumista erityisesti yksilön arjessaan rakentuvan toimijuuden näkökulmasta. Analyysin kannalta keskeiseksi muodostuu fyysinen ja sosio-kulttuurinen ympäristö, jossa tutkittavat asuvat, antavathan yksilön käytössä olevat sekä materiaaliset että henkiset resurssit pohjan hänen mahdollisuuksilleen toteuttaa toiveitaan ja näkemyksiään hyvästä elämästä (esim. Sen 1998; Bowling 2003, 3; Lehtola 2001, 49; Moisio ym. 2008, 16–17). Tämä arkinen ympäristö on myös se elämisen tila, jossa arkeemme kuuluvat ilmiöt merkityksellistyvät, ja jossa toimimme arkitietomme ja elämäntapaamme ohjaavien käytäntöjen mukaan. Tutkimukseni kannalta olennaisen tärkeä raja onkin sen kohdistuminen *maaseutuun*.

Maaseutua voi määrittellä monin eri tavoin: se voi olla niin maantieteellinen, kuin kulttuurisestikin määrittyvä alue. Myös maaseudun erityyppiset alueet vaikuttavat siihen, miten arki rakentuu ja millaiseksi alue mielletään. Vuonna 2013 valmistui uusi paikkatietoperustainen kaupunki-maaseutu -alueluokitus, jossa luovut-

tiin aiemmasta kuntakohtaisesta luokittelusta. Uusi, seitsemän erilaista aluetta¹⁴ tunnistava luokittelu perustuu paikkatietomenetelmiin, ja antaa enemmän tietoa erityyppisistä kaupunki- ja maaseutualueista. (Helminen ym. 2013.)

Tämän typologia, joka tunnistaa välimatkojen lisäksi myös esimerkiksi työssäkäyntialueet ja keskustojen saavutettavuuden eri alueilta voidaan nähdä myös erityyppisten alueiden arkielämän kulkua avaavana määrittelyinä. Juuri kaupungissa työssäkäynnin mahdollisuudet eli sujuva kulkuyhteys keskustaan on tutkimusten (esimerkiksi *Maamerkit*-tutkimukset, ks. Nieminen-Sundell 2011) mukaan tärkeä kriteeri, jolla maallemuuttajat valitsevat uuden asuinpaikkansa (Saloranta 2007, 14). Toisaalta, kodin paikka on paljon muutakin kuin vain arkea kehystävä fyysinen tila. Arjen tutkimuksessa maaseutu onkin määriteltävä moniulotteisemmin, ja huomioitava ne kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät, jotka vaikuttavat maalla asuvien käsityksiin asuinympäristöstään ja muokkaavat niitä tapoja, joilla he arkeaan siellä elävät.

Kulttuurisesti rakentuva maaseutu nähdään usein joko perifeerisenä ja pysähtyneenä tilana, mutta kuten todettu, yhä useammin se edustaa idyllistä vaihtoehtoa urbaanissa tilassa rakentuvalla elämäntyyliä. Kulttuurin tutkimuksen näkökulmasta positiivisen maaseutuidyllin (rural idyll) keskeinen merkitys on esittää maaseutu kaupungin vastakohtana (esim. Williams 1985, 2, 297). Toinen vahva maaseutuun liittyvä mielikuva, eli maaseudun mieltäminen luontona, on yksi diskursiivinen tapa tukea tätä kulttuurista vastakkainasettelua (Short 1991, 31; Bell 2006, 158; Macnaghten & Urry 1998, 187). Erityyppisiin alueisiin liitetyissä stereotyyppisissä kaupunki edustaa modernia, dynaamista ja muuttuvaa, jolloin maaseudun rooliksi tulee paikantua pysyvyyteen ja kulttuuriseen kestävyys. Maaseutuun kohdistuvaa nostalgia-sävytteistä ihailua voidaankin tulkita vasta-urbanisaatioksi (counter-urbanization) kutsutun kulttuurisen prosessin kehiksessä, joka sisältää kaupungin ja maaseudun arvottamisen niiden välisiin - todellisiin ja kuviteltuihin - eroihin perustuen.

Käytännössä elämä eri alueilla on sidoksissa laajempiin, yhteiskunnallisiin ja globaaleihin prosesseihin, eivätkä paikalliset elämäntyyli eroa toisistaan siinä määrin, kuin stereotyyppiset käsitykset antavat ymmärtää. Niin maalla asuvien kuin kaupunkilaisten arkeen vaikuttavat talouden ja politiikan megatrendit muokkaavat kulttuurisia käsityksiä, tietojärjestelmiä ja myös jaettuja arvoja. Muutokset muuntavat myös suhtautumista urbaaniin ja “maalaiseen” samalla kun ne vaikuttavat elämäntapoihin konkreettisten toimien tasolla. (Esim. Cloke 2006, 18–19; Knuuttila & Rannikko 2008, 18.)

¹⁴ Vuonna 2013 valmistuneen kaupunki-maaseutu -luokittelun 7 aluetta ovat: sisempi kaupunkialue, ulompi kaupunkialue, kaupungin kehysalue, maaseudun paikalliskeskukset, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu.

Monesti maaseutu esitetään häviäjänä, esimerkiksi väestöpohjan negatiivisen kehityksen, kuten nuorten poismuuton vuoksi. Tällöin muutoksen suunta näyttää olevan vain maalta kaupunkiin. Kulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna nämä sekä maaseutua että kaupunkia koskevat muutosprosessit ovat kuitenkin kaksisuuntaisia. Ruotsalaisen sosiologi Andreas Homplandin (1991) mukaan alueiden kehitystä ei tulekaan tarkastella vain maaseudun katoamiseen johtavana urbanisaationa vaan myös urbaanin ruralisaationa (ruralisation; myös esim. DuPuis 2006, 126; Panelli 2006, 68). Tämän vuorovaikutteisen prosessin lopputulokseksi Hompland määrittelee urbaanin ja ruraalin väliin muodostuvan sosiokulttuurisen kokonaisuuden: **rurbaanin** (rurban) tilan, joka sisältää sekä kaupungin että maaseudun ominaisuuksia (myös Olsson & Ruotsala 2009, 10).

Tutkimuksessani tarkastelen haastateltavieni arjen ympäristöä ja kulttuuristen stereotyyppien merkitystä sen rakentumiselle **idyllin** käsitteen avulla. Rurbaani sosiokulttuurinen tila toimii kontekstina, jonka kehyksissä kuvaan jaettujen ja yksityisten käsitysten välistä vuorovaikutusta. Määrittelen haastateltavieni asuinalueet *asuinmaaseuduksi*, eli maaseuduksi jota ei tarvitse eikä voi määritellä maatalouden tai siihen liittyvien ilmiöiden kautta (Saloranta 2007). Tämä määritelmä korostaa maaseudun luonnetta kaupungille rinnasteisena asuinalueena, tavallisen suomalaisen arjen paikkana. Nämä määritelmät nostavat esiin myös kulttuurisen pysyvyyden ja muutoksen teeman, jota pohdin erityisesti paikallisyhteisöjen toiminnan kautta.

Paikallinen yhteisö on tulkintojeni lähtökohtana myös pohtiessani maaseudulla asuvien arkisen toiminnan suhdetta yleistyksiin ja ”maalaisuutta” koskeviin olettuksiin. Esimerkkinä urbaania ja maalaista elämäntyyliä erottelevasta kulttuurisesta dikotomiasta käytän työssäni maaseudulla asuvien ihmisten yhteisöllisyyteen ja yhteisöihin liittyviä stereotyyppioita. Yksi tällainen tulee näkyväksi tavassa mieltää maaseutujen yhteisöt erilaisiksi kuin taajaan asuttujen alueiden paikalliset yhteisöt tai toimijaryhmät.

Kyliä kehitystä ja siihen vaadittavia resursseja luotaavissa keskusteluissa maaseudun yhteisöllisyydestä nousevia oletettuja voimavaroja tarkastellaan usein **sosiaalisen pääoman** käsitteen avulla (ks. esim. Hyyryläinen 2000; Anderson & Bell 2003; Pehkonen 2004; Kattilakoski 2012). Sosiaalisen pääoman käsitteen määritelmät ovat moninaiset ja kiistanalaiset (esim. Kajanoja 2009). Yhteistä keskeisille määritelmille on ajatus siitä, että sosiaalinen pääoma perustuu sosiaalisille verkostoille, joissa syntyy yhteistä toimintaa ohjaavia rakenteita, arvoja ja normeja. Fyysisen tai suoraan rahalla mitattavan pääoman ja yksilöiden henkilökohtaista osaamista ja taitoja kuvaavan inhimillisen pääoman rinnalla sosiaalisen pääoman käsitteellä on pyritty määrittelemään nimenomaan sosiaalisen ja muita kohtaan tunnetun luottamuksen merkitystä yksilöille ja heidän toiminnalleen yhteisössä. Sosiaalisen pääoman edellytyksenä on siis yhteisö tai verkosto, joka kokoaa yhteen yksilöiden panostukset. (Bourdieu 1986, 248; Woolcock 2000, 37; McNeill

2010, 274.) Yhteisöllisyydelle perustuvana resurssina sen ytimessä on yhteisön jäsenten keskinäinen luottamus sekä vastavuoroisuuden arvo ja normi (esim. Fukuyama 1996, 26; Putnam 2000, 19; Ilmonen 2000, 15, 22).

Ajatus maaseudun yhteisöjen runsaasta sosiaalisesta pääomasta linkittyy romanttiseen maaseutokuvaan. Talonpoikaisen kulttuurin yhteisöllisyys yhdistetään tämän päivän maaseudulla asuvien elämäntapaan (esim. Pihlaja 2010, 77; stereotyyppioista esim. Cloke 2003, 1; Korkiakangas 2010, 82–83). Käytännössä elämä suomalaisella maaseudulla tai kaupungeissa on monelta osin hyvin samankaltaista, ja samat ilmiöt vaikuttavat eri alueiden asukkaiden arjessa. Se arkitodellisuuden toiminnallinen aikatila, jossa myös maaseudun asukkaat elävät, on kiinteässä suhteessa keskustojen ja siten myös kaupunkien elämäntapaan. Rurbaanissa tilassa nämä vaikutukset näkyvät yksilöiden arjessa ja sitä kautta myös paikallisten yhteisöjen toiminnassa.

Tutkimuksessani tarkastelen maaseudun paikallista yhteisöä osana laajaa **hyvinvoinnin verkostoa**, jonka sisällä perheet arkeaan elävät. Tähän verkostoon kuuluu tärkeänä osana myös julkinen hyvinvointipalvelujärjestelmä, johon maaseudun asukkailla on samat oikeudet kuin kaupunkilaisillakin. Arjen hyvinvoinnin kokonaisuudessa sen eri osatekijät merkityksellistyvät ja asemoituvat eri tavoin jokaisen perheen arjen kontekstissa. Näitä merkityksiä voi tutkia toimien ja tekojen tarkastelulla, mikä avaa mahdollisuuden tulkita ja ymmärtää arkea ohjaavien ulkoisten, niin kulttuuristen kuin yhteiskunnallistenkin tekijöiden vaikutuksia yksilöiden elämään. Koetun hyvinvoinnin tarkastelu monimuotoisessa hyvinvoinnin tuottamisen ja saamisen verkostossa rakentuvana ilmiönä nostaa *arjen* tutkimuksen keskiöön, ei vain käsitteenä, vaan koko tutkimusta ohjaavana tulkintakehyksenä. Seuraavassa luvussa käyn läpi tutkimukseni teon vaiheet ja sitä ohjanneet ideat, valinnat sekä analyysi- ja tulkintaprosessin konkreettisen toteutuksen tavat.

2 Aineistot ja menetelmät

2.1 Tutkimuksessa käytetyt aineistot

2.1.1 Haastattelut ja arjen havainnointi

Väitöskirjani tutkimusaineisto koostuu vuosina 2008 ja 2009 kenttätyönä tuotetuista haastatteluista ja havainnointiaineistosta. Osan haastatteluista tein ParasSos-tutkimuksen aineistonkeruuseen liittyen. Oman kenttätyöni tärkeimmän osan muodostavat keväällä ja kesällä 2009 tekemäni 14 keskisuomalaisella maaseudulla asuvien perheenäitien haastattelua (Liite 4), joista yhdessä oli koko ajan mukana myös perheen isä¹⁵. Toteutin haastattelut puolistrukturoituna teemahaastatteluina¹⁶. Haastattelut sisältävät tapaamieni ihmisten kuvauksia arjestaan, sekä avaavat heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan tutkittaviin ilmiöihin liittyen. Keräsin haastateltaviltani myös arjen kulkua ja palvelujen käyttöä kuvaavia päiväkirjoja (Liite 2) joihin he kirjasivat päivien tapahtumia, tekoja ja aikatauluja. Näitä päiväkirjoja¹⁷ käytimme haastattelun aikana keskustelun pohjana ja tukena.

Tämä maaseudun arkea siellä asuvien silmin kuvaava aineisto muodostaa tutkimukseni ydinaineiston. Sitä täydentävä havainnointiaineisto koostuu tutkittavieni arkiympäristössä tekemästäni, erityisesti välimatkoihin liittyvästä havainnoinnista sekä tutkimuspäiväkirjastani. Tekemäni haastattelumatkat olivat kokonaisuuksia, joiden aikana ajoin haastateltavieni kulkemia teitä, kartoitin heidän arkisia matkareittejään ja havainnoin alueita ja seutuja joilla vierailin. Haastateltavieni luona vietin aina useita tunteja, ja varsinaisen nauhuriini tallentaman haastattelun lisäksi juttelimme ja keskustelimme niin tutkimukseni aiheisiin liittyvistä asioista kuin myös esimerkiksi edellisillan uutisista tai tapaamani äidin valmistelevista tulevista perhejuhlista. Joka talossa sain kahvia, joskus minulle tarjottiin myös lounasta. Haastattelut itsessään olivat tilanteita, joihin en työpöytäni ääressä pällannut vain litteraatioiden kautta vaan myös muistellen tapaamieni ihmisten reaktioita esittämiini kysymyksiin, heidän eleitään ja ilmeitään sekä ajattelemalla heidän kotejaan ja muita tapaamiani perheenjäseniä.

Äitien arkea kuvaavan aineistokokonaisuuden rinnalla olen käyttänyt myös ParasSos-tutkimukseen osallistuneiden kuntien sosiaalijohtajien haastatteluja (Liite 5). Nämä vuosien 2008 joulukuussa sekä 2009 tammikuussa tekemäni seitsemän sosiaalijohtajien haastattelua muodostavat toisen tärkeän haastatteluaineistoni ja

¹⁵ Kahdessa muussa haastattelussa isät olivat paikalla ja kommentoivat osaa kysymyksistä.

¹⁶ Digitaalisesti nauhoitetut haastattelut arkistoidaan Keski-Suomen muistiarkistoon, arkistotunnuksilla K SMA CD 09/12:1–14.

¹⁷ Loppujen lopuksi sain päiväkirjan seitsemältä haastateltavaltani. Heidän kanssaan kävin päiväkirjan teemat läpi haastattelukysymysten avulla.

niiden tekeminen toimi myös tärkeänä osana kenttätöitäni perehdyttäen minut tutkimuskuntieni paikallisiin palvelujärjestelmiin ja käytäntöihin. Näissä haastatteluisissa aiheena oli sosiaalipalvelujen järjestäminen muuttuvissa kuntarakenteissa. Oman tutkimukseni näkökulmasta keskeisiä aiheita olivat erityisesti maaseudun palveluverkon tila ja palvelujen saavutettavuus. Näiden, itse tekemiäni haastattelujen lisäksi olen käyttänyt neljää ParasSos-hankkeen aikana tehtyä työntekijätason haastattelua¹⁸. Palvelujen tutkimuksen kontekstissa käyttämäni haastatteluaineistot tuovat esiin sekä kuntalaisten ja palvelujen käyttäjien että palveluista vastaavien johtajien ja työntekijöiden näkökulmia.

Käytännössä kokosin siis väitöskirjani haastatteluaineiston kahdessa eri vaiheessa. Aloitin tekemällä sosiaalijohtajien haastattelut, joiden teemat ja kysymykset määrittivät osittain ParasSos-tutkimuksen intressien mukaisesti. Pohjustaakseni omaa, maaseudulla asuviin perheisiin kohdistuvaa väitöskirjatutkimustani liitin näihin haastatteluihin myös erityisesti maaseutua käsitteleviä kysymyksiä sekä temaattisen, arjen hyvinvointia ja sen rakentumiseen vaikuttavia tekijöitä koskevat kysymykset.

Aineistonkeruuta ohjasivat myös alueelliset rajaukset. Tein haastatteluja seitsemässä keskisuomalaisessa kylässä, kolmen eri kunnan tai kaupungin (Multia, Pihtipudas ja Saarijärvi)¹⁹ alueella. ParasSos-tutkimuksen tiedonkeruu rajattiin maantieteellisesti Keski-Suomeen, jonne myös omat tutkimuskuntani sijoittuvat. Tutkimuksessa käytettiin myös maantieteellisiin aluetyyppeihin perustuvia rajauksia, jolloin omaksi tutkimuskohteekseen määrittyi harvaan asuttu maaseutu. Maaseututyypiltään kaikki kolme kuntaa, Multia, Pihtipudas ja tuolloin vielä itsenäinen Pylkönmäki, luokiteltiin vuonna 2008 harvaan asutuksi maaseuduksi²⁰. Multia sijaitsee Keski-Suomen maakunnan länsiosassa. Pinta-alaltaan 766 km² laajuisen kunnan asukasluku oli vuoden 2009 lopussa 1919 henkeä. Pihtipudas, Keski-Suomen pohjoisin kunta, on tutkimukseni kunnista suurin sekä pinta-alaltaan (1247,47 km²) että asukasluvultaan. Haastattelujen teon aikaan, alkuvuonna 2009, asukkaita kunnassa oli 4700. Itsenäinen Pylkönmäki oli asukasmäärältään hyvin pieni kunta: 31.12.2008, juuri kuntaliitoksen kynnyksellä, sen asukasluku oli 936. Kaikkien kuntien asukastiheys oli merkittävästi alle maan keski-arvon, 17,5 hen-

¹⁸ ParasSos-tutkimuksen aineistot, nimellä *Keski-Suomen ParasSos kuntatiedot*, ovat Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen hallussa.

¹⁹ Saarijärven kaupungista tutkimuskohteena on Pylkönmäen alue, joka liittyi Saarijärven 1.1.2009 oltuaan siihen asti itsenäinen kunta.

²⁰ Vuoden 2006 kuntakaritaan perustuva luokitus on vuonna 2013 muutettu paikkatietopohjaiseksi aluetyypologiaksi, jossa entisten neljän alueluokan sijaan käytössä on seitsemän luokkaa: sisempi kaupunkialue, ulompi kaupunkialue, kaupungin kehysalue, maaseudun paikalliskeskukset, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu (ks. Helminen ym. 2013). Vuonna 2008, ParasSos-tutkimuksen käynnistyessä aiempi kuntajakoon perustuva luokitus oli kuitenkin lähtökohtana sekä hankkeen että oman tutkimukseni kuntavalinnoille.

keä neliökilometrillä. Multialla luku oli vuonna 2009 3 henkeä/km², Pihtiputaalla 4 henkeä/km² ja Pylkönmäellä vuonna 2008 2 henkeä/km².²¹

Kunnat toimivat esimerkkeinä maaseutukunnista, joissa haasteet peruspalvelujen tarjonnan turvaamisesta tasapuolisesti kaikille kuntalaisille olivat samankaltaisia. Kunnissa tekemäni haastattelut ajoittuivat vuoden 2008 lopun ja kesän 2009 väliselle ajalle, jolloin kuntien peruspalvelujen tarjonta oli muutospainneiden edessä. Kuntien tulevaisuuteen liittyi tarve väestöpohjan kasvattamiseen joko kuntaliitoksen tai yhteistoiminta-alueiden perustamisen kautta Paras-reformin väestöpohjavaatimuksen täyttämiseksi. Pienten asukasmäärien vuoksi palveluja tuotettiin jo ainakin osittain yhteistyössä lähikuntien kanssa. Erityispalvelujen tarjonta oli jo suurilta osin keskitetty Jyväskylän kaupunkiin.

Palvelujärjestelmän uudistuksen kannalta katsottuna tekemäni haastattelut ja muu taustatutkimus sijoittuivat Paraksen tuomien muutosten toteuttamiseen tai uusien rakenteiden suunnitteluun, ja nämä erilaiset tilanteet toimivat perusteena kuntien valinnalle. Valitsin kohteekseni siis maaseutukunnat, jotka olivat valinneet erilaiset strategiat suhteessa Paras-reformiin.

Pienestä koostaan huolimatta Multia pysyi itsenäisenä kuntana läpi Paras-uudistuksen. Palvelujen järjestämisen ja tuottamisen tavat sen sijaan muuttuivat tutkimuksen teon aikana. Kenttätöiden aikaan Multia osti Keuruulta tiettyjä peruspalveluja kuntayhtymä-sopimuksen mukaisesti. Keuruun-Multian terveydenhuollon kuntayhtymä kuitenkin lopetti toimintansa vuonna 2010. Pihtipudas toimii Viitasaaren kanssa Wiitaunioni-nimisenä yhteistoiminta-alueena, mutta tämä kuntien toiminnallinen liitto ei täyttänyt 20 000 kuntalaisen vaatimusta. Vuonna 2009 käytiin keskustelua kuntaliitoksen mahdollisuudesta, mutta neuvottelut eivät johtaneet muutokseen. Pylkönmäki puolestaan oli valinnut toimintamallikseen kuntaliitoksen ja liittyi Saarijärven kaupunkiin 1.1.2009. Tällöin myös palvelujen tuotajaksi tuli Perusturvaliikelaitos Saarikka.

Keski-Suomessa harvaan asutun maaseudun kunnille ominaista ovat pitkät välimatkat sekä palveluja tarvitsevien asiakkaiden vähäinen määrä. Toisaalta juuri maaseutukunnissa palvelujen tarve on suuri johtuen ikääntyneen väestön suuresta määrästä. (Haverinen ym. 2008, 140–143.) Palvelujen heikko saavutettavuus voidaan nähdä yhtenä alueellisiin hyvinvointieroihin ja -kokemuksiin vaikuttavana tekijänä (esim. Kaskisaari ym. 2010, 28). Muutoksessa olevan palvelujärjestelmän tutkimuksen ja kehittämisen kannalta juuri harvaan asuttu maaseutu muodosti mielenkiintoisen ja tärkeän tutkimuskohteen. Kuntien maantieteellinen laajuus vaikuttaa kuntien sisäisten alueiden ja kylien välisiin eroihin palvelujen käytössä ja arjen kulkemisissa. Se, missä päin laajaa kuntaa oma koti sijaitsee, vaikuttaa arkipäivän valintoihin, kulutuksen ja palvelujen käytön suuntautuessa lähimpään

²¹ Taustatiedot kunnista vuonna 2008 ja 2009 perustuvat tilasto- ja indikaattoripankki SotkaNetin tietoihin.

keskukseen. Saadakseni tietoa harvan palveluverkon vaikutuksista arjen kululle rajasin oman tutkimukseni tiedonkeruun siten, että hain haastateltavakseni kuntien keskustaajamien ulkopuolella asuvia henkilöitä.

Kenttä, jolle tutkijana menin, muodostuu harvaan asutuista, syrjäisestä maaseudusta, mutta myös varsin lähellä kunnan keskustaa sijaitsevista kylistä. Multialla on seitsemän kylää, jotka sijaitsevat kehänä kirkonkylän ympärillä. Tein haastatteluja kolmella kylällä, joista kaksi sijaitsi lähellä kunnan keskustaa tai sujuvien kulkuyhteyksien päässä yhden kylistä ollessa selkeästi muita kauempana ja myös heikompien yhteyksien päässä. Multialaisperheiden matka oman kuntansa keskustaan vaihteli 7 – 32 kilometrin välillä. Pihtiputaalla ja Pylkönmäellä kuntien maantieteellinen laajuus on merkittävä tekijä, kun palvelujen käyttöä tarkastellaan eri kylillä asuvien ihmisten näkökulmista. Esimerkiksi Pihtiputaalla haastateltavani asuivat hyvinkin nopeiden kulkuyhteyksien päässä kirkonkylän palveluista: välimatka kodin ja kotikunnan keskustan välillä oli enimmillään 7 kilometriä. Kunnan syrjäisimmältä kylältä, josta valitettavasti en tavoittanut haastateltavia, matkaa kirkonkylälle kertyy lähes 35 kilometriä.

Pylkönmäellä sosiaali- ja terveystalvelujen käyttö suuntautuu Saarijärvelle ja muiden palvelujen kohdalla myös Karstulaan, riippuen perheen asuinpaikasta. Välimatka Pylkönmäen keskustan ja Saarijärven välillä on 33 kilometriä. Pylkönmäen länsi- ja pohjoisosista matkaa kertyy enimmillään noin 15 kilometriä. Pylkönmäellä tapaamani perheet asuivat 4 – 14 kilometrin päässä Pylkönmäen keskusta ja noin 26 kilometrin päässä Saarijärven keskustasta.

Koska suuri osa erityispalveluista, kuten esimerkiksi äitiyspoliklinikka sekä Pihtiputaan ja Pylkönmäen yö- ja viikonloppupäivystys oli keskitetty Jyväskylään, on matka sinne olennainen osa arkistakin palvelujen käyttöä. Multialta matkan pituus on noin 60 kilometriä, Pihtiputaan keskustasta noin 140 kilometriä ja Pylkönmäen entisestä kuntakeskuksesta noin 100 kilometriä. Asuinpaikasta riippuen matkat saattavat kuitenkin olla pidempiä. Pihtiputaan pohjoisista kylistä matkaa Jyväskylään on lähes 170 kilometriä. Kuten alla olevasta taulukosta (Taulukko 1) näkyy, välimatkat arjen palveluihin ovat pitkiä.

Taulukko 1. Välimatkoja kilometreinä haastateltavien kotoa eri palveluihin.

	Kotikunnan keskusta	Lasten koulu (perusopetus)	Päivystävä terveysasema	Keski-Suomen keskussairaala
H1	4 km	4 km	27 km	102 km
H2	7 km	7 km	31 km	134 km
H3	12 km	12 km	48 km	153 km
H4	9 km	9 km	26 km	91 km
H5	14 km	14 km	27 km	96 km
H6	5 km	5 km	43 km	146 km
H7	12 km	19 km	27 km	96 km
H8	9 km	9 km	26 km	153 km
H9	7 km	7 km	45 km	148 km
H10	18 km	18 km	36 km	55 km
H11	7 km	7 km	19 km	55 km
H12	7 km	7 km	19 km	56 km
H13	7 km	7 km	19 km	56 km
H14	32 km	13 km	50 km	56 km

Kuten ParasSos-tutkimuksen loppuraportissa (Virkki ym. 2011, 28–29) todetaan, kolmea tutkimuksen kuntaa yhdistää niiden luonne muuttotappio-alueina joilla huoltosuhde on selvästi maan keskiarvoa korkeampi. Palvelujen järjestämisen näkökulmasta kuntien harva asutus toi haasteita palvelutarpeisiin vastaamiselle. Alueellisen hyvinvoinnin mallin²² mukaisesti tarkasteltuna kaikki tutkimuksen kunnat jäivät hyvinvoinnin tasoltaan alle valtakunnallisen ja myös maakunnallisen hyvinvointitilanteen. Niin sanottu huono-osaisuus keskittyi vuoden 2009 tietoihin perustuvassa tilastoinnissa Saarijärvelle ja Pihtiputaalle. Käytännössä tämä tarkoit-

²² Arttu Saarisen (2006) alueellisen hyvinvoinnin malli koostuu kolmesta kokonaishyvinvoinnin osa-alueesta: huono-osaisuudesta, palvelutarpeesta ja menestyksestä. Eri osa-alueita arvioidaan las-kennallisesti esimerkiksi toimeentulon saajien määrää, työttömyysastetta, sairastuvuutta, yksilöi-den taloudellisia resursseja ja koulutustasoa kuvaavien indikaattorien avulla.

taa esimerkiksi keskiarvoa suurempia palvelutarpeita sekä pienempiä toimeentulon ja koulutuksen resursseja. (Saarinen 2006; Virkki ym. 2011, 28–29.)

Nämä laskennalliset määritelmät selittävät osaltaan kunnissa tehtyjä Parasuudistukseen liittyviä ratkaisuja, kuten kuntaliitoksia ja yhteistoiminta-alueiden muodostamisia, joilla on pyritty vastaamaan suuriin (ja jatkuvassa kasvussa oleviin) palvelutarpeisiin ikääntyvillä maaseutualueilla. Ne eivät kuitenkaan kerro mittauksen kohteena olleita ilmiöitä laajemmasta, hyvinvoinnin kokemuksen syntymiseen vaikuttavista tekijöistä tai jaetuista, elämänlaadun subjektiivista arviointia ohjaavista kulttuurisista arvoista. Nämä arjessa koetun hyvinvoinnin osatekijät ovat oman tutkimukseni kohteena.

2.2 Aineistonkeruu ja haastattelumetodi

2.2.1 Aineistonkeruun valmistelu ja toteutus

Muistan, kuinka maaliskuussa 2009, ajaessani kohti ensimmäisen haastateltavani kotia, ajattelin kenttätyöni olevan vihdoinkin alkamassa. Olin innostunut ja innostukseni liittyi väitöskirjaprojektini sen hetkiseen vaiheeseen: olin siirtynyt taustoittavan tutkimuksen ja ensisijaisesti ParasSos-tutkimusta varten tehdystä aineistonkeruusta ”omalle” kentälleni, haastattelemaan maaseudulla asuvien perheiden vanhempia. Innostukseni liittyi erityisesti näiden haastattelujen aikana läpikäytyihin aiheisiin, kuten siihen, millaista on asua maaseudulla, millaisista tekijöistä niin sanottu hyvä arki rakentuu ja millaiseksi tapaamani ihmiset kokevat oman perheensä arkisen hyvinvoinnin.

Aineistolähtöisen tutkimuksen tekijänä lähdin kentälle hakemaan aineistoa, joka ei pelkästään vastaisi projektin kysymyksenasettelujen sekä tekemäni taustatutkimuksen kautta syntyneisiin kysymyksiin, vaan itse asiassa määritteli tarkemmat tutkimuskysymykset väitöskirjaani varten. Ensimmäisen perheenäidin haastattelun teon aikaan koinkin olevani tutkimusprosessini alkupisteessä. Kulttuuriantropologisen tutkimuksen innoittamana hahmottelin päiväkirjaani kentälle tulo -kertomusta²³, josta oli tarkoitus syntyä kuvaus tutkimukseni alkuhetkistä ensimmäiselle haastattelupaikalle saapumisen kautta.

Kun kolme vuotta myöhemmin ryhdyin kirjoittamaan tutkimusprosessini kuvausta, totesin tarinan alkaneen jo paljon aiemmin, eikä pelkän ”kentälle menon” kuvaus olisi kertonut riittävästi tutkimukseni rakentumisesta. Projektipalaverit, osallistuminen ParasSos-tutkimuksen kyselyaineistojen keruuseen sekä sosiaali-johtajien haastattelut olivat tuottaneet minulle sellaista esiymmärrystä, joka ohjasi

²³ Kentälle tulo -kertomukset (the opening narratives), etnografisen kirjoittamisen traditioon kuuluvat tutkimuksen johdantotekstit, joissa havainnointiin perustuva kuvaus yhdistyy tutkijan omia tunteja kuvaavaan subjektiiviseen kerrontaan. Esim. Pratt 1986, 35, 42; Eräsaari 1995, 57.

sekä kentälle menoani että toimintaani siellä. Kentälle tulo ja sieltä paluu - kertomusten sijaan koen hedelmällisemmäksi kuvata aineistolähtöisen väitöskirjani tutkimusprosessia tiedon rakentumisen näkökulmasta. Syntyvä narratiivi, väitöskirjani ”aineisto ja menetelmät” -osio, rakentuukin siten tutkimuksen teon läh- tökohtien, aineistonkeruun valmistelun sekä toteutuksen kuvaukseksi edeten siitä analyysin ja tulkintojen teon kuvaukseen.

Ja miksi tarinaa ei voi aloittaa kentälle saapumisesta, hetkestä jolloin parkkeera- raan autoni ensimmäisen haastateltavan pihaan? Ensinnäkin, on huomioitava, että kentälle menemiseen sisältyy fyysisen siirtymän lisäksi koko se prosessi, johon kuuluvat sekä taustatutkimuksen teko, aineistonkeruumenetelmien valinta, haasta- teltavien löytäminen että oman ”roolini” tiedostaminen tutkijana ja tutkimuskoh- teesta esioletuksia omaavana yksityishenkilönä (Ruotsala 2005, 48–49). Refleksiivisyyden tarve nousee etnografisen tutkimusmenetelmän luonteesta ja tutkijan vahvasta roolista aineiston muodostumiselle. On tunnistettava tutkijan tekemät koko prosessia ohjaavat valinnat: mihin tutkija katseensa kohdistaa ja millaisiin tulkinnallisiin kehyksiin tutkimiaan ilmiötä asettaa.

Suunnittelin aineistonkeruun etnografisen tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti. Pyrin siis kartoittamaan haastateltavieni elämänpiiriä ja heidän käsityksiään tutkit- tavista ilmiöistä siten, että arkielämän ympäristö ja haastateltavan erilaiset roolit arjessaan kontekstoivat haastatteluissa esitettyjä näkemyksiä ja mielipiteitä (ks. esim. Frykman ym. 2009, 10–11; Tolonen & Palmu 2007, 92–93). Koska kaikkea toisen elämään liittyvää ei kuitenkaan ole mahdollista nähdä, edellyttää arjen ko- konaisuuden hahmottaminen rajaamista – katseen kohdistamista tiettyihin ilmiöi- hin. Etnografinen tutkimus tuottaakin aina valikoidun kuvan todellisuudesta, min- kä vuoksi tehtyjen tutkimuksellisten valintojen refleksiivinen tiedostaminen on olennaisen tärkeää tulosten arvioinnin ja ymmärtämisen kannalta. (Clifford 1986, 7; Peacock 2001, 20; Fingerroos 2003.)

Projekteista tai hankkeista riippumatta etnografisessa tutkimuksessa huomion- arvoista ovat erityisesti ne tutkimusprosessia ohjaavat valinnat, jotka lähtevät tut- kijasta itsestään. Kuten kulttuuriantropologi Pirjo Rautiainen (2003, 21) toteaa, on perusteltua väittää kenttätöntekijän tärkeimmän työvälineen olevan tutkija itse. Tutkijan rooli korostuu erityisesti vuorovaikutukselle ja henkilökohtaisille koh- taamiselle perustuvassa kenttätöössä, mutta myös aineistonkeruun jälkeen, tutkijan analysoidessa aineistojaan. (Frykman & Gilje 2003, 39; Åström 2005, 37–38; Knuuttila 2010, 19.) Tämän lisäksi etnografia on myös tieteellisen kirjoittamisen tapa, ja tutkimustekstinä tuotettu ”tulos” on vahvasti kirjoittajansa sekä tieteellisiä että tyylillisiä valintoja noudatteleva (Clifford 1986, 13–14; Snellman 2003, 22–23; Åström 2005, 37–38). Käytännössä tutkimuksen tekeminen ja myös kenttätöön valmistelu ovat sarja valintoja, jotka osaltaan ohjaavat lopputuloksena syntyviä tulkintoja. Näitä tiedon kertymiseen ja rakentumiseen vaikuttavia valintoja teh- dään koko prosessin ajan.

Omalla kohdallani valintojen teko käynnistyi jo liittyessäni tutkimusavustajana ParasSos-hankkeen tiimiin, jolloin väitöskirjani keskeiset rajaukset sekä tutkimusaiheet valikoituivat. Projekti määritteli tutkimuskohteekseni sosiaali- ja terveyspalvelut, joista jo alkuvaiheessa laajensin oman fokukseni kaikkiin arkeen kuuluviin palveluihin. Tämän lisäksi projektin Keski-Suomeen kohdistuvan tutkimusasetelman myötä hanke tarjosi työlleni alueellisen rajauksen tiettyihin kuntiin ja seutuihin. Myös työni kenttäosuus käynnistyi ParasSos-projektin aineistonkeruun aikaan. Aiheeseen perehtymisen ja johtajatasen haastatteluaineistojen lisäksi projektiin osallistuminen määritteli tutkimusasetelmani kannalta keskeisiä rajauksia, kuten työni kohdistumisen maaseutuun ja perheiden käyttämiin palveluihin.

Tekemäni valinnat eivät kuitenkaan rajoitu näihin reunaehtoihin, olinhan tekemässä myös etnologian alan väitöskirjatutkimusta. Roolikseni osana laajempaa hanketta minun tehtäväkseni jäi kuntalaisnäkökulman selvittäminen laadullisin menetelmin. Väitöskirjan tekijän vapaudella aloitin työni aineistolähtöisellä tutkimusotteella hankkeen muista tavoitteista riippumatta. Erityisesti etnologinen näkökulmani tulee esiin suhtautumisessani kylissä tapaamiini haastateltaviin. Lähtiessäni sosiaalijohtajien haastattelujen jälkeen kylille tapaamaan uusia haastateltavia, olin ParasSos-tutkimuksen näkökulmasta katsottuna menossa tekemään palvelujen käyttäjien tai kuntalaisten haastatteluja. Oman väitöskirjatyöni tutkimusasetelman mukaisesti lähdin kuitenkin tapaamaan maaseudulla asuvia perheenäitejä. Haastateltavien mieltäminen ensisijaisesti maaseudun asukkaiksi eikä kuntalaisiksi tai palvelujen asiakkaita vaikutti myös haastattelukysymyksiin ja niiden aikana käsiteltäviin teemoihin.

Toinen ”kentälle menon” kuvausta vaikeuttava tekijä on etnologisen tutkimuksen kentän rakentuminen. ”Kenttä” ei ole paikka, joka jossain odottaisi tietoa keräävän tutkijan saapumista. Toki kylät, joihin lähdin tutkimustani tekemään, ovat todellisia paikkoja, joissa eletään todellista arkea, mutta *tutkimuskenttäni* on valikoima tiettyjä, tutkimuskohteekseni valitseman paikan ja tilan ulottuvuuksia. (Myös esim. Huttunen 2010, 39–40.) Tutkimuskenttä on mitä suurimmassa määrin tutkijan rakentama konstruktio ja sen määrittely sekä ”kentällemenon” eli aineistonkeruun suunnitteluvaihe rakentaa siten koko aineistolähtöisen tutkimuksen perustan (esim. Daun 1974, 13; Ruotsala 2005, 46). Tutkimusaiheisiin liittyvät ennako-oletukseni, ParasSos-projektin aikaisemmissa vaiheissa kertynyt tieto sekä maaseudulla asumiseen liittyvät henkilökohtaiset kokemukseni ovat osaltaan merkittäväällä tavalla vaikuttaneet sekä tutkimusasetelman rakentamiseen että tapaan, jolla olen määritellyt ja rajannut tutkimuskenttäni.

Oma kenttäni, maantieteellisiä rajauksia ja fyysistä paikkaa laajemmin määriteltynä, rakentuu ilmiölähtöisesti. Olen rajannut kenttäni vastaamaan tutkimukseni keskiössä oleviin kysymyksiin ja palvelujen arjessa saamien merkityksien tunnis-

tamiseen ja kontekstointiin²⁴. Tällä paikasta ja tilasta rakentuvalla kentällä tutkija myös kohtaa tutkittavansa ja siellä syntyy esimerkiksi haastattelutilanteiden vuorovaikutus. (Esim. Knuutila 2010, 36, 37; Hirvi & Snellman 2012, 18.)

Kenttäni sijoittuu maaseudulle, mikä antaa sille sekä fyysisen että sosiaalisen kehyksen. Maaseutu merkityksellistyy sekä arjen paikkana että sosio-kulttuurisena tilana, joka määrittelee haastateltavien suhdetta arkisiin toimintoihin ja käsityksiin. Fyysisestä, kartalle sijoitettavasta kentästä rajasin tutkimuskenttäkseni lapsiperheiden arjen toimintaympäristön sekä sen sosiaalisen ympäristön, jossa perheet elävät. Kenttäni kuuluivat myös yksilöiden kantamat jaetut arvot ja heidän kokemuksensa, jotka kiinnittyvät kulttuurisesti rakentuvaan abstraktiin tilaan. Nämä tutkimuskenttäni koskevat määritelmät ohjasivat aineistonkeruun suunnittelua ja haastatteluisia läpikäytävien teemojen valintaa.

Haastattelumetodin valintaa ohjasi tavoitteeni tuottaa yksilöiden kokemusmaailmaan perustuvaa, tietystä arjen kokemusmaailmasta nousevaa tietoa, joka kuitenkin olisi vertailukelpoista muiden samassa keruussa tehtyjen haastattelujen kanssa. Koska minulla oli useita tutkimusaiheita, joista halusin tietoa (maaseutu, arkipäivän kulku, palvelut ja niiden käyttö sekä laajemmat arjen hyvinvointiin liittyvät aiheet), valitsin metodikseni puolistrukturoidun temahaastattelun (focused interview). Haastattelujen temaattinen rakentuminen ja haastattelun kulkua ohjaava kysymyslista tuo yksilötasolta tietoa tutkijan tarkastikin rajaamista, joka kerralla samoina toistuvista aiheista. Toisaalta puolistrukturoitu haastattelu mahdollistaa kaikissa haastatteluissa toistuvien teemojen ja kysymysten esittämisen lisäksi myös avoinloppuiset kysymykset, vapaan keskustelun sekä tarttumisen haastattelun kuluessa esiin nouseviin aiheisiin. (Esim. Tiittula & Ruusuvoori 2005, 11.)

Halusin kysyä haastateltaviltani samoja kysymyksiä, voidakseni rinnastaa niitä toisiinsa ja hakea eroja ja yhteneväisyyksiä esimerkiksi äitien arjen käytännöissä tai palveluja koskevissa mielipiteissä. Muotoilin haastattelurungon (Liite 4) johon kokosin varsin lukuisan joukon kolmeen keskeiseen teemaan; maaseudulla asumisen arkeen, palvelujen käyttöön sekä hyvinvointia ja onnellisuutta kartoittavaan osioon jaettuja kysymyksiä. Haastattelurunkoni yksityiskohtaisuudesta huolimatta valmistauduin käyttämään sitä ensisijaisesti muistilistana ja jättämään tilaa vapaalle keskustelulle, havainnoille ja erilaisille temaattisille ”sivupoluille” jokaisen pääteeman yhteydessä.

Sitten olikin aika löytää haastateltavia. Tavoitteeni oli löytää maaseudun ”arjen asiantuntijoita”²⁵, joita haastatteleamalla minulle tarjoutuisi mahdollisuus saada

²⁴ Kysymysteoreettisen tutkimusmallin (esim. Knuutila 2010, 26) mukaisesti aineistokokonaisuus tai aineistonkeruun ”kenttä” konstruoituu esitettyjen kysymysten kautta. Omassa työssäni hain kenttääni rajoja juuri tutkimusasetelman ja -kysymysten kautta.

²⁵ Suhtauduin haastateltaviini toisaalta maaseudulla elämiseen liittyvän *arkitiedon* haltijoina ja toisaalta paikalliseen sitoutuvan elämäntavan ja -tyylin tuntevina ”sisäpiiriläisinä”, kulttuurisen tiedon

haluamaani tietoa ja kuvauksia maaseudun arjesta. Etsin haastateltavia erityisesti lehti-ilmoituksin paikallislehdissä sekä tiedottamalla tutkimuksestani tutkimuskuntien kyläverkostojen Internet-sivustoilla (ks. Liite 3). Suunnitellessani kenttätöitänä tein vielä tarkentavia, nimenomaan väitöskirjatutkimukseeni liittyviä rajauksia. Koska halusin saada tietoa erityisesti sellaisten perheiden arjesta, joilla palvelut ovat etäämpänä kuin keskisuomalaisilla keskimäärin, hain haastateltavia kunta-keskusten ja kirkonkyläien ulkopuolelta.

Perhettä ja asuinpaikkaa koskevat rajaukset todennäköisesti hankaloittivat lehti-ilmoituksiin tarttumista ja loppujen lopuksi tiedän varmasti vain yhden ainoan haastateltavan ottaneen minuun yhteyttä näkemänsä lehti-ilmoituksen perusteella. Muissa tutkimuskohteenani olevista kunnista löysin ensimmäiset haastateltavani jo aiemmin haastattelemieni sosiaalijohtajien avulla sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton ylläpitämästä perhekahvilasta, jossa vierailin kesäkuussa 2009. Kaikki muut haastateltavani löytyivät näiden ensimmäisten kontaktien kautta, lumipallo-menetelmällä (snowball method). Tapaamani haastateltavat antoivat jokainen minulle vähintään yhden tuntemansa henkilön yhteystiedot.

Lumipallo-menetelmä soveltuu nimenomaan hankalasti tavoitettavien haastateltavien löytämiseen (Gobo 2008, 104; Boeije 2010, 40). Omassa tutkimuksessa haasteita haastateltavien löytämiseen ei tuonut aihe vaan tekemäni asuinpaikkaan ja elämäntilanteeseen liittyvät rajaukset. Harvaan asuttu maaseutu tarkoittaa nimenomaan harvaa asutusta ja sitä myöten lukumääräisesti vähäistä asukkaiden määrää. Kylillä ei välttämättä asunut kovinkaan monia muihin, esimerkiksi perhe-tilanteeseen liittyviin tutkimusrajauksiini sopivia henkilöitä, joita minulle olisi voitu esitellä.

Se, millaisen joukon tai ryhmän etnologi haastateltavikseen tavoittaa, määrittää koko tutkimuksen kulkua ja lopputulosta (esim. O'Reilly 2009, 5). Haastateltavien löytäminen lumipallo-menetelmän avulla olikin aineistonkeruun ja koko tutkimuksen rakentumisen kannalta merkittävässä roolissa ohjatessaan kentälle pääsyä ja haastateltavaksi tulevien valintaa. Lumipallo-menetelmä antaa itse asiassa tutkimukseen mukaan lähteille haastateltaville hyvin paljon valtaa siitä, kenet heidän verkostoistaan riippuvainen tutkija tapaa. Omassa tutkimuksessa se vaikutti ensinnäkin siten, että haastateltavat muodostivat verkoston, jonka jokainen jäsen tunsikin ainakin jonkun toisen tutkimukseen osallistuneen. Tämä saattoi helpottaa kentälle pääsyä. Kun tutkimuksen ”esittelijänä” toimii omaan lähipiiriin kuuluva tuttava, joka itsekin on jo osallistunut, on suostuminen henkilökohtaisia asioita käsittelevään haastatteluun helpompaa.

omaavina yhteisön jäseninä. Regina Bendix (2000, 38–39) viittaa tähän ”virallista” kulttuuriperintöä (heritage) muuttuvampaan ja paikalliseen kulttuuriin sitoutuvaan tietoon käsitteellä ”cultural heredity”.

Toinen lumipallo-menetelmästä seurannut vaikutus liittyy siihen, millaisissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä tapasin ja mikä oli heidän suhteensa tutkimukseni aiheisiin. Kun pyysin haastateltaviani miettimään, keitä muita heidän kylältään voisin mahdollisesti haastatella, miettivät he ensisijaisesti tuntemiaan perheellisiä ihmisiä eivätkä ”palvelujen käyttäjiä”. On myös mahdollista, että tutkijaa ei haluttu lähettää sellaisten tuttuun luo, joilla oli vaikeaa tai ongelmia elämässään. Tiedonkeruun verkkoihini tarttui siis itsensä hyvinvoivaksi tuntevia kansalaisia, joiden palvelujen käyttötarpeet rajautuivat lähinnä päivähoitopalveluihin sekä satunnaisiin vierailuihin terveysasemalla sairaanhoitajan tai hammaslääkärin luona.

Saatuani haastateltavien yhteystiedot pohjustin tulevaa haastattelua lähettämällä heille myös paikallislehdissä julkaistun tutkimukseni esittelyn sekä pyynnön pitää päiväkirjaa kahdelta haastattelua edeltävältä viikolta (Liite 3). Tiedonkeruu kentältä alkoi tutustuessani ympäristöön ja katsellessani paikkoja ja maisemia, jotka muodostivat arjen ympäristön perheelle, jota olin matkalla tapaamaan. Aineistonkeruun aikana tein yhteensä 20 haastattelumatkaa sekä niiden lisäksi kolme muuta vierailua tutkimuskuntiini ja haastateltavieni lähiseuduille. Kaikkien matkojen yhteydessä pyrin havainnoinnin avulla kerryttämään lisää tietoa tutkimistani kunnista sekä siitä maaseudusta, jossa haastateltavani asuivat.

Äitien haastattelumatkoilla ajoin etukäteen kartalta valitsemiani reittejä haastateltavieni luo, tarkkaillen samalla ympäristöä ja maisemia. Näillä matkoillani vierailin kylien lisäksi myös kuntien ja taajamien keskustoissa nähdäkseni missä haastattelujen aikana esiin nousseet paikat, palvelupisteet ja esimerkiksi haastateltavieni työpaikat sijaitsivat. Haastattelujen ajankohdista riippuen osa matkoista taittui räntäsateessa, osa ukkosmyrskyssä ja osa aurinkoisin kesäpäivinä hiekkateiden pöllötyssä. Erityisesti kevään rospuuttokelit vaikuttivat reittivalintoihini, ja kävinkin ajamassa perheiden yleensä käyttämiä oikoreittejä, lähinnä pieniä hiekkateitä ja metsäautoteitä, uudestaan kesällä kun tiet olivat ajokunnossa. Haastattelumatkat oli pakko tehdä omalla autolla julkisten kulkuyhteyksien puuttumisen vuoksi. Autoilu itsessään toimi kokemuksena, joka auttoi minua ymmärtämään haastateltavieni arkea ja maaseudulla asumisen reunaehtoja.

Tutkimuksessani tarkastelen kodin paikan merkitystä arjen hyvinvoinnin kokemukseen liittyvänä tekijänä. Tämän vuoksi havainnoin myös haastateltavieni asuinympäristöä. Kun maaseutua tarkastellaan kulttuurisena tilana, muodostui oma kenttäni hyvinkin maaseutuidylliä edustavista kylistä. Vaikka monet tapaamistani perheistä asuivat uudehkoissa (noin 10–20 vuotta vanhoissa) omakotitaloissa, jotka oli rakennettu pienemmälle tontille tai ei enää viljelyskäytössä oleville maille, taloja ympäröivä maisema liitti ne idylliseen käsitykseen maaseudun maisemasta ja laajoista tonteista (esim. Saloranta 2008). Maanviljelykseen perustuvan elämäntavan muodostama maisema oli läsnä myös niiden talojen pihassa, joiden asukkaat eivät itse maanviljelijöitä olleetkaan, olivathan ympäröivä maisema ja kylien halki kulkevat maantiet peltojen reunustamia.

Käsitys siitä, miltä suomalainen maaseutu näyttää, on vahvasti agraariseen elämäntapaan sitoutunut, ja maaseudun visuaaliseen ilmeeseen liitetään usein peltojen ympäröimät maatalot piharakennuksineen (Siivonen 2007, 12; Kor-kiakangas 2010, 82). Saapuessani haastateltavien luo ajattelin useamman kerran, kuinka pihapiiriin astuminen oli konkreettinen askel keskelle maaseutuidyli-ä ”aidoimmillaan”. Myös keskisuomalaiselle maisemalle tyypilliset havumetsät ja pienet järvet olivat osa perheiden arkista ympäristöä.

Saadakseni paremman kuvan haasteltavieni arjesta pyrin sopimaan kaikki ta- paamiset heidän kotiinsa. Tapasinkin kaikki haastateltavani yhtä lukuun ottamatta heidän kotonaan, ja usein he ennen varsinaista haastattelua esittelivät taloa ja pi- haa. Haastattelujen kuluessa, keskustelun liikkuessi arjen toimissa tai maaseudun positiivisia puolia kartoittavissa aiheissa, minulle näytettiin usein ikkunasta mai- semia, rakennuksia ja osoitettiin missä suunnassa naapurit asuvat tai mistä päin lasten suosima uimapaikka löytyy. Kuvaukset ja tarinat paikantuivat siten arjen todelliseen ympäristöön, mikä helpotti haastateltavieni tehtävää kuvata arkeaan, mutta kiinnitti myös minun huomioni konkreettiseen asuin ympäristöön. ”Paikan päälle” meneminen tarjosi minulle myös mahdollisuuden kokea, miltä ajomatkat perheen kodista eri kohteisiin (kyläkeskus, lähin taajama, Jyväskylän kaupunki) tuntuivat ja kuinka pitkään ne kestävät.

Yhden haastateltavistani tapasin hänen toiveestaan, aikataulullisista syistä, hä- nen taajaman keskustassa sijaitsevalla työpaikallaan. Haastattelu oli yksi viimei- sistä jonka tein, ja olin myös ehtinyt perehtyä alueen kyliin ja seutuun yleisemmin. Silti huomasin, kuinka erityisesti arjen kulkua ja arkipäiviin kuuluvia toimintoja läpikäydessämme haastattelu ympäristö hieman vaikeutti omaa kykyäni hahmottaa haastateltavan arkea. Monet käytännöllisiä arjen toimia kuvaavat asiat tuntuivat loksahdavan paikalleen vasta kun myöhemmin kävin ajelemassa hänen kotikyläl- lään ja katsomassa, missä ja millaisessa ympäristössä hänen perheensä koti todella sijaitsi.

Haastattelurunkoni idea, joka myös haastatteluja tehdessä toteutui, oli edetä haastattelussa henkilöhistorian ja haastattelu hetken elämäntilanteen kautta puhu- maan kodista, perheestä ja erityisesti kodin paikasta, jonka myötä siirryttiin pu- humaan maaseudusta myös yleisemmällä tasolla. Seuraavaksi oli vuorossa toinen teemani, maaseutu, johon liittyvien kysymysten avulla pyrin pääsemään kiinni niihin merkityksiin, joita maaseutuun liitetään sekä maaseudun rakentumiseen kulttuurisesti määrittynään tilana. Kolmas ”vaihe” haastatteluissa keskittyi palve- luihin, joiden merkityksen tutkimukselleni olin avannut jo haku ilmoituksissani sekä taustoittavien materiaalien avulla.

Haastattelurunkoon kuuluneiden kysymysten lisäksi ja niiden pohjalta haastat- telutilanteet nostivat esiin myös muita äitien arkeen liittyviä aiheita, kuten elinkei- nonharjoittamiseen liittyviä ajankohtaisia kysymyksiä sekä tutkimukseni hyvin- vointipalveluihin tarkentuvan fokuksen ulkopuolelle jääviä palvelukokemuksia.

Tämän lisäksi keskustelin haastatteluvierailujen aikana usein myös haastateltavien henkilöhistoriaan ja esimerkiksi perheen perustamiseen liittyvistä asioista. Nämä tarinat pohjustivat minulle haastattelujen aikana kerrottuja näkemyksiä ja käsityksiä esimerkiksi hyvästä elämästä ja haastateltavien maailmankatsomuksesta.

Palvelujen käyttöä koskevien erilaisia palvelukokemuksia ja tarinoita esiin tuoneiden kysymysten jälkeen esitin haastateltaville kysymykseni arjen hyvinvoinnista. Keskustelin haastateltavien kanssa esimerkiksi siitä, millaiset tekijät heikentävät hyvinvoinnin kokemusta tai mikä tuo arkeen onnea? Erikseen keskustelimme siitä, millainen rooli palveluilla on osana arjen hyvinvoinnin kokemuksen rakentumista. Kysyin kaikilta haastateltaviltani samat kysymykset ”Mitä on arjen hyvinvointi?” ja ”Mikä on peruspalvelujen merkitys arjen hyvinvoinnin rakentumisessa?” jotka olin esittänyt jo aikaisemmalla haastattelukierroksellani, jolloin tapasin kuntien sosiaalijohtajia. Haastattelujen aikana kävimme yhdessä läpi myös etukäteen pyytämiäni arjen kulkua kuvaavia päiväkirjoja (Liite 2). Niiden avulla päivittäistä elämää kartoitettiin avoimien haastatteluvastausten lisäksi myös päiväkirjaan merkittyjen yksittäisten tapahtumien ja toimien kautta.

Muiden kysymysten esittämismuoto ja -järjestys vaihtelivat kuitenkin suuresti eri haastattelujen välillä, samoin tapa ja laajuus, jolla haastateltavat vastasivat kysymyksiin. Tämä näkyy myös haastattelujen pituuksien vaihteluna. Vaihtelusta huolimatta esitin haastateltavilleni kaikki listallani olleet kysymykset. Ainoan poikkeuksen muodosti Minna²⁶ (H3), jolla oli rajallinen aika haastattelua varten. Hänen kohdallaan jätin kysymättä muutamia tarkentavia kysymyksiä. Käytännössä haastattelut rakentuivat suorien kysymysten ja vuoropuheluna etenevän ajatus-tenvaihdon sekoitukseksi, jonka kulkua ohjasivat ennalta määrittelemäni teemat. Suhteellisen vapaa rakenne mahdollisti samojen aiheiden käsittelyn eri asiayhteyksissä ja myös aiempia vastauksia tarkentaen. Eri haastattelujen välille muodostunutta rakenteellista ja sisällöllistä vaihtelua ei pidä nähdä ongelmana. Olihan juuri puolistrukturoidun haastattelumallin tarjoama mahdollisuus tarttua esiin nouseviin aiheisiin ja haastateltavan itsensä esiin tuomiin näkökulmiin peruste metodin valinnalle²⁷.

Metodini antoikin haastateltavilleni tilaa itse valita tavan ja syvyyden, jolla eri aiheisiin halusivat paneutua. Tämän lisäksi haastateltavat nostivat usein esiin arkeensa liittyviä asioita, joita kysymyslistani ei sisältänyt. Yleensä nämä aiheet koskivat työelämää ja elinkeinoja, joiden sisällöllisen tarkastelun olin jättänyt listani ulkopuolelle. Toistuvista teemoista ja tutkijan etukäteen pohtimista kysymyksistä huolimatta haastattelu tuottaa tietoa nimenomaan haastateltavan omista kokemuksista, eivätkä tutkijan ennako-oletukset määritä vastausten sisältöä.

²⁶ Olen nimennyt haastateltavani uudelleen anonymiteetin suojelemiseksi.

²⁷ Menetelmän mahdollisuuksista esim. Holstein & Gubrium 1995, 56, 79; Tiittula & Ruusuvaori 2005, 11–12, 31; Hammersley & Atkinson 2007, 117–118.

(Davies 2002, 103–104.) Jokaisella haastateltavalla on myös omat kokemuksensa ja näkemyksensä, eikä edellisestä haastattelusta saatu tieto välttämättä olekaan validia uuden informantin kohdalla.

Haastattelutilanteen merkitystä ja sen vaikutusta haastattelujen lopputuloksiin ei voi vähätellä, muodostuahan jokainen haastattelu ainutkertaiseksi tutkijan ja haastateltavan kohtaamiseksi. *Lokalism*in periaatteiden mukaisesti analyysin ja tulkintojen teon kannalta on keskeistä huomioida esimerkiksi se, millaisessa kontekstissa haastattelussa esitettyihin kysymyksiin on vastattu, ja millainen ilmapiiri ja vuorovaikutuksellisuuden taso haastattelutilanteessa on ollut. Kuten laadullista organisaatiotutkimusta tehnyt taloustieteilijä Mats Alvesson (2011, 19, 41) toteaa, lokalistinen näkökulma on ensisijaisesti kriittisen analyysin peräänkuuluttamista ja sen tosiasian huomioimista, että haastattelumetodia ei voi käyttää ”työkäluna” joka tuottaa tietynlaista tietoa, vaan sen tulos on aina aika- ja tilannesidonnainen. Jokainen haastattelutapahtuma rakentaa aineistoa omalta osaltaan ja tuo myös siihen oman, ainutkertaisen lisänsä.

Haastateltaessa äitejä heidän kodeissaan astutaan sisään maailmaan, jota on totuttu pitämään ihmisten elämän kaikkein yksityisimpänä ja suljetuimpana tilana ja siten ulkopuolisen havainnoinnin ulottumattomissa olevana. Perheitä haastatteleva tutkija kohtaa intimitietin ja yksityisyyden rajoja sekä perheiden sisäisiä, yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen liittyviä rajoja. Perheiden arkielämää ja hyvinvointia kartoittavassa tutkimushaastattelussa henkilökohtaisten käsitysten ja vakaumusten lisäksi saattavat vaikuttaa myös perheen sisäiset käytännöt; arvot, luottamus ja salaisuudet. (Esim. Daly & Dienhart 1998, 102–103.)

Erilaisten rajojen ja tutkittavien tekemien valintojen kohtaaminen voi tuottaa haasteita tutkijalle, sekä herättää kysymyksen siitä, kuinka paljon haastateltavilta voi edes odottaa oman yksityiselämänsä avaamista ulkopuoliselle. Ennen kentälle lähtöä itseäni arvelutti, millaisista palveluista ja palveluntarpeista ihmiset ovat valmiita puhumaan. Taustatutkimuksen, sekä kuntien sosiaalijohtajien haastattelujen että kuntalaiskyselyiden, ansiosta olin suuntautunut palveluja käyttävien asiakkaiden haastatteluihin. Lopullisessa aineistossani lumipallo-menetelmä kuitenkin tuotti osittain odotetunkin tuloksen: tapaamieni ihmisten palvelutarpeet olivat niukat. Toisaalta, he kertoivat palvelukokemuksistaan avoimesti, tuoden esiin niin negatiivisia kuin positiivisia kokemuksia.

Kuten Hanna Snellman (2003, 23) toteaa, myötäelämisen kyky sekä aito, myös henkilökohtaiselta tasolta nouseva kiinnostus haastateltavien elämismailmaa kohtaan on arvokas ja jopa välttämätön ominaisuus inhimilliselle vuorovaikutukselle perustuvassa haastattelututkimuksessa. Empaattisuudella tarkoitan tutkijan kykyä havainnoida toisen ihmisen tunnetiloja herkkyydellä, jonka avulla esimerkiksi haastattelutilanteessa annetut sanalliset kuvaukset on mahdollista tulkita syvemmin ja toisen näkökulmia rakentavia tekijöitä laajasti huomioiden. Se on myös kykyä samaistua toisen kokemusmaailmaan esimerkiksi jaettujen kokemus-

ten kautta. (Esim. Aromaa & Tiili 2014.) Tätä inhimillisen vuorovaikutuksen ja sen havainnoinnin herkkyyttä on kutsuttu myös luovuudeksi (creative interviewing ks. Holstein & Gubrium 1995, 12), joka korostaa hetkeen tarttumisen ja sopeutumisen merkitystä vaihtuvissa ja aina erilaisissa haastattelutilanteissa.

Empaattisuuden ja toisen kuuntelemisen tarve korostuu, kun yksityisistä aiheista keskustellaan tuntemattomien kesken. Aineistoni kertyy haastattelutilanteessa käydystä keskustelusta, tarinoista, mielipiteistä ja omien tuntojen avauksista, jotka on kerrottu vieraalle. Epäilemättä tuttuus ja jopa mahdollinen ystävyys, joka pitkien kenttätyöjaksojen aikana syntyy tutkijan ja tutkittavien välille, olisi mahdollistanut vaikeampien aiheiden käsittelyn ja esiin tuomisen.

Myös saadun tiedon todenmukaisuus on suhteellista. En voi tietää, kuinka moni haastateltava jätti ehkä kertomatta minulle jotain tutkimuksen näkökulmasta tärkeää. Tämän asian tiedostaminen, kuten myös haastattelutilanteen tuoman tilannesidonnaisuuden huomioiminen on keskeistä analyysin tekemisen kannalta (Davies 2002, 95). Lokalismi analyysiä ohjaavana näkökulmana on kertyneen tiedon kriittistä arviointia, ei kuitenkaan saadun tiedon validiteetin kyseenalaistamista (Alvesson 2011, 11, 19). Se, mitä palveluja haastateltavani käyttävät tai eivät käytä, ei kuitenkaan ole tutkimukseni kannalta keskeistä tietoa ensisijaisesti siksi, että keskityn tarkastelemaan palveluja osana laajempaa arjen sujuvuuden ja hyvinvoinnin kenttää. Tällöin yksittäiset palvelukokemukset tai -tarpeet toimivat lähinnä kontekstina haastateltavien itsensä antamille määrittelyille arjen hyvinvoinnista ja palvelujen merkityksestä osana sitä.

Haastateltavieni kotona tehdyt haastattelut veivät minut keskelle perheiden arkea. Perhe oli temaattisesti läsnä kaikissa keskusteluun nousseissa aiheissa, koska arjen toimet ja menot määrittyivät hyvin vahvasti lasten menojen ja heidän käyttämiensä palvelujen kautta. Jokainen haastateltavistani tiesi perheellisyyden olevan yksi syistä, jonka vuoksi halusin haastatella juuri häntä, ja he myös vastasivat useimpiin kysymyksiin ensisijaisesti äiteinä.

Joissain tapauksissa perhe vaikutti haastattelujen kulkuun myös haastattelutilannetta seuraavina ja joskus siihen myös osallistuvina henkilöinä, haastateltavan puolisoina ja lapsina. Kolmessa haastattelussa olivat perheen äidin lisäksi mukana myös perheiden isät ainakin osan aikaa haastattelua. Kahdessa haastattelussa myös perheiden lapset kommentoivat osaa vanhempiensa vastauksista. Alle kouluikäiset lapset olivat erityisen kiinnostuneita käyttämästäni digitaalisesta nauhurista ja jatkuvasta muistiinpanojen kirjoittamisesta kun taas vanhemmat lapset tuntuivat enemmänkin pohtivan kuka minä oikeastaan olen ja miksi heidän äitinsä kertoilee perheen asioita tälle keittiöpöydän ääressä istuvalle tuntemattomalle. Yhden perheen jo täysi-ikäinen lapsi osallistui muutamiin, itseään sivuaviin aiheisiin myös vastaamalla kysymyksiin ja kertomalla omia palvelujen käyttöön liittyviä kokemuksiaan.

Lasten läsnäolo haastatteluissa vaikutti erityisesti käytännön tasolla, kun haastateltavat hytkyttivät itkeviä vauvoja tai valmistivat välipalaa vanhemmille lapsille haastattelujen aikana. Joissain tapauksissa se myös vaikutti asioihin, joita he halusivat sanoa ääneen. Esimerkiksi lasten kotona hoitamisesta ja hoitoon viemisestä puhuttaessa yksi äideistä ei maininnut lapsensa lähtevän muutaman kuukauden kuluttua päiväkotiin. Hän kertoi asiasta vasta kun olimme haastattelun jälkeen kahden kesken. Hän ei ollut vielä kertonut asiaa 4-vuotiaalle tyttärelleen eikä halunnut tämän kuulevan sitä haastattelutilanteessa. Tytön itsekin tapaamisemme aikana innokkaasti kuvailema arki oli siis tulossa muuttumaan.

Tämänkaltaisten arjen mikrotason muutosten lisäksi haastatteluja ja koko aineistonkeruuta kehysti käynnissä ollut kunta- ja palvelurakenteiden muutos. Muutoksen hetkeä kuvaavalle aineistolle ominaista on kontekstisidonnaisuus. Haastattelut on toteutettu noin puolen vuoden kuluessa alkaen joulukuusta 2008 ja yksi niiden keskeinen ominaisuus on kiinteä sidos aikaan ja paikkaan. Kuntien tasolla katsottuna tekemäni haastattelut sijoittuivat Paraksen tuomien muutosten suunnittelu- ja toteuttamisvaiheeseen. Palvelujen tarjoamisen käytännön toteutus oli monissa kunnissa vielä kesken. Tutkimus kuvaa siten tarkasti rajautuvaa ajanjaksoa ja tiettyä, väliaikaistakin tilannetta niin yksilöiden kuin palvelujärjestelmän kannalta.

Vaikka haastatteluissa esiin nousseet palvelutarinat eivät suinkaan aina liittyneet käsillä olevaan aikaan, on kokonaiskuvan kannalta tärkeää huomioida, että aineisto on kerätty muutosten ollessa juuri käynnissä. Silti on myös huomioitava, ettei haastatteluaineisto itsessään anna kuvaa muutoksista, koska se ei seuraa haastateltavien arkea eri ajanjaksoina. Kyse on hetkestä uudistusten keskellä.

2.2.2 Keiden arki – sellainen tieto?

Kuten johdannossa totesin, huomion kiinnittäminen tiedon moninaiseen luonteeseen ja sen rakentumiseen tietyssä ajallisessa ja tilallisessa kontekstissa vaikuttaa myös menetelmän tasolla haastattelujen analyysiin. Lokalistinen näkökulma, haastattelutilanteiden ja niissä kertyvän tiedon aikaan, paikkaan ja tilanteeseen sidotun luonteen tiedostaminen (ks. Alvesson 2011, 19) on osa etnografisten aineistojen tulkintaprosessia.

Millaisen aineiston sitten tulini keränneeksi tekemieni haastattelujen ja havainnoinnin kautta? Lumipallomenetelmän myötä haastateltavakseni valikoitui joukko maaseudulla elävien perheiden äitejä, jotka itse aktiivisesti halusivat osallistua tutkimukseeni ja kertoa arjestaan ja palveluiden merkityksestä perheidensä arkisen hyvinvoinnin rakentumiseen.

Haastattelemieni naisten iät vaihtelivat 30 ja 55 vuoden välillä. Heillä oli tiiviit siteet kotikuntaansa muutenkin kuin asuinpaikan kautta. Kuusi naisista asui samassa kunnassa jossa olivat syntyneet, kaksi heistä omilla (synnyin)kotitiloillaan ja viisi oli muuttanut aviomiehensä kotitalalle. Sidos kotikuntaan ja -seutuun tuli ilmi myös työelämän kautta. Kaksi naisista oli maatilayrittäjiä: he työskentelivät

yhdessä puolisonsa kanssa omistamallaan karja- tai viljelytiloilla. Yritysten toimialaan kuului myös esimerkiksi metsätaloutta ja koneyritystä. Neljä haastattelemani naisista oli muiden alojen yrittäjiä. He pyörittivät maatilamatkailuyritystä, vaatetusalan yritystä, pitopalvelua sekä kampaamoja. Muut kahdeksan naista työskenteli omilla kotikunnissaan seurakunnalla, sosiaali- ja terveyspalveluissa tai opetustoimessa ja yksi paikallislehden toimituksessa. Yhteensä neljä naisista oli haastattelun tekohetkellä vanhempainvapaalla ja kolmella heistä oli työpaikka jonne he palasivat vanhempainvapaan jälkeen.

Perheiden koko vaihteli yksinhuoltajaäidin ja yhden lapsen perheestä yhdeksänhenkiseen suurperheeseen. Vaikka hain haastateltavakseni nimenomaan perheitä, joissa on vielä kotona asuvia lapsia, tapasin myös yhden pariskunnan, joiden lapset olivat jo lähteneet maailmalle (Haastattelu 8, Anna ja Juhani). Tämä oli myös ainoa haastattelu, jossa perheen isä oli mukana koko haastattelun ajan. Perhenäkökulma oli vahvasti läsnä myös heidän haastattelussaan, mutta ajankohtaisia, esimerkiksi perheiden palveluihin liittyviä asioita, he eivät katsoneet niinkään vanhempina kuin aktiivisina kuntalaisina, jotka järjestivät erilaisia tapahtumia ja toimintaa omassa kunnassaan. Heidän haastattelunsa kuvasi erityisesti muutoksia, joita pienellä kylällä oli tapahtunut vuosikymmenien saatossa, sekä keskittyi haastateltavien käsityksiin maaseudun merkityksestä siellä asuvien hyvinvoinnille. Olen käyttänyt tässä haastattelussa saamiani tietoja erityisesti maaseudun elämäntavan kuvauksessa ja analysoinnissa.

Tutkimukseni tulosten arvioinnin kannalta on tärkeää myös huomioida, millaisista lähtökohdista haastattelemani äidit arvioivat palveluja tai omaa arkista hyvinvointiaan. Lapsiin liittyvät asiat ja lasten käyttämät ja tarvitsemat palvelut olivat haastattelujen aikana käytyjen keskustelun keskiössä. Kaikissa tapaamissani perheissä perheen sisäinen hoiva oli pääsääntöisesti äitien vastuulla. Tämä ”työnjako” noudattelee suomalaisessa yhteiskunnassa vakiintunutta hoivaan liittyvien toimien jakautumista (esim. Anttonen ym. 2009, 11). Palvelujen näkökulmasta aineistossa siis korostuu hoivan ja sitä kautta hoivapalvelujen merkitys perheiden arjessa.

Ainakin osittain lumipallomenetelmän tuoma vaikutus aineistoni rakentumiseen oli haastateltavien ryhmän muodostuminen aktiivisista, uudesta innostuvista ihmisistä, vaikka (saadakseni enemmän tietoa nimenomaan palvelujärjestelmän toimivuudesta ja merkityksistä) olin toivonut tavoittavani myös sellaisia henkilöitä, joiden palvelutarpeet olisivat olleet suurempia. Oikeastaan vain kaksi haastateltavistani käytti laajemmin palveluja, ja vain toinen heistä halusi tarkemmin kertoa selkeästi negatiivisista kokemuksista palveluja käytettäessä sekä kohtaamistaan suurista vaikeuksista yksityiselämässään.

Koska rajasin tutkimuskohteekseni perheet, jotka asuvat taajamien ulkopuolella, asuivat haastateltavani kylillä, joissa kunnallisia peruspalveluja ei juuri ollut tarjolla. Kyliä joissa kävin, oli yhteensä seitsemän, ja niistä kaksi sijaitsi Multialla,

kolme Pylkönmäellä ja kaksi Pihtiputaalla. Ne olivat sijaintinsa kannalta katsottuna erityyppisiä, osan sijaitessa muutaman kilometrin päässä lähimmän taajaman keskustasta kauimmaisten kylien ja perheiden kotien ollessa kymmenien kilometrien päässä palveluista, lasten kouluista ja vanhempien työpaikoista. Kyliä yhdistävä tekijä oli niiden pieni koko ja se, ettei niissä ollut mitään julkisia palveluja. Kahdella kylällä oli aineistonkeruun aikaan vielä toiminnassa oleva kyläkoulu, joista toinen lakkautettiin kaksi vuotta myöhemmin. Kylien asukkaiden arkinen palvelujen käyttö tapahtui siis aina joko läheisessä taajamassa tai lähimmässä suuremmassa kaupungissa.

Koska tutkimukseni keskittyy nimenomaan maaseudun arkeen, on olennaista huomioida myös haastateltavieni erilainen suhde maaseutuun asuinympäristönä. Aineistonkeruutani ohjanneet rajaukset, erityisesti haluni löytää taajamakeskusten ulkopuolella asuvia perheitä näkyy haastateltavieni kotien sijainnissa. Kaikki perheet asuvat haja-asutusalueilla, kaava-alueiden ulkopuolella. Yhdeksän perheen koti sijaitsi alle 10 kilometrin päässä lähimmästä kirkonkylästä, mutta heidänkin kotikylänsä olivat harvaan rakennettuja ja vain muutamasta talosta oli esimerkiksi näköyhteys naapuriin. Maatilat joissa vierailin, sijaitsivat pienillä kylillä, ja yksi niistä hyvinkin syrjäisellä paikalla vailla lähinaapureita. Yksi perheistä asui paikassa, joka ei heidän mukaansa kuulunut mihinkään kylään, ja he olivat myös alueen ainoat ympärivuotiset asukkaat. Tätä perhettä lukuun ottamatta kaikkien kodit olivat osa jotakin nimettyä, kartalla näkyvää kylää.

Maaseutu ei kuitenkaan ole vain paikka, ja erityisesti arjessa koettua hyvinvointia tarkastellessa sen merkitys arjen tilana korostuu. Siten myös henkilökohmainen suhde maaseutuun vaikuttaa merkityksenantoihin ja kodin paikalle annettuihin määritelmiin. Haastateltavieni suhde maaseutuun vaihteli. Suurin osa heistä oli syntynyt ja asunut lapsuutensa maaseudulla, mutta viisi heistä oli alun perin kotoisin kaupungista. Maaseudulla lapsuutensa ja nuoruutensa asuneista kahdeksan oli opiskellut tai muuten asunut kaupungissa nuoruudessaan. Kaksi heistä oli opiskelujen jälkeen asunut useita vuosia kaupungissa, palatakseen takaisin maalle eri syistä. Kotikuntaan paluuseen olivat houkutelleen perhesuhteet tai esimerkiksi kotimaatilalla tapahtunut sukupolven vaihdos.

Haastateltavistani viisi edusti niin sanottuja maallemuuttajien ryhmää, jotka ovat vasta aikuisiällä maalle muuttaneita kaupunkilaisia. Useimmiten syynä maallemuuttoon oli puolison halu palata asumaan omaan kotikuntaan ja -kylään. Koska haastateltavieni suhde maalla asumiseen vaihtelee, aineisto avaa maaseutuun liitettyjä merkityksiä monipuolisesti ja erilaisia näkökulmia tuoden. Maaseutumielikuvat, joita tutkimuksessani kuvaan, edustavat siis sekä pitkään maaseudulla asuvien käsityksiä että niiden, joiden suhde maaseutuun on vasta muuttumassa ennako-oletuksista kokemukselliseen arkitietoon.

2.3 Etnologinen katse maaseudun arkeen

2.3.1 Tuttuuden ja vierauden rajapinnalla

Lähtiessäni tutkimaan maaseudun arkea oma suhteeni maaseutuun ja maaseudulla asumiseen oli muuttumassa. Kenttätöiden alkaessa olin tuore maallemuuttaja, ja käsitykseni maaseudun arjesta perustui omalta kohdaltani muutaman kuukauden kokemuksiin. Tällä yksityiselämäni liittyvällä seikalla on ollut merkitystä osana tutkimusprosessiani. Maallemuuttoni ajoittui aineistonkeruun aikaan, ja työni valmistuessa olin jo vuosia maalla asunut ”maaseudun arjen asiantuntija” itsekin. Tämän lisäksi olin aineistonkeruun aikaan myös muuttumassa perheiden arkea tutkivasta itsekin perheelliseksi, joten myös perhe-tematiikan osalta äitien kuvaukset arjestaan olivat ikään kuin katsomista omaan tulevaisuuteeni. Henkilökohtainen elämäntilanne vaikutti sekä haastateltavieni kanssa syntyvään vuorovaikutukseen että itse haastattelujen kulkuun.

Tärkeää on myös huomioida haastattelujen luonne sosiaalisina tilanteina. Kuten edellä on jo todettu, tapasin haastateltavani vain kerran, joten kohtaamiset rakentuivat varsinaisen haastattelun lisäksi myös henkilökohtaisemmasta tutustumisesta. Haastateltaville tutustuminen tutkijaan henkilönä on väylä ymmärtää tutkimusta: kuka tekee, mitä ja miksi? Tullessani vierailemaan haastateltavieni kotiin olin ensisijaisesti tutkija, mutta myös vieras. Vierailut käynnistyivätkin usein kahvin juonnilla ja vapaamuotoisella jutustelulla – tutustumisella puolin ja toisin. Näissä tilanteissa haastateltavilleni selvisi ennakkoon antamiani tietoja laajemmin tekemäni tutkimuksen luonne ja idea, mutta myös asioita, jotka kertoivat minusta yksityishenkilönä. Tieto siitä, että olin itse tuore maallemuuttaja sekä se, että odotin ensimmäistä lastani, toivat haastateltavilleni tarttumapintaa oudon ”etnologin” tai ”arjen tutkija” -statuksen rinnalle.

Nämä tekijät linkittivät minut vahvasti haastateltavien omaan kokemusmaailmaan, ja tekivät heistä minulle tutunolaisia ihmisiä. Myös tutkimukseni aiheet sitoivat minut osaksi sitä kulttuurista ja yhteiskunnallista järjestelmää, jota olin arjen tasolla tutkimassa. Kenttätyöni olikin mitä suurimmassa määrin tutkimuksen tekemistä itselleni tutussa ympäristössä ja varhaisessa vaiheessa tunnistin itseni niin sanottujen ”kotiantropologien” heimolaiseksi. Kylät, joissa kävin haastatteluja tekemässä, ovat maantieteellisesti lähellä omaa (uutta) kotikylääni. Olen siis tehnyt tutkimusta niin sanotusti kotona (anthropology at home), tai *kotikentällä*, kuten etnologi Helena Ruotsala (2005, 49) asian ilmaisee. Kotikentällä tehtävän tutkimuksen lähtökohtana on aineistonkeruun tekeminen fyysisesti lähellä omaa kotia – omassa kotimaassa, kotikaupungissa sekä usein myös sosio-kulttuurisesti itselle läheisten tai tuttuuden tahojen kanssa (esim. Honkasalo 2008, 45; Snellman 2009, 25; O'Reilly 2009, 110). Tutkijan, yksityishenkilön ja kuntalaisen roolit sekoittuvat näin omilla haastattelumatkoillani ja haastateltavien kohtaamisissa.

Tutkimuksen tekeminen itselle tutussa ympäristössä voi helpottaa esimerkiksi kentälle pääsyä, ja yhteiskunnallisen järjestelmän ja kulttuuristen arvojen ja tapojen tuntemus avaa mahdollisuuksia tutkittavien ilmiöiden merkitysten syvälliselle ymmärtämiselle. Toisaalta oman kulttuurin tutkimuksen haasteena on nähty niin sanottu ”kosisokeus”, tutkijan vaikeus hahmottaa itselleen tutusta ympäristöstä merkityksellisiä asioita, ilmiöitä ja tekoja, sekä erotella tai edes huomioida toimintoja, joiden motiivit ja logiikka ovat itselle tuttuja. Ajatus tutkimuskohteen kotoisuudesta tai tuttuudesta voi johtaa harhaan tai luoda vahvoja ennako-oletuksia esimerkiksi tutkittavien arjen kulusta, yhteiskunnallisesta vuorovaikutuksesta ja heidän kantamistaan arvoista. Se voi myös saada haastateltavat ajattelemaan, että tutkija tietää jo vastaukset mikä saattaa heikentää heidän haluaan kuvata kysytyjä ilmiöitä. (Esim. Tiilikainen 2003, 93–102; Ruotsala 2005, 68.)

Kun tutkimuskohde on oma kulttuuri tai hyvin lähellä tutkijan omaa yhteisöä ja arkea, on suhtautuminen kenttään lähtökohtaisesti toisenlainen kuin vieraaseen tutustuvalla tutkijalla. Siinä missä Trobriand-saarille purjehtinut antropologi on voinut odottaa kohtaavansa jotain itselleen täysin uutta ja vierasta, omaan naapuriinsa vierailulle menevä tutkija joutuu miettimään kuinka pystyisi näkemään tutun ympäristön vieraana kenttänä. Olennaisinta on ymmärtää, mitä niin sanotulla vieraudella tarkoitetaan, ja minkälaista tutkimuksellisesta merkitystä on sillä, tekeekö kenttätöitä kotikentällä vai vierailijana. Antropologista kenttätöitä on alun perin tehty nimenomaan vieraan ja kaukaisen kulttuurin parissa, jolloin tutkijan rooli ulkopuolisena tarkkailijana on ollut korostunut.

Vieraaseen kulttuuriin tutustumista on pidetty keinona ymmärtää ja selittää kulttuurista monimuotoisuutta ja vaihtelua, sekä selittää siihen liittyviä, oman kulttuurin kautta katsottuna oudoilta, irrationaalisilta tai paheksuttavilta näyttäviä ilmiöitä. Vertailulle perustuvassa tutkimuksessa myös oman yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöt ovat tulleet näkyviksi ”toisaalla” kerättyä aineistoa vasten tarkasteltuina. Vierautta löytyy myös omasta kulttuurista, johon kuuluvien marginaalisten tai niin sanotusta normaalista poikkeavien ilmiöiden tutkiminen on ollut keskeinen osa etnografista tutkimusta avaten tietyn kulttuurin sisäisiä arvostelmia ja käsityksiä normaalista ja poikkeavasta. (Esim. Deegan 2001; myös esim. Lehtonen 2005, 16; Van Maanen 2011, 2–3.)

Tärkeäksi keinoksi ehkäistä kosisokeuden harhaa nousee etäännyttäminen, joka mahdollistaa etäännyttämisen tutuista arjen kuvioista ja antaa tilaa sekä havainnoille että kysymyksille (esim. Peacock 2001, 2–3, 7). Etäännyttäminen ei kuitenkaan edellytä vierautta tai kaukaisuutta, vaan se voidaan nähdä prosessina, joka muuntaa satunnaisen vierailijan tai sisäpiiriläisen katseen kohdettaan havainnoivan tutkijan katseeksi (ks. Nissi 2014). Etäisyys tutkimuskohteeseen rakentuu tutkimusprosessiin kuuluvat tiedon jäsentymisen, käsitteellistämisen ja kategorisointien kautta. Tutkimuksen teko edellyttää aina teoretisointia ja arkipäiväisimpienkin ilmiöiden tarkastelua abstraktilla, yleistetyllä tasolla, mikä toimii myös etäännyt-

tämisen välineenä. (Esim. Eriksen 2001, 29.) Tällöin tutkijan havainnot sekä analyysi kohdentuvat käsitteellistettyihin ja kategorisoituihin ilmiöihin yksittäisen tai omakohtaisen kokemuksen sijaan.

Myös ajatus, että mikään kenttä voisi olla niin tuttu, ettei tutkija pystyisi siitä etäännyttämään, on itsessään varsin teoreettinen. Ensinnäkin, eettisesti toimiva tutkija ei voi laittaa haastateltaville ”sanoja suuhun” tai lähtökohtaisesti olettaa tietävänsä mitä hänen haastateltavansa ajattelevat tai kuinka he kokevat elämäänsä vaikuttavat tekijät. Toiseksi, ”tutun” määritteleminen on itse asiassa äärimmäisen vaikeaa, niin monimuotoinen kudelma kulttuuri on myös paikallisella tasolla.

Tämän päivän näkökulmasta relevanttien, yhteiskunnallisten ja kulttuuristen, tutkimuskysymysten rajaaminen paikallisiksi on mahdotonta, sillä keskeisimmät kysymykset ovat samankaltaisia kaikissa ihmisyyteisöissä ja globaalit prosessit vaikuttavat kansallisiin ja paikallisiin tasoihin (esim. Sassen 2007, 18–19). Kuten kulttuuriantropologi Thomas Hylland Eriksen (2001, 29–30) toteaa, nykyinen kulttuurien tutkimus kattaakin koko maailman, mukaan lukien tutkijoiden omat asuin- ja toimintaympäristöt. Tutkija voi jakaa sosio-kulttuurisen paikan ja tilan lisäksi informanttien etnisen taustan, elämäntyylin tai tutkia muita etnisiä ryhmiä, jotka asuvat tutkijan kotimaassa tai -seudulla, jolloin paikka on tuttu mutta tutkittava kulttuuri vieras (esim. Tiilikainen 2003; Hirvi & Snellman 2012).

Arjen tutkimuksessa tämä monimuotoisuus korostuu, koska jokaisen ihmisen arki rakentuu joka tapauksessa tietynlaisista, henkilökohtaisen elämän sisällöistä muodostuvista toimista, jotka muodostavat jokaiselle oman, ainutlaatuisen arjen kokonaisuutensa. Vaikka tutkimukseni aihe – maaseudulla elämisen arki ja lapsiperheen käyttämät palvelut – olivatkin itselleni tuttuja, ei se tee minusta muiden perheiden elämän asiantuntijoita. Tuttuuden harhaa ei kuitenkaan kannata vähätellä ja tutkijan on siis huomioitava mahdollinen sokeutensa suhteessa tiettyihin tutkimuskohteena oleviin ilmiöihin. Tällöin tutkimuksen perustuminen suunnitelmalliselle ja järjestelmälliselle tiedonkeruulle tukee lähtökohdiltaan tutunoloisen kentän tarkastelua vieraana.

Omalla kohdallani etäännyttäminen tuntui helpolta kahdestakin syystä. Tärkein tekijä oli huolellinen, runsaasti kysymyksiä sisältävä haastattelurunko, jota käytin toisaalta muistilistana asioista, joista halusin haastattelujen aikana saada tietoa, mutta toisaalta myös muistilistana siitä, että kävisin nämä aiheet kaikkien kanssa läpi. Tutkija-haastattelija muuttuu joka haastattelukerran kautta enemmän ja enemmän tutkimansa aiheen asiantuntijaksi, ja tämä vaikuttaa seuraavien haastattelujen kulkuun (Heyl 2001, 377; myös Murchison 2010). Tuttu aihe ja ”sisäpiirin” ymmärrys asioista voi tuoda hämäävää läheisyyden tunnetta sekä tutkijalle itselleen että haastateltavalle, jolloin itsestään selviksi muuttuneita asioita voikin jopa jäädä kysymättä.

Tapani käyttää haastattelurunkoa muistilistana muuttui haastattelujen määrän lisääntyessä koko ajan tärkeämmäksi. Siinä missä ensimmäisten haastattelujen

teko avasi minulle täysin uusia näkökulmia tutkimiini asioihin, kuten arjen aika-
tauluihin tai äitien arjen moninaisiin rooleihin, muuttuivat ne tiedonkeruun edetes-
sä ja aineiston saturoituessa itselleni hämäävän tutuiksi. Kysymyslistan avulla
tulikin kuitenkin käyneeksi läpi, vaihtelevassa järjestyksessä tosin, kaikkien haasta-
teltaviltani kanssa kaikki samat aiheet ja teemat, siitä huolimatta, että oma tietö-
määräni oli prosessin aikana lisääntynyt.

Toinen tekijä, joka vaikutti mahdollisuuksiini etäännyttää itseäni tutkimuksen
aiheista, liittyy tapaan jolla suhtauduin haastateltaviini. Vaikka suurin osa haasta-
teltavistani oli kanssani suunnilleen saman ikäisiä naisia ja myös melkoisen sam-
manlaisessa elämäntilanteessa kuin itse olin, pidin heitä lähtökohtaisesti ”vierai-
na”. Mielessäni korostuivat kentälle mennessäni aremme konkreettiset erot sam-
mankaltaisuuksien sijaan. Etäännyttävä tekijä oli siis oma kokemattomuuteni sekä
äitinä että maaseudun asukkaana. Itselleni uusi elämäntilanne ja asuinpaikan mu-
kanaan tuomat uudenlaiset elämän reunaehdot näkyvät selvästi erityisesti ensim-
mäisissä haastatteluissa, joissa nostan esiin itselleni sillä hetkellä merkittäviä asi-
oita vain huomatakseni, etteivät haastateltavat kokeneet niitä lainkaan niin merki-
tyksellisiksi oman arkensa kannalta.

Haastatteluja tehdessäni olin vieras, jolle arkiset asiat oli avattava sanallisesti
tai esimerkiksi päiväkirjan avulla. Tämä haastateltavien halu selittää asiat juurta
jaksain on tärkeä avain juuri näkymättömän ja huomaamattoman arjen tutkimuk-
selle. Tutkija outoine, jopa naiivin oloisine kysymyksineen antaa haastateltavalle
tunteen siitä että ”yksinkertaisemmatkin” asiat kannattaa selittää.

Tutkijan ”tietämättömyys” on myös hyvä lähtökohta saada nimenomaan haas-
tateltavien omat ajatukset ja mielipiteet – heidän äänensä – kuuluville (esim.
Snellman 2003, 25). Haastattelujen teko ei ole yksipuolista olemassa olevan tiedon
keräämistä, vaan prosessi, jonka aikana tietoa tuotetaan ja joka myös muuttaa
molempien osallistujien käsitystä puheena olevasta aiheesta (Holstein & Gubrium
1995, 17; Alvesson 2011, 11). Pystyäkseen selittämään itselleen itsestään selviä
asioita minulle, myös haastateltavani joutuivat pohtimaan ja miettimään omien
näkökulmiensa ja mielipiteiden perusteita. Tällöin haastateltava jäsentää myös
omia näkemyksiään uudelleen vastatessaan tutkijan kysymyksiin tavalla, joka
saattaa muuttaa hänen omaa näkökulmaansa asioihin. Monet tapaamistani naisista
totesivatkin, erityisesti arjen kulkuun ja jokapäiväisiin toimiin liittyvissä kysy-
myksissä, etteivät olleet tulleet ajatelleeksi asiaa, ennen kuin kysyin.

Samalla kun kysymykseni saivat haastateltaviani katsomaan jokapäiväiseen ar-
keensa kuuluvia asioita uusin silmin, ne myös lisäsivät omaa ymmärrystäni niin
tutkijana kuin yksityishenkilönäkin. Esioletukset, kentältä saatu tieto sekä muista
aineistoista karttuva ymmärrys muodostavat tutkijan työssä analyttisen kehän,
jossa tutkija sekä tarkistaa ja uudistaa käsitystään aiheesta, mutta saattaa päätyä
myös muuttamaan keskeisiä työtään ohjanneita oletuksia. Aineistolähtöisessä
tutkimuksessa hermeneuttisella kehällä vietetty aika saattaa johtaa jopa keskei-

simpien tutkimuskäsitteiden vaihtumiseen ja merkittävästi muokata alun perin asetettuja tutkimuskysymyksiä. (Esim. Åström 2005; Heinämäki 2012, 39–40.)

Omassa tutkimuksessani taustatutkimuksesta ja esioletuksista siirtyminen kohti syvällisempää ymmärrystä tapahtui juuri haastateltavien kanssa käydyn (haastattelu)keskustelun kautta. Siirtyminen muutti työni suuntaa ja keskeisiä tutkimuskysymyksiä, sen vaikutusten ulottuessa analyysin perustana käyttämiini kategorisointeihin ja tulkintojen työkaluna käyttämiini keskeisiin käsitteisiin asti. Seuraavassa pohdin työtäni ohjanneen etnografisen tutkimusotteen luonnetta sekä analyysin ja tulkintojen tekoon omassa tutkimuksessani vaikuttaneita tekijöitä.

2.3.2 Aineistolähtöinen tutkimusprosessi ja etnologinen tieto

Etnografia tutkimusotteena yhdistetään usein pitkäkestoiseen kenttätyöhön, jonka kuluessa tutkija viettää aikaa ja osallistuu tutkittaviensa elämään. Juuri osallistuvan havainnoinnin (participant observation) menetelmää pidetään etnografiselle tutkimukselle tunnusomaisena. Kenttätyön merkityksen tärkeys näkyy siinä, että tietyissä diskursseissa *etnografinen haastattelu* määritellään vain haastatteluiksi, jotka toteutetaan osana pitkäkestoista kentällä oloa. (Ks. esim. Heyl 2001, 369; Van Maanen 2011, 2.)

Etnografisen tutkimuksen kattamat kentät, tutkimuksen kohteet ja myös käytetyt menetelmät ovat kuitenkin tänä päivänä monimuotoiset, eivätkä aina mahdu etenkin kulttuuriantropologisen kenttätyön määritelmiin. Kun tutkimuksen kohteena ovat esimerkiksi tunteet, kertomukset tai virtuaalitodellisuuden ilmiöt, eivät perinteiset menetelmät aina riitä. (Ks. esim. Arvastson & Ehn 2009; Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014.) Etenkin verkossa (online) ja sosiaalisessa mediassa tehtävä tutkimus on muuttanut kentän käsitettä viime vuosina (ks. esim. Hine 2005; Hirvi 2013; Isomäki ym. 2013). Uudet tilat ovat mahdollistaneet myös kokeellisia kenttätyön menetelmiä, kuten tutkimuksen tekemisen erilaisissa oheistiloissa. Studiot ja todellisuutta simuloivat laboratoriot, jotka toimivat kenttätyön tiloina, irrottavat tutkimuksen autenttisesta paikasta ja sen kokemuksellisesta havainnoinnista (Marcus 2014, 49–50). Suhde fyysiseen kenttään on erilainen myös esimerkiksi kertomusten tai arkistojen kautta välittyvän todellisuuden etnografisessa tutkimuksessa, jolloin kenttä rakentuu ensisijaisesti puheen tai tekstien kautta (esim. Koskinen-Koivisto 2013; Kotilainen 2014).

Oma tutkimukseni ja kenttätyöni kannalta olennaista oli etnografiselle tutkimusotteelle tyypillinen tiedon keruu kentältä tutkittavien parista sekä refleksiivisyys. Työssäni korostuu myös etnografisen tutkimuksen luonne prosessina, johon tutkijan oma tausta ja persoona vaikuttavat sen kaikissa vaiheissa. Omien lähtökohtien reflektointi helpottaa esioletusten tunnistamista ja niiden vaikutusta niin aineistonkeruun vaiheessa kuin tulkintojen teossa. (Esim. Snellman 2003, 24; Åström 2005, 29; Marttila 2014, 378.)

Etnografinen menetelmä tuottaa relativistista tietoa, joka tuo yhteen erilaisissa sosiaalisissa ympäristöissä syntyneitä näkemyksiä ja kokemuksia. Valitsemani haastattelumenetelmä noudattaa etnografiselle tutkimusotteelle luonteenomaista keskustelullisuutta uuden tiedon tuottamisen menetelmänä (Rapport 1997, 179). Etnografian rakentumisen kannalta keskustelu ei kuitenkaan ole vain haastattelumenetelmään liittyvä tapa toimia, vaan määrittelee myös hermeneuttisella kehällä syntyviä tulkintoja, jossa tutkija käy ikään kuin vuoropuhelua aineistojen ja teoreettisten näkökulmien kanssa (ks. esim. Hammersley & Atkinson 1983, 185; Gadamer 2004, 33–34).

Haastattelutilanteen jälkeen keskustelu siirtyy tutkijan ja kirjalliseen muotoon saatetun aineiston välille. Aineistojen analyysissä olen käyttänyt menetelmänä *laadullista, induktiivista sisällönanalyysia*. Tämä mahdollistaa erityyppisten ja usein hajanaisten aineistojen yhdistämisen ja asemoimisen tietyn ilmiön eri puolia kuvaavaksi tiedoksi (esim. Tuomi & Sarajärvi 2009, 108; myös Pöysä 2010, 338–339). Tulkintojen tavoitteena on löytää yhteinen ymmärrys tutkittavien kanssa, hahmottaa ilmiötä samasta näkökulmasta ja ”nähdä” se samoin heidän kanssaan (esim. Frykman & Gilje 2003, 39).

Induktiivinen ote näkyy tavassa, jolla luin ja jäsensin aineistoani. Sen sijaan, että olisin hakenut haastatteluista esimerkiksi vain julkisiin palveluihin liittyviä asioita, jäsensin avainkäsitteenäni toimineen arjen ja arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista kuvaavia tekijöitä äitien puheiden sisällön mukaisesti. Tästä johtuen palvelujen kategoria laajeni kattamaan alleen myös yksityiset palvelut. Arjessa saatavaa ja tarvittavaa apua päädyin tarkastelemaan laajassa avun saamisen ja tuottamisen verkostossa syntyvänä ilmiönä tarkasti rajautuvien palveluiden sijaan.

Tekemääni sisällönanalyysia ohjasi pyrkimys empiriseen otteeseen myös tulkintojen aukikirjoittamisen prosessissa, jolloin halusin säilyttää tulkintojen kiinteän yhteyden tutkimaani arkitodellisuuteen (myös Honkasalo 2008, 40–41; Åström 2005, 31; Frykman ym. 2009, 8). Etnografia on kuitenkin aina myös tutkijan kirjoittama teksti, jossa hän kuvaa tutkimuksen kohteena ollutta kulttuuria tai ilmiötä omalla äänellään ja tyyllillään, mikä näkyy esimerkiksi retorisisena valintoina (esim. Clifford 1986 16–17; Goodall 2000, 92; Van Maanen 2011). Siitä huolimatta teksti rakentuu aineistojen pohjalta ja informanttien ääneen esiintuomiseen tähtäävän hermeneuttisen prosessin kautta.

Etnografioille tyypilliset tarkat kuvaukset tutkimusympäristöstä ja tapahtumista ja myös runsaat aineistositaatit osana tutkimustekstiä pitävät tutkittavat kiinteästi mukana koko prosessin ajan (Jackson 1998, 36; Pöysä 2013). Tämän yhteyden olen säilyttänyt myös omassa työssäni analysoidessani haastatteluja ja arjen havainnointia sisältäviä kenttäaineistoja. Halusin myös antaa haastateltavieni äänen ”kuulua” tärkeänä osana tutkimustekstiä. Tämä oli samalla keino luoda ja ylläpitää kiinteä yhteys haastateltavien kertoman tiedon ja aineistojen äärellä te-

kemieni tulkintojen välillä. Mutta miksi tämä yhteys aineistojen, tulkinnan ja myös tekstuaalisen lopputuloksen välillä on ollut minulle niin tärkeä?

Etnografisen tutkimuksen tietokäsityksen ja siten myös oman tutkimukseni teon perustana toimii *kriittinen teoria* (critical theory). Sen lähtökohtana on ajatus siitä, että arkitodellisuutemme ja havainnoitavissa oleva maailmamme rakentuu sosiaalisesti ja kulttuurisesti sitoutuneista merkityksistä, joita siinä esiintyville ilmiöille annetaan. (Esim. Bhaskar 1982, viitattu Manicas 1998, 322; myös Marcus 2014, 35–36.) Etnologisessa arjen tutkimuksessa siirtymä havainnoidusta ja koetusta tulkintoihin tapahtuu sosio-kulttuurisen kontekstin huomioivan hermeneuttisen analyysin kautta. Kuvauksen tutkimastani maaseudun arjen sosio-kulttuurisen tilasta, jossa haastateltavieni maailmankuva ja käsitykset muodostuvat, olen siis rakentanut nojaten hermeneuttis-fenomenologisen tutkimussuuntauksen tiedonkäsitykseen ja sen perusteisiin.

Työssäni yhdistän kriittisen hermeneutiikan eksistentiaaliseen fenomenologiaan, jota voidaan pitää myös hermeneuttisen tieteenfilosofisen suuntauksen päämetodinä (ks. esim. Rauhala 1993, 69; Maso 2001, 143). Fenomenologian kehittäjän, Edmund Husserlin mukaan ilmiötä tulee tarkastella sellaisina, kuin ne ovat, tai oikeammin, kuinka ne meille näyttäytyvät osana sitä elämismaailman (Lebenswelt) kokonaisuutta, johon ne arkitodellisuudessamme kuuluvat (myös Heidegger [1927]1962, ks. Cerbone 2006, 37, 44–45). Tällöin tutkimuksen kohteena olevia ilmiöitä tarkastellaan osana elettyä ja koettua arkitodellisuutta. Ilmiöiden tunnistaminen ja ymmärtäminen tapahtuvat osana kulttuurista prosessia, jossa yksilöt suhteessa ympäristöönsä merkityksellistävät siihen kuuluvia ilmiöitä. Tämä merkityksellistäminen rakentuu yhtäältä kulttuurissa olevien jaettujen käsitysten pohjalta ja toisaalta omiin kokemuksiinsa perustuvien tietojen ja käsitysten kautta.

Hermeneuttinen ote korostaa sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuvien ilmiöiden merkityksen ymmärtämisen tärkeyttä niiden tunnistamisen lisäksi (esim. Outhwaite 1998, 290). Voidaan sanoa, että jäsenämme ja hahmotamme ympäristöämme ja siihen kuuluvia ilmiöitä käytössämme olevien mallien ja kokemaamme kuvaavien yleistysten avulla. Nämä selittävät elämyksiämme ja antavan meille yhteisesti tunnistettuja ja ymmärrettyjä keinoja kuvata kokemuksiamme ja tunteitamme (Schütz 2007, 148–149). Merkitysten ollessa kulttuurisidonnaisia kiinnittyy myös niiden tarkastelu tiettyyn ajan, paikan ja sosiaalisen tilan kautta muodostuvaan kokonaisuuteen (Frykman & Gilje 2003, 15; Maso 2001, 142). Filosofin Maurice Merleau-Pontyn (2002, 4) mukaan fenomenologinen tutkimus ei kohdistukaan yksilöön eikä myöskään ympäristöön, jossa hän toimii, vaan siihen kulttuurisesti rakentuvaan tilaan jossa yksilön ilmiöille antamat merkitykset muodostuvat ja muuttuvat.

Kuten etnologit Jonas Frykman ja Nils Gilje (2003, 14) toteavat, Husserlin määritelmän mukaan fenomenologisen tutkimuksen lähtökohtana oleva ymmärtämisen perustuminen koettuun ja havainnoituun on rinnasteinen etnografisen tut-

kimuksen ajatukselle siitä, että ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä on mahdollista saavuttaa olemalla läsnä ja kokemalla (being there; experience). Kentällä tapaa-
mani ihmiset ovat siis tutkimani arjen kokijoita (experiencers) omassa arkitodelli-
suuden ympäristössään, joita pyrin ymmärtämään yhteisen näkökulman löytymi-
sen kautta (ks. myös Schütz 2007, 206). Kenttätöön ja haastattelujen kautta kerty-
neen aineiston hermeneuttinen tulkinta antaa mahdollisuuden nähdä ilmiö samassa
eletyssä todellisuudessa (life-world) kuin tutkittavakin (esim. Frykman & Gilje
2003, 39; Gadamer 2004, 30).

Jaettu ja yhteinen on se kulttuurinen tausta, jolle yksilöiden maailmankuva ja
ilmiöiden merkityksellistäminen osaksi arkitietoa perustuu. Eri ilmiöille ja koke-
muksille annetut merkitykset, kuten esimerkiksi suhtautuminen julkisiin palvelui-
hin, sitoutuvat yksilön kantamille, kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti jaetuille
arvoille sekä omille kokemuksille. Merkityksenannot ovat siten sekä kollektiivisia
että subjektiivisia. (Laurén 2010, 428; Pöysä 2013, 24–25.) Tämän subjektiivisuu-
den tiedostaminen ei liity vain yksilöiden näkökulmien tarkasteluun ja heidän
äänensä kuulemisen kautta saatavaan tietoon, vaan koskee myös niin sanottua
yhteistä ja jaettua.

Etnologinen, ”from below” -näkökulmasta nouseva tutkimus, lähestyykin
merkityksenantoprosesseja yksilöiden eletyn ja koetun (arki)elämän tasolta. Tämä
lähtökohta, kokonaisuuksien hahmottaminen pienistä osatekijöistä ja yksittäisistä
toimijoista käsin, korostaa niin sanotun jaetun ja yhteisen ymmärryksen taustalla
olevan kokemuksen subjektiivisuutta (ks. myös Cerbone 2006, 35–36; Laurén
2010). Side tulkintaprosessissa ilmiöille annettujen merkitysten ja kokemuksiin
perustuvan, haastateltavilta saadun tiedon välillä on siis säilytettävä kiinteänä
koko prosessin ajan. Jos tulkinnat erkaantuvat liikaa eletystä ja koetusta kulttuuris-
ta, päädytään yleistyksiin, jotka eivät kuvaa kenenkään todellista kokemusta eivät-
kä edusta kenenkään todellisuuteen sitoutuvaa käsitystä, eräänlaisiin ”kaavoihin”,
jotka kuvaavat vain itseään. (Shore 1996, 371; Frykman & Gilje 2003, 11, 29.)

Kuten kulttuuriantropologi Bradd Shore (2001) kirjassaan *Culture in Mind*
osoittaa, niin sanotut jaetut kulttuuriset käsitykset ovat itse asiassa vaihtelevasti ja
valikoidusti jaettuja. Jokainen kulttuuri tarjoaa laajan valikoiman tapoja ja malleja
(cultural models), jotka toimivat yhteisössä olevan tiedon ja tapojen välittäjinä.
Yksilöiden tasolla yhteiset käsitykset tai yhteisiin päämääriin pyrkimisen keinot
tulevat sovelletuiksi henkilökohtaisen elämän ja maailmankuvan kehyksiin. (Emt.
371–372; myös Hannerz 1996, 22.) Tämä ei tarkoita sitä, että ajatus kulttuurista
jaettuna ja yhteisenä tulisi hylätä, perustuvathan nämä kulttuuristen mallitkin yh-
teisöissä vaikuttaville konventioille. Shore kuitenkin peräänkuuluttaa kulttuurin
moniulotteisuuden ja sitä seuraavan merkitystenantojen moniäänisyyden tunnus-
tamista myös yhden, tietyn kulttuurin tutkimuksessa.

Oman ulottuvuutensa tälle kulttuuriselle monimuotoisuudelle tuovat etnografi-
sen tutkimusprosessin aikana tehtävät tulkinnat ja prosessiin osallistuvien toimi-

joiden erilaiset äänet. Etnografisin menetelmin kerätty tieto on luonteeltaan yksittäistä ja vaillinaista siinä mielessä, että se pystyy kuvaamaan todellisuutta vain tietyistä, rajatuista näkökulmista (Marcus 2014, 42–43). Aineistoon kiinnittymisestä huolimatta etnografinen tutkimusprosessi, johon olennaisena osana kuuluvat myös tutkijan omat kokemukset ja niiden vaikutus tulkintaprosesseihin, on aina myös luova prosessi. Aineistolähtöisen tutkimuksen perustana voidaan nähdä koko prosessia määrittävä dynaamisuus, joka edellyttää etnografilta tutkimusmenetelmien hallinnan lisäksi myös kykyä antaa vuorovaikutuksessa syntyvälle tiedolle ja tulkinnoille paikkansa analyysin rakentumisessa. (Esim. Hastrup 1999, 20–21; Ehn 2014, 62.)

Hermeneuttisella kehällä muodostuvan tiedon kannalta omassa tutkimuksessani keskeistä oli roolini niin tutkijana kuin haastateltavieni elämäntilanteeseen empaattisesti suhtautuvana yksilönä, jota oman elämäni samankaltaisuus suhteessa haastateltaviini lisäsi. Sosiaaliantropologi Tim Ingoldin (2000, 167, 409) mukaan eläminen samankaltaisessa arkitodellisuudessa ja läsnäolo samassa maailmassa luo yksilöiden välille jaettua kokemuspohjaa, jonka varassa voimme ymmärtää myös vierasta ja erilaista. Etnografisen tutkimusprosessin intersubjektiivinen luonne korostaa yksilöiden välistä vuorovaikutusta ja sen merkitystä kenttätöön tai haastattelujen aikana muodostuvalle tiedolle. Tällöin tulkintojen tekemisessä hyödynnetään nimenomaisesti jaettua ja yhteistä kokemuspohjaa toisen näkökulmien ja mielipiteiden ymmärtämisen välineenä. (Esim. Jackson 1998, 7.)

Omat kokemukseni maaseudulla asumisesta ovat erottamaton osa sitä etnografista tutkimusprosessia, jonka olen käynyt läpi. Aineistonkeruun aikaan olin vielä hyvin kokematon maalainen, ja haastattelut suoraan sanoen opettivat minua suhtautumaan uuteen elämäntilanteeseen ja uusiin rooleihini (myös Murchison 2010, 16–17; Nissi 2014, 253). Tutkimuksen edetessä myös oma suhteeni maaseutuun muuttui, ja tottumus esimerkiksi välimatkoihin sai minut lähes unohtamaan, miksi olin aiemmin aihetta niin kuumeisesti miettinyt.

Pyrin tutkimuksen aikana myös tietoisesti kontrolloimaan tuttuuden ja vierauden merkitystä aineistoni rakentumiselle ja sen analyysille. Maaseudun arkea koskevan tietomääräni lisääntyessä korostin itselleni haastateltavieni vierautta suhteessa omaan elämäni, jotta välttäisin oppimisen kautta syntyvää tuttuuden harhaa. Tulkintoja tehdessäni halusin puolestaan ymmärtää heitä enemmän ja syvemmin ja käytin omia kokemuksiani maaseudulla asumisesta ja lapsiperheen äitinä olemisesta yhtenä tulkintojeni arvioinnin välineenä. Roolini vierauden ja tuttuuden välillä olivat siis liukuvia, ja valintojani ohjasivat eri prosessin vaiheissa tietoinen halu aina toisen perspektiivin korostamiseen.

Etnografinen herkkyyks ja empatia myötävaikuttivat erojen tiedostamiseen, mutta myös ylläpitivät elämässämme samankaltaisten asioiden tuomaa yhteyttä ja samaistumisen mahdollisuutta (esim. Maso 2001, 139–140; Aromaa & Tiili 2014, 267–268). Koska en tehnyt pitkäkestoista, intensiivistä kenttätöitä jonka aikana

tapaamani ihmiset olisivat tulleet minulle henkilökohtaisesti tutuiksi, perustuu analyysini yksittäisten tapaamisten yhteydessä tehdyille haastatteluille. Nämä haastattelut eivät olleet minulle vain sanallisen tiedon keruun tilanteita, tai haastattelurungon läpikäyntiä nauhuri päällä. Analyysivaiheessa haastattelutilanteet muistuivat mieleeni ensisijaisesti keskusteluina, joiden aikana kävimme läpi myös monia tunteita eri puheenaiheiden nostattamina. Nämä muistot ovat osa sitä tulkintaa, jonka haastatteluvastausten perusteella rakensin tutkimistani aiheista.

Haastattelutilanteessa herkkyyks tapaamieni äitien reaktioille – mielteliäisyydelle, ärsyntyemiselle tai jonkin vakavankin asian kääntämiseksi humoristiseksi ja naurettavaksi johti usein jatkokysymyksiin ja kokonaan uusiin aiheisiin haastattelujen edetessä. Analysoidessani litteraatioihin sanallistettuja vastauksia ja tulkitessani äitien näkemyksiä niiden pohjalta olen kantanut mukani myös haastattelutilanteiden tunneskaaloja ja niitä ei-sanallisen vuorovaikutuksen tapoja, joita inhimillisiin kohtaamisiin sisältyy. En kuitenkaan kirjoittanut tutkimukseeni auki näitä kokemuksia, vaan niiden merkitys oli ensisijaisesti tukea nauhojen ja litteraatioiden äärellä tekemääni analyysia ja tulkintoja.

Tutkimuksen keinoin ei lopulta voi huomioida kaikkea, ja esimerkiksi arjen kaltaisen ilmiön ”täydellinen” haltuunotto on mahdotonta. Kuvatakseen arkielön (liian) monisyyistä kokonaisuutta tutkijan on siis sekä tunnistettava arkitodellisuuden kuuluvia ilmiöitä että kategorisoitava niitä ymmärrettäviin ja analyysin mahdollistaviin todellisuutta jäsentäviksi kokonaisuuksiksi. Kulttuuriantropologi James L. Peacockin (2001, 20, 23) mukaan holistiselle otteelle perustuvan etnografisen tutkimuksen tavoitteena on saada laaja käsitys siitä sosiokulttuurisesta kokonaisuudesta, jossa tutkittavien käsitykset, tavat ja uskomukset rakentuvat. Ilmiölähtöinen kategorisointi on arkitodellisuuden ”yksinkertaistamista”, sen jäsentämistä tutkittaviin ilmiöihin liitettyjen käsitysten mukaan. Tutkijan rakentamat kategoriat perustuvat myös jaetulle tai yleiselle tiedolle siitä mitä on, ja millainen on se kulttuurinen ympäristö, jossa merkityksenantoprosessit tapahtuvat. (Ehn & Löfgren 1982, 69–70; Merleau-Ponty 2002, 80–81.)

Tämän, tulkintoihin vaikuttavan intersubjektiivisuuden kautta rakentuva käsitys tietystä, tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä tulee myös asettaa laajempaan kontekstiin. Kirjassaan *The Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus* (1986; 2001) Peacock rinnastaa etnografisen tutkimuksen valokuvan ottamiseen. Tutkijan tekemien valintojen, lähtien tutkimuskysymysten asetuksesta metodien valintaan sekä analyysin tekoon, rinnastaminen valokuvan kohteen valintaan, kuvan rajaamiseen sekä tarkan ja tarkentamattomaksi jäävien osien määrittämiseen tuo esiin tutkimuksen luonteen jatkuvina, tutkijan tai kuvaajan tekemien valintojen sarjana. Kirjan otsikon mukaisessa kuvaustilanteessa kohde tulee kuvatuksi osana ympäristöään, pehmeästi, yksityiskohtia häivyttäen.

Samankaltaisella katseella olen lähestynyt omaa aineistoani. Yksilöiden haastatteluista huolimatta tarkoitukseni ei ole hakea vain yksittäisten ihmisten yksit-

täisiä kokemuksia, vaan nähdä heidän elämässään vaikuttavien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen, jaettuja käsityksiä sisältävien rakenteiden vaikutukset heidän arkinsa valinnoille. Tutkimuskohteen kontekstualisointi on myös analyysin ja tulkintojen teon kannalta keskeistä. Prosessissa on samanaikaisesti kohdistettava katse yksityiskohtiin, mutta taustan näkyvillä olo – tai läsnäolo – noudattelee etnologisen (ja kulttuuriantropologisen) tutkimuksen holistista luonnetta. Tällöin myös haastateltavien näkemysten väliset erot asettuvat osaksi laajempaa kokonaisuutta. Esimerkiksi palvelujen merkitykset ovat erilaisia riippuen haastateltavan elämäntilanteesta ja hänen suhteestaan palveluihin. Toisaalta, henkilökohtaiset kokemukset tapahtuvat paikallisten ja yhteiskunnallisten järjestelmien määrittämässä kehityksessä.

Entä mitä tämä paikalliseen ja jopa yksittäiseen kohdistunut katse ja sen tuottamat näkökulmat kertovat niille, jotka eivät tulkintojen kehällä olleet mukana? Etnologinen tutkimus lähtee liikkeelle yhteiskunnallisista kysymyksistä, nostaen esiin kysymyksiä, joiden vastaamiseen tarvitaan yksilöiden tasolta kerättyä tietoa. Tutkijan jalkautuminen kentälle ja siellä tapahtuva aineistonkeruu yhteistyössä tutkittavien kanssa kerryttää tietoa, jonka saaminen ilman heidän kohtaamistaan ja kuulemistaan olisi vaikeaa, ellei mahdotonta.

Yksilötasolta lähtevä etnologinen tutkimusprosessi antaa mahdollisuuden tutkia sosio-kulttuuristen ympäristöjen monimuotoisuutta ja nostaa esiin niiden sisäisiä eroja ja ristiriitaisiakin näkemyksiä ja käsityksiä (esim. Ehn & Löfgren 1982, 16–19). Näissä ympäristöissä rakentuvat myös ne tavoitteet ja motiivit, jotka ohjaavat ihmisiä esimerkiksi arkisissa toimissaan (esim. Hammersley & Atkinson 1983, Ortner 2006). Analyysin ja tulkintojen myötä tiettyyn hetkeen ja tiettyjen ihmisten käsityksiin kiinnittyvä kuvaus kuitenkin laajenee ylittämään sekä ajallisesti että temaattisesti ”pienen” tai paikalliseen kohdistuvan tutkimuskohteen rajat (Eriksen 2001, 8).

Omassa työssäni kuvaan palveluja ja arjen hyvinvoinnin osatekijöitä, pyrkien etnografian menetelmin rakentamaan keräämiäni aineistojen pohjalta kuvan, joka näyttää ilmiöiden merkityksellistymisen haastateltavien arkitodellisuuden kontekstissa. Toisaalta, koska tutkimukseni tarkastelee arkea nimenomaan tekojen ja toimien analysoinnin kautta, on pyrkimyksenäni osoittaa myös ne käytännön arjen tason vaikutukset, joita yhteiskunnalliset ilmiöt, kuten palvelut ja niihin liittyvät muutosprosessit tuottavat yksilöiden elämään. Palvelujen käyttöön liittyvät kokemukset muodostavat pieniä tarinoita, joita en kuitenkaan ole tutkinut narratiiveina²⁸ vaan kuvauksina palvelujen käytön mahdollisuuksista ja siihen liittyvistä haasteista. Etnologiselle tutkimukselle luonteenomainen, havaintoihin ja haastatel-

²⁸ Narratiivien itessään ollessa tutkimuksen fokuksessa analyysi voi kohdentua esimerkiksi tarinan tai kertomuksen juonen rakentumiseen tai kertomustilanteeseen liittyvään sosiaaliseen vuorovaikutukseen (esim. Riessman 2008), oman analyysini perustuessa tutkittavan ilmiön saamien määritelmien tunnistamiselle.

luilla saatuun tietoon pohjaava kuvailu on siten perustana tutkimukselleni, joka seuraavilta sivuilta on luettavissa.

3 Perheiden arki maaseudulla

3.1 Arki ajan ja tekojen palapelinä

3.1.1 Miten tavallinen arki rakentuu?

Kun eksymisestääni johtuen hieman sovittua myöhemmin parkkeeraan autoni maatalon pihaan, on talon emäntä jo portailla minua vastassa. Ymmärrän, että tuloni on poikkeama tavalliseen arkeen: sen lisäksi ettei haastateltavani ole aiemmin kyseisessä roolissa ollut, myös ne kaksi tuntia, jotka pyysin tapaamiselleni varaamaan, ovat pois normaaleista päivän töistä. Olen tullut tutkimaan perheen tavalista arkea – ja aloitan keskeyttämällä sen. (Kenttäpäiväkirja 2009.)

Arkipäivien sisältö rakentuu eri toiminnoista, velvollisuuksista ja itsen toteuttamiseen liittyvistä teoista, joita jokaisen elämään sisältyy. Elannon hankkiminen, perheen ja talouden ylläpito sekä sosiaalisissa verkostoissa toimiminen täyttävät päiviämme. Näiden peruselementtien toistuvuus ja pysyvyys tuovat päiviin jatkuvuutta ja tekevät arkisesta elämästämme ennakoitavaa, jopa itsestään selvää ja huomaamatonta (esim. Jalas 2011, 108–109). Vaikka kyse on elämämme keskeisistä perusasioista, on arkisen todellisuuden tavoittaminen vaikeaa sen ollessa jokapäiväisyydessään huomaamatonta, jopa näkymätöntä. Se edellyttää itsestään selvän kyseenalaistamista, näkymättömän näkyväksi tekemistä. (Frykman & Gilje 2003, 48; Miller & Woodward 2012, 4.) Käytännössä tämä tarkoittaa jokapäiväisyydessään huomaamattomien rutiinien ja arkea kuvaavien yleistyksien taakse pääsemistä, arjen purkamista tekojen ja toimien sekä niitä ohjaavien syiden tasolla.

Kuten kirjan johdannossa totesin, arjen toimia on tarkasteltava siinä aikatilassa, tiettyssä sosio-kulttuurisessa kontekstissa, jossa kukin arkeaan elää. Agnes Hellerin (1984, 239) määritelmän mukaisesti koti on tietty ja myös suhteellisen pysyvä paikka, josta käsin suoritamme arkemme erilaisiin aikakehyksiin sijoitettavia tekoja (myös Jalas 2011). Koti on myös tutkimuksessani lähtökohta arjen toimien analyysille.

Tässä luvussa tarkastelen maaseudulla asuvien perheenäitien arjen kulkua erityisesti kodin sijainnin tuomien vaikutusten ja ajankäytön näkökulmasta. Aloitan kuvaamalla perheiden arjen rakentumista tekoina ja toimina. Se paikka ja sosiaalinen ympäristö jossa arkeamme elämme antaa myös ajalliset kehykset toiminnallemme. Aika kehystää koko elämäämme, ollen sekä kulttuuristen, sosiaalisten että yksilöllisten järjestelmien ydin ja siksi luonteva lähtökohta arjen aikatilan hahmottelulle (esim. Giddens 1987, 157, 160; Hall 1983, 2; Ellegård 1999, 167). Tarkas-

telenkin erityisesti tutkimukseni kohteena olleelle maaseudulle tyypillisen aikatilan tuomia vaikutuksia lapsiperheiden arjessa.

Pohdin myös arjen sopeutumista kodin paikan määrittämään aikatilaan. Tällöin esiin nousevat maaseudun tilalliset, kulttuuriset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Tarkastelen maaseutua siis sekä paikkana että kulttuurisena ja sosiaalisena tilana, jossa rakentuu tietty, maaseutuympäristöön sopeutunut elämäntapa. Luvun lopuksi nostan esiin myös kysymyksen arjessa koetusta hyvinvoinnista, jonka määrittelyt avaavat näkökulmia siihen, mihin arjen teoilla ja yhteisöllisellä toiminnalla pyritään.

Aloitin tarkastelemalla arkea tekoina ja toimina, niinä yksittäisinä arjen sirpaleina, joiden yhdessä muodostamasta kokonaisuudesta rutiinit ja rytmit muodostuvat. Lähtökohtana analyysilleni ovat sekä arkea kuvaavat päiväkirjat (ks. liite 2) että haastattelujen aikana käydyt keskustelut (erityisesti arjen kulkua ja tekoja kartoittanut kysymykset sekä välimatkoihin ja liikkumiseen liittyivät kysymykset, Liite 4). Sekä ennakkoon valmistelemani kysymykset että koko haastattelurunkoni rakentuivat ensisijaisesti ”perheen arkea” kartoittaviksi. Etukäteen antamani tiedot tulevasta haastattelusta sekä ohjeeni päiväkirjan pitoa varten keskittyivät arjen tekojen ja erityisesti välimatkojen kulkemiseen liittyvien toimien tarkasteluun. Tämä ohjasi vastauksia sekä teemojen kautta että siten, kuinka ne kuljettivat haastattelua aiheesta toiseen tiettyssä, ennalta suunnittelemani järjestyksessä.

Jos haastattelurunko antaa kuvan omista ennako-oletuksistani, vastaukset puolestaan heijastavat haastateltavieni ennakkokäsityksiä siitä mitä perheiden arkeen kohdistuva tutkimukseni oikeastaan haluaa selvittää. Tämä näkyy esimerkiksi tavassa, jolla työ ja työssäkäynti oli esitetty päiväkirjoissa ja haastattelujen aikana. Puhuessamme arkisista askareista työ mainittiin useimmiten vain yhtenä arjesta aikaa vievänä kokonaisuutena. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi Tuulan esittämässä vastakysymyksessä pyyntöni kuvata tavallista arkipäiväänsä. ”Siis keronko mä esimerkiksi et mitä mä töissä teen? Tai vai miten, mä en oo tähän [päiväkirjaan] kirjottanu sitä että mitä mä työpaikalla teen.” (H1.) Koska sekä haastattelujen että päiväkirjojen lähtökohtainen ajatus oli kartoittaa arjen tekoja ajallisesti ja välimatkallisesti, myös työssäkäynti saattoi muodostaa vain yhden kulkemista edellyttävän toiminnon.

Siinä missä kodin ulkopuolella työssäkäyvien naisten haastatteluissa työpäivän aikana tehdyt toimet jäivät erittelemättä, maatilayrittäjien kohdalla tilanne oli päinvastainen. Heidän arkipäiviensä kulku ja sisältö jäsenyivät nimenomaan vaihtelevien työtehtävien muodostamalle rytmille, mikä käy hyvin ilmi Liisan kuvauksesta tavallisesta päivästään:

Liisa: No mä herään siinä tuota, puol seittämän aikaan mul on kello herättämässä, ei enää tartte mennä viideks. No siinä se tuhraantuu se aika, kaheksan aikaan lähen vasta navetalle ja elukat hoian, mulla menee siinä se tunti, puoltoista, sitten tulen sisälle. No tietysti tää nyt

tää ruokapuoli, niitä nyt ei siinä varmaan tartte, syömiset ja semmoiset, ne tulee aina siinä niinkun aamullakin kaheksalta. [...] Ja tuota, no sitten menen yleensä aukasen aamulla ne sähköpostit sen navetan jälkeen mä menen koneelle. Konneelle, katon tota viestit ja vastaan niihin ja mitä nyt, siinä menee varmaan se, se on hyvin vaihtelevaa.

Pilvi: Useampi tunti?

Liisa: Niin, riippuu vähän, mä katon et mikä on tärkeätä ja sitten vastailen, yleensä sitten illalla vielä teen sitä hommaa että mutta monesti nyt siis päivä, päivä mennee ihan nytkin oli tuota, tässä nyt näitä on [näyttää päiväkirjaa]. Esimerkiks neljäs viettä mulla oli eläintenhoito, sähköpostit, puhelin keskustelut, vien miehen mehtään tuossa yhentoista aikaan, puol kaks tulen kaupungista kävin hakemassa rakennustarvikkeita, sitten lähin kylälle, mä olin siellä yhen tytön luona katottiin sitä meidän nettisivujen päivitystä, siellä meni pari tuntia. Sitten tulin navetalle, iltapäivällä on se navetta aina taas, joskus siinä viien maissa siinä, ne mä riippuu vähän nyt on menny aika paljon tietty kun on poikimakausi ja näin. (H7.)

Työpäivien sisällön ja merkitysten kuvauksissa oli eroja. Sen sijaan kotityöt kuuluivat merkittävänä osana kaikkien äitien arkeen. Vanhempainvapaalla oleva seitsemän lapsen äiti Johanna kuvasi lastenhoidon ja kotitöiden rytmittämää arkaan seuraavasti:

Johanna: Ihan tavallinen arkipäivä on semmonen että aamulla herätään, puurot. Puurot [pienemmille lapsille] ja sitte isommat, muu aamupala ja ite juon siinä monta kupillista teetä. Sitte mä tyhjään tiskikoneen ja muuta. Lähetään ulos. Tullaa sitte ulkoo, ollaan yleensä pari tuntia, syödään, pienet menee päiväunille. Isommat kattoo yleensä siinä videon tai pelaa jotain. Sen jälkeen pienet herää päiväunilta ja mennään välipalan jälkeen ulos ja sit on taas ruoka-aika. Kotona päivän ajanhan pyörii pyykkikone, et noin kuus koneellista päivässä. Et se menee sitte aina tässä välissä.

Pilvi: Tyhjennys ja täyttö.

Johanna: Nii. Ja taas sitte syötiin ja jos on tarvis ni siinä vaiheessa mä käyn sitte kaupassa. (H12.)

Tapa jolla keräsin aineistoni ja rajasin tutkimuskohteitani, johti siihen, että tekemieni haastattelujen kautta syntyvä kuva arjesta on hyvin kotikeskeinen. Toisaalta kotikeskeisyys ei ole pelkkää kysymyksenasettelusta johtuvaa ilmiön korostumista. Lapsiperheiden arki pyörii kotiin sitoutuvien rutiinien rytmittämänä (myös Rönkä ym. 2009, 12). Monet haastateltavistani myös työskentelivät yrittäjinä omilla maatiloillaan, minkä vuoksi heidän arkensa keskeiset tapahtumat sijoituivat kotiin ja sen läheisyyteen. Lapsiin ja koko perheen hyvinvoinnin ylläpitämiseen liittyvät teot olivat arkipäivien keskeistä toimintaa, olivathan kaikki haastatelt-

tavani äitejä. Kotitöiden merkitys osana ajankäyttöä korostui erityisesti pienten lasten vanhempien kohdalla. Kotona pienten lasten kanssa olevien äitien päivät rytmittyvät jälkikasvun uni- ja ruokarytmien mukaan, mikä näkyy hyvin Susannan tavassa kuvata tavallista arkensa kulkua yksi- ja kolmevuotiaiden lastensa kanssa:

No viimestään kello seittemältä herää vanhempi poika tonne meijän sänkyyn herättelemään meitä ja sitte yleensä laitetaan vähän lasten ohjelmia tosta telkkarista vähän vielä köllötellään tossa sohvalla ja sitte tehään aamupalat ja aamupuuro. Sitten siitä pikku hiljaa sitten puetaan päälle ja jos nyt ollaan ihan kotona ni lähetään ulos ja pienempi menee sitte ensimmäisille päiväunille siinä yheksän jälkeen ja isomman pojan kanssa sitte touhutaan tossa pihalla jotaki ja kahentoista aikaan syödään sitte lounasta. Sitte isompi poika menee päiväunille. Se nukkuu yleensä yhestä kolmeen, semmoset pari tuntia. Sitten monesti pienemmän kanssa vähän levätään. Sitten siinä kolmen maissa ku isompi herää ni syyään vähän välipalaa ja sitten mennään uudestaan ulos tai leikitään sisällä, mut sitten viideltä syödään taas ja sitte mennään taas ulos tai leikitään sisällä tai jotain tehdään. Ja monesti tehään sit sillai, että meen [iltapäivällä] mun vanhempien luokse, että ne lapset jää sit siihe ja mä sit käyn siinä kaupassa tai sitten käyään ihan kaikki. Yleensä tullaan seittemän aikaa kotiin ja sitten on iltapesut ja iltapuurot ja yheksän, yheksän jälkeen menee vanhempi poika nukkumaan ja vauvan kanssa kukutaan yleensä tonne yhteentoista, et sen jälkeen alkaa sitten semmonen oma-aika. (H11.)

Johannan ja Susannan perheissä, jossa lapset olivat vielä pieniä, lasten hoiva, kotityöt ja niistä erityisesti ruuanlaitto ja pyykkäys ovat arjen toimista tärkeimpiä. Työssäkävien äitien arjessa samojen askareiden sijoittuminen viikkorytmiin saattoi olla hyvin erilaista. Esimerkiksi Tuulan kuvaus viikonloppujen ajankäytöstä osoittaa, että kotityöt eivät rajoitu tai edes sijoitu arkipäiviin:

Pilvi: Tuota, entäs sit vapaapäivät?

Tuula: No se menee sit se lauantai tai sunnuntaihan se yleensä on että ne mennee sillai melkeen kotona yleensä. Siinä pitää niinkun viikon pyykit pestä ja jotain, mutta tietysti nukkua aina vähän myöhempään että ehkä johonkin kaheksaan, harvemmin ehkä yheksään. Sit on ne pyykkitouhut ja sitten vähän tietysti siivoilua ja puhtaitten pyykkien laittelua ja ruuan laittoa ja leipomista ja ja tota sitten ehkä käyn, viikonloppusin yleensä on käyty siellä mun äitin luona, ja oon varmaan viikollakin joskus tulee käyty, mut viikonloppusin nyt pääasiallisesti. (H1.)

Johtuen tavasta, jolla olin ohjeistanut päiväkirjojen teon, arki tuli niissä kuvattua selkeinä, aikataulutettuina tekoina ja toimina. Tämä näkyy esimerkiksi Leenan kuvauksessa, joka perustui hänen päiväkirjamerkinnöilleen.

Tavallinen arkipäivä. Mun tavallinen arkipäivä, mä herään puol, tai viien jälkeen, puol kuuen maissa, lähen navettaan, tuun sieltä tota noin joskus noin yheksän maissa. Riippuu päivästä aina et minkälainen on. Sit me syyän se aamupala, sitten, sitten niinä tiettyinä päivinä millon mulla on se jumppa, mä käyn sillon aamupäivällä siellä kaks kertaa viikossa siellä kaupungissa jumpassa mutta sitten, mä teen ihan normaalia kotihommia tai sitten mä teen tohon maatalouteen liittyviä tota niin paperihommia, tai sitten navetalla jotakin töitä sillon päiväsaikaan, meiän lapset tulee koulusta kolmen maissa, et se on semmonen, et me syyään sillon kaikki yhdessä samaan aikaan et me joko syyään siinä aamupäivällä jotakin edellisen päivän ruokia tai jotakin pientä mut niinkun se oikeen pääsapuska syyään sit kun kaikki tullee kottiin, puhellaan mitten päivä on menny ja. Sen jälkeen me lähetään navettaan, tullaan sieltä sit joskus puol seittemän, seittemän maissa. Pesulle ja sitten pistän yöpuvun päälle ja katotaan muksujen kanssa läksyjä tai jotakin ja sitten ollaan, noin kymmeneen mennessä nukkumaan. (H4.)

Päiviensä selkeästä rytmistä ja arkisten toimien toistuvuudesta huolimatta Leena mainitsee jo aamupalan aikaan, kuinka aikataulu itse asiassa ”riippuu päivästä”. Keskustelun edetessä esiin nousi juuri rutiinien täyttämiin päiviin kuuluva vaihtelu. Arkisuuden kokemus ja arjen tavallisuus perustuu sille, kuinka totumme oman elämämme keskeisiin toimiin ja elämisen rytmiin (Heller 1984, 239). Tämä tottumus (being accustomed) on se tekijä, joka tekee arjen muuttujista normaaleja ja jopa rutiininomaisia. Tottumus omaan arkeen luo kuvan siitä, että päivät ovat keskenään samanlaisia. Kun tämä rutiinien ohjaama arki puretaan teoiksi, eivät arjen palapelin palaset löydäkään varmaa tai vakituista paikkaa ja arki näyttäytyy hyvin toisenlaisena. (Myös esim. Highmore 2002, 8–9, 12; Miller & Woodward 2012, 4.) Päiväkirjojen läpikäyminen, sekä pyyntöni kuvata sanallisesti ”teidän perheen tavallista arkea” sai monet haastateltavistani huomaamaan kuinka vaihtelevaa tämä tavallinen arki on. Tuulan antama tavallisen arjen ja siihen kuuluvien toimien kuvaus näyttää tavallisuuden kertomisen vaikeuden:

Mutta tota niin, no sitten kun mä tuun [töiden jälkeen] kotiin, jos mä käyn siellä kaupassa esimerkiks niinkun mä nyt melkeen, en nyt ihan joka päivä käy mut sanotaan et kaks kertaa viikossa ehkä, niin tietysti siihen menee semmonen puolisen tuntia kun on valmis lista minkä mukaan mukaan että. No sitten se, mä tuun kotiin, ruuanlaittoa on siinä, ja sitten saattaa olla että pitää jossain välissä viiä [nuorempi tytär] kerhoon, jos nyt aatellaan vaikka sitä tiistaipäivää kun sillä alkaa

sitten viieltä 4H-kerho ja se kestää sen puolitoistatuntia, että puoli seitsemältä käyään hakemassa se kotiin, sitten mä meen ite seitsemäks jumppaan ja tuun kaheksan aikaan takaisin sieltä. Ja eipä siinä oikeestaan hirveesti että se menee siinä iltatouhuissa, ehkä vähän televisiota katellessa tai ehkä vähän lehtiä lukiessa että kyl se niinkun se päivä menee hyvin äkkiä. Että yleensä, tossa kymmenen uutisten jälkeen sitten melkeen nukkumaan. (H1.)

Arkeen kuuluvien toimien listaaminen päiväkirjaan sujui helposti, mutta kerrottuna esiin nousee arkeen kätkeytyvä vaihtelu. Tuulan tavallisen arjen kuvauksesta voi huomata, kuinka lähes jokainen toimi on mahdollinen, vaan ei välttämättä toteutuva. Eri toimet sijoittuvat eri päiville, eivätkä päivät aina suju ennalta suunnitellun mukaisesti. Rutiinien täyteinen arki on käytännössä moniulotteista ja jatkuvasti muuttuvaa eikä arkisinkaan päivä koskaan ole aivan samanlainen kuin edellinen tai seuraava päivä.

Arjen tavallisuus on siis itse asiassa tottumuksen tuomaa harhaa, mielikuva, joka katoaa kun arkea ryhdytään purkamaan tekoina ja aikatauluina. Jo pelkän niin sanottua normaalia arkea kuvaavan viikon löytäminen osoittautui joidenkin kohdalla hankalaksi. Riitta oli tehnyt valintoja minulle antamaansa päiväkirjaan merkitsemistään viikoista. Antaakseen minulle paremman kuvan perheensä tavallisesta elämästä – sen kaikessa vaihtelevuudessa – hän oli valinnut kaksi viikkoa kulu-neelta keväältä, toisen helmikuulta ja toisen toukokuulta. Kun kysyin tälle perustelua, hän totesi:

Riitta: No mä kattoin kaks semmosta viikkoo, et jotka musta ittestä tuntu, et siin oli niinku noitte poikien [asioita], vanhinhan ei ollu lomalla joka viikonloppu, ni se vaikutti siihen. Mä valitsin pari semmosta, jossa on aika monenlaista ja ihan, pari semmosta elämän makuista viikkoa.

Pilvi: Tämmöstä edustavuutta teijän elämästä.

Riitta: Mutta nää on [näyttää kalenterinsa sivuja], siitä voi sit napsia viikko ku viikko, joku viikko on hiljasempi ja toinen on sitte vähän vauhdikkaampi. (H14.)

Riitan haastattelu nosti esiin myös arjen kuvaamiseen käyttämäni menetelmän monikasvoisuuden. Kun kirjallista ja sanallista aineistoa analysoidaan rinnakkain, tulee hyvin esiin kuinka arki käsitteenä eroaa arjesta elettyinä ja koettuna ilmiönä. Päiväkirjat - yksinkertaiset kalenterimerkinnät arjen tapahtumista - näyttivät arki-sen elon rungon ilman sidosta kokemuksiin tai tunteisiin. Ote Riitan päiväkirjasta näyttää keskeisten toimien ja päivittäisten kulkemisten asettuvan paikoilleen varsin sujuvasti kalenterin sivuille kirjoitettuna:

Torstai 12. helmikuuta

- Navettatyöt 6–10, 16–19
- Veroilmoituksen tekoa & nettipankissa laskujen maksua
- 14.20–15.20 lapsen pianotunti, ajoa 30 km
- Yöllä poiki lehmä klo 1.30

Perjantai 13. helmikuuta

- Navettatyöt 6–10, 16–19
- Opiskelijapojan haku Multialta 13.30-15.30, tytär kävi samalla kirjastossa, ruokaostokset, 65 km
- Varusmiespojan haku Hirvaskankaalta klo 19–20.30, 40 km
(Päiväkirja, H14.)

Sen sijaan haastattelutilanteessa kerrottuna arki näyttäytyi moniulotteisena ja erilaisten arkielämään liittyvien tekojen ja ilmiöiden vaikutus esimerkiksi yksilön jaksamiselle ja onnellisuudelle tulivat esiin. Elettynä ja koettuna selkeän näköinen arki oli tuntunut hyvin toisenlaiselta. Kysymykseeni ”Millaisia ajatuksia nää päiväkirjat sussa herättivät?” tekojen ja tunteiden väliseen eroon törmännyt Riitta totesi:

Oli kiire. [...] Must tuntu et se oli iha yhtä kaaosta mejän elämä, mut sit ku mä katoin omasta allakasta, ku mä kirjasin ne tähän paperille, ni näytti, että eihän tää nyt niin kummallista ole. Jotenki paperille kirjattuna se ei tunnukaan niin vaikealta kun se, se pulijuoksu, mikä sitten tehtiin töissä aina niinä hetkinä ku piti lähtee jotaki hakemaan tai viemään. (H14.)

Päiväkirjat näyttivät arjen selkeästi aikataulutettuina tekoina ja toimina mutta kerrottuna arki saattoi tulla kuvatuksi hyvinkin erilaisena. Erilaiset tavat, joilla pyysin haastateltaviani kuvaamaan ja ylöskirjaamaan arkeaan, tuottivat erilaisia ”tavallisia” arkipäiviä, jotka nostivat esiin tunteita ja kokemuksia. Siinä missä arki puhekielisenä ilmaisuna viittaa samankaltaisena toistuvaan, rutiinien ja pysyvien toimien täyteiseen elämän normaalitilaan, koettuna ja tunteiden kautta kuvattuna arki näyttäytyy siis hyvin toisenlaisena. Käytännössä jokaisen arkielämä oli täynnä vaihtelua, muutoksia ja poikkeustiloja. Ne nousevat esiin, kun arjen kulkua puretaan yksittäisten tekojen ja kokemusten tasolla. Niin sanotun tavallisen arjen yksilöllisyyttä kuvaa hyvin Liisan, maatilamatkailuyrittäjän ja neljän lapsen äidin, suhtautuminen arkeensa: ”Tämmöstä se on tää [elämä], se on niin vaihtelevaa, et mul on kaikki päivät niinkun hirveän erilaisia.” (H7.)

Mitä siis on niin sanottu tavallinen arki? Saadakseni monipuolisen ja tarkan kuvan siitä, millaista on ”tavallinen arki” tämän päivän keskisuomalaisella maaseudulla, olin pyytänyt haastateltaviani kuvaamaan tavallisen arkipäivänsä sekä kertomaan myös laajemmin eri asioista, teoista ja toimista joita heidän perheensä

normaaliin arkeen kuuluu. Keskustelun pohjana käytin päiväkirjoja niiden kanssa, jotka sitä olivat pitäneet. Haastateltavien arjen kuvaukset osoittivat minulle nopeasti, kuinka eri toimet ja tapahtumat saavat erilaisia painotuksia jokaisen elämässään eri aikoina. Sen lisäksi jokaisen perheen kohdalla toimet, teot ja ajankäyttö poikkeavat toisten perheiden arjesta.

Kuten Johdannossa todettu, arjen ”toistuvuus” ja päivien samankaltaisuus kaatoaa kun arkea tarkastellaan todellisten, päiviin sisältyvien tekojen ja toimien tasolla. Tavallinen elämä on myös tavallista vain kyseisen henkilön oman elämän kehysissä. Näin katsottuna tulee hyvin ilmi, kuinka jokapäiväisen arkitodellisuutemme (elämismaailma, life-world) muodostavien perusrakenteiden hahmottaminen edellyttää arjen purkua yksittäisten toimien tasolla ”tavallisuuden” tai tasapaksuuden harhan poistamiseksi. Näin katsottuna jokaisen arki muodostuu siis erilaiseksi ja erityiseksi riippuen niin elämäntilanteesta, työn luonteesta kuin vapaa-ajanviettotavoista. Päivien kokeminen samankaltaisina ja toistuvina tapahtuu yksilötasolla, perustuen tottumukselle oman elämän sisältöihin. Tekojen ja toimien tasolla katsottuna tavalliselle arjelle ei voi antaa kaikille yhteistä, jaettua määritelmää, koska sen ”tavallisuus” on jotain, joka määrittyy jokaisen yksilön omassa arjessa. Jotta olisi mahdollista rakentaa kuvaa tavallisesta arjesta maaseudulla, on sitä tarkasteltava yksilöiden arkielämän tasoa laajemmin, irti käytäntöjen yksityiskohdista, jotka johtavat loputtomaan vaihteluun ja tapauskohtaisuuteen.

Haastatteleman äidit elivät niin sanottuja ”ruuhkavuosiaan”, joihin kuuluvat sekä lapsiperheen kautta tulevat toimet että oma työ. Moninainen ja monipuolinen arki ei ole kuvattavissa tekojen ja toimien listana eikä kokonaiskuvaa arjesta voi saada muutamien päivien tai viikkojenkaan otannalla. Arjen peruspalikoita on tarkasteltava pidemmällä aikavälillä kuin päiviin tai viikkoihin sidottuna. Monesti niin sanotut arjen perustoimet eivät ole päivittäisiä, vaan toistuvat viikoittain tai kuukausittain, ollen kuitenkin pysyvä osa niin sanottua tavallista elämää (myös Jalas 2011, 109). Perheiden omassa arjessa on tiettyjä, jos ei päivittäin tai edes viikoittain toistuvat niin kuitenkin pysyvästi arkeen kuuluvia tekoja, jotka nousevat esiin osana tavallisen arkielämän kuvauksia.

Pidemmän aikaperspektiivin tarve korostui erityisesti maatilayrittäjien arkea tarkasteltaessa. Maatilan töiden sidos vuodenkiertoon on niin luonnollinen osa arkea, ettei haastattelun ajankohta, keskikesä, saanut Riittaa kuvaamaan arkea vain sen hetkisen ajankäytön mukaan. Kysymykseeni tavallisesta arjesta Riitta vastasi laajalla maatilayrityksen arjen toimintojen kuvauksella.

Navettatyöt kuuluu aamu kuudesta kymmeneen, ne on siinä noin. Ja sitten iltapäivällä navettatyöt neljästä seitsemään sillä välillä. Sitten siinä, päivän aikana ollaan, talvella, isäntä on paljon mettätöissä, minäki oon syksyn mittaa ja keväällä mettätöissä, mut en sitte ihan keskitalavella. Sitten kesällä tehhään peltotöitä. [...] Sitten tietysti kirjanpitoa mää hoidan. Kirjanpitoa, sanotaan että mulla mennee se

keskipäivähetki melkei kerta viikkoon, joo. Uskomatonta kirjanpitoa tehtävä, et mä muistan merkitä millo on käyty milläki pellolla ja mikä vasikka on syntynyt. (H14.)

Samoin myös karjatilan ohella matkailualan yritystä pyörittävän Liisan arki oli vaihtelevaa ja hektistäkin. Tekemiset vaihtelevat selvästi myös vuodenaajasta riippuen.

Liisa: Niin ja sitten nää [tekemiset] jaksottuu vuojenaikojen mukaan vielä aika pitkälle. [...] Se on tää kevät semmonen että, poikimkaus alkaa huhti-toukokuussa, se mennee melkeen yötinkin siellä kun käyttää niitä, kun ne poikii, aina tulee ongelmia ja nytkin on kaks niitä kun emo ei hoia. Ja sitten, no sitten nyt on kaikki nää [matkailualan yritykseen liittyvät] siivoushommat, mökeillä ja, kesä, kesä on sitten sitä on asiakkaita ja sitten on sitä huoltoon ja nurmikun ajamista ja kalastuslupien myyntiä, käyvät hakemassa, et se on sitä päivystystäkin pikkusen ja. Kesä mennee sitten niitä asiakkaita palvellessa ja laitumia, elukat on laitumella, aitojen tekoa ja.

Pilvi: Et hommaa on, et talvella sitten enemmän, vähän enemmän aikaa olla vai? Vai mikä sitten, markkinoidaan seuraavaa vuotta ja?

Liisa: Niin ja sitten on sitä paperityötä ja suunnittelua. [...] Ja sitten on nää päivittäiset, talvellakin on lämmitys hakkeella siellä se koulu [yrityksen käytössä oleva rakennus], täytyy käyä joka päivä kahtomassa miten siellä lämmitys pelittää, elikä nää on näitä rutiinomaisia hommia sitten vielä. (H7.)

Työt rytmittyvät vuodenaikojen mukaan erityisesti maanviljelys- ja matkailuyrittäjillä, mutta vuodenaikojen vaihtelu näkyy myös niiden perheiden elämässä, joiden työt eivät ole sidottuja maanviljelyyn. Päivittäiset työajat ja vuosittaiset lomat rytmittävät elämäntapaa. Päivittäisen ja viikoittaisen aikataulutuksen lisäksi perheiden elämäntapaa määräävät lasten käyttämien peruspalvelujen vuodenvaihtelun mukaan. Perheissä, joissa oli kouluikäisiä lapsia, juuri lukukausien vaihtelu toi vuotuisen rytmin perheiden arkeen. Tapasin Johannan kesäkuussa, kun perheen kouluikäiset lapset olivat jo kesälomalla. Johanna kertoi, kuinka loma-ajan aikataulut poikkeavat lukukauden aikaisesta rytmistä.

Pilvi: Mihin aikaan sunnilleen [heräätte]?

Johanna: Kaheksan ja kymmenen välillä. Meillä on tää kesärytmi, ei niinku oteta sillä tavalla painetta koska se kuuluu kesään ja antaa hyvää tunnelmaa näille koululaisille. [...] ja sitten nukkumaan yhdeksän viiva yksitoista.

Pilvi: Et teil mennään nyt vähän vapaammassa rytmissä?

Johanna: Nyt on ehottomasti vapaampi rytmi ku on lapsilla loma. Se kuuluu aina mejän kesään, aina. Se on niinku parasta. Sit ku koulut alkaa ni sitte talo hiljenee jo yhdeksältä. (H12.)

Johannan kuvaus osoittaa perheen elävän kesällä ikään kuin eri ajassa kuin talvella. Syy on ilmeinen: lapsiperheiden arki pyörii aina kouluvuoden(kierron) ehdoilla, mikä tekee selvän eron talvikuukausien ja kesän välille. Palvelujen käyttö muodostaakin omia aikakehyksiään, jotka ohjaavat ja rytmittävät perheiden arkea.

Tämän lisäksi tärkeä arjen rytmittäjä on työ, mutta nykyisessä yhteiskunnassa jossa esimerkiksi monia palveluja on tarjolla vuorokauden ympäri, sen luomat kehykset ovat sidoksissa alaan, ammatteihin, yrittäjyyteen, työnkuvaan kuin myös ajankohtaiseen elämäntilanteeseen, kuten esimerkiksi vanhempainvapaalla olemiseen. Työ ja työssäkäynti eivät vaihtelunsa vuoksi muodostuneet omassa aineistossani perhe-elämää yleisellä tasolla yhdistäväksi aikakehykseksi. Yhteiskunnalliset kehykset näkyvätkin perheiden arjessa voimakkaimmin juuri palvelujen kautta. Palvelujen tarjonta on erilaista talvi- ja kesäaikaan, sillä lomakausi sulkee niin neuvoloiden kuin iltapäiväkerhojen ovet. Näin lukukausien tuoma rytmi toistuu myös perheiden käyttämissä terveys- ja virkistyspalveluissa. Syksyisin koulun alku ja samalla käynnistyvät harrastukset laittavat ”rutiininomaiset” aikataulut hetkeksi sekaisin, kuten Päivi asiasta kertoi:

Mut kyllä sillai et sä, se on niin tavallaan nyt tää kevät on jo ku osa kerhoista on jo loppunu ja on tullu sit, syksyllä se on semmosta hirveen rankkaa ennen ku saa sen rullaamaan. Pitää kerho ja lapset alottaa ja. (H6.)

Julkiset palvelut itsessään luovat tärkeitä aikakehyksiä yksilöiden arkeen. Esimerkiksi koululaisten arjen rytmi on syklinen, mikä tuo perheiden elämään pysyvyyttä ja toistuvuutta. Palvelujen merkitystä arjen rytmittäjinä voidaan tarkastella myös niiden ohjaavan ja suorastaan pakottavan luonteen kautta. Siinä missä palvelujen merkitys on olla arjen tukena, arjen aikataulujen kannalta katsottuna palvelujärjestelmällä ja paikallisella palvelujen tarjonnalla on hyvin paljon valtaa yksittäisten ihmisten ja perheiden arjen kulkuun.

Kuten Johdannossa totesin, yksilön arjessa vaikuttavat toiminnalliset aikakehykset voidaan asettaa kolmelle eri tasolle, joita muodostavat yksityinen, omasta perheestä ja läheisistä koostuva sosiaalinen verkosto, paikallisyhteisö sekä yhteiskunnallinen taso. Yksityinen ja alati vaihteleva arki kulkee yhteiskunnan määrittämässä rytmissä. (Ellegård 1999, 169; Edensor 2006, 259.) Arjen kulussa tämä rytmi näkyy enemmän ja vähemmän joustavina aikakehyksinä, joita erilaiset makro- ja mikrotason rakenteen ohjaavat. Nämä jaetut, yhteisön elämää säätelevät aikataulut, ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä hallinnan ja ohjaamisen välineitä ja niiden vaikutus ulottuu kansalliselta, jopa globaalilta tasolta jokaisen yksilön arkeen saakka. Näin ollen eri tasojen aikakehykset toimivat myös velvoitteina, joihin yksilön on sopeutettava oma elämänsä. (Giddens 1987, 160; Jalas 2011, 109.)

Vaikka jokaisen perheen arkirytmii muodostuu omanlaisekseen, vaihtelevathan niin perheen koko ja muoto, elinkeinot ja esimerkiksi vapaa-ajan viettoon liittyvät toiveet ja tavat, haastattelujen ja päiväkirjojen kautta kertyneestä, monimuotoises-

ta ”tavallisten arkielämien” paletista on kuitenkin löydettävissä yhteneväisiä elementtejä. Nämä elementit tuovat samankaltaisuutta eri arkien välille ja niitä tarkastelemalla tulee mahdolliseksi hahmottaa niin sanottua tavallista arkea maaseudulla.

Kysymykset, joita haastateltavilleni esitin, kohdistuivat perheiden tavalliseen arkeen, ja esimerkiksi tarkemmat tiedot naisten työaikanaan tekemistä toimista jäivät puuttumaan. Tämä tosin koskee vain kodin ulkopuolelle työskentelevien äitien arjen kuvauksia. Maatilayrittäjien päivät rakentuvat sekä toimintojen että aikataulujen tasolla niin kiinteästi töiden rytmille, että ilman niitä päivien sisältö olisi jäänyt hyvin hajanaiseksi. Arjen aikakehysten näkökulmasta nämä toimet edustavat ensisijaisesti yhteiskunnallisia velvollisuuksia, vaikka ne ovat myös elinkeino ja osa perheen toimeentulon turvaamista. Ajankäytön ja arjen aikataulullisen rakentumisen kannalta katsottuna niiden merkitys on kuitenkin ensisijaisesti yhteiskunnalliseen työnjakoon osallistumisessa. Myös lapsen hoitaminen kotona rinnastuu palkkatyöhön tai yrittäjänä toimimiseen äidin ollessa kotona joko vanhempainvapaalla tai kotihoidontuella.

Äitien arkea tutkittaessa on huomioitava, kuinka arjen toimet kiinnittyvät materiaaliseen todellisuuteen, jonka merkitykset rakentuvat sosiokulttuurisessa tilassa. Esimerkiksi arjen rutiineihin ja niiden suorittamiseen liitetyt merkitykset ja rooli-dotukset ovat vahvasti sukupuolittuneita (esim. Jokinen, 2005, 50–51; Gordon 2008, 27). Normatiiviset, sukupuolittuneet tavat jakaa arjen töitä näkyivät myös haastateltavilleni äitien arjessa. Keskeisenä äitien arkeen kuuluvana aikakehyksenä näkyivät kotityöt, jotka sisältävät esimerkiksi ruuanlaiton, pyykinpesun, tiskaamisen ja siivoamisen kaltaisia tehtäviä. Näiden toimien asettuminen arjen aikakehyksiin ei ole yksiselitteistä. Päivittäistä elämää jaotellaan usein työn ja vapaa-ajan erottelulla, joka korostaa vapaa-ajan luonnetta työn ”vastakohtana” (esim. Liikkanen 2009, 7). Palkkatyöyhteiskunnallinen vapaa-ajan määrittely kattaa siten alleen myös kotityöt, vaikkei niiden tekijä pitäisikään niitä harrastuksena tai määrittäisi niiden tekemistä ”omaksi ajakseen”.

Kotityön tekemisen yhteiskunnallinen merkitys nousi feministisessä tutkimuksessa esiin 1970-luvun alussa. Niin sanotussa kotityökeskustelussa²⁹ korostettiin kotityön taloudellista merkitystä ja määriteltiin se tuottavaksi työksi siinä missä palkkatyökin. Kuten Anneli Anttonen ja Minna Zechner (2009, 21–22) toteavat, keskustelun yhteydessä äitiyden kautta tuleva hoivavastuu määriteltiin reproductiovastuuksi, jolloin kyse ei ole vain äidin ja lapsen välisestä suhteesta vaan koko yhteiskunnan kannalta merkittävän vastuun kantamisesta (ks. myös Delphy 1984, 59; Sevenhuijsen 1998, 25). Kuten Suomessa yleisesti (esim. Anttonen & Zechner

²⁹ Feministisen tutkimuksen piirissä 1970-luvulla käyty niin sanottu kotityö-keskustelu (domestic labour debate), jonka keskeisiä tutkijoita olivat esimerkiksi Mariarosa Dalla Costa & Selma James. Enemmän aiheesta sekä sen suhteesta suomalaiseen tutkimukseen: Anneli Anttonen & Minna Zechner (2009).

2009, 27), myös niissä perheissä joita tapasin, hoivavastuu oli ensisijaisesti perheiden äideillä. Perheen sisäinen hoiva olikin keskeinen äitien tekoja määrittävä tekijä. Kysyessäni harrastuksia tai muita vapaa-ajan viettoon liittyviä toimia, esiin nousi myös muu hoiva ja auttaminen:

Pilvi: Eli, miten niinkun tavallaan vietät vapaa-aikasi? Missä ja mitkä on sellasia harrastuksia tai toimia?

Tuula: No siis suurin osa vapaa-ajasta varmaan menee täällä kotona, että kuitenkin vie aika paljon aikaa se. Mutta että, ja sitten tietysti, no sitten on tietysti tällä hetkellä vapaa-aikaa vie se että oma äiti asuu siellä mun syntymäkodissa, niin tietysti sitten hänen asioitaan sitten nyt on hoieltu, et sekin kuuluu siihen vapaa-aikaan. (H1.)

Maaseudun arjessa vanhuksille tarjottava hoiva ja apu täydentävät julkista palvelujärjestelmää. Vaikka haastateltavien elämässä omien vanhempien auttaminen on yksityistä ja vapaa-aikaan sijoittuvaa toimintaa, oman perheen kanssa vietettyä aikaa, on sillä myös tärkeä yhteiskunnallinen merkitys. Tämän merkityksen ulottuvuuksia pohdin tarkemmin luvussa neljä, avatessani maaseudun arkeen kuuluvia auttamisen käytäntöjä ja toisaalta maalla asuvien käytössä olevia auttamisen ja avun saamisen resursseja.

3.1.2 Arjen toimet paikassa ja tilassa

Ajankäyttöön ja arkeen kuuluviin eri tasojen aikakehyksiin vaikuttaa myös merkittävällä tavalla paikka, jossa arkea eletään. Vaikka arjen analysointia kehystävä toimintatilan (activity space) käsite ei ole niinkään paikkaan kuin sosiaaliseen todellisuuteen sidottu, on arkielämän tutkimuksen kannalta tärkeää huomioida myös arkea rakentavat fyysiset reunaehdot, jotka osaltaan muokkaavat arjen aikakehyksiä (Hägerstrand 1991; Ellegård 1999, 172).

Keskisuomalainen harvaan asuttu maaseutu antaa omat reunaehdonsa arjen toimille ja teoille. Aineistonkeruuni aikaan mielenkiintoni kohdistui erityisesti harvaan asuttujen seutujen asukkaiden palvelujen käytön mahdollisuuksiin, ja käsittelimme välimatkoihin ja palvelujen saavutettavuuteen liittyviä aiheita sekä päiväkirjoissa että haastattelujen aikana. Välimatkat kotoa arjen muihin toiminnan paikkoihin, kuten töihin tai kouluun, olivat yksi keskeinen teema tutkimushaastatteluissa.

Haastateltavieni antamat kuvaukset kodin paikasta ja sen vaikutuksista heidän arkeensa avaavat maaseudun merkitystä arkielämän ympäristönä. Mikä maalla asumisessa on hyvää? Mikä hankalaa? (ks. Liite 4, kysymykset 3.1, 3.2) Lähestyn paikan ja tilan vaikutusta arjen kulkuun aluksi nimenomaan kodin paikan tuomien elämisen reunaehtojen kautta sekä välimatkojen ja niiden voittamiseen liittyvien teemojen kautta.

Päivittäiset kulkureitit ja välimatkojen taittamiseen käytettävä aika määräytyvät kodin ja esimerkiksi työpaikan tai koulujen sijainneista. Sari kertoo kuinka lasten

päivähoidot ja vanhimman lapsen iltapäiväkerho määrittävät hänen työpäiväänsä kehystävän ajankäytön.

No joo silleen, ni se on aamulla ylös, kaks tenavaa mukkaa. Elikkä sillonki ku kouluki on, ni se vanhinhan jää sinne oottaamaan sitä tak-sia, et mä alotan kaheksalta työt, ni hän lähtee sitte kaheksalta tak-siin, ni määhän lähen puol kaheksalta jo ajamaan. Vien lapset hoi-toon ja tulen töihin ja töitten jälkeen sitten haen ne kaks sieltä päivä-kodilta ja sen yhden sitte iltapäiväkerhosta, kouluaiikoina ja sitten mennään porukalla kottii, että. [...] Että aika usein ni meillä mies hoitaa sit sen [kaupassa käynnin], et ku mä keräilen nää lapset, ni mä meen suoraan kotiin ku pienimmäisellä on sit kuiteki jo kauhea nälä-kä, ni hän usein sitte soittaa perrää, ku hän on tulossa, et mitä tarvii, että kato jääkaappiin. Mää käyn aika harvoin viikolla kaupassa. Voin käydä ehkä kerran tai korkeintaan kaks, et mies sitte käy hakemassa sitä täydennystä melkein. Et meil on semmonen työnjako. (H10.)

Tavalliseen arkeen kuuluvia toimia ovat esimerkiksi työssä ja koulussa käynti, kaupassa käynti päivittäistavaroiden ostamista varten, muu kuluttaminen sekä omat ja lasten harrastukset. Nämä perheiden arkielämään liittyvät toimet, arkisen palapelin palaset, vievät perheenjäseniä päivittäin ja viikoittain kauas kotoa. Arjen paikat, kuten koti, työt ja esimerkiksi palvelupisteiden sijainti, nousevat merkittäviksi arjen aikataulujen rakennuspalikoiksi. (Esim. Heller 1984, 6–7; Jalas 2011, 108–109.)

Samat toiminnalliset aikakehykset kuuluvat toki myös kaupungissa asuvien perheiden arkeen. Esimerkiksi palvelujen sujuvaan käyttöön liittyvät toiveet ja mahdolliset haasteet voivat olla hyvinkin yhteneväisiä kaupunkien ja maaseudun asukkaille. Maaseudun pitkät välimatkat luovat arjelle kuitenkin tietyn tilallisen ympäristön, jolla on vaikutuksensa niin arjen toimintoihin, ajankäyttöön kuin kul-kemisen tapoihin ja käytäntöihin. Kodin sijainti suhteessa muihin arjen toimien kannalta keskeisiin paikkoihin määrittää siten koko arjen kulun rakentumista.

Maaseutuun kohdistuvassa tutkimuksessani kodin paikka on keskeinen lähtö-kohta arjen rakentumisen kuvaukselle. Yhtenä tärkeänä analyysin lähtökohtana onkin niin sanotun ”uuden liikkuvuuden tutkimuksen”³⁰ tarjoama teoreettinen kehys. Sen mukaan liikkuminen ja tarve henkilökohtaiselle liikkuvuudelle ovat erottamaton osa arkista elämäämme: niin ihmiset, esineet, tieto kuin myös ideat ja ajatukset ovat jatkuvassa liikkeessä (Urry 2004). Kuten sosiaaliantropologi Ulf Hannerz (1996, 20) toteaa, tämä liikkuvuus on vaikeasti sovitettavissa yhteen kulttuurin ja yhteisöllisyyden pysyvyyttä korostavien teorioiden kanssa. Arjen

³⁰ Uusi liikkuvuuden tutkimus (new mobility paradigm) ks. esim. Monica Büscher, John Urry & Katian Witchger 2011 ja Ben Fincham, Mark McGuinness, Lesley Murray 2010.

tutkimuksen kannalta olennaista onkin tarkastella liikkuvuutta erottamattomana osana toimintaamme (myös esim. Büscher ym. 2011, 3–5).

Sosiologi John Urryn (2004, 27–28) mukaan paikkaan sidotun arjen sijaan tämän päivän ihmisten elämä rakentuu jatkuvan kulkemisen ja henkilökohtaisen liikkuvuuden tarpeen tuomille toimille. Niin työssäkäynti, kuluttaminen, sosiaalisten suhteiden ylläpito kuin esimerkiksi läheisistä huolehtiminen edellyttävät kulkemista arjen eri paikkojen välillä (myös esim. Sheller 2004, 231; Lehtola 2008, 25–26; Noack 2010, 80). Liikkuvuuden pakon perustana on urbanisoitunut ja autoistunut yhteiskunta, jossa liikkuvuus on kiinteä osa sekä velvollisuuksien toteuttamista että sosiaalista elämää (esim. Sheller & Urry 2000, 742–743). Tämä vaatimus koskettaa kaikkia asuinpaikasta riippumatta.

Huolimatta liikkuvuuden vaatimusta korostavan kulttuurin kaikenkattavuudesta, kulkemisen käytännöissä on eroa esimerkiksi maaseudun ja kaupungin välillä. Sosiologi Henrike Raun (2012, 35–36) mukaan tämä näkökulma on kuitenkin jäänyt huomiotta kaupungistumisen vaikutuksiin keskittyvässä *new mobility* -tutkimuksessa. Jotta liikkuvuuden todellisia vaikutuksia ihmisten arkeen voi tutkia, tulee kaupungin ja maaseudun välisiä eroja tarkastella siihen liittyvien pakkojen ja velvoitteiden kautta. Tällöin maantieteellisten eroavaisuuksien, kuten kilometreinä laskettavien välimatkojen sijaan tutkimus kohdistuu niihin merkityksiin, joita liikkuvuuden velvoite tuo erityyppisillä alueilla asuvien ihmisten arkeen.

Alueellisia eroja ei ole vain kaupungin ja maaseudun välillä. Erilaisten maaseutalueiden väliset erot näkyivät hyvin tutkimuksessani, kun tarkastelin välimatkoja suhteessa koettuun etäisyyteen ja kulkemiseen. Vaikka kaikki haastateltavani asuivat harvaan asutulla keskisuomalaisella maaseudulla ja kunnissaan haja-asutusalueilla, kodin paikan vaikutus arkisiin välimatkoihin vaihteli suuresti. Tutkimieni kuntien ja kylien maantieteellinen laajuus vaikuttavat alueiden ja kylien välisiin eroihin.

Se, missä päin laajaa kuntaa oma koti sijaitsee, vaikuttaa arkipäivän valintoihin kulutuksen ja palvelujen käytön suuntautuessa lähimpään keskukseen. Siinä missä Pihtiputaan Saanin kylältä matkaa kirkonkylän keskustaan on noin 7 kilometriä (Jyväskylään n. 145 km) esimerkiksi Muurasjärven kylältä matkaa tulee lähemmäs 30 kilometriä (Jyväskylään n. 170 km). Pihtiputaalla haastateltavani löytyivät kyliltä, jotka sijaitsevat lähellä kunnan keskustaa, mikä luonnollisesti vaikuttaa haastatteluista saatavaan tietoon paikallisten palvelujen käytöstä ja välimatkoista.

Pylkönmäellä puolestaan tapasin perheitä, joista kahden koti sijaitsi sujuvien yhteyksien päässä sekä Pylkönmäen että Saarijärven keskustoista. Kaksi perhettä asui entisen kunnan pohjoisosissa, ja heidän arkensa toimet suuntautuivat naapurikunnan, Karstulan, puolelle. Heidän kotoaan matkat oman kunnan keskustoihin olivat pidempiä. Välimatka Pylkönmäen ja Saarijärven välillä on 33 kilometriä. Pylkönmäen länsi- ja pohjoisosista matkaa Saarijärvelle kertyy noin 40 kilometriä. Multialla tein haastatteluja kolmella kylällä, joista kaksi sijaitsi lähellä kunnan

keskustaa tai sujuvien kulkuyhteyksien päässä yhden kylistä ollessa selkeästi muita kauempana ja myös heikompien yhteyksien päässä.

Pitkät välimatkat ja niiden tuomat vaikutukset nousivat usein ensimmäisenä kohtana esiin, kun ihmiset arvioivat maaseudulla asumisen huonoja puolia (ks. kysymys 3.2, Liite 4). Esimerkiksi Liisa nosti välimatkojen tuomat haasteet esiin seuraavasti:

Siinä on tietysti, että matkat on niinkun, se on kallista. Asuminen on maaseudulla kallista. Niin ja et aina pitää lähteä autolla. Kortti on ihan ehton että. Että se on varmaan se kaikista negatiivisin [puoli].
(H7.)

Yksi merkittävä tekijä maaseudun kulkemisessa on juuri joukkoliikenteen vähäisyys, käytännössä sen puuttuminen. Kysymykseeni ”onko jotain muuta millä täältä teiltä pääsee liikkumaan [kuin oma auto]?” Tuula vastasi:

No, täältä meiltä pääsee varmaan liikkumaan polkupyörällä ja jalkasin ja potkukelkalla ja mopolla ja tämmösillä jos haluaa, mut siis linja-autollahan täältä ei pääse. Että lähin pysäkki on Pylkönmäellä ja kouluaikaan sieltä nyt menee linja-autoja siten että aamulla menee sillon, lähtee seitsemän aikaan ja yhdeksältä menee toinen auto, Saarijärvelle. Mutta sitten takasin on niin että kahdelta lähtee se kouluauto takasin ja olikse nyt, viisi yli neljä tulee sitten seuraava auto. Eli kyllä sieltä nyt työmatkalaiset jotka on sen kaheksasta neljään töissä niin ehtii linja-autolla kulkemaan mutta. Mutta niinkun tänne meille asti niin pitäis vielä keksiä joku kyyti, kyyti että sillä pääsis. Mutta sitten kun koulua ei ole, esimerkiks hiihtolomat ja joululomat ja kesäaikaan niin, niin käytännössä sinne Saarijärvelle ei pääse ollenkaan, et kesäaikaankin mun mielestä menee kahtena päivänä viikossa vaan joku taksi-bussi tai joku semmonen. Että niin paljon on. (H1.)

Auton käytön mahdollisuus on keino selvittää arkisista toimista, käydä töissä ja harrastuksissa. Kuten kaikissa harvaan asutulla maaseudulla asuvien kanssa tehdyistä haastatteluissa kävi ilmi, auto on välttämätön väline arjessa selviytymiseen ja autoilu on usein ainoa keino käydä töissä, kuluttaa ja elää sosiaalista elämää oman kodin ulkopuolella (myös esim. Lehtola 2008, Tedre & Pulkkinen 2011, 307–308). Kylillä, joissa ei ole palveluja eikä esimerkiksi harrastusmahdollisuuksia, kaikki arjen toiminnot ovat matkojen päässä. Nämä matkat ovat myös liian pitkiä kuljettavaksi ilman moottoroitua ajoneuvoa. Vaikka kartalta katsottuna mahdollisuuksia julkisen liikenteen käyttöön olisi, eivät ne välttämättä tuen arjen tarpeita.

Helenan koti sijaitsi kylällä, josta matkaa lähimpään taajamaan oli vain 7 kilometriä ja hänen arkipäivän kulkemisensa olivat siten nopeita. Näin linja-autopysäkin lähellä hänen kotiaan, ja haastattelun aikana kysyinkin kuinka paljon

hän hyödynsi julkisia kulkuneuvoja arjessaan. Yli kuusi vuotta samalla kylällä asuneena hän totesi:

No julkista en oo käyttäny kertaakaan. Tosta menee kouluauto aamulla, siihen voisi mennä linja-autotaksalla, se maksaa semmonen kaks seitkyt tohon keskustaan. Mut jos menee sillä niin pitäis takasinkin tulla mut sieltä tulee sit yhden aikaan se auto, joka ajaa tänne kylälle. Tohon nelostiellehän tästä on 900 metriä, siitähän menee monta autoo mutkun pikavuorotkaan ei pysähdy siihen. [...] Mutta kuka se viittää niiden kassien kanssa sitten kävellä ton kilometrin? Että mulla ei oo tullu mieleenkään että menisin linja-autolla yhtään mihinkään. (H2.)

Linja-autovuorojen niukkuus ja yrittäjän vaihteleviin aikatauluihin sopimattomat vuorot tekivät julkisten liikennevälineiden käytöstä käytännössä mahdotonta. Helenan toteamus, ettei arjen menojen hoitaminen linja-autolla kulkien ole tullut mieleenkään vuorojen riittävyuden ja reittien hankaluuden vuoksi, kuvaa yksityisautoilun merkitystä arjen kulkemiselle. Myös hänen monipuolisia toimia sisältävän yrittäjä-arkensa kannalta oli välttämätöntä ajaa omalla autolla.

Juuri sujuvan, ja esimerkiksi työvälineiden tai perheen viikon ruokaostosten kuljetusta sisältävän arjen kannalta julkisten käyttö oli haastateltavilleni mahdotonta. Sari, työssäkäyvä äiti, pohti oman arkensa kulkua aikataulujen näkökulmasta:

No mä oon nin tottunu liikkuu omalla autolla ja se on kuitenkin sä voit lähtee sillon ku tarvii ja ei tarvii ootella mitään aikataulun kanssa ja taas työn kans sillee, et apua nyt bussi tulee viien minuutin päästä, jos en mä siihen kerkee ja hakee lapsetki ja ei kerkee mihinkään, ni kyllä se on helpompaa niinku täällä liikkuu omalla autolla. (H10.)

Kun julkista liikennettä ei ole, tai se ei palvele työssäkävien tarpeita, on käytännössä kaikki kulkeminen hoidettava omalla autolla. Tottumus autoilun tuomaan vapauteen vähentää entisestään halua käyttää harvoja linja-autovuoroja. Arjen runsaat ja osittain päällekkäiset aikakehykset edellyttävät sujuvaa liikkumista, jota autoilu tarjoaa. Millaisista välimatkoista arjen ajot sitten koostuvat? Pyysin haastateltaviltani arvioita ajamisen määrästä sekä ajallisesti että välimatkoina mitattuna. Tuula pohti ajamistaan seuraavasti:

Tuula: No päivittäin ajoa, jos ei tuu muuta, ni se on sitte se pelkät työmatkat ni se on se noin tunti, kilometreissä se 30, mutta sit jos siihen tulee jotain muuta, harrastusta tai muuta, ni sithän se aina lisääntyy. Joka arkipäivä nyt kuitenkin tulee noi työmatkat sillon ku ei ole lomalla. Et kyl meillä auton mittariin paljon tulee, vaikka meil on kaks autoo ni kyllä. No nyt, no viime syksystä tähän päivään ni vähän alta 18 000 kilometriä tulee, mä oon ollu töissä vasta maaliskuusta lähtien.

Pilvi: Et kyl sitä kertyy.

Tuula: Nii, et kyl se kaksikymmentä, lähemmäks kaksikymmentä tuhatta kilometriä vuodessa tullee mittariin. (H1.)

Jokapäiväisesti tai taajaan vierailtavia paikkoja ovat esimerkiksi työpaikka, koulut ja harrastuksiin ja kuluttamiseen tarkoitetut paikat. Ei ole liioiteltua sanoa, että maaseudun arjessa kulkeminen muodostaa arkielämän perusrungon – onhan se ehto päästä pois välittömästi kodin piiristä ja siten toteuttaa yhteiskunnallisia velvoitteita sekä myös täyttää omia toiveita ja tavoitteita. Käytännössä autolla ajaminen ei rajoitu vain arkeen kuuluvien toimien suorittamiseen. Kun työmatkojen ja harrastuksiin sekä kaupassakäyntiin liittyvien, niin sanotusti pakollisten menojen, lisäksi tulee vaikkapa lomamatka-ajaja, kertyy mittariin vielä lisää kilometrejä.

Autoilun runsaudesta puhuessaan Tuula huomioi myös, kuinka autojen arvo laskee nopeasti maalla asumisen ja pitkien välimatkojen seurauksena. Autoilun pakon tuomaa taakkaa voidaankin mitata ajankäytön näkökulmasta tai arjen toimien toteuttamisen todellisista mahdollisuuksista mutta myös taloudellisina menoina (Rau 2012, 35). Taloudelliset näkökulmat nousivat esiin äitien puhuessa maalla asumisesta ja kulkemisesta. Autoilun ja auton omistamisen pakko ovat maaseudulla asumisen tuoma pakollinen kustannustekijä. Niistä ensimmäinen on auto itsessään – käytännössä usein useampi auto, kuten Elina kertoi minulle:

Elina: Et ei niinkun, ei niitten [julkisten] varaan ei kyllä voi laskea.

Ja sitten molemmilla on oltava vielä oma auto.

Pilvi: Niin aivan, kun eri suuntaan matka, työmatka.

Elina: Niin ne on ihan täysin ja meil on ihan eri työajat niin ei onnistu ollenkaan, että on pakko olla kaks autoa. (H5.)

Kun autoja tarvitaan mihin tahansa kodin piiriin ulkopuolelle suuntautuvaan matkaan, on tilanne usein sama kuin Elinan perheessä, jossa molemmat vanhemmat tarvitsevat oman auton työmatkojen tai -aikojen yhteensopimattomuudesta johtuen. Autoilu edellyttää myös ajokorttia, joka on välttämätön hankinta perheen kaikille lapsille (esim. H7). Kustannuksia tulee myös sekä auton (tai autojen) ylläpidosta että polttoaineesta. Elina pohti arjen autoilua myös tapaamisemme aikaan, vuonna 2009, voimakkaassa nousussa olleen polttoaineen hinnan kannalta. ”Niin kyllä, kyllä se on sitä ei monesti ymmärräkään miten hirveesti menee siihen bensaan rahaa.” (H5.)

Auton käyttö tuo myös omia palvelutarpeita, pitäähän autoa huolta ja tankata. Yksi liikkuvuuteen ja autoiluun perustuvan elämäntyyliimme kannalta keskeinen arkinen palvelu onkin huoltoasema, tai tankkauspalvelua tarjoava kylmäasema (myös Urry 2004). Maaseudun arkea tutkiessani sain törmätä tämän kaupunkilaiselle itsestään selvän ja jopa huomaamattoman palvelun todelliseen merkitykseen.

Huoltoaseman saavutettavuus on erityisesti maaseudun arjessa tärkeä tekijä, onhan toimiva, riittävällä menovedellä varustettu auto lähes ainoa mahdollisuus saavuttaa mitään arjen toimintojen paikkoja. Kun ensimmäisen kerran, keväällä

2009 vierailin Pyлкönmäellä, poikkesin kahvilla keskustassa sijaitsevalla huoltoasemalla. Myöhemmin paikallisten kanssa juttellessani sain kuulla, että asemaa ja samalla sen kahvilaa oltiin sulkemassa. Sen toiminta lakkasikin seuraavan vuoden keväänä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kylän keskustasta tuli lähimmälle tankille matkaa noin 35 kilometriä. Sanomalehti Keskisuomalaiselle (julkaistu 12.8.2010) välimatkoja kommentoinut kesäasukas vitsaili, kuinka yli 60 kilometrin bensanhakumatkan jälkeen onkin tarve lähteä uudelleen tankkaamaan.

Keskisuomalaisen jutussa pohdittiin myös kyläläisten toiveita kylmäaseman saamiseksi. Tankkauksien vähäisyys ei kuitenkaan mahdollista kannattavaa yritystoimintaa ainakaan suurten ketjujen toiminnan mukaisesti. Yksityisiä, paikallisia tahoja esitettiin mahdolliseksi ratkaisuksi, mutta uutta yrittäjää ei ole löytynyt. Polttoainejakelu ei myöskään ole järjestettävissä talkoovoimin. Huoltoasemaa kuitenkin yhä kaivataan paikallisten keskuudessa, mikä näkyy esimerkiksi paikallisia asioita käsittelevän Pyлкön Ääni -lehden mielipidepalstalla (esim. Pyлкön Ääni 2/2012). Huoltoaseman merkitys ja sen puuttumisen tuomat käytännön haasteet korostavat harvaan asutun maaseudun elämän riippuvaisuutta autoilusta.

Silti on huomioitava, kuinka tämä tärkeä osa arkea ei ole vain negatiivinen tai negatiivisia tunteita herättävä ilmiö. Vaikka autoilun pakko ja siihen liittyvät kustannukset nostettiin esiin maaseudulla asumisen huonona puolena, autolla liikkuminen itsessään sai hyvin erilaisia, usein jopa ristiriitaisia merkityksiä. Tämä yllätti minut maaseudun arkeen tottumattomana tutkijana, joka oli jo ehtinyt muodostaa omat, vahvat ennakkokäsityksensä maaseudulla ajamisen vaikeudesta. Kenttätöideni ensimmäinen haastattelukierros, ParasSos-tutkimukseen liittyvät sosiaali-johtajien haastattelut, tapahtui talvella, ajokelin vaihdellessa huonosta erittäin huonoon loskan, lumipyryn ja teiden vaihtelevan jäisyyden vaikutuksista. Osa ajomatkoista, erityisesti aikaisin aamulla tehtävät, suorastaan pelottivat minua. Ajatus siitä, että hyvin monet maaseudulla asuvat suomalaiset joutuvat kaikissa sääissä selviämään pitkistä ajomatkoista halkeilleita ja reunoilta painuneita asfaltteita ja mutkaisia hiekkateitä pitkin tuntui pelottavalta.

Ensimmäisten haastattelujen teon aikaan olinkin vilpittömän yllätynyt siitä, kuinka neutraalisti ihmiset suhtautuivat ajamiseen. Palveluja ja työpaikkoja tarjoavien keskusten kaukaisuus ja tämän tuoma kulkemisen ja ajamisen pakko ei nousutkaan esiin ongelmallisena ilmiönä. Puoli vuotta myöhemmin en enää ihmetellyt haastateltavieni rauhallista suhtautumista autoiluun. Viimeisten, kesällä toteutettujen haastattelujen aikaan olin ehtinyt asua itsekin maalla jo puoli vuotta, ja autoni mittariin oli kertynyt noin 12 000 kilometriä, suurin osa omaa työmatkajoa maalta kaupunkiin. Kevään rospuuttokelien aikana totuin haasteellisiin ajo-olosuhteisiin ja kesän edetessä myös kenttätyömatkojen ajo-osuudet muuttuivat rengasmatkailuksi maaseutumaisemissa, "aidon" maalaisidyllin puskiessa avonaisista ikkunoista autoon lehmänlannan tuoksuna ja vihertyvänä maisemana.

Kyse ei kuitenkaan ollut vain maisemien ja ajokelien parantumisesta vaan mitä suurimmassa määrin tottumuksista. Kun välimatkojen ja vaihtuvien ajokelien kanssa selviäminen muuttui osaksi tavallista arkeani, ei se enää hätkäyttänyt tai saanut minua pohtimaan kuinka syrjäkylillä kukaan voi oikeastaan edes selvitä. Kenttään tutustumisen ja havainnoinnin kannalta olenkin erittäin tyytyväinen siihen, että kenttätyöni alkoi talvella, joka vielä sattui olemaan runsasluminen ja pyryisä. Ilman itseäni kauhistuttaneita kokemuksia ensimmäisten haastattelujen tyhmiltäkin tuntuneet, tunteikkaat kysymykseni ajamisen hankaluudesta olisivat jääneet esittämättä. Ilman niitä haastateltavani eivät olisi asiaa nostaneet esiin ehkä lainkaan, niin luonteva osa arkea pitkät välimatkat ja niiden tuoma autoilun tarve heille oli. Kuten Tuula, pohtiessaan ettei tullut useinkaan ajokilometrejä mietti-neeksi, totesi kuitenkin kuinka ”välimatkat on aika merkittävä asia täällä.” (H1.)

Tottumuksen lisäksi syy ilmiön huomaamattomuuteen on sopeutuminen asioiden tilaan. Maaseudulla asuvat tietävät ja myös hyväksyvät sen, että kylillä asuminen tarkoittaa palvelujen kaukaisuutta. Autoiluun tottuminen poistaa kokemuksen kodin paikasta syrjäisenä ja hankalien kulkuyhteyksien päässä olevana ”periferiana”. Kun välimatkoista ei tehdä ongelmaa, maaseutu näyttäytyy ensisijaisena rauhallisena, kaukana kaupungin hälystä olevana asuinpaikkana. Autoilun arkipäiväisyyden kannalta katsottuna erona kaupunkiajoon on vain se, että maaseudulla autoilu on pakko, ei omaa arkea helpottamaan tehty valinta.

Pakollisuus ei kuitenkaan aina tarkoita negatiivisuutta. Vaikka Henrike Raun mainitsevat pitkien välimatkojen tuomat lieveilmiöt nousivatkin esiin haastatte-luissa, ei haastateltavieni puhe ollut erityisen negatiivisesti latautunutta. Sari, kiireisenä perheenäitinä, totesi juuri autoilun tuovan rauhallisia hetkiä hänen arkeensa:

Joo ei, ei mulle autolla ajaminen ei oo mulle mikään ongelma, et mä tykkään ja sit tavallaan mä saan tyhjennettyä ne ajatukset sillä auto-matkalla [töistä] kotia kuuntelemalla musiikkia, tai no lapsethan siellä aina mölyää takapenkillä tietysti. (H10.)

Pakollisuudestaan huolimatta autoilusta tulee luonteva ja itsestään selvä osa päivien toimintoja, eikä pitkiä välimatkoja koeta ongelmaksi. Tämä asenne näkyy hyvin Tuijan toteamuksessa palvelujen saavutettavuutta koskien: ”Jos kaupunkiin vertaa ni tietysti se että kaikkia palveluja ei tietysti meillä ole täällä, mutta se, että liikkuvana ihmisenä me saahaan ne palavelut sit tavallaan ku lähetään ja men-nään.” (H9.)

Kulkeminen, käytännössä autoilu, mahdollistaa perheille monipuolisesti työsäkäynnin, harrastamisen, kuluttamisen ja sosiaalisen elämän mahdollisuudet. Siirtymät paikasta toiseen eivät arjen kulussa tunnu merkityksellisiltä, mutta tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että näillä itsestäänselvyyksillä on mitä suurin vaikutus arjen käytännön pyörittämiseen ja erityisesti aikatauluihin. Auton tai kahden omistaminen on asuinympäristön sanelema pakko. Autoilun keskeinen rooli osana

arjen normaaleja toimia ja toisaalta myös niiden mahdollistajana asettaa aiemmin esittämäni ajatuksen maaseudun arkielämän kotikeskeisyydestä uuteen valoon. Asian voi nähdä myös toisin: kotiin sitoutunut elämä on itse asiassa monien äitien kohdalla hyvinkin liikkuvaa. Kulkeminen ja arjen liikkuva luonne jää kuitenkin helposti huomaamattomaan rooliin.

Entä millaisia muita vaikutuksia syrjäisellä sijainnilla on äitien arjessa? Konkreettisiin arjen toimiin ja resursseihin liittyvien näkökulmien jälkeen pohdin seuraavaksi kodin paikan tuomien elämisen reunaehtojen ja niihin sopeutumisen vaikutuksia laajemmin, arkea ja elämäntapaa ohjaavina tekijöinä.

3.2 Kodin paikan vaikutus arjen kulkuun

3.2.1 Harvaan asutulle maaseudulle sopeutunut elämäntapa

Kuten edellä kuvattu, tottumus oman arjen perusrakenteisiin tekee esimerkiksi kulkemisesta huomaamattoman osan päivien kulkua ja toimia. Tottumuksen lisäksi tai sen rinnalla arkieloa voidaan tarkastella myös sopeutumisen näkökulmasta. Sopeutuminen ei ole vain passiivista, elämän reunaehtojen kanssa toimeen tulemistä, vaan se voidaan nähdä myös aktiivisena toimintana, jossa omia toiveita ja tavoitteita sopeutetaan arkielämää kehystäviin fyysisiin ja sosiaalisiin reunaehtoihin. Tällöin esiin nousee yksilöiden kulttuurinen toimijuus suhteessa arjen toimintaympäristöön. Kulttuurisen toimijuuden tarkastelu korostaa elämäntapaa ohjaavien kulttuuristen rakenteiden luonnetta muuttuvina ja muutettavina. (Esim. Bringéus 1990, 12; Ehn 1996, 110).

Arjen toimintaympäristö rakentuu fyysisen paikan ja ajallisen ulottuvuuden lisäksi sosio-kulttuurisesta tilasta, jossa arkea eletään. Sen keskuksena on koti, joka on perheen paikka ja toiminnan lähtökohta. Koti ei kuitenkaan ole ainoa taso, jolla maaseudun asukkaan kiinnittyvät asuinpaikkaansa. Kun koti ymmärretään laajemmin kotikylänä tai jopa kotiseutuna, nousee esiin paikallisuuden ja yhteisöllisyyden merkitys osana ympäristöä, jossa arkinen elämäntapa rakentuu.

Maaseutu erityisenä, erityisesti välimatkoiltaan kaupunkiasumisesta poikkeavana arjen tilana edellyttää monia taitoja – sekä myös asennetta, jolla arki saadaan käytännön tasolla sujumaan. Nämä taidot ja tiedot voidaan nähdä arkiteorioina, arjesta nousevana kulttuurisena pääomana, joka rakentuu yhtäältä jaetuista arvoista ja ideaaleista ja toisaalta paikallisesta ja yksityisestä tieto-aidosta, jota arjen elämä maaseudulla kerryttää. (Esim. Honkasalo 2008, 21; Timonen 2009, 204.)

Haastattelujen aikana, puhuessamme maalla asumisen hyvistä ja huonoista puolista, ensimmäisinä esiin nousivat käytännölliset, arkeen vaikuttavat asiat, kuten välimatkat tai palvelujen puuttuminen. Puhuessamme sitten arjen toimista ja aikatauluista kodin paikan tuomat reunaehdot, rajoitukset ja mahdollisuudet mer-

kityksellistyivät arkisia toimia ohjaaviksi taustavoimiksi. Niiden kanssa eläminen ja maaseutu ympäristöön sopeutuminen muodostavat paikalliseen sitoutuvan elämäntavan kulmakivet. Tässä paikkaan kiinnittyvässä tilassa rakentuvat äitien arkea ohjaavat tavat toimia, taktiikat ja strategiat, joita he käyttävät arjen kulussa. (Ks. Stark 2009, 14–15.)

Kun maaseudun elämäntavan rakentumista tarkastellaan ensimmäisen ”muuttujan” eli arkielämän fyysisten ja sosiaalisten reunaehtojen kautta, esiin nousevat sopeutumisen ja selviytymisen strategioiden teemat. Kodin paikka on lähtökohta arjen toimille ja teoille, mutta se on myös elämäntavan rakentumisen ytimessä. Aloitan tutkimallani maaseudulla syntyvän elämäntavan analysoinnin pohtimalla maaseutu ympäristön päivittäiseen elämään tuomia vaikutuksia *arjen aikataulujen, harrastamisen ja kuluttamisen* näkökulmista. Sen jälkeen pohdin yksityistä perhearkea suhteessa *paikallisesti rakentuvaan yhteisölliseen elämään*. Ajan ja paikan arjen tasolla saamien merkitysten pohjalta rakennan siis kuvaa tiettyssä kulttuurisessa tilassa muodostuvasta elämäntavasta, arjen sopeutumisesta tiettyyn toimintaympäristöön.

Elämäntavan rakentamisen sidonnaisuus paikkaan saa pohtimaan kuinka osa haastateltavistani määritteli kodin paikkansa syrjäiseksi (H14) tai perifeeriseksi ”reuna-alueeksi” suhteessa keskuksiin (H4; H8). Maaseudun mieltäminen periferiaksi on yksi negatiivisen maaseutudiskurssin keskeisistä teeseistä. Keskustaperiferia erottelua on kritisoitu (esim. Hannerz 1991, viitattu Peacock 2001, 54) sen synnyttämän korostuneen polarisaation ja myös käsitteiden sisältämien arvoasetelmien vuoksi. Myös arkisen tilan todellisuus tietoyhteiskunnan aikana on johtanut siihen, ettei maantiede tai sijainti kartalla enää kerro toiminnan todellista paikkaa tai tilaa. Paikkojen lisäksi tuleekin huomioida myös ne toiminnalliset ja sosiaaliset tilat, joissa yksilöt elävät esimerkiksi tietoverkkojen välityksellä. (Massey 2008, 192; Rannikko 2009, 7; Urry 2010, 326.)

Teoriassa keskustan ja periferian hämärtyminen pitääkin paikkaansa, mutta tarkasteltaessa maaseutua arjen tekojen ja toimien tasolla periferia-termin käyttö tuntuu jopa houkuttevalta: kaukana taajamasta, kylässä vailla mitään jäljellä olevia palveluja tai edes naapureita on helppo kokea olevansa keskellä ei-mitään. Modernit mahdollisuudet elää ja toimia samanaikaisesti monessa eri paikassa ja tilassa eivät poista fyysisten reunaehtojen vaikutuksia arjen suorittamiselle ja toteuttamiselle. Kun fyysinen sijainti on todellakin syrjässä ja toimintaa mitataan tavallisin arkipäivän askarein, ei tietoverkkojenkaan tuoma välimatkojen katoaminen tuo tunnetta välimatkojen lyhentymisestä. On mahdollista katsella British Museumin kokoelmia internetin välityksellä, mutta ruokakauppaan ajaminen kestää puoli tuntia. Paikallisesti eletävä arki kiinnittyy siis sekä paikalliseen että globaaliin tilaan, ja arjen toimet sisältävät elementtejä molemmista (esim. Appadurai 1996, 52; Sassen 2007, 127–128).

Elämäntavan rakentumisen kannalta merkityksellistä on kuitenkin huomioida mitkä toimista ovat mahdollisia ja mitkä välttämättömiä arjen selviämiseksi. Kuten edellä todettu, yksilön resurssit toimia ja huolehtia itsestään ja läheisistään ovat kiinteästi sidottuja kulkemisen mahdollisuuksiin. Tällöin erityyppinen asuinpaikka vaikuttaa koko arjen rakentumiseen. Siinä missä kaupunkiympäristö tarjoaa ihmiselle monipuolisesti sekä tekemistä että vaihtoehtoja kulkea, maaseudun rajallinen tarjonta vaikuttaa kulkemisen käytäntöihin ja sitä kautta koko elämäntapaan.

Maaseudulla pitkien välimatkojen voittaminen on tärkeä osa arjen toimia, mikä näkyy esimerkiksi Riitan päiväkirjoista. Niiden sisältö paljastaa hyvin kodin paikan vaikutuksen syrjäisellä maaseudulla asuvan perheen arjen kulkuun. Riitan perhe asuu maatilalla, joka on huonojen kulkuyhteyksien päässä sekä oman kunnan että naapurikunnan keskustasta. Tilalta on maantielle matkaa yli 10 kilometriä kapeaa hiekkatietä, mikä tekee kilometreissä laskettuna ”normaalit” välimatkat pidemmiksi ja hankalammin taittaviksi. Riitta itse kuvasi perheen kodin sijaitsevan ”mutkassa”, josta on pitkä matka kaikkialle. (H14.) ”Mutkassa” asuva perhe on saanut tottua syrjäisen sijainnin arjen sujuvuudelle tuomiin ongelmiin.

Riitan kokemus arjen hektisyydestä (H14, s. 79) perustuu moninaisille toimintoille, mutta kiirettä päiviin toivat erityisesti välimatkat, joita eri toimintojen suorittaminen edellytti kuljettavaksi. Pitkät välimatkat ja kyliltä puuttuvat palvelut ja tapahtumat vaikuttavat perheiden kaikkeen toimintaan: kulutukseen, harrastuksiin, sosiaaliseen elämään ja osallistumiseen.

Arjen moninaiset aikakehykset ja niiden yhteensovittaminen luovat tarpeen huolelliselle aikatauluttamiselle (Jalas 2011). Tuulan viikoittaiset ajot (H1, s. 88) koostuvat työmatkoista, sekä omiin että lapsien harrastuksiin menemisistä sekä äitinsä luona vierailusta. Työ oli säännöllistä, maanantaista perjantaihin kello kahdeksasta iltapäivä neljään. Harrastuksien vuoksi kulkemista tuli neljänä päivänä viikossa ja äidin luona hän vieraili joskus viikolla yksinään sekä viikonloppuisin koko perheen voimin. Vaikka Tuula, kuten muutkaan haastateltavani, ei juurikaan nähnyt pitkiä välimatkoja ongelmina, arjen ”aikatauluviidakon” setvimiseen välimatkat toki tuovat omat haasteensa. Tämä tulee ilmi hänen pohtiessaan päivittäisiä ja viikoittaisia kulkemisia ajankäytön ja välimatkojen näkökulmasta:

Tuula: Kyllä. Joo et pitää niinkun miettiä sillai että, että joo et mulla on tänään töitä nyt vaikka neljään asti, ja sit mun pitää käydä kaupassa niin mun pitää miettiä et joo, mites se Sini pääsee viieks sitten kerhoon, et ahaa, aviomies on kotona että sit mä kysyn et voiksä sä viiä että mä en kerkee tulla siihen mennessä ja näin.

Pilvi: Kyl se pistää niinkun miettimään sitä päiväryhtmiä.

Tuula: Joo, aivan. (H1.)

Myös erilaiset palvelut, kuten lasten kerhot ja harrastukset vuodenkiertoa ohjaavana järjestelmänä vaikuttavat arkiseen aikatauluttamiseen. Elina pohti seitsemänhenkisen perheen aikatauluja ja niiden toteuttamisen merkitystä arjen kululle:

Että tietysti siinä aina pitää myös sitten aina suunnitella seuraava päivä et mitä, et itelläkin on tapana kattoo kalenteria et mitä mitä menoja on seuraavalle päivälle, minkälainen on oma työpäivä ja kuka hakee ketäkin ja kuka vie mitäkin ja että silleenhän me miehen kanssa aina illalla suunnitellaan, muutenhan siitä ei mitään tulis. (H5.)

Kuten Mikko Jalas (2011, 108–109) toteaa, monipuoliset ja muuttuvat arjen aikakehykset edellyttävät kykyä selvittää muuttuvien tilanteiden ja aikataulujen verkossa. Elinan mukaan aikatauluttaminen on yksi keskeinen taito, jolla aktiivisen lapsiperheen arki saadaan sujumaan. Sari pohti arjen aikatauluttamisen kysymyksiä juuri maaseudulla asumisen kannalta:

Maalla on hyvä asua, kun vaan osaa niinku suhteuttaa ne asiat, eikä odota, että kaikki on niinku oven takan odottamassa, että se on niinku se. Ei täällä voi asua semmonen, joka oottaa et kaikki on niinku viien minuutin sisällä saatavilla, että pitää niinku priorisoida, et mitkä on niitä tärkeitä asioita omassa elämässä, että se vaikuttaa aika paljon siihen, että kyllä sitä ehtii sitte vaikka vähän kauempanakin on. Et se vaan vaatii semmosta suunnittelua, organisointikykyä. (H10.)

Suunnitelmallisuus sekä oman arjen organisointikyky ovat tärkeitä taitoja maaseudun toiminnallisissa aika-tilassa. Tätä kautta liikkumiseen liittyvät käytännöt näkyvät myös muissa arjen strategioissa ja elämäntapaa muokkaavissa valinnoissa. Kuten Sari totesi, maalla asuvan on mietittävä mitä kaikkea haluaa päivien aikana tehdä ja saavuttaa. Pitkät välimatkat johtavat arjen huolelliseen aikatauluttamiseen, josta huolimatta toimintoja on karsittava niin ajallisista kuin autoilun tuomista kustannussyistäkin. Palvelujen ja ostopaikkojen vähäisyyden myötä niiden käyttö muokkautuu aikataulullisten vaatimusten ja välimatkojen myötä suunnitelmalliseksi.

Arjen toimintojen huolellinen suunnittelu ja eri toimien yhdistämisen strategiat vähentävät välimatkojen tuomia haasteita arjen pyörittämiselle. Samalla se ohjaa perheiden kulutuskäytäntöjä laajemmallakin tasolla. Kodin paikkaansa ja maaseudulla elämiseen tyytyväinen Leena mietti omaa suhtautumistaan kuluttamiseen ja sen merkitykseen osana omaa hyvää arkeaan:

Et eihän tietysti jossakin isommassa paikassa asuminen, jossakin kaupungissa niin en mä tie oisko sitä sen kummemmin sen onnellisempi mitä siellä on, että onko joku, joku elokuvissa käynti tai joku kylällä pärääminen niinkun niin, tekiskö se niin onnelliseksi oikeesti? Tai kauppoissa pyöriminen, niinkun että jaksasko sitä niin kauheesti shoppailla ollenkaan että. Oikeesti sitä muuten pärjää vähälläkin kamppaella että, ehkä se ei o ihme että ihmisillä menee ihan hirveesti sitä rahaa tuolla, tuolla kun siel on niin kauheesti sitä

porukkata aina kaupoissa, että kyllä sitä rahaa saa menemään vaikka kuinka paljon, niinkun, vaikka mihin. Et täällä voi ihan hyvin, huomaa että kuukaus menee, eikä tarvitse ostaa oikeestaan mitään muuta kun sitä vessapaperia ja pesuaineita ja ihan hyvin pärjää kummiskin että. (H4.)

Monet muutkin haastateltavistani kuvasivat, kuinka kodin paikka vaikuttaa heidän kulutuskäyttäytymiseensä. He esimerkiksi keskittävät ostoksiaan ”reissuihin” joita tehdään harvakseltaan isompiin kaupunkeihin tai esimerkiksi Tuuriin, jossa yhdellä kertaa saa hankittua kaiken tarpeellisen.

Tämä, lähes kaikissa haastatteluissa esiin tuleva erilaisten toimien yhdistämisen strategia oli osa arjessa selviämistä ja sen sujuvaksi tekemistä. Myös pankki- ja virastoasiat hoituvat työpäivien yhteydessä, samoin kuin ruoka-ostosten teko. Tämän vuoksi osa äideistä totesi, ettei tule juurikaan käyttäneeksi niitä niukkoja palveluja, joita omalla kylällä olisi. Aikataulujen kannalta on helpompaa ja joskus välttämätöntäkin hoitaa asioita siellä, missä se on nopeinta ja sujuvinta. Elina kertoo puolestaan kuinka lasten kuljettaminen taajamassa järjestettäviin harrastuksiin liitetään myös muuhun taajaman tarjonnan hyödyntämiseen:

Ja sitten monestihan me yhistetään sitten niihin harrastuskäynteihin, että käyään kaupassa tai mun mies on innokas lenkkeilemään, ja tuolla talvella kun on katuvalot päällä, tääl ei o katuvaloja. [...] Niin, että yhdistetään sitten ihan semmoseen, mies käy hiihtämässä [valaistulla] pururadalla. Ei tarvi hiihtää pimeessä. (H5.)

Kun kulkemisen määrää vapaa-aikana pyritään vähentämään, ohjaa se myös harrastuksia tapahtumaan kotipihassa tai sen välittömässä läheisyydessä. Harrastusten valikoituminen niiden mahdollisuuden ja saavutettavuuden mukaan johtaa tietynlaisiin, nimenomaan maaseutu ympäristöön sopiviin harrastuksiin. Kysyessäni maaseudulla asumisen hyviä puolia Tuula avasi omaa kodin paikkaan sitoutuvaa elämäntapaansa seuraavasti:

Tuula: No, sen mä voin sanoa et tota niinkun multa kysytään aina harrastuksia ja sitten että mitä mä harrastan, ja sitten mä kirjotankin, mä oon mun ansioluetteloon muun muassa kirjottanu, et mun harrastus on maaseutuasuminen.

Pilvi: Hei, toihan on hyvä!

Tuula: Kaikkine muotoineen siis. Sinne kuuluu niin paljon et kun asut tämmösessä miljöössä niinkun tää meidänkin kun on vanha talo, niin tääl on aina jotain pientä semmosta mitä pitää tehdä. Kesällä on puutarhaa ja marjaa, marjapensaita ja on omenapuita ja luonto on tossa lähellä, voit mennä puolukkaan ja mustikkaan ja kaikkee. Et se on niinkun sitä, sitä semmosta elämää, ja se on niinkun arjessa mukana tässä et sitä ei niinkun välttämättä osaa ees eritellä et mitä se on, mut maaseutuasuminen on mun harrastus. (H1.)

Tuulan kuvaus osoittaa kuinka maaseudulla asuminen on mitä suurimmassa määrin luonnon keskellä asumista. Hänelle pihan laitto ja maaseutu ympäristön tuomat mahdollisuudet nauttia luonnosta sijoittuvat vapaa-aikaan, mikä näkyy hänen tavassaan kuvata luonnosta ja isosta pihasta nauttimista ”harrastuksena”. Vaikka kaukana kaupunkien tarjonnasta asuminen muokkaa elämäntyyliä tuomalla rajoitteita esimerkiksi kuluttamiseen ja ohjattuihin harrastuksiin, samalla se myös mahdollistaa sellaisia tekoja ja arjen askareita, jotka linkittyvät juuri maaseudusta ja luonnonläheisyydestä nouseviin toimiin. Tällöin esiin nousee maaseutu ympäristön merkitys, ei vain harvaan asuttuna pitkien välimatkojen paikkana, vaan myös luontona ja maisemana.

Tämä korostuu etenkin niiden äitien kohdalla, jotka eivät ole maatilayrittäjiä. Heillä työelämä ja sitä kautta merkittävä osa arkipäiväisistä toimista sijoittuu useimmiten läheisiin kaupunkeihin. Maaseutu ympäristön tuomat mahdollisuudet elää luonnonläheisemmin ovat tekijä, jonka tuomat arjen toiminnot sijoittuvat useimmiten vapaa-aikaan. Vapaa-ajanvietossa maaseutu voi tarjota paremmat mahdollisuudet laadukkaan ajan viettoon, kuin kaupunkiasuminen. Elina kertoi vapaa-ajan helpoudesta toteamalla: ”Ja mökkiä ei tarvi olla, kun se on tossa, meillähän on rantasauna tossa mikä näkyy tohon. Ollaan rakennettu tohon ja.” (H5.) Mökkeily on yksi suomalaisten suosituimmista luontoharrastuksista (Timonen 2009, 203). Koti maalla tarjoaa mahdollisuuden harjoittaa tätä vapaa-ajanviettotapaa nimenomaan ilman pitkiä välimatkoja, joita mökkeily kaupunkilaisilta useimmiten edellyttää.

Myös muut luontoharrastukset, kuten puutarhan hoito, sienestys ja marjastus ja muu luonnossa kulkeminen kuuluivat haastateltujen arkeen ja vapaa-ajanviettoon. Helena korosti esimerkiksi suuren tontin tuomia mahdollisuuksia hyötypuutarhan pitoon vertaamalla maaseudulla asumista kaupunkiympäristöön:

Mä oon laittanu tohon kaksikymmentä vattua, viis karviasta ja viis mustaherukkaa laitoin tohon kasvimaan, niin tämmösiä kasvaimen ihmeitä ja muita pieniä juttuja, niin ehkä täällä on niinkun helpompi tehdä näitä. (H2.)

Joillekin marjastaminen ja puutarhan pito olivat ensisijaisesti harrastus, mutta maaseutukotien suurilla tonteilla nämä harrastukset saavat myös merkitystä omavaraisuuden ylläpitämisessä. Niukkaa kuluttamista tukevat maaseutu ympäristön tuomat mahdollisuudet elää omavaraisemmin ja luonnonläheisemmin. Eläminen ilman shoppailua ja oman kulutuksen minimointi on osa maaseudulle liittyvää elämäntapaa, ja toiminta voi saada tuekseen myös arjen valintoja ohjaavia arvoja.

Omavaraisuus ja sen tavoittelu näkyi selkeimmin Annan ja Juhanan (H8) arjessa. He kertoivat kuluttamisensa olevan vähäistä, mikä korostui elintarvikkeiden kohdalla. He leipoivat omista ruisjauhoista leipää, jonka paistoivat kotonaan valtavassa, 23 leivän vetoisessa leivinuunissaan, kasvattivat pihassaan monipuolisesti kasviksia ja juureksia joita he myös säilöivät, sekä keräsivät pakastimeen marjoja.

Kasvissyöjinä he eivät tarvitseet lihaa, joten oma keittiöpuutarha ja pienviljely tuottivat lähes kaiken heidän tarvitsemansa ruuan. Juhani totesikin, että kaupasta tulee ostettua lähinnä maitoa, joka oli saatava rasvattomana versiona terveystieteellisistä syistä.

Niukassa kuluttamisessa ei ole kyse vain käytännön toiminnan tasosta, vaan kodin paikka määrittää arkea ohjaavia käytäntöjä myös ajatusten ja arvojen tasolla. Omavaraisuus ja vähällä kulutuksella pärjääminen korostaa maaseudulla asuvien itsenäisyyttä suhteessa (kulutus-)yhteiskuntaan, mutta myös esimerkiksi palveluja tarjoavaan kuntaan. Kysyessäni peruspalvelujen käytöstä ja niiden merkityksestä osana arkea Minna totesi seuraavasti:

[Peruspalvelujen merkitys on] ihan pieni, niinkun normaaliarjessa, meillä se on kyllä aika nolla. Että kyllä me ollaan niinkun aika itseriittosia tavallaan. Et meil ei ois kunnantalolla kauheesti asiaa. Ainoa tietysti terveyskeskus on sellanen mikä niinkun meitä koskettaa kun, jos sen aika on. Ja homeopaatti, mut se ei oo kunnallinen palvelu [nauraa]. (H2.)

Tottumus kodin paikan tuomiin haasteisiin ja toisaalta sen tarjoamien omavaraisuuden ja luonnonläheisen elämän mahdollisuuksien hyödyntäminen korostui haastatteluissa. Eri kulkemista edellyttävien toimien suunnitelmallinen yhdistäminen, kuluttamisen niukkuus sekä erityisesti vapaa-ajan keskittyminen kotipihaan tai sen läheisyyteen olivat tapoja, jotka viestivät maaseudulle sopeutuneesta elämäntavasta.

Toisaalta, monimuotoinen arki vaatii runsaasti henkilökohtaisia ja perheen sisäisiä resursseja, mikä tulee esiin Elinan toteamuksesta ”Mut jos mä yksin hoitasin niitä [arjen menoja] niin ne ei onnistuis, et siihen tarvitaan kaks, kaks aikuista.” (H5.) Omavaraisuuden ja itsenäisen selviämisen ihanne oli haastateltavieni elämässä toteutettavissa, olivathan he kaikki hyväkuntoisia ja hyvinvoivia, omaa elämäänsä hallinnoimaan kykeneviä toimijoita. Tietojen ja taitojen lisäksi tarvitaan myös konkreettisia resursseja, ihmisiä tekemään kiireisen arjen töitä ja tehtäviä, mutta myös tarjoamaan tukea ja apua esimerkiksi arjen kulkemisiin.

Johannan arki poikkesi muista haastateltavista siten, ettei hän autoillut päivittäin eikä myöskään omistanut omaa autoa. Perheen ainoa auto oli päivisin miehen käytössä, hänen työmatkojensa ollessa noin 40 kilometriä päivässä. Johanna oli kotona perheen seitsemän lapsen kanssa, joista kolme oli vielä alle kouluikäisiä eivätkä käyneet hoidossa kodin ulkopuolella. Tarpeen vaatiessa hän lainasi samalla tilalla, 300 metrin päässä asuvan anoppinsa autoa. Järjestely oli suunniteltu ja Johannan mukaan toimiva:

Se on ihan tämmönen niinku suunniteltu ratkaisu. Et sitte jos on neuvola tämmöstä ni mä lainaan mummon autoo. [...] Et nytki kun yks lapsista käy muskarissa, ni minä sitten mummon autoo huomennakin lainaan. (H12.)

Kun Johanna kertoi, ettei heidän suurperheensä omista kuin yhden auton, joka sekkin on päivisin hänen miehensä käytössä, olin avoimen hämmästynyt. Hän oli ainoa haastateltavistani, joka ei nostanut oman auton jatkuvan käytön pakkoa esiin maaseudulla asumisen vaatimuksia kuvatessaan. Johanna tunnisti hämmästykseni, sillä autoilua pidetään maaseudulla niin itsestään selvänä, että hän sanoi olevansa jo kyllästynyt omaa valintaansa selittämään. Johanna ei nähnyt autottomuuttaan ongelmana, vaan korosti sen olevan tietoinen, elämäntilanteeseen liittyvä valinta, josta hän oli myös valmis luopumaan jos tarve toiselle autolle ilmenisi. Tähän asti kuitenkin sukulaisavun käyttö oli toiminut arjen tarpeet täyttävällä tavalla.

Johannan lähes autoton arki nosti esiin kaukana palveluista asuvien äitien arkeen kuuluvan tärkeän resurssin: oman perheen ja lähisukulaiset. Oman perheen ja suvun sisäisen auttamisen lisäksi haastateltavani saivat arkeensa apua ja tukea myös laajemmalla, paikalliselta yhteisöltä. Liikkuvien ja aktiivisten lapsiperheiden elämäntapaa ei voikaan kuvata vain perheen omaa toimintaa tarkastelemalla. Haastattelut osoittivat kuinka keskeistä arjen sujuvuuden ja myös sen onnistumisen kannalta ovat myös muut, samassa paikassa elävät perheen ja paikallisyhteisön jäsenet.

Paikalliset auttamisen verkostot sekä niissä toimiminen kuuluvat osaltaan maaseudulla rakentuvaan elämäntapaan. Näin yksityisten ja yhteiskunnallisten aikakehysten lisäksi arjen kulkua ja toimintaa ohjaavana ympäristönä nousee esiin myös paikallinen taso. Jotta maaseudun kulttuurisesti rakentuvat merkitykset tulisivat näkyväksi, on maaseutua tarkasteltava paikan lisäksi myös sosiaalisena tilana. Seuraavassa tarkastelenkin äitien arkea yhteisön tasolla tapahtuvan toiminnan ja siihen liitettyjen arvojen kautta.

Perheiden arjessa vaikuttava paikallisyhteisö muodostuu maantieteellisesti kodin lähellä asuvista naapureista ja kyläläisistä. Tämän yhteisön jakama toimintakulttuuri rakentuu paikallisten erityispiirteiden pohjalle. Kuuluminen paikalliseen yhteisöön on osa kylillä elävien äitien arjen sosiaalista kenttää. Kodin paikka sitoo perheet myös kyläyhteisöön ja pienten kuntien sisällä muodostuviin paikallisyhteisöihin.

Yhteisön ”paikka”, esimerkiksi tietty seutu tai alue, vaikuttaa merkittäväällä tavalla yhteisön jäsenten toimiin. Vaikka yhteiskunnalliset vaatimukset ja prosessit ovatkin läsnä myös maaseudun asukkaiden arjessa, yksilön ja yhteiskunnan välillä vaikuttava paikallinen kulttuuri muodostaa oman kokonaisuutensa, jota on myös tarkasteltava paikallisesta perspektiivistä. (Esim. Urry 1995, 71; Holmila 2001; Knuutila ym. 2008.) Toisaalta, yhteisölliset pyrkimykset liittyvät kiinteästi makrotason tuottamiin arvoihin ja tavoitteisiin. Näitä yleisen, paikallisen ja yksityisen tason eroja ja toisaalta niiden yhteen nivoutumista on globalisaation aikakaudella kuvattu käsitteellä ”glokaali”, joka korostaa juuri paikallisen merkitystä arkisen elämän keskeisenä identifioitumisen tasona (esim. Robertson 1992; Tuan 2006, 16; Oinas 2012, 92–93).

Paikkaan ja paikalliseen kuuluminen on sekä ulkoapäin tuleva määritelmä (tietyllä kylällä asuminen antaa kyläläisen statuksen) mutta myös kokemuksellista tietyyssä tilassa olevaan yhteisöön ja sen jakamaan kulttuuriin samaistumista. Identifioituminen tiettyyn paikkaan ja siellä elävään yhteisöön tuo sekä mahdollisuuden että halun olla osa tätä pienyhteisöä. Etnologi Marja Holmilan (2001, 29) mukaan identifioituminen paikallisiin mikrokulttuureihin liittyy sosiaalisiin suhteisiin ja niissä syntyviin tunnesiteisiin (myös Kattilakoski 2011, 59).

Halu osallistua ja kuulua omaa perhettä laajempaan yhteisöön korostui runsaasti kotona aikaansa viettävien äitien arjessa. Tarve sosiaalisiin suhteisiin ja halu saada vaihtelua kotiin sidottuun arkeen kannusti kiireisiä perheenäitejä aktiivisuuteen ja kodin ulkopuoliseen vapaa-ajanviettoon, mikä näkyy esimerkiksi Riitan vapaa-ajanvietossa:

Tota niin, mä vedän itte tätä jumppapiiriä. [...] Ja mä harrastan muuta, kaikkia luottamustoimia, et se on vähän semmonen mun, et mä oon kirkollaki seurakunnan ja kunnan ja 4H:n ja muutamissa tälläisissä luottamustoimissa. Ne on kato kontakteja vähän ulkomaailmaan, et koska tää työ on tässä näin. Et mul on niinku välillä jotain [muutakin]. (H14.)

Niin sanottujen luontoharrastusten ja omasta pihapiiristä löytyvien aktiviteettien lisäksi haastateltavani kävivät myös ohjatuissa harrastuksissa, kuten jumpissa tai osallistuivat kylällä toimien järjestöjen ja seurojen toimintaan. Tuula, joka oli aiemmin ollut myös kunnanhallituksen jäsen, oli muutenkin hyvin aktiivisesti mukana paikallisessa toiminnassa. Vapaa-aikaan kuului järjestötoiminta sekä osallistuminen kylän tapahtumien järjestämiseen ja suunnitteluun.

No, missä mä ite oon mukana niin tietysti tämmönen vapaaehtoistyö, et sitähän täällä toimii näitä yhdistyksiä ja järjestöjä, tavallaan se on aika voimakasta, on urheiluseuraa ja sitten on nuorisoseura, joka on tämmöseen teatteri- ja musiikkitoimintaan painottunu, ja mä oon siinä puheenjohtajana ite. [...] Ja sitten on Mannerheimin lastensuojeluliitto, mä olen sen puheenjohtajana, paikallisyhdistys, ja oikeestaan sitten ei muuta. (H1.)

Yhteisöllisen toiminnan yksi voimavara on paikallisten asioiden tuntemus, joka syntyy toimijoiden välisestä tuttuudesta. Tästä kertoo esimerkiksi se, kuinka eräällä kylällä jo toimiva jumppapiiri yhdistettiin aikataulullisesti lasten palloilukerhon kanssa. Näin toimintaa räätälöitiin mahdollisimman hyvin juuri paikallisiin tarpeisiin, sekä lapsia että äitejä palvelevaksi.

No lapsilla, kaheksanvuotias kävi talvella kerran viikkoon semmosessa palloilukerhossa ja se oli samaan aikaan kun minulla oli jumppa, elikkä me tultiin aina yhtä matkaa, joka keskiviikko. Et se oli järkätty ihan sen takia, että kun monet äidit käy siinä jumpassa ni

sitte järjestettiin tämä palloilukerho samaan aikaan sen jumpan kanssa ni. (H10.)

Lasten palloilukerhon lisäksi myös jumppapiiri itsessään oli paikallisten naisten käynnistämä ja heidän pyörittämänsä toiminta. Kuten Riitta (H14) totesi, ei pienellä kylällä ole muuta mahdollisuutta harrastaa, kuin järjestää itse. Vapaaehtoisuuteen perustuva yhdessä tekeminen ja esimerkiksi hyvinvointia edistävien harrastusten tuottaminen paikallisten asukkaiden voimavaroja yhdistämällä on maaseutu ympäristölle tyypillisten niukkojen palvelujen muokkaama tapa toimia.

Osallistumisen ja aktiivisen yhteisön eteen tehtävän toiminnan lisäksi paikallisyhteisö on myös keskeinen tekijä arjen toimien ja tekojen tasolla. Kun eletään kaukana palveluista, fyysisesti lähellä asuvien naapurien merkitys arjen tukiverkossa korostuu. Haastateltavani kertoivat minulle esimerkiksi siitä, kuinka lastenhoitoapua järjestyy, jos tulee äkillisiä menoja. Joskus naapuri voi antaa kyydin kun oma auto hajoaa. Tällaisten yllättävien tilanteiden tuomien avuntarpeiden lisäksi naapureiden kesken tehdään talkoilla yhteistä rantasaunaa kyläläisten käyttöön tai hankitaan koneita yhteisomistuksella. (esim. H2; H9.)

Paikallinen toiminta saa arjessa monia muotoja, mutta niiden perustana on paikalliseen elämäntapaan sitoutuva yhteisöllinen auttamisen tapa. Tällaista epävirallista auttamista kutsutaan usein *naapuriavuksi*. Se voi olla siis olla sekä spontaania ja perustua yksittäiseen pyyntöön tai havaintoon siitä että naapuri kaipaa apua, tai suunniteltua ja sitoviin yksilöidenvälisiin sopimuksiin perustuvaa pysyväisluontoista toimintaa. (Esim. Pihlaja 2010, 79; Hämeenaho 2012a, 96.)

Naapuriapua pidetään maaseudulla asumiseen yleisesti liittyvänä tapana tai käytäntönä, jonka perustana on yhteisistä arjen haasteista selviäminen lähiyhteisön, kyläläisten ja naapureiden avulla. Katsottaessa suomalaisen maaseutu-asumisen historiaa pidemmällä aikavälillä, voidaan tämän päivän naapuriapu ja sitä synnyttävä talkoohenki nähdä jatkumona talonpoikaisyhteiskunnan vahvasti kylään sitoutuneelle elämälle ja sen elinkeinoille. Maanviljelystä eläville yhteisöille yhteistyön tekeminen on ollut selviytymisen edellytys (esim. Hyyryläinen 2000, 111–112; Pehkonen 2004, 96). Kysyessäni Tuijalta hänen kotikylästään ja siitä, toimivatko siellä naapuriavun käytännöt, hän vastasi sen toimivan hyvin, ja jatkoi esimerkillä:

Tuija: No tietysti meil on aina tämä kuivaheinän teko, se on yks tälänen mis toi naapuriapu hyvin, että kun on et tos on paalit levällään pellolla ni naapurit kattoo, että sadepilviä uhkaa, ne tulee et tulenko kaveriks tai näin, et

Pilvi: Tommost talkoo henkee?

Tuija: Talkoohenkee löytyy, et se on niinku sit puolin ja toisin, että ne auttaa meitä ni me autetaan sit jossain tullaa sit heitä auttaa, et se on niinku tätä. Tällästä niinku pitäs näissä, näillä ollaki, jos vaan pystytään irrottautumaan omasta hommasta. (H9.)

Koska suurin osa haastateltavistani ei saanut elantoaan maanviljelystä, useat naapuriapua kuvaavat esimerkit löytyivät muilta elämäalueilta. Vaikka elinkeinot ovat muuttuneet kodin ulkopuolella tehtävien, erityisesti palvelualan töiden ollessa äitien tärkein työkenttä maanviljelyn sijaan, ovat arjen haasteet yhteisiä kyläläisille ja kaikille samalla seudulla asuville. Toiminnan motiivina voi olla useaa ihmistä tai perhettä koskevan ongelman ratkaiseminen yhteistyöllä, tai se voi olla yksilöiden välistä avun tarjoamista yllättävissä ongelmatilanteissa. Käytännön toiminnassa auttamisen eri motiivit, kuten hyödyn saaminen, yhteisön toimintaan kiinteästi liittyvä tavan noudattaminen sekä auttamisen halu ja hyvä tahto, sekoittuvat.

Talkoohenkeä tarvitaan esimerkiksi välimatkojen voittamisessa. Vapaa-aikaan sijoittuu paljon toimia ja myös kulkemista edellyttäviä tekoja. Lapsiperheiden arjessa harrastukset ja niihin kulkeminen muodostavat tärkeän osan tavallista arkea. Kyytiapu olikin yksi yleisimmistä toimista, joita haastateltavien mainitsemiin naapuriavun käytäntöihin kuului. Päivi, jonka lapsi kävi harrastuksissa kirkonkylällä kahdesti viikossa, kertoi lasten kyyditsemiseen liittyvästä yhteistyöstä naapurinsa kanssa:

Joo, on se naapurintyttö ja meidän tyttö on samanikäisiä, että ne oli samassa kerhossa ni jompikumpi vei ja jompikumpi haki. Sama niinku, oliko ne muskarissaki sammaa aikaa. Et sit jos on jotain urheilukisoja, ni menee kato menee navettaan sitten, ni mä sitten aina vien tai ne yritän kerhoihinki viiä. Toinen vie ja toinen hakee. Sit ku on syntäreitä tai jotain mihin ne menee yhtä aikaa. Tai sit jos lähetään johonki urheilukisoihin ni kysyn että onko niitten lapset lähössä, että pääsee kyyissä ja. (H6.)

Kyytijärjestely vähentää kummankin äidin ajamista ja helpottaa pitopalveluyrittäjänä toimivan Päivin arkea. Omalta osaltaan hän pyrkii myös auttamaan naapuriaan, jonka arkea ohjaavat navettatöiden aikataulut. Päivin kuvaus kyytiavusta kuvaa hyvin myös vaihtelevia, arjen kulussa joustavia käytäntöjä. Toistuvat, joka-viikkoiset sopimukset toimivat perustana myös spontaanille toiminnalle, jossa kyytiä tarjotaan myös yksittäisiin tapahtumiin kulkiessa.

Kun naapuriavuksi kutsuttua toimintaa tarkastellaan arjen aikakehysten näkökulmasta, nousevat lasten hoitamiseen ja heidän menojaensa järjestelyyn liittyvät toimet erityisesti esiin, ovathan alaikäiset lapset riippuvaisia aikuisten tarjoamasta tuesta. Elina selitti runsaita lasten harrastuksiin viemisistä tulevia ajokilometrejä vedoten vastuuseensa äitinä ja kasvattajana.

Mutta sitten [vaikka ajoa tulee paljon], en mä taas voi sitten sitäkään tehdä että mä sanon lapsille että mä en kuskaa teitä mihinkään. Et se on hyvinkin loppujen lopuks niin pieni, pieni aika ihmisen elämässä. (H5.)

Kommentti nostaa esiin tärkeän kysymyksen maaseudun luonteesta sellaisten henkilöiden arjen ympäristönä, jotka eivät itse pysty liikkuvuuden vaatimukseen

vastaamaan. Kuten edellä on todettu, maaseudun arjessa yksilön resurssit toimia ja huolehtia itsestään ja läheisistään ovat kiinteästi sidottuja kulkemisen mahdollisuuksiin. Uusi liikkuvuuden tutkimus (new mobilities paradigm) nostaa esiin myös henkilökohtaiseen liikkuvuuteen perustuvan elämäntavan toisen puolen, liikkumattomuuden (immobility) ja sen vaikutukset arjen kululle (Büscher ym. 2011). Autoilun ja myös laajemmin välimatkojen ja niiden tuoman henkilökohtaisen liikkuvuuden todellinen merkitys arjen kululle tulee hyvin esiin kun liikkuvien asukkaiden sijaan pohditaan ei-liikkuvien arkea (ks. esim. Lehtola 2008; Tedre & Pulkkinen 2011). Maaseudulla asuvien ikäihmisten liikkumiseen ja kulkemiseen liittyvät haasteet ovat nousseet esiin myös palveluverkon muutosten tutkimuksessa (esim. Virkki ym. 2011, 37, 39).

Kylillä vaikuttava yhteisöllisyys ja naapuriavun käytännöt helpottavat vanhusten pärjäämistä (esim. Oinas 2012, 92–93). Niin omaan perheeseen kuuluvien kuin myös muiden lähellä asuvien vanhusten auttamien oli normaali osa myös monien tapaamieni äitien arkea. Esimerkiksi Helena kertoi naapurissa asuvan vanhuksen käyttämisen ostoksilla kuuluvan osaksi hänen tavallista elämäänsä:

Et mä katon sen maaseudun vahvuuksiksi että on sellasta tietyn tyyppistä [...] kyyditsen häntä [naapurissa asuva vanhus] esimerkiksi kun hänellä on ollu lääkäriaikaa Jyväskylässä niin oon vieny häntä käyny sitten jotain ostoksia tekemässä. Ja oon häntä kyydinny myöskin niin että Viitasaarella käydään aina silloin tällöin Lidlissä. Että mä vaan ajan hänen luokseen, katon vaan ikkunasta et näkyyks valot, ei tarvi soittaakaan sanon vaan että lähetääks käymään Viitasaarella, ja sitten hän lähtee. Et se on, et hänkin on auton varassa ei hänkään vois kantaa mitään ostoksia. Sitten ostetaan sellasta mikä on siellä edullista tai mikä on siellä erilaista kuin näissä kauppoissa. (H2.)

Vanhusten kulkemiseen liittyvien ongelmien lisäksi on tärkeää huomioida, että myös lasten ja nuorten kannalta maaseudun välimatkat ovat arjen toimia rajoittava tekijä (myös Bushin ym. 2007, 70). Nuori, joka ei ole vielä ajokortti-ikäinen, ei pääse itsenäisesti kulkemaan esimerkiksi harrastuksiin. Äidit tuntevat haasteet hyvin omien lastensa arjen kautta, ja perheiden ajankäytössä juuri lasten kuljettaminen muodosti tärkeän toiminnon ollen yksi keskeinen äitien lapsilleen tarjoaman hoivan ja avun muodoista (ks. Sheller 2004, 230). Sari kertoi minulle, että kesällä, jolloin ei ole koulua eikä koulukyytejä ja vanhempien päivät kuluvat töissä, lasten elämänpiiri on sidottu kotiin juuri kulkemisen vaikeuden vuoksi. Hänen kahdeksanvuotiasta poikaansa oli alkanut harmittaa tilanne, jossa ei voinut tavata kavereita:

Et se on se, niinku nyt, nyt se rupee tulemaan esille, kun lapset tulee tiettyyn ikään, et ne rupee kaipaamaan niitä kavereita ja tämmöstä, että silloin ku on vielä taaperoikänen ja leikki-ikänen ni se ei sillei tunnu, et

ku on päivällä ollu hoidossa ja muuta ni se on sitte mukava olla kotona välillä. Mut nyt ainaki kesäaikaan ni on vähän synkkää tolle yhelle kaverille olla siellä, että se siinä on tietysti. (H10.)

Pääsääntöisesti lasten kuljettamisen vastuu on vanhemmilla. Monet naapuripua kuvaavat esimerkit kuitenkin näyttivät, kuinka apua kulkemisiin saa usein myös naapureilta ja esimerkiksi paikallisilta seuroilta. Sari jatkoi kertomalla kuinka paikallinen jalkapalloseura oli huolehtinut siitä, että kaukana harjoituskentiltä asuva poika pääsi osallistumaan harjoituksiin vaikka vanhemmat eivät häntä ehtineet kускаamaan:

Se, että ku ite oot työelämässä, niinku nytkin eilen oli pojilla peliin lähtö, et jos ei mun poikaa ois haettu kotoo, ni mä en ois kerenny hakee sitä siihen lähtöön ku se oli puol viieltä jo lähtö. Niin ni et sit se onnistu tää järjestely. Tämän urheiluseuran ihminen kävi hakemassa, että se oli niinku tosi hyvä. (H10.)

Paikallisen seuran tarjoama apu perheelle on yksi yhteisön sisäisen auttamisen tavoista. Pienillä paikkakunnilla, joiden asukkaat tuntevat toisensa lapsista huolehtiminen on osa yhteisöllisyyttä. Tuula, joka mainitsi yhdeksi maaseudulla asumisen hyväksi puoleksi yhteisöllisyyden, mietti yhteisöllisyyttä lasten ja kasvattamisen näkökulmasta:

Kyllä minä koen sen joo, ja sitä [yhteisöllisyyttä] on korostettu kyllä tossa ainakin huomaan ja oon puhunu noitten kirkonkylän naisten kanssa että esimerkiks just tää koulun ja kodin välinen juttu, että siinä se korostuu, että siellä naapurit kasvattaa toistensa lapsia vähän ja sillä lailla pitää huolta niistä, niin se on. (H1.)

Vaikka käytännön tasolla naapuripuu on yksilöiden välistä toimintaa, on sen ydin tiukasti sidoksissa yhteisöllisyyteen. Kun omat resurssit ovat hyvät, niistä riittää jaettavaa muillekin. Kuten Elina totesi pohtiessaan epävirallisen auttamisen käytäntöjä yksittäisiä toimia yleisemmällä tasolla:

Jos nyt joku tämmönen tarvii, tarvii jotakin apua niin kyllä sitä varmasti saa että. Ihan tos lähellä yks mummeli oli, hän nyt sitten kuolikin viime kesänä, mutta hyvin monet, hyvin monista taloista kävivät auttamassa ja kahtomassa. Että löytyy semmosta. Montakin esimerkiksi vois sanoo että varmasti löytyy. (H5.)

Auttamisenhalu perustuu usein ajatukselle yhteisvastuullisuudesta ja velvollisuudesta auttaa. Tämä velvollisuus ei ole välttämättä ikävä pakko, vaan enemänkin omaan hyvinvointiin ja omiin vahvoihin resursseihin perustuva mahdollisuus auttaa niitä, jotka ovat heikommassa asemassa. Kuten sosiologien Anne Birgitta Pessin ja Juho Saaren (2008, 172) altruistiseen asenteeseen perustuvaa auttamisenhalua tarkastellut tutkimus osoittaa, suomalaiset ovat yleensä erityisen valmiita auttamaan heikommassa asemassa olevia; lapsia, vanhuksia ja sairaita. Tämä näkyi myös omista haastatteluissani.

Yksi naapuriavun keskeinen piirre on sen luonne vastavuoroisena toimintana. Toistuva ja pysyväisluontoinenkaan auttamisen käytäntö ei rajoitu vain yksilöiden välisiin sopimuksiin, vaan usein ne perustuvat laajaan yhdessä tekemisen, osallistumisen ja auttamisen verkostoon, joka kattaa koko paikallisyhteisöön. Nämä yhteisölliset auttamisen verkostot toimivat usein niin sanotun jaetun vastavuoroisuuden arvojen mukaisesti (esim. Kuisma 2005, 100). Paikallisen yhteisön auttamiselle ja huolenpidolle perustuva luonne näkyy esimerkiksi Liisan tavassa kuvata jaettua huolenpitoa ja toisten auttamista:

Kyllähän se tuota, täällä seurataan kyllä tarkkaan kaikki. Että siinä mielessä että ihan positiivista on kuitenkin, jos se tosipaiikka tullee niin eihän sitä nyt kettään jätetä heitteille. Että aina seurataan. (H7.)

Liisan sitaatista on kaikkia koskevan huolenpidon lisäksi luettavissa se, kuinka tieto kulkee pienissä piireissä. Kosketuksen kyläyhteisöön tiiviinä pieniyhteisönä sain kulkiessani haastattelumatkoillani. Tämän päivän maaseudulla etnologien visiitit ovat ilmeisen harvinaisia, ja vierailuni herättivät kiinnostusta. Tutkimuksestani oli puhuttu tuttujen kesken, sillä osa tapaamistani ihmisistä tiesi keiden luona olin käynyt, vaikken sitä itse heille kertonut. Osa myös vastasi haastattelupyyntöni toteamalla, että he olivatkin jo odottaneet soittoani – vaikka pyrin soittamaan viimeistään seuraavana päivänä yhteystietojen saamisen jälkeen. Tämän kaltainen yhteisöllinen tiedonkulku kuvaa omalta osaltaan sitä paikallista kyläyhteisön arkea, jota olin myös tutkimassa.

Asukkaat tuntevat toisensa, mikä mahdollistaa luottamuksen syntymisen. Kylä voi siis edustaa turvallista ja lämminhenkistä pieniyhteisöä, jossa ihmiset huolehtivat toinen toisistaan. Toisaalta huolenpito ja tiivis kyläyhteisö toimivat perustana vahvalle sosiaaliselle kontrollille, joka voi saada jopa yksilön oikeuksia ja toimintamahdollisuuksia rajoittavia muotoja. (Holmila 2001, 91; Pehkonen 2004, 24; Markkola 2010, 398.) Lämminhenkisen pieniyhteisön tiiviys voi saada myös negatiivisia piirteitä, kun esimerkiksi jotakuta yhteisön jäsentä koskeva tieto leviää vastoin hänen omaa toivettaan.

Muutamit haastateltavistani painottivat myös sitä, kuinka tämä yhteisöllisesti rakentuva tieto muuttuu helposti juoruiksi ja jopa suoranaiseksi valheiksi. (esim. H2; H3; H7.) Myös näihin, oman paikallisyhteisön toiminnan negatiivisiin piirteisiin haastateltavani suhtautuivat lähinnä huumorilla. Tosin ymmärsin kyllä myös, ettei paikallisia ”nahinoita” (esim. H14) haluttu alkaa puimaan ventovieraan seurassa. Sain kuitenkin tunteen siitä, että haastateltavani suhtautuivat sosiaalisiin kahnauksiin osana pienten paikallisyhteisöjen luontaista toimintaa. Voittopuolisesti yhteisöön kuuluminen ja siinä toimiminen sai positiivisia määritelmiä.

Selviytymistä ja pärjäämistä tukevien konkreettisten käytäntöjen lisäksi yhdessä tekemiseen liittyy paikalliseen sitoutuneen elämäntavan keskeisiä arvoja. Yhteisöllisyys on nimenomaan laajempaa kuin yksilöiden väliseen toimintaa perustuvaa. Yhteisön todellinen olemassaolo näkyy jaetulle vastavuoroisuudelle perustu-

vissa auttamisen käytännöissä. Kuuluminen paikalliseen yhteisöön on osa maaseudun arkea. Asuminen tietyllä kylällä liittyy asukkaat maantieteellisesti ja sosiaalisesti ”kyläläisiin”. Kyläläisyys antaa mahdollisuuden sisäryhmän jäsenyyteen, jolloin voi toimia aktiivisestikin paikallisissa yhdistyksissä, seuroissa tai olla mukana puhtaasti naapuruuteen ja tuttavuuteen perustuvassa yhteisessä toiminnassa. Toisaalta, kuten myöhemmin luvussa neljä kuvaan, maantieteellisesti määrittävä kyläläisyys on luonteeltaan löyhä sidos, joka ei velvoita eikä myöskään välttämättä tuo osallistumista helpottavia tukirakenteita tai todellisia sosiaalisia verkostoja (myös esim. Karvonen 2008, 28; Pihlaja 2010, 77–79).

Edellä kuvatut naapuriavun käytännöt perustuvat auttamisen ja toisista huolehtimisen arvoille, jotka (jotkut) kyläläiset jakavat ja joita he haluavat ylläpitää. Paikallisissa yhteisöissä rakentuu omia, yhteisön elämäntapaa muokkaavia käytäntöjä. Arkielämän tutkimuksen näkökulmasta naapuriapu on yksi keskeinen maaseudun elämäntapaan ja yksilöiden arkeen kuuluva tekijä, joka lisää yhteisön jäsenten selviämistä maaseutu ympäristössä. Omaehtoinen paikallinen toiminta tukee itsenäisyyttä ja yhteisön ”omavaraisuutta” suhteessa virallisiin järjestelmiin.

3.2.2 Idyllinen elämäntapa?

Kuten edellisistä maaseudun aikatilassa tapahtuvan toiminnan kuvauksista näkyy, maaseudulla eläminen tuo omat paikkaan sidotut elementtinsä osaksi arjen kulkua ja siihen kuuluvia toimia. Toisaalta maaseutu on aina myös kulttuurisesti rakentuva tila, joka merkityksellistyy jaettuun arvojen, mielikuvien ja yksilön kokemusten vuorovaikutuksessa. Haastattelujen aikana nämä yksityiset ja yleiset maaseudun määritelmät tuntuivat limittyvän kiinnostavalla tavalla.

Kysyessäni, mitä maaseutu merkitsee ja mikä on sen vaikutus arjen rakentumiselle, ovat vastaukset löydettävissä sekä maaseudun fyysisten että siihen liittyvien sosiaalisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien kokonaisuudesta. Vaikka vastaukset kysymyksiini siitä, mikä maalla asumisessa on hyvää tai huonoa, tulivat aina äitien omana pohdintana, en voinut olla kiinnittämättä huomioita vastausten keskinäiseen samankaltaisuuteen.

Olin jopa yllätynyt, kuinka stereotyyppisiä maaseutu-kuvauksia sain. Luultavasti kysymykseni saivat haastateltavani ainakin osittain ikään kuin turvautumaan kulttuurisesti vahvoihin ja jaettuihin maaseutumielikuviin. Silti, vastausten ja keskustelun kautta tulkittuna on todettava, että tämän päivän maaseudun asukkaiden käsitykset kotiensa paikasta ja maaseudusta yleensä sisältävät arjen tuntemuksen lisäksi vahvan siteen kulttuurisesti määrittävään maaseutuun ja siihen liittyviin hyvän elämän määrittelyihin. Nämä määrittelyt edustavat mitä suurimmassa määrin niin sanottua maaseutuidyllistä kuvaa, joka rakentuu mielikuville ja maaseutua menneeseen projisoivalle kulttuuriselle stereotypialle (esim. Williams 1985; Cloke 2003).

Tämä vahvasti romantisoitu maaseutukäsitys perustuu nostalgiselle katseelle, joka hakee talonpoikaskulttuurin ihanteellisia piirteitä ja liittää niitä myös tämän päivän maaseutu ympäristöön (Korkiakangas 2010, 75–76). Tämä näkyi esimerkiksi haastateltavieni tavassa korostaa luonnon merkitystä sekä maaseudun paikallisen yhteisön luonnetta tiiviinä, sisäänsulkevana ja sosiaalisesti omavaraisena (ks. myös Murdoch 2003). Kuten suhteessa yhteisöjen toimintaan ja rooliin osana maalla asumisen arkea, myös maaseutuun itseensä liitetyt määritelmät näyttivät linkittyvän kiinteästi maaseutuidylliä korostaviin näkemyksiin.

Kuitenkin idylli on vain osa totuutta. Etnologi ja maatalon emäntä Leena Hangasmaan (2007, 60–61) kuvaus arjestaan tuo hyvin esiin sen, kuinka nostalginen maaseutuidylli ja tämän päivän suomalainen maaseudun arkitodellisuus ovat törmäyskurssilla. Maaseutumaista elämää kuvaavien lifestyle-lehtien antama ”Nostalginen unelma tuntuu juuri nyt olevan jossain hyvin kaukana lypsykarjatilan arjesta”, Hangasmaa kuvaa poikimahalvaantuneen lehmän hoitamisen jälkeisiä tuntejaan (emt.). Oman arjen haasteellisuus nousi esiin myös haastateltavien kanssa käytyjen keskustelujen aikana, mutta kun kysyin maaseudun hyviä puolia, vastaukset liikkuivat ensisijaisesti mielikuvien tasolla. Toisaalta, positiiviset määritelmät liittyivät arkeen kuuluviin todellisiin ilmiöihin, kuten omaan rauhaan ja lapsille turvalliseen ympäristöön (esim. H1; H3; H12).

Äidit myös tunnistivat kuvauksiinsa liittyvät stereotypiat. Listatessaan maaseudun hyviä puolia moni haastateltavistani koki luettelevansa itsestäänselvyyskäsiä, mikä näkyy erityisesti Tuijan hieman ironisessakin vastauksessa.

Pilvi: Sit ihan täst maaseudusta, että mitä sanosit, et mitkä on maaseudulla asumisen hyviä puolia?

Tuija: Tyypillisesti kaupunkilaiselta kysyttäs niin rauha, hyvä luonto niinkö? Tietysti tämä, tietysti tää varmaan tää väljyys, tilaa ympärillä. Ei oo niinku naapurit heti siinä eikä tartte kellekkään sanoo shhh, hiljaa. Voidaan meuhkata tossa pihalla ihan niin mielinmäärin, että ei oo niinku.

Pilvi: Et se on sitä rauhaa.

Tuija: Nimenomaan se on sitä, et se on. (H9.)

Erityisesti maaseudun luontoon ja luonnonläheiseen elämään liittävät merkityksenannot ovat itse asiassa hyvin samankaltaisia, kuin niin sanotun maaseutuidyllin tarjoama ihanteellinen maaseutu-kuva. Tuijan vastaus kuvastaa sitä, kuinka idylli vaikuttaa maaseudulla asuvien arjessa – sekä ajatuksena mutta myös todellisuutena. Idyllisiin visioihin kohdistetusta kritiikistä huolimatta haastattelut ja niissä saadut ”stereotyyppiset” vastaukset osoittavat, kuinka maaseutuidylli ei ole vain mielikuva tai visio, vaan perustuu todellisiin positiivisiin kokemuksiin maaseudulla asumisesta. Toisaalta, maaseudulla asumiseen liittyvät negatiiviset puolet ovat myös läsnä arjessa ja rikkovat idyllistä kuvaa. Mikä siis on kokemuksen ja kulttuuristen, jaettujen maaseutukäsitysten suhde? Aloitan pohtimalla maaseutua

paikkana ja perheen arjen ympäristönä, jonka jälkeen tarkastelen maaseudulla rakentuvaa sosiaalista tilaa ja yhteisöä suhteessa idyllisiin käsityksiin.

Idylli määrittelee maaseudun ensisijaisesti luonnon ja luonnonmukaisuuden paikkana, jolloin maaseudun merkitys maisemana ja visuaalisena tilana korostuu. Maisema ei kuitenkaan ole pelkkä kuva. Arjen merkitysten ymmärtämiseksi maaseutua on tarkasteltava kulttuurisena konstruktiona, jossa yhdistyvät niin todellisuuden elementit kuin myös mielikuvat, käsitykset ja toiveet (Cosgrove 1998; Gray 2012, 226). Kodin ikkunoista ja pihasta aukeava maisema tuotti iloa ja mielihyvää monille haastateltavilleni (myös Uusitalo & Assmuth 2013, 65.) Maaseudun arjessa luonto onkin läsnä jokapäiväisenä toimintaympäristönä ja siitä nauttaminen erilaisten luontoharrastusten kautta oli myös keskeinen osa haastateltujen äitien vapaa-aikaa. Anna (H8) nosti kotia ympäröivän luonnon ja myös maiseman merkityksen esiin määritellessään maaseudun hyviä puolia.

Täällä on niin paljon vapaata taivastakin, täällä mäen päällä, tämä näköala. Ja voi seurata, pilvet ja taivas ja auringon lasku ja nousu ja kuun, niin nätti paikka täällä. [...] Siskolla on mökki tuolla mäen alla, katotaan siellä auringonlasku ja lähetään kotiin ja katotaan uudestaan. [naurua] (H8.)

Maalaismaisema on keskeinen osa maaseutuidyllin kulttuurista kuvaa. Maatalouselinkeinojen vaikutus idylliä rakentavina tekijöinä näkyy agraariyhteisön arvojen ja elämäntavan ihannoinnin lisäksi tavassa, jolla myös nykyistä maalaismaisemaa katsotaan. Maaseutuidylliset käsitykset siitä, miltä suomalainen maaseutu näyttää, ovat tietynlaista maaseutu-maisemaa ikonisoivia. Maa- ja metsätalouden muutoksista huolimatta idylli edustaa pysyvyyttä eivätkä esimerkiksi maataloustuotantoon liittyvät uudistukset mahdu näihin talonpoikaisiin mielikuviin. Ei suinkaan kaikki se, mitä maaseututeiden varsilla näkyy, täytä idyllin kriteerejä. (Macnaghten & Urry 1999, 201; Siivonen 2007, 8.) Ero erilaisten ”kulttuurimaisemien” välillä tulee esiin kun vehreällä pellolla laiduntavia lehmii vertaa näkymään hakkuu-aukiolle. Molemmat näyttävät kuvan maaseudun elinkeinoista, mutta idyllisellä peltomaisemalla on maaseudun kulttuurisessa kuvastossa erilainen asema kuin raiviolla.

Maaseudun asukkaille ero idyllisen ja todellisen maiseman välillä ei merkityksellisty samalla tavoin arvottavasti, kuin tietynlaista, ”perinteistä” maaseutua markkinoimaan pyrkivälle matkailuteollisuudelle. Lainehtivat viljapelot ja lehmät laitumella kuuluvat toki moderniin asuttuun ja elettyyn maaseutuun, mutta siihen kuuluvat myös esimerkiksi suursikalat ja eri-ikäiset metsät. Tämä maa- ja metsätalouden muokkaama maisema on kaikkien maaseudulla asuvien ympäristö ja maatalousyrittäjien kohdalla myös heidän oman työnsä tulosta. Ihmisen toiminnallaan muokkaama maa kertoo ensisijaisesti elinvoimaisuudesta, siitä että seudulla asutaan ja tehdään työtä. Ja juuri tämä, aidosti elinvoimaisen maaseudun tarjoama mahdollisuus asua maalla oli haastateltavilleni avain ”idylliseen” arkeen.

Keskeinen maaseutuluonnon tuoma vaikutus perheiden arkeen on kuitenkin maaseutuidyllisessäkin ajattelussa korostuva rauhallisuus ja turvallisuus, jota maalaisympäristö asukkailleen tarjoaa. Lastensa hyvinvoinnin edistämiseen toiminnassaan pyrkivät äidit liittivät myös kodin paikan merkityksen tähän tematiikkaan.

Ja [täällä on] turvallista, ei siis semmosia ongelmia mitä isommissa kaupungeissa. Lapset voi päästää iha rauhassa yksin ulos. Ei siel nyt nii sudetkaan reppu selässä kulje, että ne vie lapsia mennessään. Niin nin se on niinku tosi hyvä puoli ja sitten luonto on lähellä, ei oo siinä määrin saasteita eikä muita, että siinä on paljon semmosia hyviä puolia. (H10.)

Äitien halu tarjota lapsillensa paras asuinympäristö välittyi voimakkaasti maaseudun hyvien puolien arvioinneissa. Sarin edellä esittämä viittaus kaupungeissa oleviin ”ongelmiin” nostaa esiin vastauksissa toistuneiden argumenttien vertailevan luonteen. Vahvat käsitykset siitä, kuinka lasten on parempi kasvaa maaseudulla, näkyivät erityisesti maallemuuttaja-äitien vastauksissa. Minna, joka oli itse nuorena aikuisena asunut useita vuosia pääkaupunkiseudulla, totesi minulle yksikantaan, ettei ikinä olisi halunnut kasvattaa omia lapsiaan suuressa kaupungissa.

Et ei niinkun, siellä Helsingissä niinkun näki kaiken, että narkkareita ja muita piisaa kyllä. [...] Et, eikä tartte niinkun, mä voin laittaa ne lapset tohon ulos, noi isommat, ei mun tartte perään juosta että, että tota hyvänen aika, ettei kukaan varasta teitä sieltä pihalta tai ette jää heti auton alle tai jotain. (H3.)

Siinä missä kaupunkiympäristöön liitettiin turvattomuuden ja jopa vaarallisuuden merkityksiä, rauhallinen maaseutu ympäristö tarjosi turvasataman kaltaista idyllistä elämää lapsille. Vastakkainasettelu, joka on tyypillinen maaseutuidylliselle diskurssille, korosti kaukana kaupungeista sijaitsevan kodin paikan hyviä puolia myös yksilöiden kokemuksiin perustuvissa määritelmissä.

Toki haastatteluissa nousi esiin myös kaupunkien hyviä puolia, kuten esimerkiksi hyvät harrastusmahdollisuudet ja tarjolla olevat kulttuuripalvelut. Erityisesti lasten ja nuorten vapaa-ajanviettoon koti maalla tuo rajoituksia. Huoli lasten kulkemisista ja osallistumisen mahdollisuuksista olivat esimerkiksi Riitan huolena. Tämän tosiasian vastapainoksi hän nosti kuitenkin esiin kaiken sen hyvän, mitä juuri maaseudulla asuminen voi lapsille ja nuorille antaa:

Maalla asumisen muita hyviä puolia, se on hyvä puoli, että lapset on pystynyt niinku totuttaa tämmöseen työntekoon, et mä joskus mietin sitä, et jos mä asuisin tuolla Jyväskylässä kerrostalossa seitsemännessä kerroksessa, ni miten mä kahen energisen pojan kanssa oisin pärjännyt. Että nyt niitte kaikki on saanu niinku purettu semmosee kaikellaisee työhön ja touhuamiseen ja nyt kun tossa kasvanu ni mä oon huomannu, et se [lasten kasvattaminen maalla] ei ollukkaan hullumpi asia. [...] Täällä ollaan, täällä saahaan kasvaa vielä rauhassa

lapsena, lapsena sen ajan ku ollaan lapsia ja tuota siltiki mä luulen, että, et ku mä oon nyt seurannu tossa tota aikuistuvaa poekaa, että ne siivet kuitenkin on saatu tarpeeks vahvoiks, vaikka ollaanki täällä vähän kaukana. (H14.)

Pohtiessaan maaseudun hyviä puolia hän nosti esiin rauhallisemman ja turvallisemman elämän merkityksen hyvälle lapsuudelle, mutta myös sen, kuinka pojille oli ollut toimintaa juuri maaseudulla, vaikka ohjatut harrastusmahdollisuudet olivat kaukana. Halu kasvattaa lapset maalla oli monien haastateltavien kohdalla keskeisin syy asua maalla. Maalla asuminen oli tietoinen valinta erityisesti niiden äitien kohdalla, jotka olivat elämänsä aikana asuneet myös kaupungeissa. Omien kokemustensa pohjalta he arvioivat maaseudun lasten kannalta paremmaksi paikaksi.

Helena, joka ei haastattelun aikaan ollut varma kuinka pitkään asuisi silloisella kotikylällään tai maaseudulla ylipäättäen, mietti tulevaisuuden suunnitelmiaan kouluikäisen lapsensa kannalta: ”Mä toivosin että mä voisin asua täällä maalla ainakin jonkin aikaa kun tuo tyttö on pieni, koska tääl on kuitenkin turvallista ja helppoa tää elämä niinkun koululaisille.” (H2.) Toisaalta, hän tiesi myös, kuinka erityisesti pienten maaseutukuntien mahdollisuudet tarjota nuorille koulutus- ja työnteon mahdollisuuksia ovat heikot.

Et tavallaan niinkun lukioikään asti voi niinkun aatella [asua täällä] mutta sen jälkee ei täällä o niinkun mitään, että sitten pitää lähtee vähintään Jyväskylään, lapsen. [...] Mutta ainakin ala-asteikä olis hyvä että vois käyä sen [täällä] kun on vielä semmonen kasvava nuori, vois niinkun maaseudun hyvät puolet hyödyntää. Että voi niinkun käydä tuolla kiven takana retkellä. (H2.)

Laajoista tonteista tuleva oma rauha ja runsas luonto josta nauttia ovat jotain, jonka voi tavoittaa vain riittävän kaukana taajaan asuttujen alueiden ja kaupunkien rakennetusta ympäristöstä. Välimatkojen näkökulmasta katsottuna rauhallisella maalaisympäristöllä on kuitenkin myös käänköpuolensa. Vaikka haastattelemistani äideistä monet asuivat kaukana keskustoissa, alueilla joihin usein liittyy ajatus myös syrjässä olemisesta, ajatus maaseudusta rauhallisena ja kaukana kaupungin hälystä olevana paikkana tuli haastatteluissa esiin huomattavasti voimakkaammin kuin ajatus syrjäisyydestä. Oma rauha muuttuu helposti syrjässä olemiseksi, kun henkilökohtainen liikkuvuus on rajoitettua.

Niille, joille liikkuminen ja pitkien välimatkojen voittaminen tuottaa vaikeuksia, idyllisen arjen toteuttaminen vaatii venymistä ja joskus myös perheen ulkopuolelta tulevia auttamisen resursseja. Tämä apu tulee usein paikalliseen yhteisöön kuuluvilta naapureilta ja muilta läheisiltä. Harvan palveluverkon maaseudulla paikalliset toimijat muodostavat epävirallisen auttamisen ja tuen verkon, jonka olemassaolo sekä helpottaa arkea että tuo osallisuuden kokemusta ja yhteenkuulumisen tunnetta. Kun toiminnan perusteita tulkitaan maaseutuidyllisessä konteks-

tissa, rakentuu tämän arkisen auttamisen arvoperusta maaseudun kulttuuriselle perinnölle, agraariyhteisöjen tavalle tehdä yhdessä työt, joista yksittäiset toimijat eivät yksinään ehkä selviytyisikään. Käytännössä auttamisen verkostoihin osallistuminen on osa maaseudun elämäntapaa.

Paikallisesti muodostuvaa, jaetut arvot omaavaa yhteisöä kuvaavia määritelmiä on kritisoitu niiden luonteesta maaseutuidyllisiä ideaaleja toisintavina. Tämä voidaan määritellä kulttuuriseksi konstruktioksi jonka side todellisuuteen on heikko tai jopa olematon (esim. Cloke 2003, 1–2). Kritiikki on perusteltua etenkin silloin, kun ”paikallista” pyritään määrittelemään universaalisti ja kaikki pienyhteisöt alleen sulkevasti. Esimerkiksi tapa määritellä maaseudun elämäntapa menneisyyden avulla saattaa korostaa eroja idyllisten määritelmien ja todellisen, tämän päivän maalaisarjen välillä.

Omat haastatteluni kuitenkin näyttivät, kuinka pienyhteisöille annetut määritelmät sopivat kuvaamaan kylillä tapahtuvaa todellista toimintaa. Yhteisöön kuulumisen tunne sekä tapa tehdä asioita yhdessä samalla seudulla asuvien kanssa olivat osa tapaamieni äitien arkea. Sitoutuminen paikalliseen elämäntapaan ja yhteisöllisyyteen myös vahvistaa idylliä noudattelevien arvojen ja sitä kautta käytänteiden jatkuvuutta, korostaen idyllisten ideaalien todellista suhdetta tämän päivän maaseudun arkeen.

Myös muut idyllin elementit ovat läsnä todellisessa arjessa. Kuten arjen toimien ja elämäntavan kuvauksista oli nähtävissä, maaseutu ympäristö antaa mahdollisuuksia elää luonnonläheisemmin, omavaraisuutta ja vihreitä arvoja edustavia idyllin ideoita noudatellen. Vaikka idylli ei kuvaa todellisuuden kaikkia puolia, on sillä kuitenkin huomattava merkitys äitien kokemukseen kodin paikkansa arvosta ja hyvydestä. Maaseutuidylli ohjaa ajatuksia ja suhtautumista maaseutuun, mutta myös tekoja ja toimia. Erityisesti maallemuuttajien kohdalla käsitys arjesta maalla voi olla vahvastikin sidoksissa pastoraali-idyllin antamaan kuvaan. Idealin voimasta kertoo se, kuinka uudet asukkaat tietoisesti muuttavat elämäntapojaan sitä vastaavaksi.

Jotenki oli semmonen, niin ku semmosil, vähän semmosten ruusunpunasten linssien läpi katto, että semmonen nostalginen tai semmonen jännä niinku romanttinen ajatus, että täällä joku liina päässä kori kädessä kuljetaan ja [...] jotenki kyllä mä oon niinku tavallaan, se mun oma elämäki on muuttunu ihan hirveesti niinku sillai, että totta kai kaupunkiasunnossa, kerrostalossa on ihan erilaista asua ku tässä. Niinku että nyt oon leivinuunissa ruvennu paistaa leipää, mitä en oo koskaan ennen tehny ja nyt rakennetaan maakellaria, että saahaan pistää omat perunat sinne ja näin edelleen, että ollaan tavallaan ihan vähän niinku tietoisestiki muutettu sitä omaa elämää sitten. (H11.)

Maaseutu-mielikuvat, kristallisoituneet ruraalin symbolit ovat keskeisiä erityisesti uusien asukkaiden kannalta. Syyt asua maalla, tai olla muuttamatta sieltä

pois, ovat vahvasti sidoksissa juuri arvoihin, mielikuviin ja käsityksiin, joita maaseutuun liitetään. Miettiessään positiivista käsitystään omasta kodin paikastaan Susanna (H11) haki vastausta ”kokemattomuudestaan”, oletuksenaan että idyllinen arki saattaa vielä muuttua toisenlaiseksi. Hänen perheensä tekemät käytännön valinnat kuitenkin antavat mahdollisuuden arjen todelliselle muuttumiselle lähemmäs maaseutuidyllisiä ideaaleja.

Susannan kuvaus konkreettisista elämäntyylin muutoksista voi toimia avaimena idyllin ja todellisen suhteen selvittämiseksi. Samankaltaisia, elämäntyylin muutosta ”idylliin” sopivammaksi kuvaavia vastauksia tuli esiin muissakin haastatelluissani. Idyllin vahvuus kulttuurisena ilmiönä näkyy siinä, kuinka se vaikuttaa myös yksilöiden arjen rakentumisen tasolla. Oman aineistoni pohjalta näyttää siltä, että maaseutu-idylli on muutakin kuin kulttuurinen konstruktio vailla todellisia yhteyksiä arkeen ja reaalityökaluun.

Arjen tasolta katsottuna idylli ei ole pelkkiä mielikuvia, vaan arkisia toimia ja elämäntapaan liittyviä valintoja ohjaava ideaali. Nämä valinnat, joita maalla asuvat ja sinne muuttavat tekevät tavoitellessaan idyllistä maalaiselämää, ylläpitävät kyseisiä arvoja ja tapoja. Koska ”idylliä” eletään osana tavallista, modernia arkea, tavat ja arvot sopeutetaan osaksi tämän päivän arjen vaatimuksia. Kyseessä on siis dynaaminen kulttuurisen muutoksen prosessi, jossa perinteiseksi mielletty maalaiselämän käytännöt eivät vain toistu vaan myös muuntuvat ajan tarpeisiin ihmisten toiminnan kautta. Prosessin mahdollistaa yksilöiden vahva toimijuus suhteessa heidän pyrkimyksiinsä ja tavoitteisiinsa, joka mahdollistaa ideaalien tuomisen osaksi todellista arkea. (Reckwitz 2002, 254; Stark 2009, 7.)

Idyllin keskeinen merkitys ajatusten ja arvojen tasolla on nähdä maaseutu elinvoimaisena, fyysisesti ja sosiaalisesti rakentuvana hyvän elämän tilana sen sijaan, että korostettaisiin maaseudun syrjäisyyttä, murhetta ja synkeää tulevaisuutta (myös esim. Hansen & Waldenström 2012). Idyllin toteuttaminen on yksilöiden pyrkimystä hyvään elämään, unelmien tekemistä todeksi. Toisaalta se on myös arjen realiteettien tiedostamista ja niihin varautumista sopeutumalla ja muokkamalla omia tavoitteita ja tekoja maaseudun elämisen reunaehtoihin mahtuviksi.

Idyllisen arjen eläminen on siis omien arvojen suhteuttamista ja valintojen tekemistä. Tämä valinta voidaan nähdä maaseutuidylliä uusintavana ja sitä ylläpitävänä elämäntapana ja siten myös keinona maaseudun mahdollisuuksista säilyä elinvoimaisena, laadukkaan elämisen paikkana. Tällöin maaseutuidylli on voimavara ja arvo, jolla on voimaa muokata elämäntapaa ja arjen toimia ja myös sitä kuvaa, joka maaseudusta arjen paikkana välittyy.

3.3 Arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumisesta

3.3.1 Tavallinen perhearki on hyvää arkea

Millaista arki on koettuna, ja mikä tekee siitä hyvää? Arjen kulun ja siihen sisältyvien toimien selvittämisen lisäksi pyysin haastateltaviani määrittelemään arjen hyvinvoinnin kysymällä: ”Mitä on arjen hyvinvointi?” (Liite 4, kysymys 6.1). Esittämäni kysymys näytti hämmentävän useimpia haastateltaviani. Oman arkielämän ja sen laadun analysointi näyttäytyi vaikeana jopa sellaisessa poikkeustilanteessa, jossa arkea puretaan yhdessä tutkijan kanssa, haastattelukysymysten ohjaaman keskustelun kautta. Pohdin haastateltavieni reaktioita kenttäpäiväkirjassani erään haastattelun jälkeen:

Iltapäivä on jo pitkällä, ja haastattelu multialaisen perheenäidin kanssa alkaa lähestyä loppuaan. Lähes kaksi tuntia on kulunut puhuessamme arjesta maaseudulla, palveluista ja perhe-elämästä mutta muutama olennainen kysymys on vielä esittämättä. Kysyn haastateltavaltani: ”Mitä on arjen hyvinvointi?”, samoin kuin olen kysynyt kaikilta muiltakin tapaamiltani. Puhelias keskustelukumppanini hätkähtää, ja ensimmäistä kertaa haastattelun aikana hän ei heti keksi mistä lähteä vastauksessaan liikkeelle: ”Kauheeta, nythän se rupes pommittaa! Arjen hyvinvointi. Mitä se nyt on? Sitä ei osaa kato sanoa, tai ne on ihan niinkun semmosia itestäänselvyyksiä.” (Kenttäpäiväkirja 2009; H10.)

Sarin reaktio näyttää kuinka pyyntöni määritellä arkea osoittautui paljon haasteellisemmaksi kuin aiempi pyyntöni kuvata siihen liittyviä tekoja ja toimia. Vaikka olimme Sarin kanssa juuri puhuneet siitä, millaista hänen ja hänen perheensä arki on, kuinka heidän arkensa sujuu ja millaisia toimia siihen kuuluu, oli arjen laadullinen määrittelemine vaikeaa. Siirtymä arjen käytäntöjen kuvauksesta kysytyjen aiheiden merkitysten arviointiin vaihtoi keskustelun rekisteriä tavalla, joka sai haastateltavani myös epäilemään, etteivät osaisi vastata minua kiinnostavalla tavalla.

Lähes kaikkien haastateltavien kohdalla tuli esiin, kuinka he kokivat vastauksensa olevan joko itestäänselvyyksiä tai liian henkilökohtaisia ollakseen relevantteja tutkimuksen kannalta. Kysymys näytti johtavan ajatukset pois henkilökohtaisesta arjesta, takaisin arkea koskeviin yleistyksiin ja stereotypioihin. Kysyessäni haastateltaviltani arjen hyvinvoinnista halusin nimenomaan heidän oman tulkintansa käsitteen sisällöstä. Sain kuitenkin kiteytyneitä, sinällään kauniita mutta persoonattomia määritelmiä. Tuula vastasi kysymykseeni viitaten Mannerheimin lastensuojeluliiton iskulauseeseen ”Onni löytyy arjesta”, ennen kuin pyynnöstäni avasi oman, omasta elämästään nousevan käsityksensä lauseen sisällöstä.

Miksi omaa arkea oli niin hankalaa määritellä? Jonas Frykman ja Nils Gilje (2003, 37) toteavat arkitodellisuuden ilmiölähtöisen hahmottamisen vaikeuden

perustuvan yksilön ja hänen elämäänsä kehystävän sosio-kulttuurisen tilan yhteensovittamiselle. Oman elämän kuvaaminen tai sen laadullinen analysointi edellyttää ulkopuolista katsetta, oman tilanteen yläpuolelle asettumista. Tämä on hankalaa, onhan arkinen todellisuus, jossa myös kokemuksemme hyvinvoinnin tunteesta syntyvät, enemmänkin osa ajatteluamme kuin sen kohde.

Vaikutuksensa oli varmasti myös haastattelutilanteella ja -tekniikalla. Käytännössä siirtyminen arjen toimista koettua hyvinvointia koskeviin teemoihin johdatti haastattelun aikana käydyn keskustelun käytännöistä määritelmiin ja merkityksenantoihin. Olimme aikaisemmin puhuneet arjen toimista, ja siirtymä arjen hyvinvointiin oli ajatusten tasolla suuri.

Kuten Sarin kommentista voi huomata, aihe oli liian abstrakti verrattuna aiempiin, arjen toimia ja tekoja kartoittaneisiin keskustelun teemoihin. Riitta aloitti arjen hyvinvoinnin käsittelemisen sanomalla ”jos nyt iha lähetään näin syvällisistä, että terveyttä ja työniloa ja semmosta”, mutta lisäsi myös, kuinka elämisen perusedellytykset ja esimerkiksi perhe tuli tärkeydessä ennen kaikkea muuta. ”Kuivia klapeja liiterissä [...] Lasten hyvää oloa, omaa hyvää oloa. Mummon ja papan pärjäämistä.” (H14.) Leena puolestaan pohti arjen hyvinvoinnin rakentumista seuraavasti:

Omin sanoin? Aah, arjen hyvinvointi? En mä tie, semmosta, semmonen hyvän olon tunne, eihän sen tartte olla mitään ihmeellistä, se on semmonen turvallinen ja hyvän olon tunne, että kaikki asiat on niinkun ihan normaalisti. No, ainahan ihmisten elämä voi, ei kaikki päivät ei oo aina yhtä hyviä kuin toiset mut semmonen perus-, et oikeestaan terveys ja että on perhe ja läheiset että semmoset asiat on kunnossa. (H4.)

Leenan ajatus arjen hyvinvoinnista normaalina elämänä, jossa perhe-elämän perusasiat ovat kunnossa, nostaa esiin myös sen huomaamattomuuden. Arjen hyvinvointi tuntui liukuvan samaan näkymättömyyteen, jonka alle myös arki itsessään kätkeytyy. Niin sanottu tavallinen arki muodostuu siitä, että elämäämme kuuluvat vaatimukset, tavoitteet ja toimet ovat asettuneet ajallisiin uomiinsa, ja arkielämä kulkee eteenpäin omia, huomaamattomia polkujaan. Arki, hyväkin arki, on elämän ”peruskauraa”, johon ei tule kiinnitettyä huomiota eikä sen rakenteita kyseenalaistettua.

Oman arjen hyvinvoinnin määrittelyyn ei myöskään ole oikeaa vastausta, vaan kyse on kokemukseen ja henkilökohtaisiin mielipiteisiin perustuvasta yksilön käsityksestä ”hyvästä” arjesta ja elämästä. Tätä henkilökohtaista näkemystä tukevat kuitenkin vahvasti kulttuurisesti jaetut käsitykset ja määritelmät. Kaikilla haastateltavillani oli ainakin haastattelun aluksi selkeä käsitys siitä, mitä on arki. Tämä näkyi niissä tavoissa, joilla he itse kirjasiivat päiväkirjoihin sekä valitsivat sanallisiin kuvauksiinsa ne toimet, joiden he katsoivat edustavan tätä normaalia ja tavalista.

Vastauksissa suoraan kysymykseeni ensimmäisenä tulivat mieleen ”isot” ilmiöt kuten perhe, läheisten hyvinvointi ja terveys sekä (oma tai puolison) työ ja sen kautta turvattu toimeentulo perheelle (esim. H10). Arjen pienten yksityiskohtien sijaan vastauksissa maalautui kuva hyvästä arjesta yleisten, kaikkia ihmisiä koskettavien asioiden, kuten terveyden ja turvallisuuden kokemuksen kautta. Nämä elämän perusasiat tulivat esiin kaikissa haastatteluissa: vastauksissa toistuivat perusasioiden ja tavallisuuden käsitteet. Vaikka jokaisen arki rakentuukin erilaiseksi kokonaisuudeksi arjen aikakehyksiin sijoitettuja toimia, yhdistivät haastatteluviani elämäntilanne perheen äiteinä sekä arjen pyörittäminen nimenomaan maaseudulla. Arjen toiminnallisen tason lisäksi on huomioitava, että vastaajien esiin nostamat asiat, terveys ja läheisten hyvinvointi, ovat universaaleja inhimillisen hyvinvoinnin mittareita (esim. Bowling 2003, 3).

Samalla lailla myös hyvän arjen ylläpidon taloudelliset resurssit ovat elämisen perusedellytyksiä. Vaikka elämän materiaalisella perusteilla, kuten rahalla ja muulla omaisuudella on merkityksensä hyvinvoinnin kokemukseen, tekemissäni haastatteluissa niitä ei kuitenkaan mainittu määriteltäessä arjen hyvinvointia. Keskustelun edetessä aihe saattoi nousta esiin, ja esimerkiksi Johanna selitti suhtautumistaan rahaan seuraavasti:

Sitä rahaa pitää olla sillä tavalla, että nää perusasiat. Mä en niinku tarvii sitä että mul on pankkitilillä kymmentuhatta euroo, mutta siellä pitää olla niin, että jos joku sairastuu niin mulla on mahdollisuus hoitaa se. [...] Mutta se ei oo niinku mulle se onnen avain. (H12.)

Fyysisen tai materiaalisen merkitystä koetulle hyvinvoinnille ei pidä unohtaa, mutta ainakin omien haastattelujeni kontekstissa hyvinvoinnin kokemus määriteltiin rakentuvaksi muun kuin rahassa mitattavan omaisuuden kautta. Useimmat eivät edes maininneet rahaa tai toimeentuloa arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista pohtiessaan ja ne jotka rahasta puhuivat, antoivat sille vain välineellisen arvon.

On itsestään selvää, kuten Johannankin totesi, että perheen hyvinvointi edellyttää tiettyä toimeentulon tasoa ja rahantuloa. Omaisuuden merkityksen toissijaisuus nousi kuitenkin esiin esimerkiksi puhuttaessa asuinrakennuksista, tonteista ja maaomistuksesta. Perheiden asunnot, maatilat ja laajatkin tilukset merkityksellistettiin ensisijaisesti muun kuin taloudellisen arvonsa kautta, vaikka perheen toimeentulo olisi ollut kokonaan tai osittain omaan maahan sidottua. Myös näitä vastauksia on tulkittava suhteessa teemahaastattelujen kontekstiin. Jos olisin tehnyt haastatteluja esimerkiksi maan merkityksestä maanviljelijöille tai EU-tukien vaikutuksista suomalaisen maitotilallisen arkeen, vastaukset olisivat voineet olla toisenlaisia. Lapsiperheiden arkea ja siinä koettua hyvinvointia käsittelevät perheenäitien haastattelut nostivat kuitenkin esiin muita arjen hyvinvoinnin osatekijöitä. Tuija vastasi kysymykseeni seuraavalla tavalla:

No se on varmaan sitä et on niinkun täällä kotona mennään niinku tasapainosesti ja se sitten heijastuu myös sit se on sitte tulla töissäkin menee hyvin ja et se on varmaan tätä että niinkun on läheisten ihmisuhteet ja nämä et menee niinkun perheolot on kondiksessa niin siit se lähtee niinku tämä arki rullaamaan. (H9.)

Samoin kuin arjen toimet ja sen kulku, myös kokemus siitä että arki on hyvää, liittyy ajankäyttöön. Kuten aiemmin totesin, arjen eläminen voidaan nähdä tasapainoiluna oman ja ulkopuolelta tulevien toiveiden ja vaatimusten verkossa. Tällöin ajankäytön hallinta ja arjen eri osatekijöiden yhteen sovittelu on keskeistä ”hyvän arjen” rakentumisen kannalta. Tuijan vastauksessa esiin noussut ”arjen rullaaminen” on luettavissa myös Elinan vastauksesta samaan kysymykseen.

Arki kuitenkin sujuu, sujuu tuota, suht koht mukavasti. Että kaikki palaset loksahaa päivän aikana paikalleen, että tietysti siinä aina pitää myös sitten aina suunnitella seuraava päivä et mitä, et itelläkin on tapana kattoo kalenteria et mitä mitä menoja on seuraavalle päivälle, minkälainen on oma työpäivä ja kuka hakee ketäkin ja kuka vie mitäkin ja että silleenhän me miehen kanssa aina illalla suunnitellaan, muutenhan siitä ei mitään tulis. (H5.)

Arjen sujuvuuden kannalta ajankäyttö nousee esiin sekä arjen toimien perustana, että hyvän arjen tunnusmerkkinä. Arjen sujuvuutta tuetaan ajankäytöllisillä valinnoilla ja suunnittelulla. Mitä sujuvammin tavallisen arjen aikakehykset asetuvat kohdalleen, sitä paremmaksi arki koetaan. Sujuva arki on huomaamatonta ja tuo pysyvyyden tunnetta vaihtelevaan ja liikkuvaan arkeen. Kuten aiempi analyysi jo osoitti, koti on arjen keskipiste, josta käsin suoritamme arkisia tekoja ja toimia. Johannalla, jonka lasten- ja kodinhoidon täyteinen arki (s. 63–64) kiinnittää hänet päiviksi tiiviisti kotiin ja pihapiiriin, oman arjen liikkumisen minimointi oli valinta, jolla hän haluaa tarjota lapsillensa hyvän arjen ja toteuttaa sitä arkea, joka tuo hänelle itselleen hyvän olon.

Johanna: Mutta ehkä siihen [kotona olemiseen] vaikuttaa myös se että mä haluan laittaa niinku lapset aamulla kouluun, sit tulee ruokaa, sitte tulee pienten päiväuni, oho, sitte tuliki mies jo töistä.

Pilvi: Nii joo et se on se arjen rytmikin semmonen, et siinä ei käydä missään pyörimässä.

Johanna: Ni mä en halua semmosta repaleista elämää lapsille, että nyt mennään sinne ja nyt tullaan tänne ja oho äkkiä otetaan tosta suolakeksi suuhun ja banaania, se ei oo niinku minua. Ja sitte mä yleensä tykkään niinku että koti on siisti, että mulla on tavarat paikoillaan ja mulla ei oo pyykkejä ja niin edespäin. Näin mä on hyvin niinkun pärjänny. (H12.)

Hyvä arki on tavallisuutta, sitä että arkeen kuuluvat asiat sujuvat ja että niistä voi nauttia. Tilanteissa, jossa arjen tuttu rytmi rikkoutuu, yksittäinen päivä voi

muuttua hankalaksi. Yksittäisten poikkeamien rinnalla keskeiseksi nousee kuitenkin arjen kulun tasaisuus pidemmällä aikavälillä, elämään kuuluvat monipuoliset toimet ja tapahtumat kattavana kokonaisuutena. Elämän eri osa-alueiden tasapaino sekä arjen aikataulujen ja rytmin säilyminen toistuikin arjen hyvinvoinnin määrittelyissä monin eri tavoin muotoiltuna (esim. H3; H10). Siinä missä haastattelujen aikaan kotona lapsia hoitanut Johanna oli järjestänyt arkensa aikataulut omaa hyvää perhe-elämää vastaavaksi, oli yritystä pyörittävä Riitta tilanteessa, jossa hän totesi arkensa sisältävän liikaa kaikkea. Kiireen ja jopa uupumuksen kokemukset tulivat esiin myös monien muiden perheenäitien haastatteluissa (esim. H6; H10). Haastateltavieni arjessa kiire ei ole vain omaa jaksamista heikentävä tekijä, vaan tiukat, esimerkiksi työstä johtuvat aikataulut vaikuttavat myös yksityiselämään. Sari pohti mikä on hyvinvoinnin kannalta tärkeää:

Sari: Että on sitä vapaataki välillä, että voi rauhottua, ettei olla koko ajan tossa oravanpyörässä. Sekin on hirveen [tärkeää] et sitä ehkä vanhemmiten osaa arvostaa vielä enemmän.

Pilvi: Nii et sanoit kuitenkin työn osana niinku elämän perusasioita ja sitten myös vapaa.

Sari: Kyllä, sekä että ne sopivassa tasapainossa, että välillähän se vaaka keikahtaa liikaa työn puolelle, et sit pitää yrittää löytää taas se tasapaino, että sitähän se on. Mut lapset on aika hyviä puntareita siinä asiassa. Et niist kyl näkee sit et millon mennää vähä liian lujaa. (H10.)

Kuten Sarin sitaatista voi lukea, uraäidin hektisen arjen tasapaino löytyy lasten kautta. Samaa totesi myös Tuula, kerrottuaan työ- ja luottamustehtävien täyttämistä vuodestaan ja jatkuvasta kiireestä:

Paitsi tietysti aina välillä meidän toi pienimmäinen sanoo, että kun et sä äiti oo kotona koskaan, paitsi nyt mä oon kyllä tänä vuonna vähän enempi ollu kotona, mutta kun tässä oli näitä luottamustehtäviä niin tuntu et joka ilta on menossa viime vuonna vielä mutta, mutta ehkä se kyllä nyt tässä toteutuu sitten enemmän. Olen ainakin läsnä. (H1.)

Tieto siitä että aika on pois, ei vain itseltä vaan myös perheeltä, vaikuttaa äitien kokemukseen omasta hyvinvoinnistaan ja ajankäytön mielekkyydestä. Arki koetaan hyväksi kun se sujuu ja tapahtumat soljuvat suunnitellusti tai ainakin ilman suurempia poikkeuksia. Hyvä arki on siten myös pysyvyyttä joka tuo tasapainoa ja jatkuvuuden ja turvallisuuden tunnetta perheen elämään. Kokemus arjen turvallisuudesta syntyy juuri arjen keskeisiltä elementeiltään muuttumattomasta luonteesta, arkeen kuuluvien tapahtumien ennakoitavuudesta ja tuttuudesta. Tuttu (familiar; Heller 1984, 239) arki on myös turvallinen arki, jonka keskeinen paikka on koti. Tämä näkyi myös Tuulan vastauksessa, hänen antaessaan henkilökohtaisiin näkemyksiinsä perustuvan määritelmän arjesta löytyvälle onnelle.

No tota siis, no vaikka nyt perheen kanssa kotona tai jotain tämmöstä yhteistä touhua, tai se että on tuttuja naapureita ja niinkun tämmönen. No sitten se tietysti se semmonen, rauha, rauha mikä täällä on niin se on mun mielestä osa sitä, et tavallaan se kiire ja hälinä sitten ehkä mitä työpaikalla on niin se kyllä sitten, sen voi täällä unohtaa. [...] Se oma koti on mun mielestä aika tärkeä ja ja ne perheenjäsenet ja se perheen hyvinvointi ja ja semmonen että voi hyvin. (H1.)

Koti on enemmän kuin vain paikka, jossa arkea eletään. Koti, tai tarkemmin sanottuna tunne siitä, että arjessamme on pysyvä, kodiksi mielletävä oma tila, on inhimillinen perustarve (Heller 1984, 239). Koti on myös turvallisuuden tunteen perusta, oman ja perheen arkisen hyvinvoinnin perusta. Kuten Sari tiivistä:

Se on siis tätä: elämän perusasiat on kunnossa, siis niinku perheessä ja lähipiirissä ja työelämässä. Ja sitte se terveys, arvostan tosi korkeelle terveyden. Niin siis yleensäkin se et kaikki ihmissuhteet ja muut, ne on niinku sitä mikä luo sitä turvallisuutta, että elämä on uomissaan. Mitäs muuta... Ja sit et on riittävät kaikki ruuat ja muut, et ei sitä tarvii olla yltä kyllin, mut et siis on perustaso on niinku turvattu ihmisellä, et on kaikilla perheen jäsenillä on hyvä olla. (H10.)

Sarin ja Tuulan vastaukset kattavat alleen arkeen kuuluvia, kaikessa tavallisuudessaan tärkeitä tekijöitä. Hyvä arki määrittäyikin usein tavallisena ja normaalina. Rikkoakseni näkymättömyyden tuomaa harhaa arjen harmaudesta kysyin myös mikä tuo arkeen onnea tai erityistä onnellisuutta.

Pilvi: Tota noin, onko sit jotain mitä, ku puhuttiin ihan tosta tommotteest arjen hyvinvoinnista ja normaalista olemisesta ni jotain mikä aivan erityisesti tuo onnellisuutta tai?

Johanna: Meillä on seittemän ihanaa lasta.

Pilvi: Siin on erityis?

Johanna: Siinä on erityisoinni, todella. Siinä on onnea kerrakseen yhdelle perheelle, sitte me ollaan terveitä ja me pystytään hoitamaan tätä suht iso arkea ja mä pystyn olemaan kotona, ne on semmosia isoja asioita. (H12.)

Vastaus korostaa arjen hyvinvoinnin kiinteää sidettä juuri yksityiseen, henkilökohtaiseen arkeen. Samalla nämä onnea tuottavat asiat ovat jaettuja ja kaikilla samoja. Oma perhe, lapset ja turvallinen elämä omassa kodissa olivat hyvän arjen kulmakiviä. Hyvän arjen perusteet ovat itse asiassa yleisiä, jaettuihin hyvää elämää määritteleviin käsityksiin sidottuja, eivät maaseutu-spesifejä. Se, että hyvä arki ja siinä koettu onnellisuus kiinnittyvät vahvasti kotiin ja kodin piiriin nostaa esiin myös arjen tilallisen ulottuvuuden. Kuten edellä, idyllin voimaa ja sen merkitystä käytännön arjessa pohtiessani totesin, idylli on osa todellisuutta itseään toteuttavana ja uusintavana voimana. Maaseutu on siis enemmän kuin vain kodin paikka – se on koko arjen elämisen tila, joka perustuu käytäntöjen lisäksi mieliku-

ville, toiveille ja odotuksille. Nämä yksilön kotiin ja sen paikkaan kohdistamat toiveet liittyvät kiinteästi kulttuurisesti jaettuihin käsityksiin maaseudusta mutta myös hyvästä elämästä yleensä.

Kodin paikka maalla tekee maaseudusta tärkeän arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumiseen vaikuttavan tekijän. Haastateltavani määrittelivät hyvää elämää lähtien liikkeelle perheestä ja läheisistä ihmissuhteista. Arjen sujuvuus ja turvallisuus rakentuvat arjen tasaisesta rytmistä ja omasta ja läheisten hyvästä olost. Tämän jälkeen tärkeiksi nousivat asuinpaikan tuomat vaikutukset arjen toimille ja itsen toteuttamiselle. Oma rauha, joka tulee harvasta asutuksesta, suurista tiloista tai tonteista, jotka naapureista huolimatta antavat mahdollisuuden oleskella pihalla ilman näköyhteyttä muihin ihmisiin, oli ilmiönä läsnä jokaisessa maaseudun hyviä puolia kuvaavassa vastauksessa. Sarin vastaus kiteyttää jaetun ajatuksen:

Täällä on rauhallista ja meillä varsinkin on iha oma rauha, et ku työpäivän päätteeks pääsee kotia ni siellä voi olla ja mennä ihan miten huvittaa, eikä naapurit kyttää. (H10.)

Oma rauha nousi esiin kaikissa maaseudun hyviä puolia määritelleissä vastauksissa. Rauha ja yksityisyys sekä hiljaisuus ovat seurausta luonnosta ja väljästä rakentamisesta. Luonto ja kodin ympäristö tuovat myös merkittävää sisältöä arkipäiviin niin harrastamisen kuin myös luonnosta nauttimisen tilana. Tekemisen mahdollisuuksien lisäksi maaseutu arjen ympäristönä tarjosi aineksia arkiselle hyvinvoinnille ja onnellisuudelle. Esimerkiksi Liisalla arkeen onnea tuovat tekijät linkittyvät kotitilan ja karjanhoidon täyteiseen, hänelle tavalliseen elämään kuuluvista pienistä tapahtumista:

Mutta kyllä se tietysti on, ei tartte niin kauhean isoja ne asiat olla, kun on onnellinen. Että eihän sitä tartte kun mennä tonne ranta-saunalle ja sauna ja kahto tuolla laitumella kun vasikat imee emiä: kauhee lutkutus, maito valluu suupielistä niin. Eli, nää on ihan tämmösiä arkipäivän tilanteita, elikä se koostuu niinkun näistä se onnellisuus. Ihan tämmösistä tavallisista asioista. (H7.)

Myös Riitta nosti tärkeäksi hyvinvoinnin tuojaksi mahdollisuuden elää kiinteässä suhteessa luontoon: ”Tämä luonnon seuraaminen, luonnon kiertokulun seuraaminen tässä. Se on semmonen ehkä, mistä ite nauttii, maisemista.” (H14, maisemien merkityksestä myös esim. H8.) Maaseutu näyttäytyi hyvänä ja rauhallisena asuinympäristönä nimenomaan kaupunkeihin verrattuna. Oman rauhan arvostus näkyi siinä, kuinka kaupunkimaiseen ympäristöön liittyvää asutuksen tiiviys ei miellyttänyt maaseudun rauhaan tottuneita haastateltaviani. Kaupunkielämään mielikuvien tasolla liitettiin usein myös kiire ja hektinen elämänrytmi, josta maaseudun rauhassa ei tarvitse niin kärsiä.

Kun maaseutua arvioidaan hyvän arjen mahdollisuuksien kannalta, kyse ei ole vain paikasta, vaan koti on pysyvyydessään arkeen turvallisuutta tuovasta omasta tilasta, johon yksilö voi kiinnittyä ja tuntea kuuluvansa. Kotona ovat perhe ja lä-

heiset ihmissuhteet. ”Kodin lämpö” on turvallisen arjen perusta (Heller 1984, 239). Tätä turvallisuuden tunnetta rakentaa myös paikallinen yhteisö. Maaseudulla naapuruus on asuinpaikan määrittämää paikallisen yhteisön jäsenyyttä. Se on kuitenkin myös symbolista kiinnittymistä tiettyyn kylään, seutuun ja siellä elävien ihmisten jakamiin käsityksiin yhteisöllisyydestä, mitä haastateltavani kuvasivat esimerkein yhteisön ilmapiiristä tai konkreettisista naapuriavun toimista ja toisista huolehtimisesta (esim. H7; H11).

Kysyessäni heidän kotikylästään ja maaseudun hyvistä puolista äidit määritteli-
vät paikallisyhteisön ja siihen kuulumisen yhdeksi hyväksi puoleksi maaseudulla
asumiseen liittyen. Tuttu ja turvallinen paikallisyhteisö on merkittäviä hyvinvoin-
tia edistävä tekijä maaseudun asukkaille, sillä se antaa heille käytännön tukea
arkeen sekä kuulumisen ja osallisuuden tunteita. Siinä missä vanhempien ja lähi-
piirin tarjoama hoiva tukee lapsien selviytymistä arjen käytännöissä, turvallisuutta
rakennetaan myös arkisen toimintaympäristön kautta.

Lähellä asuvilta, samankaltaisia arjen haasteita kohtaavilta tuttavilta saatava
apu on merkittävä tuki arjen pyörittämisessä, kuten naapuriavun käytännöt osoit-
tavat. Suurin osa minulle kerrotuista esimerkeistä kuvasi kulkemiseen liittyviä
auttamisen muotoja, mikä korostaa arjen sujuvuuden ylläpitämisen haasteita pitki-
en välimatkojen maaseudulla. Tämän lisäksi yhteisöllisyyden merkitys on osalli-
suuden kokemuksessa, joka syntyy käytännön osallistumisesta yhteisen hyvän
tuottamiseen.

Paikallisiin auttamisen verkostoihin kuulumisen on tärkeää yhteisön ja erityi-
sesti sen heikommassa asemassa olevien jäsenten pärjäämisen kannalta. Tähän
toimintaan osallistuminen tuottaa tyytyväisyyttä ja onnea, kokemusta yhteisöllii-
sestä hyvän tekemisestä (esim. H1; H14; myös Heller 1984, 255.) Henkilökohtai-
sen ilon ja kuulumisen tunteen lisäksi paikallinen toiminta tuottaa myös arjen
hyvinvoinnin kokemuksen kannalta tärkeää turvan tunnetta. Paikallisen yhteisön
muodostama verkosto sekä auttamisen tavat toimivat tukena ja apuna myös silloin,
kun kodin paikka tuottaakin arkeen haasteita. Maaseutu pitki-
välimatkoineen ja harvan palveluverkon alueena ei tuota sujuvaa arkea, vaan itse asiassa haastaa
perheet aikatauluttamisen ja suunnitelmallisuuden ohjaamaan toimintaan. Tällöin
arjen tukena toimivat paikalliset resurssit ovat tärkeitä.

On kuitenkin mietittävä myös muiden perheiden arjessaan käyttämien resurssi-
en luonnetta ja määrää. Seuraavassa tarkastelenkin sitä, millainen merkitys per-
heen ja paikallisen yhteisön ulkopuolisilla tukiverkoilla on arjen kululle ja siinä
koetulle hyvinvoinnille. Avaan myös sitä, millaisia merkityksiä näille virallisille
tai julkisille auttamisen järjestelmille annettiin arjen hyvinvoinnin määrittelyjen
yhteydessä.

3.3.2 Palvelut osana arkea

Kuten todettu, arjen hyvinvoinnin määritelmät linkittyivät kiinteästi kotiin ja perheen ja lähipiirin hyvinvoinnin pysyvyyteen. Myös sujuvuus, arjen aikakehysten paikoilleen asettuminen, mielletään perheiden ja erityisesti lasten kannalta keskeiseksi hyvän arjen perustaksi. Hyvä arki toteutuu kun yksilö voi hyvin ja on kykeneväinen toimimaan myös muiden hyväksi. Kuten Elina mietti:

Arjen hyvinvointi. Se on varmaan sitä, jos oikeen hienosti osaa sanoa, varmaan sitä että on psyykkisesti hyvä olla ja sosiaalisesti ja sitten myös fyysisesti, et siitähän se koostuu. (H5.)

Maaseudun arki edellyttää itsenäisyyttä ja erityisesti liikkumisen mahdollisuuksia, jotta välillä hektinenkin perhearki saadaan sujumaan. Yksilön mahdollisuudet toimia ja käyttää arjessaan olevia resursseja ovat keskeinen hyvinvointia rakentava voimavara. Arjen kulkua ohjaavat toimet ovat sidottuja yhteiskunnallisiin vastuisiin ja rooleihin ja niiden tuomiin aikakehyksiin. Näiden vaatimusten, kuten hyvän kansalaisuuden ja vanhemmuuden toteuttamiseen, tarvitaan usein tukea myös perheen ja lähiyhteisön ulkopuolelta. Tätä tukea, joka kohdistuu sekä tavalliseen arkeen että sen poikkeustilanteisiin tarjotaan peruspalvelujen muodossa.

Järjestelmän tasolla katsottuna suomalaisessa hyvinvointivaltio-mallissa julkisilla peruspalveluilla on keskeinen rooli osana yksityisen ja paikallisen hyvinvoinnin rakentumista. (Siltaniemi ym. 2007, 13.) Tämä taso ei useinkaan nousut esiin kun äidit saivat puheenvuoron arjen hyvinvoinnin rakentumista kartoittaneissa keskusteluissa. Yksityisten ja paikallisen hyvinvointitekiäjöiden lisäksi minun oli kysyttävä sekä itseltäni että haastateltaviltani: Entäs ne palvelut?

Aloittaessani tutkimustani oletin, että palvelujen merkitys nousisi esiin myös lapsiperheiden äitien haastattelussa osana arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista. Perehtymiseni palvelujen tutkimukseen tutkimusprojektini alkuvaiheessa sekä palveluihin ja niiden merkityksiin keskittyneet sosiaalijohtajien haastattelut olivat vaikuttaneet omaan näkökulmaani siten, että olin liittänyt palvelut osaksi arkea jo tutkimusasetelmani tasolla. Siitä johtuen kysymyslistassani oli sisäänkirjoitettuna oletus palvelujen kuulumisesta osaksi arkisen hyvinvoinnin rakentumista myös haastateltavieni mielessä. Jo muutaman haastattelun jälkeen totesin esioletusteni olleen väärä. Suurin osa haastateltavistani ei maininnut perus- eivätkä muitakaan palveluja lainkaan kysyessäni arjen hyvinvointiin kuuluvia ja sitä rakentavia tekijöitä.

Kuten edellä kuvasin, arjen hyvinvoinnin määrittely oli haastateltavilleni aluksi vaikeaa, mutta palveluiden merkitysten pohdinnan kohdalla haaste oli vielä suurempi. Palvelut, jopa vielä selvemmin kuin arki, tuntuivat liukuvan niin sanotun näkymättömän piiriin. Palvelut jäävät edellä kuvatusta, omasta perheestä ja paikallisesta ympäristöstä rakentuvan ”arjen hyvinvoinnin” ulkopuoliseksi tekijöiksi, jotka nousivat esiin vasta erikseen kysyttäessä. Syitä palvelujen näkymättömyy-

delle voi löytää useita. Yksi selitys liittyy kysymysteni muotoiluun. Vaikka palvelujen käyttö oli yksi teemoista, joista kerroin haastateltavilleni jo sopiessamme haastatteluista, esimerkiksi päiväkirjojen oli tarkoitus ensisijaisesti kuvata arkista ajankäyttöä: toimia ja kulkemista. Näin ”arkisetkaan” palveluvierailut eivät kuuluneet jokapäiväiseen aikataulutukseen, ja tulivat siten ajankäytön näkökulmasta katsottuna määrittäneeksi tavallisuudesta poikkeavaksi.

Palvelujärjestelmä voidaan myös nähdä yksityisen arkielämän ”taustana”, jonka kehyksissä ja jonka tuella arkea eletään. Yksityisen perhearjen kuvauksissa sille ei kuitenkaan aina löytynyt paikkaa tai merkitystä. Haastattelut paljastivat että tämä hyvinvoinnin taustalla vaikuttava järjestelmä on liian abstrakti ollakseen tiedostettu osa yksilöiden arkea. Kaukaisuuden kokemus ei ole vain fyysistä välimatkaa kunnantalolle tai eduskunnan istuntosaleihin, vaan myös henkistä etäisyyttä yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja palvelujen järjestämistä ohjaavaan päätöksentekoon. (Myös esim. Berger & Luckmann 1994, 73; Julkunen & Niemi, 2002, 161.)

Ne haastateltavistani, jotka nostivat palvelut esiin osana arjen hyvinvointia, olivat itse töissä kunnallisissa palvelupisteissä. Heille palvelut olivat siis työn kautta osa arkea myös palvelun antajan roolissa, ei vain asiakkaana. Tämä teki heistä itsestään osan palvelujärjestelmää ja vähensi sen ”vierautta” suhteessa omaan arkeen.

Palvelujen puuttuminen arjen hyvinvointia rakentavien tekijöiden listalta ei kuitenkaan tarkoita että palvelut olisivat merkityksettömiä maaseudun asukkaille. Niille annettujen merkitysten esiin kaivaminen vain edellytti aiheen lähestymistä palvelujen käyttämiseen liittyvien syiden ja käytäntöjen kautta. Ilman jatkokysymyksiä eivät palvelut olisi nousseet esiin ollenkaan osassa haastatteluja arjen hyvinvointia kartoittavien kysymysten kohdalla. Kuinka tämä arjen auttamisen resurssi siis koetaan, ja millaisia merkityksiä se saa arkielämän kontekstissa? Seuraavassa analysoin palvelujen merkityksiä suhteessa edellä määriteltyihin ”arjen hyvinvoinnin” osatekijöihin, pohtien niitä erityisesti hyvän arjen rakentumisen ja säilymisen kannalta tärkeiksi nousseiden *sujuvuuden* ja *turvan* teemojen kautta.

Kysyin haastateltaviltani, mitä palveluja he itse tai heidän lapsensa käyttävät päivittäin, viikoittain ja kuukausittain. Kysyin myös heidän mielestään lapsiperheiden kannalta tärkeimpiä palveluja. (Liite 4, kysymykset 4.2, 5.1). Erikseen maaseudusta ja palveluista käyty keskustelu yhdistyi ja laajeni kattamaan palvelujen merkityksiä osana arkielämän kulkua, kun kävimme läpi esimerkiksi yksittäisiä palvelukokemuksia.

Ennako-oletusteni vaikutus tuli esiin heti puheen kääntyessä palveluihin. Jo pelkkä palvelujen määrittely keskustelunaiheena vaati tarkistamista. Sekä päiväkirjapohjassa (Liite 2) että käymissämme puhelinkeskusteluissa antamistani rajauksista huolimatta (päiväkirjapohjassa oli laajasti esimerkkejä palveluista ”esimerkiksi: terveyspalvelut, päivähoito, koulut, kerhot, pankki, posti, virastot, ruo-

kakauppa, harrastukset”) haastateltavani halusivat varmistaa puhuvatko he nyt niistä palveluista, joista olin tietoa hakemassa. Tämä näkyy esimerkiksi Elinan kanssa käymästani keskustelusta.

Pilvi: Joo, ollaan puhuttu näist palveluist tässä, ja niitä sä oot varmaan ottanu tos päiväkirjas esiin. Mitä tämmösii palveluja teidän perhe käyttää ihan viikottain?

Elina: Siis tarkotatko sä nyt et lähetään luetteleen ihan kauppa ja...?”

Pilvi: No vaikka, et mitä sinä ite koet että mitkä on semmosia palveluja et mitä pitää olla, niinkun tavallaan just se päivittäistoiminta.

(H5.)

Päivittäinen elämä sisältää paljon toistuvia, pakollisia tai väistämättömiä toimia. Niistä rakentuu käsitys elämämme niin sanotusta ”normaalitilasta”, johon tietyt toimet kuuluvat ja tietyt taas eivät. Useimmat haastateltavani mainitsivat päiväkirjoja katsoessaan niissä näkyvän poikkeuksia normaalista arjesta, mikä toi esiin heidän omat ajatuksensa siitä mitä normaaliin arkeen kuuluu ja mitä siihen ei kuulu. Leena oli vierailut työterveyslääkärillä, Johanna vienyt lapsen hammashoitoon kun taas Minnan kohdalla poikkeus oli hammaslääkärin päivystysaika, jonka hän oli saanut juuri haastattelupäivällemme. Arjen tutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoista oli se, että nämä niin sanotut poikkeukset olivat suurimmaksi osaksi varsin arkisia, ei-kiireellisen terveydenhuollon palvelujen käyttöön liittyviä tapahtumia.

Päästäkseni kiinni yhteen tutkimukseni ydinkysymykseen, eli mitä palvelut merkitsevät maaseudulla asuvien perheiden äideille, päädyin kysymään siis aina erikseen: ”Mikä sitten on palvelujen merkitys osana tätä arjen hyvinvoinnin kokonaisuutta...?” johon esimerkiksi Tuula kommentoi:

No, mikä merkitys? En mä tie vaikuttaako ne siihen hyvin-, mutta kyllähän se tietysti että ne on lähellä, kyl se, kyl sen kaupan merkitys on aika tärkeä on että, että jos on nälkä niin pitää saada ruokaa se on tärkeä, oleellinen asia, mutta en mä niinkun sillai näkisi niitä, hyvinvointiin hirveesti, se on vaan sitä, yleensä arkielämää niin se, kuuluu siihen. Mut sinällään, tämmöseen laajempaan hyvinvointikäsitteeseen, niin se ehkä kuuluu. (H1.)

Kysyessäni lapsiperheiden arjen kannalta tärkeimpiä palveluja esiin nousi yleensä ensimmäisenä ruokakauppa. Päivin vastauksessa kiteytyvät äitien näkemykset tärkeiden palvelujen listasta. ”No ehkä se on tää ruokakauppa, mikä on niinku ensimmäisenä. Sitte on nää koulut ja terveystalot. Sitte meil on hyvä kirjasto täällä.” (H6.) Lasten käyttämät palvelut korostuivat vastauksissa kysymyksenasettelujen myötä, mutta äitien omat päiväkirjat näyttivät, kuinka heidän omat palvelutarpeensa myös olivat lapsia niukemmat esimerkiksi terveydenhuollon palveluissa. Kysyessäni Leenan mielipidettä lapsiperheiden kannalta tärkeim-

mistä palveluista hän totesi: "No koulu, mun mielestä se on niinkun kaikista tärkein. Ja tietysti varmaan se päivähoito on, toimiva, et toimii." (H4.)

Mitä Leenan mainitsema palvelun "toimivuus" tarkoittaa? Sujuvuuden ollessa yksi keskeinen "hyvän arjen" kriteeri, palvelujen saavutettavuus voidaan nähdä keskeisenä toimivuuden mittarina. Esimerkiksi koulun tärkeys ei maaseudun kontekstissa liity ainoastaan lasten oppivelvollisuuteen. Kysymys kyläkouluista sekä tutkimissani kunnissakin tapahtuneista koulujen sulkemisista johtuen koulun "käyttö", eli käytännössä sinne pääsy, oli monien perheiden arjessa ongelmia aiheuttava kysymys. Kyse on siis palvelun saavutettavuudesta, joka on, kuten Leenan kommentti osoittaa, tärkeä tekijä myös päivähoitopalvelun kohdalla.

Palvelujen käyttö muodostaa omia aikakehyksiään, ja mitä hektisempää arki on, sitä tärkeämpää on arjessa tarvittavien palvelujen joustava käyttö (esim. Kekkonen 2009, 167). Maaseudun asukkaiden näkökulmasta saavutettavuuteen vaikuttavat heidän arkensa aikataulut ja kulkemisen resurssit. Muutokset palveluverkossa ovat viime vuosina toteutuneet yleensä palvelupisteiden sulkemisina, mikä näkyy äitien suhtautumisessa heidän perheensä arjen kannalta keskeisten palvelujen määrittelyihin. Riitta vastasi kysymykseeni tärkeistä palveluista juuri mahdollisia muutoksia pohtien.

No onhan tää, jos ajattelee, että, että kunnassa kuitenkin säilytys esimerkiksi neuvolat ja tämmöset terveydenhoitajat, et koulussa on terveydenhoitaja tavattavissa, joka piipahtaa täällä sivukoulullakin välillä ja, ja ja. Nii, että kunnassa on oma hammaslääkärikin, että nekin asiat hoituu täällä ja, ja ja. Kyllähän tietysti nämä terveyspalvelut on se iha ykkösasia. Ja kunnassa, kunnasta löytys oma lääkäri, että se ei olis sitte todellakaan kovin kaukana. (H14.)

Palvelujen keskeiseksi rooliksi voidaan nähdä se, että ne ovat käytettävissä osana sujuvaa arkea ja että ne tarjoavat tuen, jota perheet tarvitsevat (Virkki ym. 2011, 38, 125). Tämä edellyttää hyvää saavutettavuutta, tai ainakin palvelujen käytön sovitettavuutta osaksi arkea. Riitan toteamus siitä, että esimerkiksi lääkäri ei saisi olla kovin kaukana korostaa fyysisen saavutettavuuden merkitystä.

Lapsiperheiden arjen keskeiset palvelut ovat merkittävä osa arjen sujuvuuden ylläpitoa ja hyvän arjen mahdollistavaa tukiverkkoa. Esimerkiksi molempien vanhempien työssäkäynti edellyttää turvallisen ja pysyvän hoidon järjestymistä perheen alle kouluikäisille lapsille. Toimivuus voidaan nähdä myös palvelun riittävytenä ja vastaavuutena asiakkaan tarpeisiin (esim. Muuri 2008, 24). Riittävyys suhteessa arjen tarpeisiin on käytännössä sitä, että palvelun piiriin pääsee tarvittaessa (esimerkiksi paikka päiväkodista löytyy kohtuullisessa ajassa) ja että palvelun käyttö on mahdollista osana sujuvaa arkea. Pitkien välimatkojen maaseudulla saavutettavuuden vaatimus nousee vielä kaupunkialueita tärkeämmäksi kriteeriksi, onhan päivien onnistunut aikataulutus yksi keskeisistä haasteista harvan maaseudun asukkaille.

Toisaalta, pelkkien välimatkojen tarkastelu ei riitä saavutettavuuden kuvaamiseen. Riippuen yksilön elämäntilanteesta, lähelläkin sijaitseva palvelu voi olla vaikeasti saavutettavissa. Esimerkiksi rollaattorin avulla kulkevalle vanhukselle kilometrin pituinen matka voi olla liian pitkä. (Zitting & Ilmarinen 2010, 52; Rantanen ym. 2012, 16.) Päivittäiseen autoiluun tottuneelle perheenäidille kymmenien kilometrien ajo ei sen sijaan välttämättä tarkoita palvelun huonoa saavutettavuutta.

Se, että tekemissäni haastatteluissa saavutettavuuden haasteet eivät näyttäytyneet yleisinä hyvinvointia heikentävinä tekijöinä, selittyy ainakin osaksi perheiden elämäntavalla. Maaseutuperheiden arjessa on tavallista, että työmatkat ovat pitkiä ja kuten esimerkiksi Tuulalla sekä yrittäjinä toimivilla Liisalla ja Helenalla työhön liittyvät ajot suuntautuvat säännöllisesti myös kotikunnan rajojen ulkopuolelle. Tämä tuo mahdollisuuden käyttää muitakin kuin kotikunnan tai lähimmän keskuksen palveluja. Myös lasten ja nuorten koulut ja harrastusmahdollisuudet ovat usein pitkän matkan päässä kotoa ja niihin kulkeminen tuo liikkuvuutta myös vapaa-aikaan. Luonteeltaan liikkuva arki sekä erilaisten toimintojen yhdistämisen strategia puskuroi harvan palveluverkon tuomia haasteita.

Maantieteellisesti kaukanakin sijaitseva palvelu voi siis toimia niin sanottuna "lähipalveluna", jos sen käyttö sujuu luontevana osana arjen muita toimia (esim. Zitting & Ilmarinen 2010). Toisaalta, ei-kiireellisissä mutta yllättävissä tapauksissa palvelun sijainti jopa sadan kilometrin päässä ei tuo ylitsepääsemättömiä ongelmia maaseudun arkeen tottuneille äideille. Tottumus siihen, että esimerkiksi erityispalveluja ei ole saatavana edes oman kunnan palveluna näkyy Johannan pohdissa palvelujen tilaa asuinseudullaan:

Pilvi: Tuleeks sulle itelle mieleen jotain, et mitä haluaisit sanoa maaseudulla elämisestä tai tämmösestä ison perheen arjesta, hyvinvoinnista?

Johanna: No sen mä haluan sanoa, että maalla on hyvä kasvattaa lapsia ja turvallista, mut kyllä se niinku edellyttää sitä että et sit täytyy lähteä palveluita hakemaan ja että se ei oo varmaan ihan niinku tuolla kaupungissa. Ei meillä oo täällä yksityislääkäreitä minne mennä tosia noin vaa. Aivan helposti päästään Jyväskylään. (H12.)

Helppo pääsy noin 60 kilometrin päässä olevaan kaupunkiin on sidottua myös autoiluun, mikä korostaa liikkuvuuteen sopeutumisen lisäksi myös tiettyjen henkilökohtaisten resurssien tarvetta. Haastatteleman äidit ajoivat kaikki autoa, ja heillä oli sellainen myös käytössään. Kaikille arjen liikkuvuus oli tavallista, joten heille tuttuun arjen kulkuun sopiva saavutettavuus teki palvelujen käytöstä helppoa ja siten myös huomaamattoman osan arkista elämää. Mikä on kaukana, riippuu vastaajan kulkemisen resursseista (esim. Zitting & Ilmarinen 2010), mutta kun läheisyys tulkitaan välimatkaksi joka mahdollistaa palvelun sujuvan käytön, asettuvat toiveet ja tarpeet arjen kulun kontekstiin.

Palvelujen merkitys haastateltavieni arjessa näyttäytyikin pienenä, kun kysymyksen kohteena oli arjessa koettu hyvinvointi. Arkisten palvelujen merkitys jää helposti jokapäiväisessä elämässä huomiotta, kuten Leenakin totesi: ”Ehkä niitä asioita ymmärtää ja arvostaa enemmän kun tulee jotakin, jos menettää jotakin tai joku muuttuu tai häviää niin sitten, sit sitä vasta ehkä osaa arvostaa.” (H4.) Hyvän arjen murtuessa normaali katoaa, ja myös palvelujen merkitys koko elämän turva-verkkona tulee näkyväksi. Tämä tuli ilmi haastattelujen kuluessa, kun äidit pohtivat niin sanottuun tavalliseen arkeen tulevia poikkeuksia.

Kun puhuimme hetkistä tai tilanteista, jolloin niin sanottu tavallinen arki murtuu tai siihen tulee poikkeavaa avun tarvetta, erityisesti julkisia sosiaali- ja terveyspalveluja koskevat laajemmat merkitykset nousivat esiin. Liisa määritteli palvelujen roolia osana hyvinvoinnin rakentumisen ja ylläpitämisen kokonaisuutta sanomalla: ”Mä käsitän tän palvelun niinkun, kun on hätä niin ne toimis silloin että. Niinkun tää on niinkun se kaikista tärkein.” (H7.) Sari, joka oli itsekin töissä kuntansa sosiaali- ja terveyspalveluissa pohti avun tarvetta yleisesti eri palveluntarpeiden kautta.

Pilvi: No sit mä kysyn viel, [...] niin minkälainen rooli tämmösel peruspalveluilla sun mielestä on ihmisten arjen hyvinvoinnissa?

Sari: No varmasti, totta kai ku ihmiset tarvii peruspalveluja just niinku no mitä nyt ite päivähoito ja näitä, mut sitte jos tosiaan tulee joku semmonen, että sä, joku niinku romahdus tai joku rupee menee pieleen, ni silloin peruspalveluitten merkitys kasvaa ihan niinku suunnattomasti, et silloin pitäs olla tarjota sitä apua. Oli se sitte vanhus, lapsiperhe tai työikänen, ku ihmisillä tulee näitä elämän kriisejä, ni silloin peruspalvelut on kyllä tosi tärkeä, et se ois tästä läheltä heti saatavissa ja mahdollisimman varhasessa vaiheessa se apu, et se on niinku, et ne pitäs kuitenkin olla ihmisten saatavilla. [...] Joku mielenterveysongelma pukkaa päälle ja siin ei paljo auta kolmen kuukauden jonot siinä vaiheessa, et se pitäs niinku saaha iha oikeesti sit siihen hetkeen. Tai joku suuri menetys, ni ettei se ihminen jää sen asian kanssa, että.

Pilvi: Nii, et se tavallaan se verkko pitäs olla valmiina. (H10.)

Arjen tukena ja hätätilanteiden apuna toimimisen kautta palveluilla on tärkeä rooli elämää taustoittavana turvaverkkona. Myös Riitta pohti juuri niin sanottuja poikkeustilanteita, joissa tulee yllättävä tarve avulle sekä omia toimimisen mahdollisuuksiaan.

Sit tieto siitä, että jos mummolle tai papalle tulis niinkun sairaskohdatus, et mä niinkun tiedän että, että tota, että joo, et mulle on sanottu et soita ambulanssi, että se tietää minne viiään. Et mul on niinku se tietosuus että se apu on jossakin, vaikka se olis sitten kauempana. (H14.)

Keskeiseksi palvelujen merkitykseksi nousi tieto siitä, että palvelua on tarjolla jos sille on tarvetta. Tieto tuo turvallisuuden tunnetta ja uskoa siihen että asiat järjestyvät silloinkin kun omat resurssit loppuvat. Turvallisuuden tunteen syntyminen ja säilyminen perustuvat luottamukselle tukiverkkona toimivaa järjestelmää kohtaan – että apua todellakin saa kun sille on tarve. Liisa jatkoi pohdintaansa palvelujen ja hyvinvoinnin suhteesta seuraavasti:

Kyllähän se tietysti ainakin mää nyt ajattelen sitä niinkun tätä palveluhommaa niin, kuitenkin verot maksetaan, ja niin ne kyllähän se kaikki johtaa vähän siihen vanhuuteen kuitenkin että, että se, se tasa-arvosuus kuitenkin, että työtätekevät hallitsee itensä, mutta sitten lapset ja vanhukset, että niien, että se palvelu niinkun kohdistus ehkä niillä kuitenkin kun ne ei ehkä pysty välttämättä siihen ite vaikuttamaan, että se on niinkun turvattu. (H7.)

Hyvinvointipalvelujärjestelmä on myös olemassa kaikkia kansalaisia varten, ja siltä myös odotetaan kykyä vastata erilaisia palvelutarpeita omaavien henkilöiden tarpeisiin. Liisan pohdinnassa näkyy ajatus siitä, kuinka veroja maksavalla kuntalaisella on oikeus odottaa saavansa apua. Hän kuitenkin korostaa palvelujen roolia nimenomaan hyvinvointia ylläpitävinä resursseina, joiden merkitys on erityisesti tukea niitä, joiden omat voimavarat ja itsenäisen selviämisen mahdollisuudet ovat heikot. Tällöin palvelujärjestelmä merkityksellistyy lisäresurssina, joka täydentää yksilön muita pärjäämisen ja selviämisen keinoja.

Tutkittaessa palvelujärjestelmää ihmisten eri palveluille antamien merkitysten kautta, huomaamme kahden eri palveluryhmän erilaisen roolin koetun hyvinvoinnin rakentumisessa. Arjen hallinnalle (lähes) päivittäin käytettävät lähipalvelut, kuten ruokakaupat, huoltoasemat, päiväkodit ja koulut ovat tärkeimpiä. Ne tukevat yksilöiden koko arkipäivien kulkua ja mahdollistavat perheenjäsenten erilaisten velvoitteiden täyttämisen.

Palvelut ymmärrettynä arjen turvaverkkona rakentavat hyvinvointia ensisijaisesti olemalla tarjolla, rakentaen näin avun piirissä olemisen tunnetta. Mahdollisuus luottaa siihen, että tarvittaessa saa apua myös oman lähipiirin ulkopuolelta ylläpitää luottamusta hyvinvointivaltion periaatteiden toteutumiseen. Järjestelmää kohtaan tunnettu luottamus on tyyppillistä suomalaisille. Julkisiin sosiaalipalveluihin kohdistunut tutkimus (Muuri 2008) osoitti, kuinka palvelut nauttivat kansalaisten laajaa luottamusta. Pääosa (90 %) vastaajista oli myös sitä mieltä, että julkisella sektorilla tulisi olla kokonaisvastuu palvelujen järjestämisestä. Hyvinvointivaltioon kohdistuvaa luottamusta tutkittaessa on todettu, että suomalaiset luottavat nimenomaan järjestelmään itseensä, eivät esimerkiksi paikallisesta palvelujentarjonnasta päättäviin kuntapoliittikkoihin (esim. Julkunen & Niemi 2002, 172).

Luottamus järjestelmää kohtaan on osa sitä vastavuoroisen auttamisen ja avun saamisen kenttää, jossa arjessa koettu hyvinvointi rakentuu (Weber & Carter 2003, 1). Haastatteluvastauksissa tämä palvelujen luonne arkea taustoittavana tekijänä

on luettavissa esimerkiksi Tuulan kommentissa, jossa hän totesi palvelujen merkityksen liittyvän ”laajempaan hyvinvoinnin käsitteeseen” (H1, s.122). Palvelujen merkitys arjen tukena linkittyy näin yksilön ulkopuolisiin koetun hyvinvoinnin rakentumisen ja ylläpitämisen prosesseihin. Kun palvelujen merkitystä katsotaan laajemmin, irrallaan jokapäiväisen arjen käytännöistä, esiin nousevat yhteiskunnallisen ja yksityisen tason väliset riippuvaisuus- ja vuorovaikutussuhteet, jotka vaikuttavat arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumiseen. Vaikka palveluja ei arkipäivän kuluksa juurikaan mietitä, on niiden merkitys suuri arkea taustoittavana ja koettua hyvinvointia luovana taustatekijänä. Johanna kytki peruspalvelut yleisiin, hyvää arkea rakentaviin tekijöihin.

Pilvi: Et mikä rooli niillä [peruspalveluilla] on sen arjen hyvinvoinnin rakentumisessa?

Johanna: Kyllä niillä on hyvin merkittävä, kyllä.

Pilvi: Mikä siinä on semmonen?

Johanna: Se on helppoa, turvallista, jatkuvuutta. (H12.)

Puhuessaan palveluista yleisemmin, Johanna mainitsee käyttöön liittyvän helpouden lisäksi *jatkuvuuden* ja *turvan* arkea tukevien palvelujen merkityksen määrittäjinä. Kun tavoitteena on hyvä arki, jonka sujuvuus tarjoaa mahdollisuuden keskittyä arjen hyvinvoinnin perustekijöihin, perheeseen, kotiin ja lähipiiriin, on arkea tukevien rakenteiden toimittava. Vaikka haastateltavieni arjessa omat toimimisen resurssit olivat hyvät, ja vaikka heidän elämäntapansa oli monella tapaa sopeutunut maaseutuympäristöön, on kuitenkin huomioitava lähes kaikissa perheissä olleen päivittäinen palvelujen tarve. Näiden, päivähoidon ja esimerkiksi koululaiskuljetusten kaltaisten sekä vanhempien että lasten arkea tukevien palvelujen lisäksi tieto siitä että järjestelmän tarjoamaa apua on tarjolla myös elämän poikkeustilanteissa, on yksi arkisen hyvinvoinnin kokemusta ylläpitävä tekijä. Luottamus tämän perusturvaverkon olemassaoloon perustuu ainakin osittain sen pysyvyydelle, sille, että arjen vaihteluista huolimatta järjestelmän tarjoama turva-verkko säilyy.

Miten nämä palvelujen arjen analyysin kautta saadut merkitykset suhteutuvat palvelukentällä tutkimuksen teon aikaan tapahtuneisiin muutoksiin ja palvelujen käytön todellisuuteen? Seuraavassa luvussa tarkastelen palvelujen käyttökokemusten kautta sitä, milloin palvelu mielletään hyväksi, milloin se tuottaa haasteita arkiselle hyvinvoinnille sekä pohdin sitä, mitä muuttuva palvelujärjestelmä tuo tullessaan sujuvan arjen ja yhteisöllisen toiminnan näkökulmista tarkasteltuna.

4 Hyvinvoinnin tuottamisen verkostot ja toimijat

4.1 Palvelut maaseudun arjessa

4.1.1 Palvelujen muutossuuntia

Johdannossa esitettiin kysymyksiin ”Millaisista tekijöistä arjen hyvinvointi rakentuu?” ja ”Millaisia merkityksiä palvelut saavat arjessa?” olen edellisessä luvussa antanut muutamia, maaseudulla asuvien perheenäitien arjen kuvaukseen perustuvia vastauksia. Haastattelemini äitien käsitykset palveluista perustuvat toisaalta jaettuun tietoon palvelujen tilasta ja niiden kattavuudesta ja toisaalta omien kokemusten kautta kertyneeseen tietoon. Jotta saisimme selville, miten palvelut vastaavat maaseudulla asuvien palvelujen käyttäjien tarpeisiin ja palveluille arjessa asetettuihin odotuksiin, onkin tarkasteltava lähemmin näitä palvelujen käyttöön liittyviä kokemuksia.

Koska muutoksen hetki merkityksellistää palvelut uudella tavalla osaksi arkea, on syytä tarkastella myös aineistonkeruun aikaan käynnissä olleita, palvelujärjestelmää muokanneita muutosprosesseja. Pohdin luvussa laajemmin myös sitä, mitä maaseudun palveluille on tapahtumassa, ja millaisia vaikutuksia sillä voi olla maaseudulla asumiseen ja hyvän arjen rakentamiseen harvan palveluverkon alueilla.

Palvelujen käyttöä koskeva tutkimukseni ja sen aineistonkeruu ajoittui Parasreformin aikaan, ja kohdentui sen vaikutuksiin maaseudun palveluissa. Parasreformi ja siihen liittyvät muutokset tulivat esiin tekemissäni sosiaalijohtajien haastatteluissa (haastattelut 15–21, ks. Liite 1) muutoksen hetken liittyvinä uhkakuvina ja käytännön huolina. Alueellinen tasa-arvo oli alusta lähtien mukana Paraksen tavoitteissa (esim. Siltaniemi ym. 2007, 13; Stenvall ym. 2008, 64), mutta jo suunnitteluvaiheessa esiin oli noussut huoli haja-asutusalueiden palvelujen kohdalosta. Kuinka turvata laadukkaat, asiakkaiden saavutettavilla olevat lähipalvelut tasa-arvoisesti, alueellisista eroista huolimatta? Erityisesti palvelujen järjestämisestä vastaavien virkamiesten tulevaisuutta arvioivissa vastauksissa nousivat esiin maaseudun pitkät välimatkat ja huonot kulkemisen mahdollisuudet.

Alueellisten erojen ja maaseudun asukkaiden huomioiminen muuttuvissa rakenteissa oli kaikkien tapaamieni sosiaalijohtajien toive ja näissä pyrkimyksissä epäonnistuminen oli hyvin tiedostettu tulevaisuuden uhka. Kuten eräs heistä pohti:

Ja sitten kuntalaisten näkökulmasta sen sanon, että se haaste on se, että ne palvelut eivät todellakaan keskittyis kovin pahasti, että, ei karkaa kauas. Että ne [kunnat] pystyttäis sitten ihan laitoja myöten kuitenkin hoitamaan. Että kun Paraksen myötäähän on kauheesti pe-

lätty sitä, et tapahtuu keskittämistä myöskin ja että ne palvelut keskitetään sitten Paraksen hengessä joihinkin paikkoihin ja ne reuna-alueet jää heitteelle ja unohduksiin. Toivottavasti näin ei käy. (H20.)

Paras-reformin tavoitteita ja ideaaleja katsottaessa voi nähdä, kuinka kuntalaisten – palveluja käyttävien asiakkaiden – oikeuksien turvaaminen oli puitelaissa keskeisellä sijalla. Ideaaleista huolimatta muutokset lähtivät kuitenkin käyntiin rakenteiden uusimisesta palvelutoiminnan kehittämisen sijaan (Siltaniemi ym. 2009, 15–16). Kuten valtiovarainministeriön *Paras alussa* -raportissa (Stenvall ym. 2008, 60–62) todetaan, ei kuntien toimeenpanosuunnitelmiin ollut vielä vuoden 2008 mennessä sisältynyt paljoakaan toiminnallisia ehdotuksia, joissa lähtökohtana olisi ollut asiakkaista tai palveluprosesseista lähtevä kehittäminen. Hallinnon uudistusten suunnittelu ja järjestäminen vei kunnissa huomattavia resursseja (Kokko ym. 2009, 25) ja palvelut näyttivät jäävän uudistusvyöryssä lapsipuolen asemaan.

Eryityisesti vuonna 2008, juuri kuntaliitosten ja sote-alueiden perustamisen kynnyksellä huolta herätti palvelujen käyttäjien tarpeisiin vastaamisen mahdollisuudet tulevaisuudessa. Kuntaliitoksen tuomien muutosten keskellä sosiaalijohtajat huolehtivat myös asiakkaiden osallisuudesta päätöksentekoon ja omiin asioihin vaikuttamisen mahdollisuuksista. Eräs heistä pohti tulevien uudistusten merkityksiä lähidemokratian kannalta seuraavasti:

Jos aatellaan sitä palvelujen käyttäjää, niin voi kysyä, että mihin ollaan menossa? Nää sosiaali- ja terveystieteet. Se on todella iso organisaatio, joka järjestää ne palvelut ja miten se asiakas tulee kuuluksi siellä ja jos puhutaan jostakin lähidemokratiasta, ni sehän häviää näihin piireihin. (H19.)

Tehokkaana palvelujärjestelmän luomisen päämääränä oli siis kuntarakenteen eheyttäminen ja riittävän laajojen palveluntarjoaja-kokonaisuuksien rakentaminen. Kuntaliiton vuonna 2008 julkaistussa, laajan väestöpohjan palvelujen järjestämistä tarkastelleessa tutkimuksessa (Jäntti & Sundqvist 2008, 102–103) todettiin, että palvelujen laadun ja saatavuuden turvaamiseksi tehtävät resurssien yhteen kokoamiset eivät saisi johtaa palvelujen keskittämiseen. Käytännössä kuntakentän uudelleenorganisointi johti kuitenkin tilanteeseen, jossa maaseudun jo ennestään harva palveluverkko harveni entisestään (esim. Siltaniemi ym. 2007, 13; Haverinen ym. 2008, 142; Stenvall ym. 2008, 64).

Keskittämisen politiikan negatiivisena seurauksena maaseudun asukkaiden palvelut siis siirtyivät yhä kauemmaksi ja hankalammin saavutettaviksi (Virkki ym. 2011, 37; Rantanen ym. 2012.) Toisaalta on huomioitava kuinka siirtymä isompaan organisaatioon ja laajemman väestöpohjan palveluihin oli monessa kunnassa ainoa keino turvata kuntalaisille heille kuuluvat palvelut. Pylkönmäen myös kunnanjohtajana toiminut sosiaalijohtaja valotti kuntaliitoksen taustoja toteamalla,

ettei muutoksen taustalla ollut niinkään Paras-reformi vaan kuntalaisten oikeuksien turvaaminen.

Minusta nyt ollaan menty askel oikeaan suuntaan. Elikkä näin ehdottomasti pitää mennä. Pienellä pohjosen Keski-Suomen alueella, joka on harvaanasuttu, pieniä kuntia paljon, ja kaikilla sama taloudellinen kurjimus ja kurjuus, että rahaa ei kovin paljon ole mihinkään. Ja se, minkä takia kunta on olemassa, on yks se, että hänen pitää jollakin tavalla huolehtia siitä, että kuntalaisille turvataan ne palvelut. Ei välttämättä itse, vaan ne voi tuottaa seutukunta yhdessä tai ne voidaan ostaa muualta. Mutta se perimmäinen tehtävä on se, että järjestää kuntalaisille ne palvelut. (H15.)

Kuten sosiaalijohtaja toteaa, uudet organisaatiomallit ovat vain yksi askel laajoissa muutosprosesseissa. Näistä kuntalaisten oikeuksia turvaavista organisaatiotason muutoksista on vielä pitkä matka palvelujen käytön arkeen. Pelkkä hallinnollinen uudelleen järjestäminen ei myöskään riitä hyvinvointipalvelujen asiakaslähtöiseen uudistamiseen, mikä pitää sisällään myös paikallisella tasolla muodostuvien tarpeiden ja esimerkiksi maaseudun pitkien välimatkojen merkityksen huomioimisen (esim. Nyholm & Välikangas 2008, 18, 21; myös Rau 2012).

Seuraavassa tarkastelen palvelujen muutosprosesseja maaseudun asukkaiden kokemusten ja näkökulmien kautta. Keskeiseksi aiheeksi nousee välimatkoihin liittyvä saavutettavuuden kysymys. Laadullisen menetelmän ja arkielämän itsensä tiettyyn ajankohtaan sitoutuvan luonteen vuoksi tarinat liikkuiivat perheiden haastatteluhetken tilanteiden lisäksi myös aiemmissä tapahtumissa. Yhdessä ne rakentavat kuvaa maaseudun asukkaiden palveluarjesta, mutta valottavat myös niitä käsityksiä, jotka rakentuvat pidemmällä aikavälillä, omien kokemusten muokkauksina.

Näitä kokemustietoon perustuvia näkökulmia maaseudun arkeen pohdin suhteessa käynnissä olleisiin (ja oleviin) muutosprosesseihin sekä kuntalaisten että heidän palvelujaan suunnittelevien ja uudistuksia toteuttaneiden päättäjien näkökulmista. Koska palvelujen käytännön toteutus riippuu työntekijöistä, on heidän roolinsa merkittävä tekijä kun palvelujen käyttäjät muodostavat mielipiteitään palvelujen laadusta. Siksi myös heidän näkökulmansa esiin tuominen oli tärkeä osa ParasSos-tutkimuksen aineistonkeruuta (Kaskisaari ym. 2010; Virkki ym. 2011), ja tuon sen esiin myös omassa tutkimuksessani. Hahmotan palveluverkon ja -järjestelmän merkityksiä yhdistämällä ja rinnastamalla eri näkökulmia: kuntalaisten, virkamiesten ja työntekijöiden. Sitä kautta tuon esiin erilaiselle tietoperustalle rakentuvia käsityksiä palvelujärjestelmän toimivuudesta ja muutossuuntien vaikutuksista maaseudun palveluihin.

Aineistonkeruun aikataulusta johtuen tutkimukseni käynnistyi sosiaalijohtajien haastatteluilla. Siirtyessäni kuntalaishaastatteluihin olin itse siis jo hyvin perehtynyt Paras-reformin vaikutuksiin tutkimuskunnissani. Osasin odottaa, että esimer-

kiksi ”Paras-uudistus” käsitteenä ei herättäisi haastateltavissani sen suurempia tunteita, olivathan aiemmin haastattelemanani sosiaalijohtajat jo epäilleet, ettei reformi ole millään tavalla tunnettu kuntalaisten keskuudessa. Esimerkiksi kysyessäni sosiaalijohtajilta mitä he ajattelivat Paras-uudistus -sanaparin tarkoittavan kuntalaisille, eräs heistä totesi ykskantaan: ”Minä uskon, että tuota valtaosalle se ei sano yhtään mitään”. (H15.)

Sosiaalijohtajat kuitenkin uskoivat, samoin kuin minä, että kuntalaiset ovat kiinnostuneita niistä muutoksista, jotka vaikuttavat, tai tulevat vaikuttamaan, heidän arkeensa käytäntöjen tasolla. Esimerkiksi sekä Pylkönmäen että sen liitoskunnan Saarijärven sosiaalijohtajien haastatteluissa Paras-uudistus todettiin kuntalaisten kannalta vieraaksi ja siten merkityksettömäksi, mutta kuntaliitoksen ja samassa yhteydessä toteutettavan sosiaali- ja terveystalvelujen uudistuksen (sote-uudistus) uskottiin olevan tärkeitä asioita kuntalaisille.

Sain kuitenkin huomata, kuinka Paras ja koko sosiaali- ja terveystalvelut järjestelmän tasolla jäivät monissa kuntalaishaastatteluissa täysin vaille merkityksiä. Siinä missä talvelut, huomaamattomuudestaan huolimatta saivat tärkeitä merkityksiä arjen tukirakenteina, järjestelmämuudistukset eivät näyttäneet kiinnittyvän arkeen millään tasolla. Omista ja sosiaalijohtajien odotuksista huolimatta sain äitejä haastatellessani huomata että heidän suhtautumisensa muutoksiin oli varsin välinpitämätöntä. Esimerkiksi Elina pohti kuntaliitosta ja sote-kuntayhtymän uudistusta seuraavasti:

Elina: Että, ainakin mä koen että niinkun meidän perhe-elämään se ei, ei varmasti vaikuta. Ei se kuntaliitos asia sen kummempaa ja tuota, taas mitä tuon Saarikan puolesta niin ne on, sitten se kuntayhtymä ollu ennenkin että se on vaan uudella liikelaitoksen nimellä.

Pilvi: Joo, et tavallaan siinä on jo vakiintuneita malleja.

Elina: Niin, että ei siinäkään varmaan tuota muutosta. Näin mä ainakin aattelen sitä elämätä. (H5.)

Palvelujärjestelmän näkymättömyys korostui kun keskustelimme käynnissä olevista, tutkijan silmissä hyvinkin konkreettisista muutoksista. Nostin aiheen haastattelujen kuluessa esiin esimerkiksi paikallislehdissä runsaasti huomiota saaneiden kuntaliitosten ja toisaalta myös palvelupisteitä koskevien konkreettisten muutosten kautta. Tällaisia muutoksia voi tulla toimipaikkojen sijaintiin, aukioloaikoihin ja talveluista perittäviin maksuihin. Myös talvelujen tuottajat ja tarjoajat saattavat vaihtua, joten muutokset voivat olla monella tapaa konkreettisia ja näkyviä.

Nämä muutokset sekä käynnissä ollut yhteistoiminnan lisääminen ja talvelujen keskittäminen olivat itselleni tärkeää tietoa maaseudun talvelujen ”todellisuudesta”. Arkea kuntalaisten silmin kartoittanut haastatteluaineistoni kuitenkin näytti minulle, kuinka ennakkokäsitykseni olivat olleet kiinni talvelurakenteissa arjen toiminnallisten rakenteiden sijaan. Esimerkiksi haastattelujen kuluessa esittämäni

ajatus siitä, että palvelut olisivat siirtymässä kauemmas, ei ollut äitien keskuudessa jaettu huolenaihe. Pitkät välimatkat ovat luonteva osa maaseudulla asumista. Haastateltavieni arki rakentui myös hyvälle henkilökohtaisille resursseille esimerkiksi liikkuvuuden ja kulkemisen suhteen.

Välinpitämättömässä suhtautumisessa ajankohtaisiin uudistuksiin on luettavissa seurauksena maaseudulle sopeutuneesta elämäntavasta ja myös tottumuksesta muutokseen. Haastatteluhetkellä keski-ikältään 40-vuotiaat haastateltavani, muistivat tiheän kyläkouluverkon, kaupat ja kauppa-autot sekä paikalliset postitoimistot. He muistelivat kunnanlääkäreitä ja aikoja, jolloin omalla lähiterveysasemalla oli ilta- ja viikonloppupäivystyksiä. Kysyessäni: ”Mitä palveluja kylällä nykyään on?” sain useimmiten vastaukseksi ”Ei mitään”. Kuten Riittakin totesi:

No tällä kylällä ei oo enää mitään palveluja. Että kaheksankyt-, vuoden kahdeksankymmentä jälkeen on loppunu koulu, on loppunu kauppa, on loppunu kauppa-auton kulku, on loppunu posti, eli kaikki, kaikki on lähteny. (H14.)

Jatkuvan, myös yksityisiä palveluja kuten kauppoja tai pankkeja koskevan, palveluverkon harvenemiseen johtavan kehityksen pitkä historia antaa perspektiiviä ihmisten suhtautumiselle ja sopeutumiselle viimeisimpiin muutoksiin. Kouluverkon muutosta voi käyttää esimerkkinä maaseudun palvelujen vähenemisestä. Koko ikänsä samalla kylällä asunut Riitta oli nähnyt kouluverkon harvenemisen vuosikymmenien kuluessa. Koulu, jota hän itse oli käynyt, lakkautettiin 1980-luvun alussa, jolloin sitä käyvät lapset siirtyivät naapurikylän kouluun, jossa myös Riitan vanhimmat lapset ehtivät suorittaa ala-asteensa. Nyt, nuorimmaisen ollessa alakouluiässä on tämäkin kyläkoulu lakkautusuhan alla. ”Ja nyt todennäköisesti loppuu sit tää toinenki [alueen viimeinen] kyläkoulu.” (H14.)

Viimeaikaiset organisaatiouudistukset tai ”säästötalkoot” eivät arjessa näyttäyty poikkeustilanteina, vaan pikemminkin aina käynnissä olevina muutosprosesseina – tehden muutoksesta arkielämään kuuluvan, sopeutumista ja toimintojen soveltamista edellyttävän pysyvän tilan. Maaseudun palvelujen heikkoa kattavuutta ei nähdä uudistusten polttavimpina haasteina, onhan palveluverkko ollut aikaisemminkin harva ja harvennut entisestään edellisten uudistusten seurauksena.

Että miten se sitten tulevaisuus, sitähan ei tiedä että. Kun mä olin pieni tyttönen niin tässähan oli kyläkoulu ja tässä oli kauppa ja tässä oli posti ja tuota, kauppa-auto kulki ja että onhan ne niinkun siitä viety, mut se tapahtuu joka paikassa. Kyläkouluja vähenee ja kaupat loppuu ja postit loppuu ja kaikki keskitetään että. (H5.)

Paras tai sen nimissä tehdyt organisaatiouudistukset eivät myöskään herättäneet sen suurempia tunteita palvelujen vähenemiseen tottuneissa maaseudun asukkaissa. Palvelujen tuottamisen ja järjestämisen muutokset, esimerkiksi kunnallisten palvelujen siirtyminen kuntayhtymälle ei arjen tasolta katsottuna vaikuttanut kovinkaan radikaalilta muutokselta suhteessa vallitsevaan järjestelmään.

Kenttätöiden aikaan palvelujen tarjontaa koskevat muutokset eivät olleet myöskään vielä käynnistyneet kaikilta osin, joten todellisten, palvelujen käyttöön liittyvien muutosten arviointi oli haastateltaville mahdotonta. Käytännössä muutoksiin olivat kiinnittäneet huomiota vain ne, joiden arjessa käyttämä palvelu oli ehtinyt muuttua tai jotka olivat syystä tai toisesta olleet mukana varautumassa muutoksien tuomiin uusiin heikennyksiin. Tämän aineistonkeruun ajankohtaan liittyvän tekijän huomioivat myös haastattelemani sosiaalijohtajat, kun puhuimme kuntalaisten välinpitämättömästä suhtautumisesta tuleviin suurinkiin muutoksiin: ”Sit kun se [esimerkiksi muutokset toimipisteiden sijaintiin ja aukioloihin] tulee, ni sit vasta se on konkreettista”. (H21.)

Kokemuksia palveluista sen sijaan oli jokaisella ja kuten edellisestä, maaseudun palvelujen muutoksia kuvanneissa kommentteissa käy ilmi, palvelujen väheneminen tai niiden yleinen niukkuus ei ole sidottua Paras-reformiin. Päinvastoin, puhuessani äitien kanssa heidän kokemuksistaan palveluista, vuonna 2008 esillä olleet teemat ja huolet olivat heille tuttuja myös aiempien kokemusten kautta.

4.1.2 Toimiiko palvelu? Saavutettavuuden ja käytön sujuvuuden merkityksistä

Milloin palvelu on hyvä, milloin se toimii? Arkielämän hallinta edellyttää sujuvaa, perusrakenteiltaan tasapainossa olevaa elämää. Tässä elämän hallinnoinnin projektissa yksilö ei ole arkensa kanssa omillaan, vaan yhteiskunta, erityisesti palvelujärjestelmän kautta, tukee arjen eri velvoitteiden yhteensovittamista. Saatavuus, laatu ja vaikuttavuus ovat mitä merkittävimpiä tekijöitä asiakkaiden kokemuksille palvelujen ”hyvyydestä” (esim. Kaskisaari ym. 2010). Tämän lisäksi maaseudun asiakkaiden näkökulmasta fyysinen saavutettavuus eli palvelujen käytön sujuvuus osana arjen muita toimia on tärkeä tekijä, kun palveluja arvioidaan osana arjessa koetun hyvinvoinnin edellytyksiä.

Kuten edellisessä luvussa kuvasin, tapaamieni äitien arjessa palvelut merkityksellistyvät arjen tukena ja turvaverkkona. Tärkeää oli se, että tarvittavat palvelut toimivat osana jokapäiväistä arkea. Tämän lisäksi palvelut merkityksellistyivät laajempaan, elämää taustoittavana turvaverkkona. Tällöin palveluja katsotaan osana elämäämme kehystävää järjestelmää, jolle ei ole välttämättä juuri nyt tarvetta omassa arjessa, mutta joiden olemassaolo tuo tiedon siitä, että apua on saatavilla jos sille tulee tarvetta. Palvelujen merkitys arjen pyörittämisen tukena sekä arjen ja yhteiskunnallisten vaatimusten suhde kiteytyy Johannan vastauksessa esittämäni kysymykseen ”Mitä palvelut tuovat arkeen?”:

Johanna: Ennen kaikkea sitä että jaksais. Sitä nyky-yhteiskunta vaatii.

Pilvi: Jaksamista?

Johanna: Kyllä. (H12.)

Jaksamisen ja omien arjen roolien kanssa selviäminen edellyttää lapsiperheissä monenlaisia resursseja, joita saadaan sekä epävirallisilta, yksityisiltä tahoilta että palvelujen kautta. Yksilön kannalta kyse on voimavaroista, mahdollisuuksista hallita omaa elämäänsä.

Maaseudun asukkaiden arjen hyvinvoinnin perustana on tieto siitä, millaisia resursseja paikallisesti on käytettävissä. Susanna, haastattelujen aikaan tuore maallemuuttaja, oli tietoinen haja-asutusalueelle muuttamisen tuomista muutoksista aiempaan kaupunkilaiselämään:

Siis tänne muuttaessa tiesin, että täällä ei nyt ihan kaikkia samoja juttuja ole, mitä kaupungissa [...] Mä tota tänne muuttaessani tiesin, että tämmöseen, tämmöseen tulee niin, tähän olen tyytyväinen. En mä osaa sitä nyt sen hienommin sanoa. (H11.)

Arjen haasteina esiin nousivat äitien moninaiset vastuut, niihin liittyvät toimet sekä näiden toimien tuottamat aikakehykset. Maaseudulla hyvä arki edellyttää myös pitkien välimatkojen ja harvan palveluverkon tuomien haasteiden yhteensovittamista arjen tekojen kokonaisuuteen. Vallitseviin olosuhteisiin sopeutunut elämäntapa puskuroi harvan palveluverkon tuomia arjen sujuvuuden ongelmia.

Kysyessäni lapsiperheiden tärkeistä palveluista ja tiedustellessani niiden saavuutta, moni haastateltavistani aloitti toteamalla, ettei maaseudulla asuva voi odottaa samanlaisia palveluja kuin kaupunkilaiset. Toisaalta, heidän liikkuvuudelle perustuva arkensa vähensi tämän eron vaikutusta. Koska monet tänä päivänä maaseudulla asuvat käyvät kaupungeissa töissä, ei heille ole lähtökohtaisesti hankala ajatus, että esimerkiksi myös lasten arkipäivät kuluvat kaupungin tai taajaman koulussa. Maalla asuvat perheet ovat myös tottuneet esimerkiksi lasten kuljetuksiin ja hyödyntämään naapuriapua arkisissa toimissaan. Usein he myös nostivat esiin sen, ettei heillä itsellään ole ollut vaikeuksia palvelujen käyttämisen kanssa, ja että he kokivat palvelut oman perheensä näkökulmasta aivan riittäviksi.

Yleisellä tasolla palveluista puhuessamme haastateltavat korostivat tyytyväisyyttään paikallisiin palveluihin. Mutta kun pureuduimme teemaan syvemmin, yksittäisiä tapahtumia ja kokemuksia läpikäyden, palvelut nousivat esiin myös negatiivisessa mielessä, jopa arkista hyvinvointia ja sen hallintaa heikentävinä tekijöinä. Kuten hyvän arjen määrittelyistä kävi ilmi, arki on hyvää kun se ”rullaa” (H9; H5, s. 115–116) kun asiat sujuvat ja jokapäiväiset toimet asettuvat paikoilleen ja osaksi arjen rytmiä. Vasta arjessa kohdatut haasteet nostavat palvelujen merkityksen esiin. Palvelujen merkityksiä analysoidessa huomionarvoisia ovat tilanteet joissa hyvä arki pettää.

Tällaisia, usein yllättäviä tapahtumia, voivat olla esimerkiksi terveysongelmat tai työttömyydestä aiheutuvat taloushuolet (esim. H3; H10.) Kun arjen palikat eivät asetukaan paikoilleen, alkaa paletti hajota ja arjen pyörittäminen alkaa vaatia lisää joustoa ja muutoksia niin sanottuun normaaliin arkeen. Minna pohti arjessa kokemiaan hyvinvointia heikentäviä tekijöitä toteamalla: ”Et sitähan se, et pysyis

terveenä, ja sehän mul on ollu sitten taas ongelmana. Että vaikka muuten ois kaikki hyvin niin sitten jostain prakaa. Jalka tai käsi tai pää välillä.” (H3.) Tällaisissa tilanteissa arjen kulussa muuten näkymättömät palvelut nousevat esiin.

Kyseiset tilanteet heikentävät yksilöiden mahdollisuutta hallita omaa arkeaan, uhaten samalla arjessa koettua hyvinvointia. Pohjois-Karjalassa sairautta kulttuurisena ilmiönä tutkineen antropologi Marja-Liisa Honkasalon (2008, 64) informantit määrittivät elämän hallinnan merkitystä hyvinvoinnille hyvin samankaltaisesti: hyvän elämän käsitykseen liittyy se, että elämän hallinta on omissa käsissä. Yllättävät tilanteet tuovat tarpeen ulkopuoliselle avulle, muuttaen arjessaan niukasti palveluja tarvitsevan yksilön statusta ja toimijuutta suhteessa palveluihin. Etnologi ja maaseutututkija Ernesto de Martinon (1959) mukaan toimijuuden menettäminen tai sen heikkeneminen on nimenomaan toisten toiminnan valtaan joutumista (viitattu Honkasalo 2008, 67.)

Vaikka palvelujärjestelmä tarjoaa apua ja pyrkii tukemaan yksilöiden toimintakykyä ja oman elämän hallintaa, ammattimaisen avun tarve johtaa ainakin osittaiseen yksilön toimijuuden menettämiseen asiantuntijalle (myös esim. Uotinen 2010). Lisääntyneen palvelutarpeen myötä korostuu myös palvelujen merkitys arkista elämää kehystävänä, hyvinvointia rakentavana turvaverkkona. Palvelutarpeet saattavat tulla yllättäen, esimerkiksi sairastumisen vuoksi. Toisaalta palvelujen tarve voi olla pitkäkestoista. Esimerkiksi äidin palatessa vanhempainvapaalta töihin on tarve päivähoidolle jopa vuosien mittainen.

Palvelujärjestelmään kuuluvat moninaiset tukirakenteet tulevat käytettäväksi asiakkuuden statuksen kautta. Asiakkaan status perustuu palvelutarpeelle johon on haettu ja saatu apua palveluista. Hetkeä, jolloin aikaisemmin ilman esimerkiksi erikoislääkärin apua selvinneelle tulee tarve päästä palvelujen piiriin, voidaan tarkastella myös roolimuuтокsena. Siirtymä asiakkaaksi (tai potilaaksi esimerkiksi sairauden takia) tuo mukanaan riippuvuuden ulkopuolisesta tahosta. Tällöin yksilö ei enää selviä itsenäisesti arjen vaatimuksista ja hänen henkilökohtaisten resurssiensä väheneminen heikentää sosiaalisesti määrittyvää toimijuutta (ks. Archer 2000, 254–255).

Erityisesti terveyteen liittyvät ongelmat vaativat usein ammattilaisapua sekä vaivan selvittämiseksi ja hoitamiseksi että myös esimerkiksi sairauslomien ja lääkekorvausten saamiseksi. Kun kuntalaisesta tulee asiakas, palvelujärjestelmä saa monin tavoin yksilön toimia ohjaavan roolin ja tulee osaksi yksityistä arkea. Asiakkaan status heikentää yksilön toimijuutta esimerkiksi antamalla palvelujen tarjoamiseen liittyvän ”käsikirjoituksen” jonka mukaan vuorovaikutus ammattilaisen kanssa etenee. Työntekijän ja asiakkaan kohtaamisissa työntekijä on järjestelmän edustaja ja asiantuntija, jonka ohjauksella tapaamiset ja niihin sisältyvä vuorovaikutus tapahtuu. (Pohjola 2009, 74.) Asiakkuus nostaa myös esiin sen, kuinka todellisessa palvelun tarpeessa oleva on myös riippuvainen sen toimivuudesta ja vastaavuudesta omiin tarpeisiin.

Tämän lisäksi on huomioitava tarvittu palvelun todellinen käyttö ja sen sujuminen. Arjen hallinnan näkökulmasta merkittäviä ovat palvelujen muodostamat uudet, perheen ulkopuolelta tulevat aikakehykset. Aiemmin kuvattu hyvän arjen kokemuksen yhteys sen sujuvuuteen, siihen että arjen palasten on loksahdettava paikoilleen, nostaa esiin sen, ettei palvelun hyvä laatu riitä tekemään palvelusta perheiden arjen kannalta hyvää tai toimivaa. Laadun ja saatavuuden rinnalle nousivat jälleen saavutettavuuden kysymykset.

Saavutettavuuden merkitys nimenomaan kodin ja palvelujen välisinä matkoina korostuu syrjäisellä maaseudulla asuvien perheiden arjessa. Puhuin aiheesta erityisesti Riitan kanssa. Hänen kotoaan matka esimerkiksi lääkärin kiireettömälle vastaanotolle on noin 50 kilometriä. Pienellä kylällä, jossa hän perheensä kanssa asui, julkista liikennettä ei ole tarjolla. Ainoa keino päästä lääkäriin on oma auto tai taksi. (H14.) Riitalla oli myös kerrottavanaan tarina siitä, miltä pitkät välimatkat konkreettisesti tuntuvat palvelujen käyttäjän arjessa:

Jos mä kerron semmosenki esimerkin vielä, että kunta säästösyistä lopetti, ennen vietiin lapset koululta porukalla taksilla hammaslääkäriin, ni se lopetettiin, ne hammaslääkärikydyt. Velvoitettiin, että vanhemmat vie hammaslääkäriin lapsen, ite täältä. No okei. Viime talvenaki oli sitte tytöllä hammaslääkäriaika, piti tarkistaa yhen hampaan, että kasvaako se suoraan vai väärään. Ja tota ni, mä ajan täältä viistoista kilometriä tytön koululle, mä otan sen siitä kyytiin ja tota, ajetaan kirkolle seuraavat viistoista kilometriä. No nii, ja siinä meni kaksi minuuttia siinä tarkistuksessa, että onko hammas suorassa vai ei. Sitte mä ajan saman reitin takasi. Mä en ajanu mitään muuta ku mä ajoin 64 kilometriä, viivysin kaks mi-nuuttia terveysasemalla ja. Musta tää oli niinku, mä tulini kottiin, ni mä aattelin, että mikä pelle mä oon? Nää asiat on vaan hoidettava, laps on käytettävä hammaslääkäriissä ja mä, mun on oltava se pelle, joka kuskaa. Mut must tuntu iha hölmöltä, ku mä palasin takasin kotiin. (H14.)

Yksittäiset palvelunkäyttömatkot sekoittavat parhaimmillaan vain yhden päivän aikatauluja, mutta kun palvelun tarve on pysyvä, ongelmat sen saavutettavuudessa vaikuttavat perheen arjen hallintaan pitkäkestoisesti. Liikkumisen ja kulkeamisen tarve korostuu tarkasteltaessa päivittäisiä palveluja ja niiden saavutettavuutta, muodostavathan lapsiperheiden peruspalvelut koko arkisen ajankäytön rungon. Esimerkiksi koulunkäyntiin liittyvät tukipalvelut vaikuttavat koko perheen aikatauluihin, mikä tuli esiin haastattelujen myötä.

Selvittääkseni palvelujen merkityksiä arjen tasolla kysyin tapaamiltani äideiltä mitkä olivat heidän mielestään perheiden kannalta tärkeimmät palvelut (Liite 4, kysymys 5.1). Kuten kolmannessa luvussa totesin, tärkeimpinä mainittiin kauppa, koulu ja terveyspalvelut. Näiden palvelujen lisäksi myös palvelujen käytön mahdollistavat tukipalvelut ja niiden merkitys arjen kulussa nousivat esiin. Päivin

perheeseen kuului viisi lasta, joista neljä oli peruskouluikässä. Hänen vastauksensa avaa näkymän siihen, kuinka koulun käynti on muutakin kuin vain oppimista. Käydäkseen koulua lasten on myös päästävä koululle.

Pilvi: No sitten vielä aattelin näitä palveluita, niin mikä nyt on semmonen mikä, mitä käytätte kokoajan tai mikä olis teille hyvin tärkeä?

Päivi: No kyllähän se koulukyyti on varmaan semmonen et jos ei sitä olis ni. Kyllä mä sanon et sieltä jos kuljettaa lapsia kouluun aamulla ja hakee illalla, et ku ne jokkainen pääsee eri aikaan, ni mä sanon kyllä siinä päiväohjelma menis siinä, että. (H6.)

Koulunkäyntiin liittyvät aikakehykset ovat samanlaisia maaseudulla kuin kaupungissakin. Eroja aikatauluihin tuovat kuitenkin maaseudun pitkät välimatkat. Kun kouluja tarkastellaan perheiden arjen aikataulujen näkökulmasta, koulu on yksi niin sanotuista lähipalveluista, joka kuitenkin ei maaseudulla useinkaan sijaitse fyysisesti lähellä koululaisia. Tällöin koulussa käynnin mahdollistavat koululaiskuljetukset ovat keskeisiä niin lasten kuin koko perheen arjen aikatauluille. Maksuttoman kuljetuksen saaminen kouluun on lakisääteinen³¹ oikeus perusopetuksen oppilaille, joiden koulumatka on yli viisi kilometriä.

Harvan kouluverkon maaseudulla, jossa usein ei enää ole kyläkouluja vaan koululaiset kuljetaan keskustan kouluihin taksikyydeillä, koulumatkaa koskeva lainsäädäntö on merkittävä tekijä koko perheen arjen sujumuuden ja hyvinvoinnin kannalta. Kyse on myös koululaisten oikeuksista saada luvattu palvelu luvatussa ajassa. Koulumatkojen kohdalla hyvä saavutettavuus on siis sekä turvallisuutta että matka-ajan kohtuullisuutta. Lain³² mukaan alle 13-vuotiaan oppilaan päivittäinen koulumatka odotuksineen saa kestää enintään kaksi ja puoli tuntia, tätä vanhemmilla oppilaille kolme tuntia.

Kysyin haastateltaviltani arjen kannalta keskeisten matkojen ajallisia pituuksia heidän omalla kohdallaan sekä minkälaisia matka-aikoja esimerkiksi lasten kouluun he pitävät kohtuullisina (ks. ”Välimatkat ja liikkuminen” Liite 4). Esimerkiksi Minnan vastaus kuvaa hyvin kylillä asuville lapsille tyypillistä tilannetta, jossa taksireitit määräävät matka-ajan.

Pilvi: Mitä aattelet sitten, nyt voidaan puhuu viel ihan näist alaluokista, et mikä olis kohtuullinen koulumatkan pituus ajallisesti?

Minna: Kyl se on se puol tuntii, sekin varsinkin lapsille. Meillähän se on, koulumatka on viistoista kilsaa mutta jos [lapsi] viedään sinne niin nelkytviis minuuttia aikasemmin, silleen et pitää lähtee nelkytviis minuuttia ennen koulun alkuu, koska se sama taksi ajaa sit kirkonkylän lapsia sinne niin niin tota, sen pitää ottaa sit puol tuntia siellä. Mut minä sen nyt tein, mä aattelin et se on niinkun ulkoilun

³¹ Perusopetuslaki 1139/2003, 32§

³² Perusopetuslaki 1139/2003, säädös 24.6.2010/642

kannalta hyvä asia et ne saavat sen [odotusajan], kaikki ei kyl oo sit samaa mieltä [naurua]. (H3.)

Minnan mukaan puoli tuntia suuntaansa kestävä matka on pienten lasten kohdalla pisin kohtuullinen. Ajoaikojen lisäksi on huomioitava myös Minnan vastauksessa esiin noussut lisääaika, jonka hänen lapsensa, taksikyytien järjestelyistä johdun, viettää koululla ennen varsinaisen koulupäivän alkua. Tuijan lapsilla puolestaan koulumatka oli niin lyhyt, vain noin seitsemän kilometriä, että lapset olivat voineet käydä myös pyörällä koulussa. Yleisellä tasolla hän kuitenkin kritisoi sitä, että koulumatkaan saisi kulua jopa kolme tuntia yli 13-vuotiaan nuoren päivästä.

Ni kyl se maksimi, maksimi se tunti, et ei kyllä puoltatuntia niinkun sivu, ni kyl se on niinku rupee olemaan, kun tietää et sit toiset pääsee koulusta heti kotiin, ni sit sä istut vielä puoltuntia, tunnin siellä linja-autossa ennen ku pääset [kotiin]. (H9.)

Tuija ei ollut ainoa vastaaja, jonka mukaan noin puolituntia suuntaansa kestävä matkaa voi vielä pitää kohtuullisena. Ajatus lakisääteisen kolmen tunnin kohtuullisuudesta kuitenkin kyseenalaistettiin. Suurempi ongelma muodostuu kuitenkin siitä, ettei sekään aikaraja toteudu kaikkien lasten kohdalla. Monen lapsen kohdalla kohtuullinen ja lain mukainen matkustusaika jää vain toiveeksi. Syrjäisessä ”mutkassa” asuva perhe oli saanut kokea myös koululaiskuljetuksiin liittyviä ongelmia kodin syrjäisen sijaintinsa vuoksi. Riitta kuvasi kertomuksen tapahtumien aikaan 13-vuotiaan poikansa kohtaamia koulumatkoihin liittyviä tapahtumia seuraavalla tavalla:

Koulumatka ja se [lakisääteinen] kolme tuntia [...] Se luettiin, tota se ylitti kolmen [tunnin] se matka-aika. No sehän meni, siinä rikottiin lakia, kun mehän mentiin sitte vanhempina koulutoimistoon, että hei nyt, me tiettiin tää, että nytte menee yli kolmen tunnin, että nyt, nyt on tehtävä jotaki.

Se oli kyllä ihan järkyttävää tässä. [...] Kun, koska meillä oli laki puolella, ni siihen jouduttiin sitten tekemään taksireittiin muutoksia ja sitte saatiin inhimillisemmäks. Mutta jos me ei ois siihen puututtu, ni sit ois jatkettu sillä tavalla. Siitä ei kukaan ois välittänyt siitä. Kukaan ei edes oikeestaan koulutoimistossa tiedä tätä asiata. Nii missä taksi kulkee ja kuinka kauan meidän pojalta esimerkiks meni koulukyttiin ennen ku me käytiin vääntämässä suoraan sanoen rautalangasta mallia ja kertomassa monelta se lähtee kotoa ja monelta se tulee. (H14.)

Kartalta katsottuna maaseudun välimatkat eivät välttämättä näytä niin pitkiltä kuin ne mutkaisia teitä vaihtuvissa keliolosuhteissa ajettuina todellisuudessa ovat. Riitan tarina poikansa koulumatkoista kuvaa myös hyvin, kuinka taksireittejä yhdistellään resurssipulan nimissä miettimättä, minkälaisia vaikutuksia pidemmistä reiteistä ja matka-ajoista tulee yksittäisille, koulutaksipalvelua käyttäville lapsille.

Riitta totesi myös, etteivät koulutoimiston työntekijät olleet perillä kulkemisten merkityksistä osana maaseudun arkea. Kertomuksesta käy ilmi myös se, etteivät vanhemmatkaan arvanneet matkareittiä, vaan koulumatkan todellisuus selvisi heillekin kokeilemisen kautta.

Ja tota, siin oli vielä sellanen juttu, että me ei ihan tismalleen tiedetty, että missä se taksi ajaa ja koululainen on ollu pari viikkoo. Poika oli pari viikkoo käyny yläasteella, seittemännellä. Iskä sano yks perjantai-ilta sille, että istuppa autoon, ni ajatetaan se reitti ja mitataan se sun matka. [...] Ja se oli tota, toista sataa. Päälle sata kilometriä se päivittäinen taksissa istuminen. [...] Kun tuota, se taksi ottaa täältä perimmäisestä mutkasta esimerkiks meiän lapset on ollu ihan täällä viimesenä ja ekana, ekana aamulla ja viimisenä iltapäivällä ja taksihan ajelee näin [piirtää ilmaan mutkia]. Se käy kaikki mutkat ja se matka saattaa olla vaikka kuinka paljon pitempi ennen ku ollaan siellä. (H14.)

Kun koulumatkojen tuomaa ajankulua tarkastelee koululaisten arjen kannalta, pelkkä autossa istumiseen käytetyn ajan laskeminen ei riitä. Koulukyytejä lähtee vain tiettyihin aikoihin. Aikaisemmin loppuva koulupäivä ei pidennä koululaisten kotonaan viettämää aikaa, koska bussia pitää odottaa koululla. Päivä ei myöskään ala siitä, kun bussi tulee, vaan harvaan asutuilla seuduilla lähin pysäkkikin voi olla kaukana.

Riitta: Sitte esimerkiks meiän lapsia ei oo haettu pihasta, vaan ne velvotettu vielä menemään tonne tien haaraan, siihen on vähän yli toista kilometriä.

Pilvi: Niin mä aattelin, et sehän on talvella kilometrikin on pitkä kävellä pimeydessä.

Riitta: Tota, se on aika jännä lähteä seittemän aikaa aivan pilkkopimeässä ja parhaimmillaan on ollu pakkasta 38 astetta. Mutta tota, kyl niist on sitkeitä tullu sitte. Se opettaa. Se kasvattaa. Sisikoulutusta ajatellen hyvät pohjat saatu jo kotoa. (H14.)

Riitta ja hänen miehensä olivat sidottuja navettatöihin ja joutuivat vain luottamaan pienten ”sissien” selviävän koulumatkoistaan. Pitkät välimatkat, joustamattomuus suhteessa palvelujen käyttäjien elämäntilanteisiin tai esimerkiksi koulumatkan todelliseen luonteeseen saattaa johtaa tilanteeseen, jossa palvelun saavutettavuus hankaloittaa tai jopa estää palvelun käytön. Joskus, jos perheen vanhempien arki antaa myöten, koulumatkoihin liittyvien tukipalvelujen puutteet voivat johtaa lapsen koulun vaihtamiseen. Sari kertoi valinnastaan laittaa lapsensa kunnan keskustan kouluun eikä kotoa puoleltoista kilometrin päässä sijaitsevaan kyläkouluun. Kysyessäni, kävikö hänen lapsensa läheistä kyläkoulua, hän totesi:

Ei. [Käy keskustan] koulukeskuksessa. Ja se oli sen takia, et koska täällä kyläkoululla ei ole iltapäiväkerhotoimintaa ja lapsille tulis niin

pitkät ajat olla yksinään ja sitte on se kulkuyhteys ni aika vaarallinen. Ei ole valaistusta hiekkatien reunassa sinne, tai isotie ensiks, missä kulkee rekkoja ja sitte vielä hiekkatie loppumatka, kapee hiekkatie sinne koululle, ni ei ollu mitään järkeä. Hän ois ollut ainut oman ikäisensä, siel ei ollu ketään muita. Hän oli ainut ku ois ollu eskarilainen silloin, ni... Ja mä olin töissä, et sillo ni totta kai hän oli päiväkodin eskarissa sitten ja siellä ryhmäyty niin ei ollu mitään järkee lasta, ku kaikki kaverit on täällä, kirkonkylällä. Et kouluukyytejhän me ei tietysti saatu, koska menee väärään kouluun. (H10.)

Sarin omat arkiset kulkemiset mahdollistivat hänen mielestään lapselle kohtuuttoman koulumatkan muuttamisen turvallisemmaksi. Hän vei lapsen keskustan koululle oman työmatkansa yhteydessä. Keskustassa oli tarjolla myös iltapäiväkerho sekä erilaisia harrastuksia koulupäivän jälkeen, mikä mahdollisti lapselle sosiaalista elämää ja laajemman kaveripiirin jota Sari ei uskonut kyläkoulun tarjoavan. Valinta laittaa lapsi muualle kuin oman kylän kouluun ei ollut kuitenkaan helppo.

Nii kyllä määki ajattelin silloin ku esikoinen synty, että hienoo et kyläkoulu, mä en tajunnut ajatella sitä asiaa pitemmält, mä en ole itse kotona silloin, et mä oon töissä ja siellä loppuu koulu todella aikasin, onko se yhtenä päivänä kahteen sit se loppuu yheltätoistaki perjantaina ja kaheltatoista ja mä en tuu kuitenkaan ennen puolta viittä oo kotona. Se on aika yksinäistä aikaa talvisin meilläki olla. (H10.)

Koulunkäyntiin liittyvät ongelmat paljastuivat vasta kun lapsi kun tuli kouluikänsä, ja pienen lapsen koulumatkan ja myös yksin vietettävän ajan määrän todellinen luonne paljastui. Jos Sari ei olisi saanut lapsensa kyytejä keskustan kouluun järjestymään osana omia työmatkojaan, olisi lapsi saanut kulkea näennäisen lyhyen, noin puolentoista kilometrin koulumatkan pimeässä ison tien reunaa ja viettää pitkät iltapäivät yksin kotona. Koulun saavutettavuuden näkökulmasta maaseudulla asuvien koululaisten arki näyttää varsin raskaalta. Kuten Riitta totesikin:

Se on ihan kauheata. Siis mä oon joskus sanonu sitä, et kukaan meistä aikuisista ei suostus tämmösee. Kaikkeen tottuu, ei siinä muu auta.

Joo, mutta, mutta kyllä se ihan kylmää on. (H14.)

Hankalat arjen aikataulut, sekä huoli itsestä tai läheisistä heikentävät arjessa koettua hyvinvointia. Kun normaali arki sisältää ongelmia ja haasteita, ei päästä nauttimaan tasaisesta, huomaamattomasta päivien kulusta.

Sen lisäksi, että arki hankaloituu, myös kokemus arjen turvallisuudesta vähenee. Erityisesti syrjäisellä maaseudulla, jossa palvelujen saavutettavuus on heikko, kuuluu tietty huoli ja vaaratilanteiden tiedostaminen osaksi arkea. Liisa, pohtiesaan aikaa joka poliiseilta kestäisi tulla lähimmästä kaupungista heidän matkailuti-

lalleen, totesi: ”Että jos joku semmonen hälytys tulis niin, tunnin saisi melkein ootella. Et jos tulis joku tämmöinen hätä esimerkiksi jonkun asiakkaan kanssa tai.” (H7.)

Jokapäiväisesti tarvittavien palvelujen lisäksi saavutettavuus ja siihen liittyvä turvallisuus tulevat korostuneesti esiin niin sanottujen hädän hetken palvelujen kohdalla. Päivystyksen tarve voi tulla kenelle tahansa, ja matkat kyliltä ensiapuun ovat pitkiä. Haastattelujen aikaan Liisan kotikunnassa keskusteltiin päivystyksen keskittämisestä Jyväskylään. Tämä toisi hänen perheelleen jo noin 95 kilometrin ajomatkan, ja merkittävän pidennyksen vuoden 2009 tilanteeseen, jolloin päivystys sijaitsi noin 27 kilometrin päässä heidän kotitaltaan. Hädän hetkellä tarvittavan ”ensivun” saatavuudesta Liisa totesi realistisesti, että ”jos jonkun kohtauksen saa niin kyllähän se on henki pois”. (H7.)

Lisähaasteita päivystyksessä käyntiin toi haastattelujen teon aikaan kahdessa kunnassa ollut käytäntö, jonka mukaan päivystyspaikka vaihtui kellonajan mukaan. Esimerkiksi Pihtiputaalla asuvien päivystys oli Viitasaarella kello 18 asti, jonka jälkeen päivystys siirtyi Jyväskylään (klo 18–06). Tätä ennen iltapäivystys oli jatkunut kello 22 asti. Eri paikat ja myös muutokset aikarajoissa toivat epä tietoisuuden tunnetta palvelun mahdollisissa tarvitsijoissa, mikä näkyy esimerkiksi Liisan kommentissa: ”Että siinä on vähän ongelmia kun ei aina tiedä kummassa [paikassa päivystys] on ja muuta että” (H7). Myös hänen kotikunnassaan oli vastaava käytäntö päivystyspaikan siirtymisestä kellonajan mukaan. Mahdollisiin hätätilanteisiin ihmiset valmistautuvat sekä ottamalla selvää mitä virallisten ohjeiden mukaan tulisi toimia, mutta myös pohtimalla omia, tilanteen vakavuuden huomioon ottavia ratkaisuja.

Haastatteluissa kävi ilmi, että ensiapua koskevien uudistusten ollessa ajankoh taisia joissain kunnissa oli ohjeistettu tekemään oma arvio esimerkiksi lapsen sairastapauksen kohdalla ja lähtemään – vastoin virallisia ohjeita – suoraan maakunnalliseen keskussairaalaan. Riitta kertoi minulle tilanteesta, jossa hän oli hakenut apua lähimmästä ensiapupisteestä. Vaikka he olivat niin sanotusti väärässä paikassa, ei se käytännössä estänyt avun saamista:

Riitta: Niin tota menttiin, on me menty hätätapauksessa Saarijärvelle ku on leegot työnnetty nenään ja sitä on tarvinnu irrottaa. Ei ne oo, ei ne oo pienen lapsen kanssa ajanut sieltä pois.

Pilvi: Mut periaatteessa se ei niinku kuulu ollenkaan...

Riitta: Periaatteessa ei. Ei kuulu ja riippuu kuka siellä vastaan ottaa ni suostuuko ottamaan vastaan vai ei. (H14.)

Haastatteluni myös osoittivat, kuinka äidit eivät uskoneet pienten yöpäivystysten kautta kiertämisen järkevyyteen lähetteen saamiseksi. Kiertämisen nähtiin olevan turhaa ja jopa vaarallista. Epätietoisuus ja turhauttavat ”edestakaisin” -ajamiset heikentävät uskoa palvelujen toimivuuteen ja niiden kykyyn vastata asiakkaan tarpeisiin. Huolena muutostilanteessa nousikin esiin juuri palvelujen mer-

kitys turvan tuottamisessa hädän hetkellä. Omien ratkaisujen teko, virallisten ohjeiden vastaisesti toimiminen, ei hädän hetkellä ehkä edes tule mieleen tai avun tarvitsija voi olla epätietoinen siitä minne ylipäätään voisi mennä. Riitta kertoi hänen kotikuntansa päättäjien ohjeistaneen kuntalaisia soittamaan aina ambulanssi. Kun ambulanssin henkilökunta tekee ratkaisun siitä, mihin suuntaan lähtevät, siirtyy vastuu pois asiakkaalta.

Erityisesti huonot henkilökohtaisen liikkuvuuden resurssit heikentävät palvelujen luo pääsemisen mahdollisuuksia. Ongelma on yhteinen niin kaupunkialueille kuin maaseudullekin. Maaseudun välimatkat ovat kuitenkin niin pitkiä, että palvelujen apuun hädän hetkellä ei voi luottaa silloinkaan kun omat liikkumisen resurssit ovat hyvät. Minnalla oli kokemusta sairaan lapsen kanssa taitetusta matkasta ja sen pelottavuudesta. Koska Minnan perhe asui syrjäisellä maaseudulla, ei hänen toiveensa palvelujen saavutettavuudesta liity julkisiin kulkuneuvoihin, vaan siihen, että apua saisi edes jostain kohtuullisessa ajassa.

Tän [nuorin lapsi] kanshan me jouduttiin silloin kun se oli kolmikuisen, iski rs-virus ja illalla seittemän aikaan mentiin Viitasaarelle ensin ja kuume oli silloin 38, ja siellä sen verran jouduttiin odottamaan. Kato kun täältä ei saa lähtee suoraan Jyväskylään ennen kun saa lähetteen, paitsi sit 10 jälkeen kun Viitasaarikin on kiinni. Niin, sitten oli Jyväskyläs yli 40 kuumetta, ja se henkihän ei meinannu kulkea millään, se limanen hengitys. (H3.)

Matkat perheen kotoa ensin Viitasaarelle ja sieltä Jyväskylään tuovat yhteensä kilometrejä yli 150 suuntaansa. Minna kertoi myös olleensa niin hätäntynyt, ettei ollut uskaltanut lähteä itse ajamaan illalla ja huonossa talvikelissä. Pelastuksena toimi mies joka kyyditsi niin äitiä kuin lastakin. Yllättävä avuntarve paljasti avun saamisen vaikeuden, ja jätti myös ikäviä muistoja.

Et se oli kyl yks maailman karmasevimmista reissuista, kun sä et voi tehdä mitään. Kun ajatellaan et koko reissu, se oli kolme tuntia sen Viitasaaren reissun kanssa, et oltiin siel Jyväskylässä. Niin kyl se on liikaa, silloin kun on tommonen [nopeaa hoitoa vaativa tila]. (H3.)

Tapaamieni äitien kokemukset lisäsivät kriittisyyttä käynnissä oleviin muutoksiin ja maaseudun palvelujen todellisuuteen. Verrattuna siihen leppoisaan suhtautumiseen, joka ilmeni kysyessäni reformista tai esimerkiksi sote-uudistuksesta yleisellä tasolla, on ero selkeä. Niin pitkään kun asiat sujuvat, palvelut ovat ja voivat olla huomaamaton osa arkea. Mutta mistä apua, jos tarvittu palvelu ei palvele?

4.1.3 Palveluaukko

Palveluiden merkitys arjessa selviytymistä tukevin rakenteina nousee esiin kun niiden tarjoama tuki pettää kun tarvittu palvelu ei tuekaan hyvää arkea tai palvelun puute näyttää jopa vaarantavan hyvinvoinnin. Maaseudun arjessa palvelun ei edes

tarvitse puuttua, vaan sen huono saavutettavuus riittää sekoittamaan arkisten aika-kehysten kokonaisuuden. Palvelun tarjonnan huono kattavuus tai tilanne, jossa olemassa olevat palvelut ja asiakkaan tarpeet eivät kohtaa, saattaakin muodostaa niin sanotun palveluaukon (esim. Leinonen 2008, 20; Virkki ym. 2011, 53). Asiaa voidaan tarkastella esimerkiksi perhearkeen keskeisesti kuuluvien päivähoitopalvelujen kautta.

Suomessa päivähoito on niin sanottu universaalipalvelu, johon jokaisella lapsella on subjektiivinen oikeus. Laki lasten päivähoidosta³³ sekä lain tarkennus vuodelta 1996 ovat taanneet kaikille³⁴ alle kouluikäisille lapsille kunnan tarjoaman päivähoitopaikan. Päivähoito tarjoaa hoivan lisäksi myös varhaiskasvatusta. Käytännössä päivähoiton katsotaan usein olevan yhtälailla vanhemmille suunnattu palvelu, joka jakaa hoivavastuuta perheen ja yhteiskunnan välillä. (Repo & Kröger 2009, 200, 206, 214.) Päivähoito on yksi niitä palveluja, jotka haastateltavani määrittivät lapsiperheiden tärkeimmiksi palveluiksi ja jonka laatuun ja saavuttavuuteen kohdistui siten suurimpia vaatimuksia.

Haastattelujen tulokset olivat samankaltaisia kuin ParasSos-kuntalaiskyselyiden vastukset. Päivähoitopalveluilta toivotaan sujuvuutta, joustavuutta ja hyvää saavutettavuutta sekä sijainnin että perheen aikataulujen kannalta. Viimeaikaisten, Keski-Suomea koskeneiden tutkimusten valossa tämä näyttää toteutuvan useimpien päivähoitopalvelujen asiakkaiden kohdalla (esim. Kaskisaari ym. 2010, 31–32; myös Siltaniemi ym. 2007, 169). Keski-suomalaisissa kunnissa vuonna 2008 toteutetun ParasSos-kuntalaiskyselyn vastaajista (n: 142) yli puolet, 55 prosenttia, arvioi päivähoitopalvelun järjestämisen hyväksi tai erittäin hyväksi. (Kaskisaari ym. 2010, 52.)

Näistä positiivisista tuloksista huolimatta noin 13 prosenttia koki kuitenkin päivähoiton vastanneen huonosti tai melko huonosti oman kotitalouden tarpeisiin. Avoimien vastausten perusteella ongelmakohtiksi nousevat esimerkiksi riittämättömät resurssit sekä joustamattomuus suhteessa asiakkaan tarpeisiin. (Kaskisaari ym. 2010, 52.) Millaisia arjen tason ongelmia päivähoitopalvelun huonosta saavutettavuudesta voi aiheutua?

Kuten Suomessa yleisesti (esim. Anttonen & Zechner 2009, 27) myös niissä perheissä, joita tapasin, oli hoivavastuu ensisijaisesti perheiden äideillä. Hoiva on keskeinen äitien tekoja ja toimia määrittävä tekijä. Siten myös hoivapalvelujen käyttö ja tarve korostui pienten lasten äideistä koostuvien haastateltavieni elämässä. Päivähoito hyvinvointipalveluna jakaa nimenomaan naisten kantamaa vastuuta lasten hoidosta ja hoivasta, joten lapsen universaaleille oikeuksille perustuva päivähoito-oikeus onkin myös tärkeä naisten työssäkäyntiä tukeva palvelu. Samasta

³³ Laki lasten päivähoidosta (36/1973)

³⁴ Vuonna 2013, kun kirjoitin tutkimukseni käsikirjoitusta, oli käynnissä tiukka poliittinen keskustelu kotihoidon tuen maksamisen perusteista. Samassa keskustelussa nostettiin esiin myös lapsen universaalien oikeuden rajaamista vanhempien elämäntilanteen perusteella.

syystä tämän palvelun käyttöön liittyvät arjen ongelmat kasautuvat erityisesti äitien harteille. (Anttonen ym. 2009, 11; Repo & Kröger 2009, 200, 206, 214.) Naisen reproduktiovastuu ja perheiden sisäiset hoivan antamiseen liittyvät sukupuolituneet käytännöt ovat merkittävä tekijä myös päivähoitopalvelujen arjen merkityksen ymmärtämisen kannalta. (Delphy 1984, 58; Anttonen ym. 2009.)

Elinan perheessä oli haastattelujen aikaan tilanne, jossa pienimpien lasten päivähoitoasiat eivät olleet järjestyksessä. Jo noin vuoden ajan käytössä oli ollut erilaisia määräaikaaisia, räätälöityjä ratkaisuja koska sopivaa, pysyvää hoitoratkaisua ei ollut löydetty. Ongelman aiheutti pitkä välimatka perheen kotoa kunnan tarjoamaan päivähoitoon.

Niin. Että päivähoito on varmaan semmonen, kun kysyit tossa vielä noita [maalla asumisen] huonoja puolia. Et kyllähän se jokaiselle varmaan löytyy sitten se päivähoitopaikka, mut se ei oo vieressä. (H5.)

Haasteena oli se, kuinka saada lapset hoitopaikkaan. Matka kylän keskustassa sijaitsevaan päiväkotiin suuntautuu eri suuntaan kuin vanhempien työmatkat. Vaihtoehdot olivat vähissä. Alkukesällä tehdyssä haastattelussa Elina pohti jo tulevaa syksyä ja hoidon onnistumista.

Et koulutakseissahan sitten nää ehkä pääsee, jos ne mahtuu siihen koulutaksiin, mikä tästä vie lapsia, jos siihen mahtuu. Tai sit toinen vaihtoehto on se et mä [vien lapset] ite, mut mää en meinaa suostua semmoseen, musta se on ihan hirveetä rallia. Aina viiskyt kilsaa ylimäärästä. (H5.)

Syksyn tilanteesta ja mahdollisista ratkaisuista ei ollut tietoa, mikä liittyi myös juuri tapahtuneen kuntaliitoksen ja sote-yhteistyön käynnistymiseen liittyvään epätietoisuuteen, miten palvelut tullaan jatkossa järjestämään. Kylällä ei myöskään ollut yrittäjiä tai perhepäivähoitajia. Elina oli turvautunut perheen sisäiseen informaaliin apuun, sopimalla että perheen vanhin tytär hoitaa pienempiä sisarusiaan koulun kesäloman ajan.

Elinan hankala tilanne rakentui välimatkoista, jotka syntyivät kodin paikasta suhteessa arjen muiden toimien kannalta tärkeisiin keskuksiin. Ratkaisujen löytäminen oli vaikeaa syistä, jotka ovat yleisiä pienissä kunnissa tai kuntien harvaanasuilla alueilla. Palvelupisteitä on vähän ja palveluja tarjoavia yrittäjiä ei ole. Maaseudun palveluihin liittyvät saavutettavuuden ongelmat voivat johtaa tilanteeseen, jossa tarjottu palvelu ei palvele. Päivähoitopalvelun varsinainen asiakas, lapsi, ei pysty itse menemään hoitoon, vaan palvelun käyttöä ohjaavat vanhempien kulkemisen resurssit. Lapsen subjektiivinen oikeus ei takaa sitä, että vanhempien arki joustaisi tarjolla olevan palvelun käyttöön.

Käytännön arjessa valinnan mahdollisuus lapsen hoitamisesta kotona tai kodin ulkopuolella päivähoitopalveluja käyttäen saattaa siis puuttua palvelupisteen etäisen sijainnin vuoksi. Ongelmana ei tällöin ole palvelun tarjoaminen, vaan sen

saavutettavuus. Pitkien välimatkojen ohella yksi maaseudun arkeen ja perheiden elämään kiinteästi liittyvä, palvelujen käyttöön vaikuttava tekijä, on maataloustyö. Maatilayrittäjinä työskentelevät äidit voivat joutua tilanteeseen, jossa palvelun käyttö tulee mahdottomaksi kun pitkät välimatkat yhdistyivät maatilan töiden tuomiin aikatauluihin, jotka tekevät mahdottomaksi lasten kuljettamisen hoitopaikkaan. Kotitilalla tehtävän maataloustyön lisäksi myös lastenhoito voi siten siirtyä omalle vastuulle. Tilanne on ongelmallinen, jos perhe kokee että lastenhoitoon olisi saatava apua. Riitan kokemukset maatilan arjen todellisuudesta näyttävät, kuinka palveluaukko voi syntyä.

Riitta: Päivähoidossa mejän lapset ei ole ollu. Nimenomaan pitkistä etäisyyksistä johtuen.

Pilvi: Onks siitä ollu sit mitään puhetta sillon, koska kuitenkin sit kaikillehan siis, et kaikilla olis oikeus siihen päivähoitoon...

Riitta: Nii, kyl, onhan. Olenha mä ollu sillo aikanaa yhteydessä kuntaan, ne sano että totta kai sul on oikeus, tuo tähän lapsi. Kuuskytneljä [kilometriä] aamulla, kuuskytneljä illalla, sehän kaatuu siihen mahdotomuuteen. Kyllä mulla se oikeus oli, kun mä oisin itte vaan vieny sinne kirkolle sen. Mut kyl sä nyt. Kyllä sä nyt tässä tilanteessa ymmärrät, että ei. (H14.)

Riitan tarkoittama ”tilanne” viittasi hänen aiemmin kuvaamansa karjatilan arkeen. Eläinten hoidon ehdoilla kulkeviin aikatauluihin eivät yli kuudenkymmenen kilometrin edestakaiset ajot sopineet. Käytännön arjessa päivähoitopalvelun huono saavutettavuus voi johtaa perheissä pakotettuihin ratkaisuihin: jos kunnan tarjoama päivähoitopaikkaa ei pystytä käyttämään, on ratkaisuna usein toisen vanhemman jääminen kotiin lasten kanssa.

Mä oon sillon aikanaan ni ajateltu että voi kun kylällä olis ollu ihminen, joka ois ollu perhepäivähoitajana. Sillon mä oisin vieny heti. Niinku joskus kylällä sitten puhuin, että voi että ku joku ois, mut tääl ei vaan järjestyny ketään semmosta, joka ois alkanu perhepäivähoitajaks, että kyl tää niinku se puute. Sitä ois ehkä joku muuki tarvinnu, jossaki vaiheessa, mut tääl on paljon kyllä äidit hoitanu ite lapsia. (H14.)

Sytä niin sanottuun ”pakkohoivaan” on monia, kuten työn saannin vaikeus, mutta myös ulkopuolisen hoivapalvelun saavuttamattomuus. Kun välimatkat muuttuvat arjen sujuvuuden kannalta kohtuuttomiksi, joudutaan ratkaisuja lapsen hoidon järjestämiseksi miettimään sekä palvelun järjestäjän että palvelun käyttäjän toimesta. Jos tukena käytettävä päivähoitopalvelu ei jostain syystä ole perheen käytettävissä tai vastaa perheen tarpeisiin, kasvaa jouston – tai korvaavan avun löytämisen – tarve. Kun valinnan mahdollisuutta ei ole, palveluaukkoa on paikatava muilla keinoin.

Koska kunnan tarjoama apu ei ollut käytettävissä, olivat Riitta miehensä kanssa hyödyntäneet maatilayrityksen mahdollisuuksia palkata harjoittelijoita ammatikoulun maatalaemäntälinjalta. Perheen arkea tukeva palvelu ostettiin siis ulkopuolelta. Riitta kuvaa harjoittelijoiden merkitystä toteamalla: ”Meillä oli viitenä kesänä [harjoittelija]tyttöjä täällä, jotka pelasti sen, että [kukaan] ei hukunut tohon järveen.” (H14.) Riitan kokemuksen mukaan emäntäharjoittelijat pelastivat tilanteen sekä käytännön arjen tasolla, että vähensivät tilanteen tuomaa henkistä taakkaa.

Riitan ja Elinan tapaukset osoittavat kuinka myös palvelun piiriin pääsemisen jälkeen palvelujen käyttöön voi liittyä ongelmia, jotka heikentävät haetun avun vaikutusta arjen tukena. Vaikka saatavuus olisi hyvä, jopa universaaliin oikeuteen perustuva, voi saavutettavuus aiheuttaa ongelmia arkitodellisuudessa. Kehutusta suomalaisesta järjestelmästä (esim. Lister 2003, 183) huolimatta valinnan mahdollisuudet hoivan järjestämiseksi eivät aina ole todellisia. Maatilayrittäjinä työskentelevät äidit voivat joutua tilanteeseen, jossa kotona tehtävän työn lisäksi myös lastenhoito on kokonaan omalla vastuulla. (Myös Sireni 2010.) Vastaavaan tilanteeseen voi joutua myös muun alan yrittäjä, jos yrityksen vaatima työaika ei jousta lasten päivittäiseen kuljettamiseen. Ja kuten Elinan tapaus näyttää, maaseudulla jo pelkkä kodin paikka voi tuoda kohtuuttomaksi koettua räsitystä palvelun käyttöön liittyvien matkojen muodossa.

Oman lapsen hoivaamiseen liittyvä itsestään selvä velvoite edellyttää vanhemmilta aina joustavuutta lasten hoivaamisessa ja hoidon järjestämisessä. Arjessa koetun hyvinvoinnin kannalta kyse ei kuitenkaan ole vain käytännön järjestelyistä. Toimiva päivähoito, perheen ja yhteiskunnan välillä jaettu hoivavastuu, tukee perheen selviytymistä vanhempien työssäkäynnin kautta että lasten hyvinvointia turvallisen ja virikkeellisen hoivan kautta. Vastaavasti ongelmat perheen tarvitseman palvelun käytössä heikentävät hyvän arjen perusrakenteita. Kuten edellä todettu, juuri naisten mahdollisuudet yhdistää työ- ja perhe-elämä ovat koetuksella tukipalvelujen puuttuessa.

Palveluihin liittyvät kiinteästi myös turvallisuuden ja elämän hallinnan tunteita ylläpitävät merkitykset. Riitta kertoi, kuinka lasten hoitoon ja arjessa auttamiseen liittyneet ongelmat ahdistivat häntä.

Sillon, silloin mä koin joskus elämän tuskalliseksi, mä oisin tarvinnu välillä sitä lastenhoitoapua. Et aina tuli tunne, ku mä olin navetassa, että mun pitäis olla sisällä ja ku mä olin sisällä, ni tuli tunne, että navetassa on työt tehty huonosti. Et mä en keskittyny. Jos mä ajattelen sitä nyt jälkeinpäin, ni mä oon nauttinu iha hirveesti siitä että mä oon joka päivä saanu seurata miten lapset kasvaa. Mut mä myönnän, että niitä tuskasia päiviä oli, et mä oon suorastaan itku kurkussa tehny töitä, kun ei tiä miten nää järjestyy nää asiat. (H14.)

Tapa, jolla Riitta muisteli vuosien takaisia ongelmia ja huolia korosti niiden merkitystä osana hänen elämäänsä. Vaikka lapset kotona pärjäisivätkin, aiheutti tilanne huolta lasten selviämisestä ja turvallisuudesta. Palveluaukko ei ole vain yksittäisen palvelun puutetta, vaan laajemmin arjessa koettuun hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Tämä tulee hyvin esiin kun tarkastelemme yhden palvelun huonon saavutettavuuden tuottamia koko arkeen vaikuttavia merkityksiä.

Edellä kuvatut päivähoitoon liittyvät Elinan ja Riitan tarinat avaavat näkökulman myös erityisesti hoivan ja hoivapalvelujen merkityksiin osana arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumista ja pysyvyyttä. Vaikka Riitan kohdalla päivähoitoon liittyvistä ongelmista oli jo aikaa, muistot olivat eläviä ja kokemus heidän perheensä jättämisestä yksin arjen haasteiden kanssa näkyi yhä turhautuneisuutena ja pettymyksenä palvelujärjestelmän toimivuutta kohtaan.

Sitä kukaan ees mun mielestä kunnassa miettinykkään, että täältä ois yritetty niinku kattella sitä päivähoitopaikkaa. Kyllä se ois taas pitäny lähtee siitä, että minä olisin katellu sen ihmisen, joka ois alkanu perhepäivähoitajaks. Ihan oikeesti, näin mää koen sen. [...] Mä oon oppinu, että tänne ei saaha mitään valmiina. Sä teet itte sen [mitä tarvitset]. Iha ääneen sanottuna. (H14.)

Yksittäisten palveluaukkojen sijaan Riitan kokemus harvaan asutulla maaseudulla asumisesta näyttää pysyvältä ja kokonaisvaltaiselta heikkoudelta perheiden arkea tukevissa palveluissa. Millaisia vaikutuksia aukot arjen tukiverkoissa voivat aiheuttaa maaseudun asukkaiden arkiselle hyvinvoinnille?

4.2 Paikalliset käytännöt harvan palveluverkon maaseudulla

4.2.1 Paikallisen palvelujärjestelmän muutoksia

Helposti saavutettavat, matalan kynnyksen sosiaali- ja terveystalvet ovat terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen kannalta keskeisiä alueellisen terveystasaron saavuttamiseksi (Karvonen & Kauppinen, 2008, 289). On muistettava, että jo Paras-uudistuksen käynnistymisen aikaan sairastavuus oli suurempaa maaseudulla kuin kaupungeissa. 2000-luvun alussa toteutetuissa tutkimuksissa (esim. Siltaniemi ym. 2007, 54) näkyi, kuinka Keski-Suomen maaseutukunnissa, esimerkiksi Keuruun ja Saarijärvi – Viitasaaren -alueella, asui kaupunkialueita enemmän sellaisia ihmisiä, jotka arvioivat oman hyvinvointinsa tilan heikentyväksi. Palvelujen heikko saavutettavuus voidaan siis nähdä merkittävänä alueellisiin hyvinvointieroihin vaikuttavana tekijänä (esim. Kaskisaari ym. 2010, 28; myös Milbourne 2004, 559).

Eroja erityyppisillä alueilla asuvien ihmisten kesken tuovat erityisesti heidän mahdollisuutensa päästä palvelujen luo. Kaupungeissa sekä kaupunkien läheisillä maaseutualueilla palvelujen saavutettavuus on hyvä, mikä on muodostanut hyvin-

voinnin alueita erityisesti Etelä-Suomen suurten kaupunkien ympäristöihin. Hyvinvoinnin polarisaation toisessa ääripäässä ovat harvaan asutut ja maantieteellisesti laajat alueet erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa. Alueelliset terveyserot sekä köyhyyden keskittyminen harvaan asutulle maaseudulle johtuvat ainakin osittain palvelujen vaikeasta saavutettavuudesta – ihmiset eivät hakeudu ajoissa palvelujen piiriin eivätkä pysty käyttämään niitä osana arkeaan. (Kananaja ym. 2008, 78; Karvonen ym. 2010, 218).

Tämä korostaa tarvetta paikalliselle tiedolle palvelutarpeista ja järjestämisen mahdollisuuksista. Kyse on siis asiakaslähtöisyydestä ja paikallisen toimintakentän tuntemisesta, jolloin ideaalina on kehittää palveluprosesseja palvelujen käyttäjien paikallisista tarpeista lähtien. (Esim. Nyholm & Välikangas 2008, 18, 21.) Maaseudun harva palveluverkko edellyttää aina arjen suunnittelua ja joustoa palvelujen käyttäjän taholta. Järjestelyjen onnistuminen edellyttää kuitenkin vastaavuoroisuutta: myös palvelujen tarjoajan tulee kyetä joustamaan asiakkaan tarpeiden mukaan. Tämä edellyttää tietoa asiakkaiden tarpeista ja paikallisista olosuhteista.

Sosiaalijohtajien haastatteluihin perustuvassa osassa kenttätöitäni halusin selvittää, kuinka harvaan asutun alueiden palveluja on järjestetty ja millaisia hyviä, paikalliseen tietämykseen perustuvia käytäntöjä on ollut. Haastattelujen ajankohdasta johtuen oli mahdollista myös arvioida niitä vaikutuksia, joita Paras-reformin myötä tulleilla muutoksilla tulisi olemaan.

Esimerkiksi Pylkönmäen kunnassa vierailin ensimmäistä kertaa juuri muutoksen kynnyksellä, muutamaa viikkoa ennen kuntaliitosta ja kaikki myöhemmätkin haastattelut toteutuivat puolen vuoden sisään muutoksesta. Entiset käytännöt olivat vielä hyvin muistissa, osittain jopa vielä toiminnassa. Elina, joka itse työskenteli kunnan terveydenhuollossa, arvioi kunnan toimintatapoja sekä kuntalaisena että kunnan edustajana:

Kyllä mun mielestä, pienen paikan etu on kuitenkin se, että kun me tunnetaan toinen toisemme ja on niinkun sitä yhteistyötä tehään monen eri tahon kanssa, niin mun mielestä, mä veikkaisin että se toimii ehkä paremminkin kun jossain kaupungeissa. Et kuitenkin on tiimityötä paljon ja [...] sosiaalipuoli, ja koulu ja neuvola ja perhepäivähoito ja. (H5.)

Elinan kommentti osoittaa pienen kunnan sisällä toimivien tuttuuteen perustuvien verkostojen tuomia etuja. Yhteistyö eri toimijoiden välillä oli Pylkönmäellä vakiintunut käytäntö ja samalla palvelujen toimivuuden ehto. Pienissä piireissä olevat luottamukselliset välit ovat edesauttaneet erityisesti varhaisen puuttumisen mahdollisuuksia. Sosiaalijohtajakin korosti yhteistyön merkitystä omassa haastattelussaan:

Minusta on myös äärimmäisen hyvä, että koululla on oppilashuoltotyöryhmä johon kuuluu terveydenhoitaja, sosiaalitoimi, ter-

veyskeskuksen edustaja ja koulu, ja pyydetään vanhempia sitten jos näitä ongelmia tulee niin mahdollisimman hyvissä ajoin. Ettei olla liika myöhässä miettimään konsteja millä tavalla sitten pystytään tätä koulunkäyntiä tukemaan. Ja tähän meidän ryhmäperhepäivähoitotilaan pystytään ottaan sellasia lapsia, jotka tarvitsevat aamulla tukea kouluun lähtemisessä, aamupalan saamisessa ja muussa. (H15.)

”Kaiken yhdistämisen periaate”, arkinen tapa helpottaa aikakehysten verkossa selviämistä, näyttää olleen myös paikalliselle tuntemiselle ja myös henkilökohtaiselle tuttuudelle perustuvien, pienten kuntien palvelujen toimintapa. Hyviä käytäntöjä olivat haastateltujen mukaan olleet juuri tiiviiseen yhteistyöhön perustuvat verkostot, jotka ovat olleet sekä fyysisesti että sosiaalisesti lähellä asiakkaita. Tämä on mahdollistanut palveluiden räätälöinnin aidosti asiakkaan tarpeiden pohjalta. Toisen kunnan sosiaalijohtaja pohti aihetta samankaltaisesti kuin pylkönmäkeläinen kollegansa:

No, se on varmaan kaikissakin pienissä kunnissa, ni se, että ne räätälöidään tietysti aina jokaiselle henkilökohtaisesti ja katotaan se kokonaisvaltasesti ja pyritään se ihminen auttamaan, eikä jätetä. Et mä luulen, että se on se, et se ihminen huomioidaan. (H21.)

Resurssien niukkuudesta huolimatta pienten kuntien pienistä palvelukuvioista on ollut hyötyä juuri joustavien ja asiakaslähtöisten käytäntöjen toteuttamisessa. Pylkönmäellä palvelut oli räätälöity vastaamaan oman kunnan väestöllisiä ja maantieteellisiä tarpeita.

Pienen kunnan perhepalvelut on hyvin useasti täysin räätälöityjä. Kotipalvelun resurssit ovat melkein kohdentuneet ikäihmisiin, mutta näissä tapauksissa olemme pyrkineet sitten päivähoidon kautta järjestää jonkinlaista tukihenkilöä tai järjestää päivähoitopalvelua pidemmällekin, jopa kotiin, jos tarvitaan tällaista erityistä ennaltaehkäisevää perheen tukemista. (H15.)

Kunnan sosiaalijohtaja myös kertoi minulle, kuinka aiemmin päivähoidon henkilökuntaan kuuluvat työntekijät olivat saattaneet tarpeen vaatiessa mennä jopa viikonlopuksi apua tarvitsevan perheen kotiin auttamaan. Tämän kaltainen tuki on ollut osa lapsiperheiden varhaista auttamista raskaiden ja kalliiden lastensuojelun toimenpiteiden ehkäisemiseksi ja perheiden arjen hyvinvoinnin lisäämiseksi.

Vastaavanlaista räätälöintiä sekä asiakkaiden arjen tason tarpeiden huomiointia korostettiin muissakin tutkimuskunnissa, samoin kuin kyseisen toiminnan mahdollisuuksia juuri ennaltaehkäisevään työhön. Pienissä kunnissa palvelukokonaisuuksia on myös rakennettu käyttäen kaikkia tarjolla olevia palveluresursseja joustavasti hyväksi. Taloudellisesti niukkoja resursseja on kompensoinut työntekijöiden omistautuminen asiakaslähtöiselle työlle, ja asiakkaiden henkilökohtaiselle kohtaamiselle (myös esim. H10).

Millaisia vaikutuksia Paraksen ja siihen liittyneiden muutosten myötä tulleilla uudistuksilla oli näihin paikallisiin käytäntöihin? Asiakaslähtöinen ja jopa henkilökohtainen räätälöinti muuttuu usein mahdolliseksi suuremmassa kunnassa, jossa keskitettyjen yksikköjen tulee palvella laajaa kuntalaisten joukkoa. Kuten Stenvall ym. (2009, 168–170) toteavat, useissa kunnissa kunta- ja palvelurakennemuutos oli ennen kaikkea palvelujärjestelmää koskeva yhteistyöhön kannustava hanke. Positiivista oli sen merkitys palvelujen järjestämisen käytäntöjen avaamisessa ja koko paikallisen järjestelmän läpikäynnissä. Negatiiviseksi koettiin kuitenkin reformin pyrkimys yhtenäistää käytäntöjä jopa paikallisten, toimivien rakenteiden kustannuksella. Reformin jäykkyys nähtiin haasteena paikallisesti syntyvien tarpeiden tunnistamisessa ja järjestelmien kehittämisessä niihin vastaaviksi. Joissain tapauksissa se saattoi myös tehdä mahdolliseksi jatkaa paikallisia, hyviä käytäntöjä.

Palveluja kehitettiin lisäämällä seudullista yhteistoimintaa ja laajan väestöpohjan palveluja tasa-arvoisuuden periaatteella. (Esim. Lehtola 2008, 15; Stenvall ym. 2008, 64; Eronen ym. 2008, 46). On muistettava, että yksi keskeinen peruste isoille, laajan väestöpohjan palvelurakenteille oli erikoispalvelujen turvaaminen esimerkiksi pienissä kunnissa, joilla ei ollut varaa pitää asiantuntija-osaamista. Tämä lähtökohtaisesti hyvä tavoite aiheutti kuitenkin myös negatiivisia vaikutuksia.

Palvelujen laadun ja asiantuntijuuden turvaaminen edellytti palvelujen, käytännössä työntekijöiden, keskittämistä. Usein tämä tarkoitti sitä, että työntekijät sijoitettiin keskustan yksiköihin, joista käsin vierailaan maaseudun palvelupisteissä. Tuula pohti muutoksia työnsä ja sen tuoman julkisten palvelujen järjestämiseen liittyvän tiedon ja ymmärryksen pohjalta:

Jos aatellaan vaikka sosiaalityöntekijää niin, että jos on toimeentulotukiasiakkaita niin kun sen tapas täällä [Pyлкönmäellä] ja sai sen ajan hyvinkin äkkiä. Mut nyt kun Saarijärven kaupungilla on periaatteessa kaks sosiaalityöntekijää, jotka tekevät näitä, tai tapaavat ja tekevät tätä sosiaalityötä ja näitä toimeentulotukiasiakkaita ja se saattaa olla hyvin harvoin kun se tapaa sitä asiakasta, et sit sen antaa vaan joku etuuskäsittelijä sitten sen tilille sen rahan ja näin. Et kyl se vähän harmittaa tietysti niiden ihmisten puolesta, et kyllähän niillä on käyntipäiviä täällä kylällä, mut että, se on aika harvoin. (H1.)

Myös paikalliset verkostot muuttivat muotoaan tai menettivät merkityksensä uudella tavalla järjestetyissä palvelukokonaisuuksissa. Muutos vaatii uusia toimintamuotoja ja aikaisempien tapojen hylkäämistä. Siinä missä pienessä kunnassa harvat työntekijät hoitivat useita työntekijärooleja palvelujärjestelmässä, uudessa tilanteessa tehtäviä jaetaan uudella tavalla. Tämä mahdollistaa yhden työntekijän keskittymisen oman erityisosaamisensa mukaisiin tehtäviin ja vähentää yksittäisen henkilön työtaakkaa. Asiakkaan näkökulmasta muutos vähentää joustavuutta ja se

saattaa heikentää kokonaisvaltaisen palvelutarpeen näkemistä kun eri asiat hoidaan eri paikoissa ja eri ihmisten toimesta. Myöskään palvelukokonaisuuksien henkilökohtainen räätälöinti tai esimerkiksi työajoissa joustaminen ei ole enää samalla tapaa mahdollista. Pylkönmäen entinen sosiaalijohtaja toteaa:

Tuskin niin räätälöidysti pystytään enää järjestämään. Meillä kun on joustettu työajoissakin ja meille voi soittaa 24 tuntia, niin sitä ajatellen että kun siihen on tottunut niin miten ne jatkossa suhtautuvat että nyt toimistot aukeaa kello yhdeksän? (H15.)

Aiempi, paikallisiin tarpeisiin ja pienempää väkimäärää palvelemaan räätälöity järjestelmä muuttuu kuntaliitoksen myötä etäisemmäksi usealla tapaa: välimatkat palvelupisteisiin saattavat kasvaa, eikä suuri kunta tai sote-alue voi tunnistaa yksittäisten kuntalaisten tarpeita niin hyvin kuin pieni, sosiaalisesti tiivis, kunta. Tilanteessa, jossa palvelujärjestelmää uusitaan ja palveluja keskitetään käy usein myös niin, että aikaisemmat asiakas-työntekijäsuhteet katkeavat.

Sosiaalijohtajien hyvin tiedostamat järjestelmän muutokset, byrokratisoituminen ja palvelujen etäännyminen, tulivat esiin myös äitien kokemuksiin perustuvissa kertomuksissa. Elinan kokemat päivähoidon palveluaukkoon liittyvät ongelmat liittyivät myös kuntaliitoksen ajankohtaan ja sen tuomiin muutoksiin.

Elina: Elikkä siinä vaihtu nyt niinkun [päivähoidosta vastaava] työntekijäkin. Niin mun mielestä silloin [ennen kuntaliitosta] se, siinä kyllä ihan oikeesti räätälöitiin meille sopiva palvelu, kun muistelen nyt aikasempiakin lapsia jotka on ollu hoidossa niin. Kyl se varmaan vähän tuli kankeammaks tän kuntaliitoksen kautta. Et ennen kuntaliitosta oli hyvin, hyvin kyllä se ihminen joka sitä asiaa hoiti niin mietti sen perheen tarpeen ja järjesti kuljetusta ja.

Pilvi: Joo, et siinä näkyy tavallaan et siirty tonne isompaan yksikköön.

Elina: Joo kyllä, koska ei [uusi työntekijä] tietenkään voi ees tuntea, tuntea niinkun tämän alueen et miten ne systeemit on ja välimatkat ja muut. (H5.)

Vaikka Paras-reformin myötä tehdyt palvelujen tuottamiseen ja järjestämiseen liittyvät uudistukset paransivat kuntien mahdollisuuksia tarjota asiakkailleen monipuolisia ja laadukkaita palveluja, heikennykset palvelujen saavutettavuudessa sekä paikallisiin tarpeisiin räätälöityjen palvelumallien menettäminen ovat olleet uudistusten tuomia negatiivisia vaikutuksia.

Että sitähan minä vähän pelkään tietysti, että miten me pystytään vastaamaan niitten perheitten tarpeisiin, kun on harvaan asuttu tämä alue ja kyllä on yks tai kaksi lapsiperhettä. Että kuinka sitten niitten palvelut [tulevaisuudessa] turvataan ja heidän kyyditys- ja muut järjestelyt turvataan niin että ne palvelut olisivat kuitenkin lähellä ihmistä? (H15.)

Kuten haastateltavat korostavat, maaseudulla asiakkaiden tarpeiden huomiointi on erityisesti välimatkojen huomiointia. Paikalliselta, kylien ja pienten maaseutukuntien tasolta katsottuna laajaa väestöä ja maantieteellistä aluetta palvelemaan rakentuva järjestelmä poisti mahdollisuuksia palvelujen räätälöinnille perheiden arjen asunympäristöä huomioivalla tavalla.

Yksittäinen hyvä käytäntö, joka jäi uudistusten jalkoihin, nousi esiin Pylkönmäellä tehdyissä haastatteluissa. Ensimmäiseksi kuulin käytännöstä kunnan sosiaalijohtajalta, jonka perusteella osasin kysyä ja kiinnittää aiheeseen huomiota myös paikkakunnalla asuvia äitejä haastatellessani. *Päivähoitokyyti*-esimerkki kuvaa hyvin pienen kunnan mahdollisuuksia räätälöidä palveluja ”oman väen” tarpeisiin, sekä samalla myös siirtymää pienestä ja paikallisesta palveluntarjonasta suurempaan ja laajemmalle väestöpohjalle tarkoitettuun järjestelmään. Pienessä kunnassa, resurssien ollessa vähäisiä, ennaltaehkäisevän ja palvelujen tarvetta vähentävän työn merkitys on ollut korostunut. Pylkönmäki oli panostanut perheiden hyvinvointipalveluihin esimerkiksi tukemalla huonoista kulkuyhteyksistä tai liikkumismahdollisuuksista kärsivien perheiden lasten päivähoitoon pääsyä. Sosiaalijohtaja kertoi:

On juttu, sitten joka poikkeaa kaikista muista, eli se että jokaiselle päiväkerhoon tulevalle lapselle on järjestetty kyyti, ja myös niille päivähoitolapsille, joiden vanhemmat menevät eri suuntaan on järjestetty kyyti, sovittaen tietysti yhteen koulukyydityksien, mutta me ollaan järjestetty taksikyyti. Ja sitähan määrärahaa ei löydy muitten kuntien budjetissa. (H15.)

Kunta oli näin toimimalla tukenut varhaiskasvatusta, vanhempien työssäkäyntiä sekä vähentänyt perheille pitkistä välimatkoista aiheutuvia ajallisia ja taloudellisia rasitteita. Tukipalvelun merkitys oli kuitenkin toimia laajemmin perheiden ja erityisesti lasten hyvinvointia edistävänä ja ongelmia ennaltaehkäisevänä tukena.

Ollaan järjestetty se [kyyti] myös sen takia että tiedetään, että jollekin lapselle on se päivähoito välttämätön vaikka molemmat vanhemmat on kotonakin. Ja silloin on järjestetty tukimuodoksi. Koska meil ei ole monia vaihtoehtoja millä tavalla me tuetaan lapsia, niin ne on ne vähäset resurssit koitettu sitten järjestää näillä olemassa olevilla palveluilla. (H15.)

Toiminta on korostanut päivähoidon roolia ja mahdollisuuksia toimia laajalaisesti perheiden tukena sekä turvannut lapsen oikeuden hoivaan ja varhaiskasvatukseen. Toiminta perustui paikallisen kentän tuntemukselle: pienessä kunnassa tiedettiin ja tunnettiin toisten tarpeet.

Panostus ennaltaehkäisevään työhön oli jotain, johon uudessa järjestelmässä ei löytynyt resursseja. Ongelmaksi tuli se, että tietyn kylän asukkaita ei voinut kohdella eriarvoisesti kuin muita vain siksi, että heillä oli aiemmin ollut kyseinen palvelu käytössään. Muutoksen jälkeen kunnassa aiemmin käytössä ollut kaikille

järjestetty kyyti päivähoitoon ei kuntaliitoksen jälkeen enää toiminut. Vastuu kul-
kemisestä on jäämässä vanhempien harteille, ellei kyytiä saada vakituisesti rää-
löityä esimerkiksi koulukuljetusten yhteyteen, kuten Elina toivoi pohtiessaan omi-
en lastensa hoitoon pääsyä (H5, s. 145). Muutos vaikuttaa myös isompien lasten
harrastuksissa käyntiin, kuten Elina kertoi: ”Ja perhepäivähoitoon oli, siis tonne
kerhoihin oli ennen kyyti mut nyt ei oo enää tän kuntaliitoksen jälkeen.” (H5.)

Siirryttäessä paikallisesta järjestelmästä suurempaan aiemmat, joustavat yhteis-
työkuviot joko katoavat tai niiden ylläpitäminen on vaikeampaa uusissa olosuh-
teissa. Maaseudun palvelujen yhteydessä nostetaan usein esiin ajatus läheisyyden
ekonomiasta, jonka voi nähdä keskittämisen politiikan ja laajoja väestöryhmiä
kattavien palvelujen antiteesinä (esim. Mäntylä & Lindqvist 2004). Paikallinen
hallinta ja palvelujentuotanto, eli palvelujen tuottaminen ja tarjoaminen lähellä
asiakasta olisi keino säilyttää pienissä kunnissa eläneitä hyviä käytäntöjä, pienten
”piirien” ja palvelukuvioden tuomia etuja, jotka tukivat asiakkaiden tarpeiden
huomiointia ja asiakaslähtöistä räätlöintiä (esim. Backa 2012, 37–38). Kuten
Pylkönmäen päivähoitokyyti -esimerkki osoittaa, haastattelujen aikaan käynnissä
olleet muutossuunnat näyttivät nimenomaan heikentävän läheisyyden ekonomian
tarjoamia mahdollisuuksia. Toisaalta, on muistettava että uusi järjestelmä pystyi
tarjoamaan palveluja, joita pienin, paikallisin voimin ei ollut mahdollista järjestää.
Kun tarjolla on vain niukkuutta ja menojen leikkauksia, huoli palvelujen riittävyys-
destä terveyden ja hyvinvoinnin tukena on todellinen.

Muutosten myötä myös tapa rakentaa paikallisia palveluja pienten, tutuista ih-
misistä muodostuvien piirien yhteistyönä muuttui. Kuten edellä on todettu, juuri
nämä paikallisuuteen ja (julkisissa viroissa sekä heidän asiakkaina olevien)
yksilöiden väliseen tuttuuteen ja luottamukseen perustuvat verkostot ovat suurissa
muutoksissa kunta- ja palvelurakenteiden tuomien muutosten myötä. Kunnan
kanssa yhteistyötä tekevien palveluntarjoajien määrä on lisääntymässä, ja vaikka
se mahdollistaa laajemmat resurssit, on vaarana palvelukentän pirstaloituminen
mikä vaikeuttaa palveluverkon kokonaishallintaa (esim. Kröger 2009). Myös asi-
akkaiden kokonaisvaltaisten tarpeiden huomiointi voi vaikeutua, kun työntekijät
ovat kaukana kyliltä eivätkä siten edes tunne alueiden arkista palvelujen käyt-
töympäristöä.

Muutostilanteessa palveluaukot voivat myös muodostua sellaiseen kohtaan,
jossa niitä ei virallisesti pitäisi olla. Esimerkiksi Tuulan kuvaamat henkilöstö-
resurssiongelmien ovat ainakin osittain seurausta viimeaikaisista organisaation
muutoksista. Ne ovat johtaneet myös palvelujen paikallisen saavutettavuuden
heikkenemiseen. Maaliskuun lopulla tehdyssä haastattelussa esiin nousee muutos-
vaiheen epävarmuus, sekä se, kuinka pitkään vuodenvaihteessa tapahtunutta muu-
tosta käytännössä eletään.

Pilvi: Mikä tilanne nyt on, käykö täällä [sosiaalityöntekijä]?

Tuula: Joo kyllä pitäis käyä, mutta tän vuoden puolella ei oo vielä yhtään kertaa käynnyttä.

Pilvi: Onks se niinkun et se ikäänkuin takkuilee se käynnistyminen vai?

Tuula: No se voi olla se toiminta sinällään ja se toiminnan käynnistäminen, ja se että se työnjako on vieny niin kauan aikaa, et kuka tekee mitäkin niin mä luulen et niil on ollu vähän semmosta epätietoisuutta siinä mutta. Mutta kyllä tarkoitus on että jatkossa on sitten sil-lai että on päivän täällä ja ottaa vastaan sillon isomman määrän asiakkaita. (H1.)

Byrokratisoitumisen tuoma järjestelmän kasvottomuus sekä asiakkaan ja työntekijän välisten kohtaamisten väheneminen lisääntyvät kun sekä palvelupisteet että päätöksenteko etäännyvät paikalliselta tasolta. Edellä kuvatut haitat kohdistuvat ensi kädessä palvelujen käyttäjien arkeen, muuttaen paikkoja missä asioidaan sekä vähentämällä henkilökohtaisten elämäntilanteiden huomioimisen mahdollisuutta. Nämä muutokset heikentävät palvelujen tukea osana hyvää ja sujuvaa arkea. Arjessa selviytymisen vaikeutuminen voi johtaa laajempiin ongelmiin ja siten lisääntyviin palvelutarpeisiin. Korkea kynnyks avun hakemiseen hidastaa sairauksien ja sosiaalisten ongelmien ehkäisyä ja varhaista puuttumista. Pidemmällä aikavälillä palvelutarpeet saattavat siis lisääntyä, samoin niistä aiheutuvat kustannukset.

Kuten Virkki ym. (2011, 37) toteavat, terveyspalvelujen lisäksi erityisesti sosiaalipalveluihin tulisi kiinnittää huomiota juuri arjen tukemisen ja ongelmien ennaltaehkäisyn näkökulmista, jotta vältettäisiin palvelutarpeiden kasautumista.

Kunnan panostuksesta ennaltaehkäisevään työhön sain esimerkin myös Jämsässä, jossa oli ostettu omaishoitajille tukea kehitysvammaisten tuki ry:ltä sijaisten ja koulutusten muodossa.

Sillä toiminnalla, mitä sitten nää tuki ry:t pystyy järjestämään, ni on kyllä merkitystä sitten näiden hoitavien omaisten jaksamiselle ja niin edelleen, että. Se on hyvin merkittävä ja se on tullu esille sillä tavalla, kun joka syksy on omat ongelmansa talousarvion tasapainottamisella, aina tehdään karsintalistoja ja nääkin on aina siellä ollu, mutta just on keskusteltu sit että mikä on se hyöty, jonkun neljän tuhannen euron säästämistä ja mikä on sitten se toinen puoli siitä. Ne seurannaisvaikutukset niiden ihmisten arkeen ja elämiseen on isommat. Eli onneks ei olla niistä säästetty, jouduttu karsimaan. (H18.)

Arjen sujuvuuden ja arjessa selviytymisen tukemisen lisäksi palvelut voivat toimiessaan lisätä turvallisuuden tunnetta sekä vahvistaa ihmisen omaa toimijuutta suhteessa hyvinvointiinsa (myös Kananoja ym. 2008, 167). Toisaalta, kuten edellä kuvattu, huono toimivuus heikentää mahdollisuuksia hallita omaa elämäänsä, ja ongelmat voivat laajeta käytännön arjen haasteista negatiivisiin tunteisiin ja ko-

kemuksiin. Arjen tukena toimiminen on arjen hallinnan tukemista. Minna kertoi kuinka juuri palvelujen ennaltaehkäisevä vaikutus on ollut arjen tukena tärkeintä.

Et se on oikeestaan yks palvelu mistä mä oon kyllä tosi kiitollinen täälläkin paikkakunnalla et et, pääsee niinkun mielenterveystoimistoon väliin käymään, juttelemaan et, tavallaan mä oon niinkun vuosien mittaan oppinut, mul oli tosi rankka lapsuus niin mä opin käyttämään sitä tuolla kaupungeissa sillai että, koska mä en tuntenu siellä ketään ihmisiä keille mä oisin voinu mennä jutteleen, niin mä aatelin, et noillehan maksetaan siitä että ne kuuntelee mua, mun huolia ja sitten niinkun se aina kevenee kummasti se olo kun saa [puhua]. (H3.)

Myös Sari, sosiaalitoimen perhepalvelujen työntekijänä, totesi, kuinka tärkeä merkitys ennaltaehkäisevällä työllä on nostaan esiin huolen juuri niiden palvelujen joutumisesta ensimmäisenä karsimisen kohteeksi.

Ja just näistä ennaltaehkäisevistä perusjutuista ruvetaan säästää, mikä on mun mielest niin väärä paikka, koska silloin ne ongelmat on vielä ja tai ne jutut on niin pieniä, et ku siihen päästäis sitten ni, sit niistä ei tuukkaan niitä isoja lumipalloyöryjä. (H10.)

Palveluja käyttävien kuntalaisten kannalta palvelujen vaikutukset tuntuvat elämän eri osa-alueilla arkipäivän käytänteissä. Jos ennaltaehkäisevistä palveluista joudutaan leikkaamaan, huolena on erityisesti palvelutarpeiden ja ongelmien kasaantuminen, ”lumipalloyöry”. Tuula nostaa esiin henkilöstön vähydestä aiheutuvat ongelmat palvelun saamiselle.

No mä ite työssäni teen paljon yhteistyötä sosiaalitoimen kanssa, ja siellähän se tilanne nyt, siellähän oli aikasemmin, viime vuonna oli vielä 3 sosiaalityöntekijää mutta tällä hetkellä on kaks sosiaalityöntekijää nimenomaan tässä aikuissosiaalityön puolella. Ja se tilanne on huonontunu, ja nyt kun aatellaan että tää vielä laajentu tää alue kun tuli Pylkönmäki mukaan niin, mä sanon et ne asiakat, kun ne asiakkaat on just näitä tavallaan huonompiosasii ja sillä lailla vaikeesti työllistyviä tai vaikeassa työmarkkina-asetuksessa olevia tai ja vajaa-kuntosia niin, niitten tilannetta aatellen niin huonohan se on. Kun heillä, heillä ei oo omaa autoa ja sitten sen kyydin saaminen voi olla hankalaa: et miten he pääsee Saarijärvelle jos ei se sosiaalityöntekijä tuu tänne? (H1.)

Tilanne eriarvoistaa maaseudulla asuvia ihmisiä hankaloittaen heikompija resursseja omaavien mahdollisuuksia selvittää kodin paikan tuomista arjen haasteista. Harvaan asutun maaseudun pitkät välimatkat ja hankalat kulkumahdollisuudet vaikeuttavat erityisesti vanhusten ja sairaiden, runsaasti palveluja käyttävien mahdollisuuksia päästä palvelujen luo (Tedre & Pulkkinen 2011, 308). Myös Keski-Suomessa toteutetut ParasSos-kyselyt ja haastattelut todistivat pitkien välimatko-

jen ja viimeaikaisten palvelujen keskittämisen heikentäneen vanhusten kotona asumisen mahdollisuuksia. (Virkki ym. 2011, 138). Myöskään palveluinnovaatiot jotka perustuvat sähköisten palvelujen lisäämiselle eivät helpota kaikkien arkea. Itse asiassa maaseudun asukkaista juuri ne, joilla on haasteita henkilökohtaisen liikkuvuuden kanssa on usein myös heikommät taidot toimia tietoyhteiskunnan edellyttämällä tavalla.

Vanhusten palvelujen järjestäminen näyttäytyy maaseudun palvelujen ongelmakohtien keskiössä. Seuraavaksi tarkastelenkin maaseudun vanhusten kotona asumisen mahdollisuuksia palvelujen tarjoajan näkökulmasta. Esimerkkitalanteen kautta aukeaa myös uusi näkökulma haastattelemieni äitien arkisiin toimiin ja niiden merkityksiin.

Vanhusten kohdalla palvelun saavutettavuus on usein sitä, että palvelu tuodaan kotiin. Kotipalvelut ovat siten keino turvata syrjäseuduilla elävien vanhusten arki ja juuri tämä, kotona asumisen mahdollistaminen ja kaikille tasavertaisten kotipalvelujen tarjonta oli tavoitteena myös kunnissa. Kuten eräs sosiaalijohtaja totesi: ”No tietysti ni tota ni me pyritään viemään niitä palveluja sinne, sitte kotia, ja näin ollaan tehtyki tietysti. Että se välimatka ei saa sit olla kuitenkaan esteenä.” (H21.)

Harva palveluverkko ja huono saavutettavuus vaikeuttavat avun saantia heikentäen erityisesti heikompiosaisten mahdollisuuksia mennä palvelujen luo. Liikkuvat palvelut, esimerkiksi kotiin tuodut palvelut, ovat osa asiakkaan elämäntilanteen ja palvelutarpeiden huomiointiin perustuva räätälöintiä. Kun asiaa katsotaan elämän hallinnan näkökulmista, vanhuksat ovat usein riippuvaisia joko lähiyhteisön tai palvelujen tuesta, ja palvelun saaminen kotiin on ratkaisu saavutettavuuden ongelmiin. Toisaalta, tämä siirtää välimatkojen voittamisen haasteen palvelujen tarjoajalle. Yksi haastattelemistani sosiaalijohtajista (H17) toi ongelman esiin toteamalla, kuinka pitkät etäisyydet lisäävät kotipalvelujen kustannuksia ja vievät myös työntekijöiden aikaa.

Kunnan resurssien kannalta harvaan asuttujen alueiden palveleminen on tavoitteista huolimatta vakava, ja ikääntyvällä maaseudulla myös jatkuvasti kasvava haaste, mikä herätti huolta myös liitoskuntien sosiaalijohtajissa. Saarijärven entinen sosiaalijohtaja pohti tilannetta juuri kunnan pinta-alaa merkittävästi kasvattaneen kuntaliitoksen jälkeen:

Saarijärvikin on pinta-alaltaan aika iso, että etäisyydet on aika isoja jo ja se on oma haasteensa niille palvelujen järjestämiselle. Ja kun on harva asutus, on vähän loppujen lopuks niitä palvelujen tarvitsijoita siellä reuna-alueilla pitkien matkojen päässä, että se, että millä tavalla sinne matkojen päähän ne palvelut järjestetään, yksittäisille tarvitsijoille? Siihenhän törmätään tämmösissä harvaanasutuissa maaseutukunnissa vähän väliä. (H20.)

Kotipalvelujen työntekijät näkevät tilanteen haasteellisuuden omien työpäiviensä kulun kautta. ParasSos-tutkimuksen tulokset avaavat näkymän keskisuoma-

laisten kuntien maaseutualueiden kotipalvelujen arkeen. Resurssien vähyden vuoksi kotipalvelujen työntekijöiden aikataulut ovat usein erittäin tiukkoja, mikä näkyy kiireenä asiakkaan kohtaamisissa (ks. esim. Virkki ym. 2012, 259). Maaseudulla oman lisänsä työpäivien hektisyyteen tuovat pitkät välimatkat. ParasSos-tutkimukseen haastateltu kotipalvelujen työntekijä kertoi, kuinka yhteen suuntaan tehtävä ajomatka on 10 kilometriä ”kun käyt tuolla yhtä pappaa hoitamassa”(H25). Vanhuksen luona vierailtiin kolme kertaa päivässä, joten ajoa kertyi noin 60 kilometriä, vain yhden asiakkaan hoitamisesta.

Toisessa kunnassa, jossa erään vanhan pariskunnan luona käyminen tuo työntekijöille päivittäin noin 70 kilometrin ajon, työntekijöiden puheissa nousi esiin hoivan antamiseen ja itsenäisen asumisen tukemiseen liittyvien arvojen törmäykset taloudellisten arvojen kanssa. Kotityöntekijä kertoi: ”Me on nyt sitten hoiettu [pariskunta heidän kotonaan], niin kauan kun kilometrirahat pyörii, niin se onnistuu. Mutta sitten kun se ei pyöri, niin sitte ei onnistu, ei kukkaa ruppee.” (H23.) Kuten työntekijän kommentista käy ilmi, halu hoivata ei riitä jos järjestelmä ei enää tue harvaan asutuilla alueilla väistämättömiä välimatkojen taittamisesta aiheutuvia kuluja.

Heikosta saavutettavuudesta syntyvää aukkoa pitäisi paikata, mutta laajemmat, palvelujen tarjontaa muokkaavat muutossuunnat näyttävät vievän käytännön tason palveluja yhä kauemmas hoivatyön ja -etiikan perusteista. Palvelujen järjestämistä ohjaavat talouden ja säästöjen rationaliteetit eivät ole yhteen sovitettavissa hoiva-eettisten periaatteiden kanssa (myös Virkki ym. 2012). Niin sanotun hoivaetiikan mukaan hoivan perustehtävä on kuitenkin tukea asiakkaan arkea ja ylläpitää perusturvan tunnetta. Vastakkaiset eetokset joutuvat törmäyskursille kotityöntekijöiden kiireisessä arjessa, ja asiakkaan oikeus saada hänet ihmisenä ja yksilönä huomioivaa hoivaa vaarantuu. (Kananoja ym. 2008, 171–172; Virkki ym. 2012, 259).

Palvelujen tarjontaa ohjaavat talousrationaalisuudet vaikuttavat myös palvelun sisältöön, syventäen vanhusten kotipalvelujen haasteita. Hallinnon tai palvelujärjestelmän rakenteiden tasolta katsottuna palveluja tarkastellaan yksittäisinä tuotteina ja teknisinä suoritteina. Aika asiakastyöhön mitoitetaan manageristisen järjestämisen periaattein, jolloin kyse ei ole asiakkaan kohtaamisesta ja ihmisen kokonaisvaltaisesti hahmottavasta hoivatyöstä, vaan toimenpiteiden suorittamisesta. Tällöin esimerkiksi vanhuksen luona vierailevan työntekijän vastuulla on suorittaa tietyt hoitotoimenpiteet tietyssä, niille lasketuissa ajoissa. (Kananoja ym. 2008, 171–172; Virkki ym. 2012, 262.) Kotipalvelujen arjessa niukat henkilöstö- ja aika-resurssit näkyvät palvelun ihmislähtöisyyttä heikentävänä kiireenä, kuten eräs kotipalvelujen työntekijä kertoi:

Eli ne on hirveen pirstaleisia ne meiän kotihoidon käynnit. Eli aamulla käydään antamassa lääkkeet, sitten tulee ateriapalvelu, iltapäivällä voidaan käydä antamassa lääkkeet. Illalla voi olla, että käydään sitte kattomassa, että se ihminen pääsee sänkyyn. Yöllä voi

olla, että yöpartio käy pissattamassa. Mutta se, että joku kattos, kun menee sinne aamulla, että miltä se tilanne tänään näyttää. Ja tota, mitä siellä ihan oikeesti niin kun tälle päivälle tää ihminen mahdollisesti niin kun tarvis ja näin, niin se jää kyllä toteutumatta. (H24.)

Inhimillinen vuorovaikutus, hoivaettisen työn peruskivi, ei helpolla taivu tuotteeksi tai suoritteeksi. Työajan seuranta ja käytettävissä olevan ajan vähyys johtavat siihen, etteivät kotityöntekijät pysty tekemään työtään siten kuin he haluaisivat eivätkä pysty täyttämään niitä kriteerejä, jotka he itse asettavat hyvän hoivapalvelujen laadun mittareiksi. Sen lisäksi että tilanne aiheuttaa stressiä ja jopa syyllisyyden tunteita työntekijöiden keskuudessa, on kyse myös vanhusten mahdollisuuksista pärjätä kotipalvelujen avulla omassa arjessaan.

Kun tarkastelun kohteeksi otetaan viimeaikaiset muutossuunnat palvelujen järjestämisen ja tuottamisen periaatteissa, on nähtävissä kuinka asiakkaan tarpeiden ja tarjolla olevien palvelujen kohtaamattomuus saa saavutettavuuden kysymysten rinnalle myös tarjonnan laatuun ja riittävyyteen liittyvän palveluaukon. Se tulee hyvin näkyviin vanhusten kotipalveluiden kohdalla. Talouden ehdoilla suoritettava hoivatyöstä jää uupumaan hoiva, jota vanhus kaipaisi. Myös konkreettinen apu voi olla liian niukkaa. Liisa, joka omasta puolestaan totesi olevansa tyytyväinen palvelujen nykytilaan ja -tasoon, toi esiin heikommassa asemassa olevien näkökulman miettiessään maalla asumisen mahdollisuuksia:

Ehkä vanhuksille tietysti jos sitten on huonokuntonen sitten tietysti niiden kohtalo on ihan toinen. Että ne on, sillä ne lähteekin pois täältä. Niin että, ne muuttaa tonne palvelutaloon tai johonkin tämmöseen. [...] et tääl [maaseudulla] on oltava sillai kuitenkin aika, aika hyväkuntoinen että tääl pärjää [naurahdus]. (H14.)

Tämä, vanhusten käytännön pakko muuttaa maaseudulta keskustaan näkyi myös ParasSos-haastatteluissa (esim. H23; H25). Niissä nousi esiin myös se, kuinka resurssipulan vuoksi vanhuksille suositellaan muuttamista lähemmäs palveluja. Joissain tapauksissa muuttaminen tulee välttämättömäksi eikä perustu enää vanhusten omaan valintaan. Tämä herätti kritiikkiä haastatteluissa kotityöntekijöissä.

Kun ne [vanhukset] on siellä omassa kotonaan, ne on huomattavasti terveempiä ihmisiä, kun niitten on pakko kuitenkin touhuta ja tehdä jotain pärjätäkseen siellä. Ja se on yhteiskunnalle varmasti paljon halvempaa hoitaa ne ihmiset sinne, kun ahtaa ne laitokset täyteen niitä, jossa ne menee ihan apaattiseksi. (H23.)

Vanhusten kotona asumisen tukeminen noudattaisi haastatellun kotipalvelutyöntekijän omaa käsitystä hyvästä palvelusta ja hoivasta. Hän myös kyseenalaisee kotipalveluihin mahdollisesti kohdistuvat leikkaukset, epäillen siitä viimekädessä seuraavan vain suurempia kuluja. Kysymys vanhusten siirtymisistä laitok-

siin vastauksena kotipalvelun ongelmiin näyttää kuinka tukipalvelujen riittämättömyys saattaa johtavan yhä kasvaviin kuluihin.

Tämän lisäksi olennaisen tärkeää on edellisessä sitaatissa esiin noussut hoiva-eettinen ajatus vanhuksien hyvästä elämästä palvelujen tavoitteena. Kuten kaikkia, myös maaseudun vanhusten palveluja tulisi tarkastella hyvän arjen ja elämän tukirakenteena. Tämä näkökulma tuntuu jäävän syrjään kustannuslaskelmille ja työajan tehostamiseen tähtäävässä suunnittelussa (esim. Virkki ym. 2012). Toisaalta, haasteita voidaan katsoa myös toisesta näkökulmasta, eli pohtien, millainen hyvinvoinnin resurssi esimerkiksi kotipalvelu voi parhaimmillaankaan olla. Kotipalvelujen organisoinnista vastaava työntekijä nosti esiin jaetun vastuun ja yhteistyön teemat:

Jos [vanhuksen] voimavarat siellä kotona ollessa heikkenee, niin mikä on kenenkään leiviskä, että ei voi ajatella, että me [palveluorganisaatio] ihan kaikkia sen ihmisen elämästä pystytäkään hanksamaan. Mitä tekkee omainen, onko siinä lähiympäristössä joku, joka vois auttaa jossakin asiassa? Sitten tukipalveluilla vahvasti alotetaan turva ja ruoka ja kuljetus ja tämmöset. Yhteisesti mietitään se kokonaisuus sen ihmisen elämästä, että missä kukakin. (H22.)

Vastuun jakaminen on julkisten palvelujen toiminnan lähtökohta, palvelujen ei ole tarkoituskaan olla yksilön elämän ainoa ja kaikenkattava tuki. Eri tahojen ja toimijoiden voimavaroja yhdistämällä voidaan saada aikaiseksi kattava verkosto, jonka avulla vanhuksen on mahdollista elää omaa arkeaan. Tällainen yhteistyön verkosto edellyttää sitä, että apua ja palvelua tarvitsevilla on myös muita resursseja käytössään.

Maaseudun vanhusten kotona asumisen mahdollisuudet ovat esimerkki, jossa kiteytyvät monet maaseudun ja palvelujen tulevaisuutta koskevat kysymykset. Kuka voi asua maaseudulla, entä millaisia resursseja siihen tarvitaan? Arjen hyvinvoinnin näkökulmasta katsottuna Liisan ironisesti mainitseman ”hyväkuntoisuuden” vaatimuksen maalla asumisen ehtona voidaan ymmärtää rakentuvan niiden henkilökohtaisten resurssien kautta, jotka vahvistavat yksilöiden toimintamahdollisuuksia ja selviämistä. Kun palvelut eivät tarjoa riittävää tukea, omaisten ja naapurien merkitys korostuu. Niille, joilla tällaisia yksityisiä hyvinvoinnin resursseja ei ole käytössään, elämä maaseudulla voi muuttua mahdottomaksi kunnan heiketessä.

4.2.2 Auttajien ja autettavien yhteisö

Aineistonkeruun aikaan esiin tulleet, paikallisia käytäntöjä heikentäneet muutos suunnat ovat ristiriidassa läheisyyden ekonomian tavoitteiden kanssa. Maaseudun palvelujen kehittämistyössä vastauksia erityisesti hoiva-alan haasteisiin haetaan juuri paikallisten palvelujen kehittämisestä. Tarve koota yhteen hyvinvointia tuottavia tahoja oli hyvin tiedostettu kunnissa, joissa vierailin ParasSos-haastattelujen

aikana. Yksi sosiaalijohtajista nosti sen koko Paras-reformin keskiöön. Kun kysyin häneltä, miten hän omin sanoin määritteli, mikä on Paras-uudistus ja mitä se tarkoittaa, hän totesi:

Mä näkisin sen semmosen hyvinvointipalvelujen koordinoinnin kanalta. Paras-hankkeen näkisin ihan siltä, et se on yhtä kun kaikki hyvinvointipalvelua tuottavat tahot kootaan yhteen. Ja se voi olla sitten, se voi tuoda tullessaan näitä laajempia kuntayhtymiä, se voi tuoda kuntaliitoksia, se ei välttämättä tuo, tuo mitään näistä edellä mainituista, jos on riittävästi näitä, näitä hyvinvointitahoja. Mutta mitään ei saa jättää nyt pimentoon. (H15.)

Aktiivinen pyrkimys hyvinvointia tuottavien tahojen yhteenkokoamiseen on itse asiassa ollut pienissä kunnissa todellisuutta jo pitkään ja se kattaa alleen myös kolmannen sektorin ja vapaaehtoistyön. Kuten sosiaalitieteilijä Anu Muuri (2008, 19–20) on todennut, monet kolmannen sektorin organisaatiot, kuten sosiaali- ja terveysalan järjestöt, täydentävät ja myös korvaavat julkisia palveluja (myös Julkunen 1987, 32; Kröger 2009, 112). Tämä näkyi myös ParasSos-tutkimukseen osallistuneiden kuntien tavoissa täydentää palveluja kolmannen sektorin avulla (Virkki ym. 2011, 55, 76). Sosiaali- ja terveysjärjestöjen lisäksi kunnat käyttävät monenlaisia muitakin toimijoita; järjestöjä ja seurakuntia osana hyvinvoinnin tuottamisen verkkoa. Pylkönmäen sosiaalijohtaja luetteli verkoston toimijoita seuraavasti:

Leijonat tekee tosi hyvää työtä, vapaakirkkolaiset tekee tosi hyvää työtä, evankelis-luterilaiset, helluntailaiset tekee, on MLL, on kyläyhdistykset. Kyläyhdistykset nostasin melkeen korkeemmalle kolmannessa sektorissa, on kaikenlaista hyvää hanketta. (H15.)

Pylkönmäellä voimavarojen yhdistäminen oli ollut pysyvä käytäntö. Laajasti eri toimijoita hyödyntävä verkostoituminen ei liittynyt Paras-reformiin, vaan oli osa jo pitkään rakentunutta, paikallista palvelujen tarjoamiseen liittyvää toimintakulttuuria. Ilkka Lehtolan (2001) mukaan pitkällä aikavälillä tarkasteltuna maaseudun palvelujen kehityksessä on ollut kyse juuri erilaisten toimijoiden muodostamasta kokonaisuudesta. Yhtäältä arjen tukiverkko on perustunut julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin organisoituun palvelutuotantoon, mutta sen rinnalla myös paikalliset sosiaaliset verkostot ovat aina olleet tärkeässä asemassa. On todettu, että esimerkiksi järjestötoiminnan merkitys on ollut niin suuri, ettei hyvinvointipalvelujärjestelmää ja sen rakentumista voi ymmärtää ilman järjestötoiminnan huomioimista (esim. Julkunen 1987, 32; Kröger 2009, 112–113).

Tämä näkyy hyvin myös tämän päivän maaseudun palveluissa ja tavoissa, joilla maaseutuvaltaiset kunnat ovat niitä järjestäneet. Järjestötoiminta voidaan nähdä virallisen ja yksityisen tason väliin asettuvana, mitä suurimmassa määrin paikallisena voimavarana maaseudun hyvinvoinnin ylläpitämisen kentällä. Se on lähtökohdiltaan virallisen, kunnan hallinnoiman palvelujärjestelmän ja yksittäisistä

maaseudun asukkaista muodostuvien naapuruusverkostojen välimuoto. Aktiivisten toimijoiden näkökulmasta katsottuna osallistuminen on osa tavallista arkea.

Riitta, joka toimi kylällään sekä jumpparyhmän vetäjänä että erilaisissa järjestöissä, mainitsi esimerkiksi kyläyhdistystoiminnan olevan hänelle sekä harrastus että elämäntapa (H14). Samalla lailla asiaan suhtautui myös Tuula, joka toimi aktiivisesti kyläyhdistyksessä ja sosiaali- ja terveystalojen järjestöissä. Päätäjien haastatteluissa puolestaan vapaaehtoisen toiminnan merkitys nousee esiin esimerkiksi kulttuuripalvelujen täydentäjinä.

Sit noilla isommilla kyläkunnilla ainakin meillä näkyy vielä ihan tätä talkoo-, oikeeta tämmöstä vapaaehtoistoimintaa. Se siellä kulttuurin ja tämmösen saralla varsinkin näkyy. Ja joka on sinänsä tietysti ihan hyvä, että on tämmöstä kulttuuria ynnä muuta toimintaa, koska sehän on sitä aktivoivaa, et siellä kylällä ja hengen ylläpitäjää sielläkin. (H20.)

Yhteisöllisyyden henki, monesti talkoo-hengeksi kutsuttu, ja sitä noudatteleva toiminta miellettiin myös sosiaalijohtajien haastatteluissa tärkeäksi maaseudun voimavaraksi. Sen arvo on erityisesti ennaltaehkäisevässä työssä, osallisuutta lisäävänä ja sosiaalisia ongelmia, kuten yksinäisyyttä vähentävänä toimintana. Järjestötoiminnan merkitystä tämän päivän maaseudulla onkin hyvä lähestyä juuri yhteisöllisyyden ylläpitämisen näkökulmasta. Yhdessä tekeminen itsessään on tapa ylläpitää hyvinvointia paikallisella tasolla. Tätä hyvinvointiresurssia tarjoavat järjestöt ja seurakunnat (esim. Haverinen ym. 2008, 146). Toisaalta yhteisöllisyys myös arvona ja lähtökohdaksi on tärkeä näkökulma hyvinvoinnin tuottamisen kokonaisuudessa. Monipuolinen järjestökenttä sekä tuottaa kunnan tarvitsemia palveluja että toimii itsessään aktiivisena ja syrjäytymistä ehkäisevänä toimintana. (Vuorinen ym. 2006, 14.)

Vaikka organisoitu vapaaehtoistoiminta on tärkeä osa hyvinvointia tuottavaa verkkoa, on muistettava että vain osa paikallisesta sosiaalisesta verkostosta toimii erilaisten järjestöjen ja yhdistysten kautta. Paikalliset asukkaat osallistuvat hyvinvoinnin tuottamiseen myös näkymättömämmin, osana omaa arkeaan. Johanna, jonka kotona arki rytmittyi lasten ehdoilla, määritteli isänsä luona vanhainkodilla vierailun omaksi ajaksi ja tavaksi viettää vapaa-aikaa.

Yleensä mä käyn iltasin ni mun isää kattomassa vanhainkodilla, mikä on tavallaan sitte se mun oma juttuni. Ja sen mää teen vähintään niinku joka toinen päivä, ellen joka päivä. Mä syötän häntä siellä ja juttelen. Se on se mun tämmöne. (H12.)

Tärkeään asemaan hyvinvoinnin tuottamisen verkostoissa nousee palvelujärjestelmän lisäksi perheiden lähipiiri: sukulaiset ja ystävät (myös Repo & Kröger 2009, 213). Esimerkiksi vanhusten hyvinvointia edistävissä työssä omaisten tuki on korvaamatonta. Kuten Johannan, myös monien muiden tapaamieni äitien ja heidän perheenjäsentensä arkeen kuului ikääntyneiden läheisten auttaminen arjen

toimissa. Tuula kertoi vievänsä ”kauppatavaraa ja semmosta” äidilleen vähintään viikoittain (H1). Tämän kaltaiset arjen toimet edustavat läheisten hoivaamista. Toimintana hoiva on fyysisen auttamisen lisäksi myös mitä suurimmassa määrin psyykkisten tarpeiden huomioimista ja inhimillistä läsnäoloa. (Anttonen & Zechner 2009, 17.)

Hoivan antaminen omille vanhemmille ei tietenkään ole vain maaseudulla asumiseen liittyvä ilmiö, mutta kaukana asuvien vanhusten näkökulmasta esimerkiksi kaupassa käynti on maaseudulla vaikeampaa kuin taajamissa. Maaseudulla ei myöskään ole esimerkiksi päiväkeskuksia vanhuksille, eikä välttämättä muitakaan pysyviä kohtaamispaikkoja. Tämän perheiden sisäisen käytännön merkitys voi siis olla merkittävästi erilainen kaupungissa ja maaseudulla elävien vanhusten välillä. Puhuessaan arkisesta palvelujen käytöstä Sari nosti esiin myös huolenpidon niistä, jotka eivät itse pääse kulkemaan: ”Just ku on tämmöset missä assuu monta sukupolvee samassa talossa ni sieltä joku nuorempi sukupolvi huolehtii vanhemmalle kauppatavaraa ja apteekki ja käyttää lääkärissä ja tämmöstä on.” (H10.)

Sarin kuvaama käytäntö oli arkea esimerkiksi Elinan perheessä. Heidän kotitalallaan asuivat myös hänen vanhempansa, joiden auttamiseen arkisissa askareissa osallistuivat myös perheen lapset käymällä esimerkiksi siivoamassa isoäitinsä luona. Lapsilta ja lapsenlapsilta saatavan avun merkityksestä sain pohdittavaa Elinan kertoessa isoäidin olevan 99-vuotias. Epäviralliset auttamisen verkostot voidaankin nähdä käytännön avun rinnalla keskeisenä tekijänä vanhusten sosiaalisen hyvinvoinnin ylläpitämisessä. Maaseudulla asuvien vanhusten arjessa läheisten tuki voi olla ratkaiseva tekijä, kun pohditaan vanhusten mahdollisuuksia asua kotona. Riitta kertoi puolestaan omasta, kolmen sukupolven asuttamasta maatilastaan ja arkeensa kuuluvasta hoivasta:

Riitta: Sä tulit ton talon ohitte. Mun vanhemmat asuu siinä. [...] Ja tässähän niinku oma huolensa sitte, äiti on, täyttää 80 ja isä on 83 ja et niiku tämä. Mä tuon heilleki ruokakaupasta ruokaa ja tälleen niinku tämä. Et jos mää saan nämä omat lapset isoiks, ni mikä on tämä lähivuosien huoltoasiat sitte vielä tohon ikääntyviin vanhempiin?

Pilvi: He halua asuu siinä sitten.

Riitta: He haluaa ja kykenee vielä ja, ja vaikee kuvitella heitä siitä pois muuttamassa. (H14.)

Riitan tarina nostaa esiin myös toisen näkökulman hoivan antamiseen ja avun tarpeisiin. Omasta jaksamisestaan huolissaan ollut Riitta pohti asiaa hoivavastuun kannalta nostaen esiin hoivan antamiseen liittyvät riippuvaisuussuhteet ja niiden tuomat velvoitteet hoivaajalle. Vanhuksien tai kenen tahansa arjessaan apua tarvitsevien hyvinvoinnin resurssit voivat olla sidottuja läheisiin ja omaisiin. Tämä edellyttää sitä, että läheisillä itsellään on oltava riittävät resurssit toimia hoivan verkostossa. Tukena toimii auttamisen vastavuoroinen luonne. Esimerkiksi lapsi-

perheissä isovanhemmat toimivat usein lastenhoitoapuna. Susanna, joka kertoi vievänsä lapset usein vanhemmilleen esimerkiksi kaupassa käynnin ajaksi, kertoi kiitollisuudestaan saamastaan avusta. Hän myös totesi kuinka ”Ukki on ihan kunnostautunut lastenhoitoon” (H11) ja kertoi kuinka paljon tältä saatu apu auttoi hänen arkeaan.

Perheiden ja suvun kesken tapahtuva arkinen auttaminen saa palvelujärjestelmää tukevia piirteitä erityisesti silloin, kun hoivan antaminen on säännöllistä ja jatkuvaa. Naapuriavun käytäntöjen kautta auttamisen verkostot laajenevat myös kattamaan perheen ulkopuolisia ihmisiä. Maaseudun arkeen kuuluvat käytännöt, epävirallisen sosiaaliturvan muodot, tuovat ja vahvistavat arkisen hyvinvoinnin edellytyksiä eri-ikäisille ja erilaisia tarpeita omaaville paikallisyhteisöjen jäsenille. Joskus toiminta oli hyvinkin pysyvää, jolloin yhteisön sisällä rakentuu omia ”palvelujärjestelmiä” samankaltaisia ongelmia arjessaan kohtaavien tueksi.

Monesti esiin nousi juuri maaseudun pitkien välimatkojen tuomat tarpeet avulle ja yhteistyölle. Vanhusten asioilla käyttämisen tai heidän puolestaan ruokaostosten tekemisen lisäksi omat ja naapurin lapset olivat usein kyytipalveluksien kohteena. Kuten edellä esimerkiksi Riitan ja Sarin tarinoista näimme, maaseudun arjessa koulupalvelun hankala saavutettavuus on kriittinen perheiden arkea ja perheenjäsenten aikataulutusta koskeva ongelma ja vaikuttaa erityisesti lasten jaksamiseen ja hyvinvointiin. Liisa kertoi, kuinka heidän perheensä kotikylällä naapurusto oli ratkonut yhteistä ongelmaa kyytiringin avulla.

No se meillä nyt on, meillä on tässä lapsia niin me jouvutaan viemään viien kilometrin päähän aina aamulla. Vuoron perään, meitä on neljä perhettä tässä, tällä viikolla on meiän vuoro, niin viiiään aina tuonne pysäkillle. Ja yhtenä viikkona haetaan sitten tuolta, vuoron perään kanssa – siin on kymmenkunta lasta. Tää on täs aika huvittavaa kun yläaste on kuitenkin pakollinen. Me jouvutaan kuitenkin kускаamaan aina ne viien kilometrin päähän ne lapset. Ei oo järjestetty kyytiä. (H7.)

Perheiden yläasteikäiset lapset eivät ole enää oikeutettuja kotipihaan asti tulevaan koulukyytiin, vaan heidän päivänsä alkaa viiden kilometrin päässä sijaitsevalle bussipysäkillle kulkemisesta. Vanhemmat ovat pitäneet matkaa kohtuuttomana, ja päättäneet auttaa lapsiaan. Kyytirinki jakaa vastuuta eri perheiden vanhemmille, ja vähentää myös ajamisesta muodostuvia ajallisia ja muita kuluja. Lasten kannalta katsottuna kyytirinki voi olla merkittäväällä tavalla koulumatkoja ja siten koko koulupäivää helpottava järjestely. Vanhemmille toimiva kyytirinki on usein osa tavallista naapuriapua, joka myös helpottaa heidän omaa arkeaan. Tämän lisäksi on huomioitava sen merkitys juuri lapsien arkea tukevan, vanhempien mielestä riittämättömästi toimivan tukipalvelun täydentämisessä.

Kyytirinki on hyvä esimerkki paikallisesta tarpeesta syntyneestä käytännöstä, omaehtoisesta toiminnasta, joka palvelujärjestelmää paikkaavana on lasten turvaa

ja arjen sujuvuutta lisäävä käytäntö. Samanlaisia kyytijärjestelyjä liittyi myös lasten harrastuksiin sekä kylällä asuvien vanhusten auttamiseen. Toiminta oli arjen tarpeista syntynyttä ja rinkeihin osallistujat usein myös itse hyötyivät järjestelystä ajallisesti ja henkisesti esimerkiksi lasten lisääntyneenä turvallisuutena.

Monesti arkinen hoiva ja auttaminen kohdistuvat ensisijaisesti omaan perheeseen ja lähipiiriin, minkä vuoksi siihen liittyviä toimia ei arjen tasolla koeta niinkään yhteisölliseksi kuin yksityiseksi asiaksi. Poliitikantutkija Selma Sevenhuijse-
nin (1998, 25–26) mukaan äitiyden ja äidin roolin kiinteää suhdetta hoivaamiseen ei kuitenkaan tulisi tarkastella vain yksilön identiteetin kautta, vaan toiminnan sisällön ja sen saamien merkityksien näkökulmista. Haastattelemieni äitien arkeen kuuluvaa hoivaa onkin syytä tarkastella myös yhteiskunnallisessa kontekstissa (myös esim. Anttonen 2011, 146).

Esimerkiksi kotipalveluissa työntekijöiden tiukat aikataulut ja palvelun tarjonnan pirstaleisuus heikentävät inhimillisen hoivan ja vuorovaikutuksen laatua. Tällöin lähiomaisten kantama vastuu täydentää palvelua. Johannan tapa vierailta isänsä luona voidaan nähdä omaisen hoitamisenä, mutta tarkasteltuna suhteessa vanhustyöntekijöiden kiireiseen ja kuormittavaan työhön ei sen merkitystä myöskään hoivapalvelun täydentäjänä tule väheksyä.

Äitien haastattelut myös osoittivat, kuinka heidän toimintansa palvelee omaa perhettä laajempaa yhteisöä. Kun laajasti lähipiiristään huolta pitäviä naisia tarkastellaan paikallista hyvinvointia tuottavina toimijoina, ei heidän hoivansa perustu vain äitiyteen. Omien vanhempien ja naapureiden auttaminen tai esimerkiksi työskentely vapaaehtoisena paikallisessa terveysjärjestössä, on nimenomaan yhteisöllistä toimintaa. Kansatieteilijä Hanna Snellmanin mukaan (2003) maaseudulla toimiva toisista huolehtimisen perinne voidaan nähdä niin sanottuna epävirallisena sosiaaliturvana, mikä korostaa informaalin auttamisen ja hoivaamisen merkitystä nimenomaan virallisen järjestelmän aukkojen täydentäjinä ja julkisten palvelujen korvaajina.

Tarve yksityiselle hoivalle kasvaa julkisen palvelujärjestelmän tarjoaman hoi-
van vähetessä. Palvelujen tarjonnan lähtökohtana olevien arvojen muuttuessa julkisen valta yksilöiden elämässä ohenee, mikä myös lisää yksilöiden vastuuta suhteessa omaan ja läheistensä hyvinvointiin (esim. Ilmonen 2000, 11; Häikiö ym. 2011). Tulevaisuuden palvelujen tarjonnan haasteet korostuvat kuntien reuna-
alueilla. Tarve paikata palveluverkon aukkoja kolmannen sektorin avulla on siirtämässä palvelujen järjestämisvastuuta maaseudun asukkaille, yksilöille, joiden vapaaehtoisen osallistumisen varassa paikallinen järjestötyö on. On ymmärrettävää, että paikallisiin resursseihin perustuvalla, monella tapaa julkisia palveluja täydentävälle toiminnalle on suuri tilaus, ja että yhteisöllinen toiminta otetaan ilolla vastaan myös esimerkiksi palveluista vastaavien kunnan päättäjien keskuudessa.

Joo, kehityssuuntahan on varmasti se, että ne kokoajan niinku hiipuu, maaseutualueitten palvelut. Ja sikäli kun minä tunnen, niin siellähän vielä jossain määrin on tätä niin sanottua naapuriapua ja sitä, että, että ollaan siitä naapurista kiinnostuneita ja ehkä autetaanki. Että, kyl se varmaan aika tärkeä on. Toisaalta tietysti yhteisöllisyys siellä on muutenki erilaista ku täällä, että eihän täällä [kaupungissa] välttämättä naapuriakaan tunne ollenkaan. Et kyl se on, sil on iso merkitys. (H19.)

Yhteisöllisyys ja naapuriapu nousivat esiin sosiaalijohtajien haastatteluissa maaseutua koskevien palveluverkon uudistamista ja maaseudun palvelujen järjestämistä koskeneiden kysymysten yhteydessä. Vastauksissa korostettiin kyläyhteisön merkitystä erityisesti ennaltaehkäisevien palvelujen tuottamisen resurssina: sekä konkreettisena apuna arjessa selviytymiselle että palvelujärjestelmän täydentämisessä. Arjen toiminnan kannalta on muistettava myös Liisan kommentti ”hyväkuntoisuudesta” maaseudulla asumisen edellytyksenä. Kun oma toimintakyky heikkenee, mahdollisuudet selvittää itsenäisesti vähenevät. Samalla myös mahdollisuus osallistua muiden auttamiseen tai tarjota hoivaa heikkenevät.

Kuitenkin resursseja paikalliseen, yhteisölliseen toimintaan kaivataan, jopa enenevässä määrin. Uusliberaalin ajattelun mukaan hyvinvointivaltio ja sen kattava palvelujärjestelmä nähdään ”haitakkeena” (Ilmonen 2000, 11) ja taloudellisena rasitteena, ja sen keventäminen edellyttää vastuun siirtoa pois valtiolta. Tämä näkyy esimerkiksi viimeaikaisessa sosiaalipoliittisessa keskustelussa, jossa yksilöiden omatoimisuuden ja vastuullisuuden lisääminen suhteessa omaan hyvinvointiinsa on tuotu voimakkaasti esiin. Hoivapolitiikkaa linjaavissa asiakirjoissa keskeiseksi nousee ajatus yksilöiden aktivoimisesta ottamaan kasvavaa vastuuta itseltään ja läheisistään (ks. esim. Häikiö ym. 2011, 245). Tämä hoivavastuun siirtyä kohti yksilöiden ja viranomaisen välistä sopimuksellisuutta korostaa käytännössä yksilön ja hänen lähipiirinsä vastuuta.

Yhteisöllisyyden ja yhteistyön kautta rakentuvien palvelujen diskurssi liittyy kiinteästi juuri maaseudun hyvinvointipalveluihin, jossa harvan verkon tuottamat palveluaukot ovat jo aikaisemmin pakottaneet paikallista järjestelmää ja sen toimijoita sopeutumaan niukkuuteen ja leikkauksiin. Tämä on muokannut paikallisia hyvinvoinnin tuottamisen käytäntöjä ja myös nostanut esiin yksilöiden merkityksen yhteisiin tavoitteisiin tähtäävässä toiminnassa. Näin tarkasteltuna arjessa tapahtuvat teot ja vastuunkanto, äitien pieni toimijuus, saa merkittävät yhteiskunnalliset mittasuhteet.

Samalla äitien arkeen kuuluvan osallistumisen ja hoivan antamisen kuvaukset korostavat tämän yhteisöllistä hyvää lisäävän voimavaran olevan aina sidottu yksittäisiin toimijoihin. Millaisia siis käytännössä ovat ne voimavarat, joille palveluverkon paikkaus ja täydennys vapaaehtoisvoimin perustuu? Entä millaisia haasteita naapuriapu ja muu osallistuminen auttamisen verkostoihin voi kohdata? Neljän-

nen luvun lopuksi tarkastelen vielä tarkemmin maaseudun yhteisöjen voimavarojen rakentumista sekä arvojen että todellisen toiminnan käytäntöjen tasolla.

4.3 Paikallisen toiminnan voimavarat

4.3.1 Sosiaalinen pääoma yhteisöllisen toiminnan kuvaajana

Yksilöiden merkitys nykyisen palvelujärjestelmän täydentäjänä näkyy erityisesti, kun tarkastelemme vapaaehtoistoimintaa siihen osallistuvien toimijoiden arjen tasolla. Haastattelujen pohjalta on helposti näytettävissä toteen, että äitien sitoutuminen omaan kylään ja kyläläisten muodostamaan yhteisöön on vahva. Informaali hoiva ja auttaminen, jotka näkyivät niin äitien arkisessa ajankäytössä kuin myös heidän yhteisöllisyyttä korostavissa arvoissaan, toteutui sekä yksityisenä toimintana että yleishyödyllisiin järjestöihin ja yhdistyksiin kuulumisen kautta.

Tällainen toiminta on myös monenlaisten maaseudun tulevaisuuteen liittyvien yhteiskunnallisten toiveiden ja odotusten kohde. Odotukset eivät kohdistu vain tekoihin, vaan maaseudun yhteisöjä koskevien puhuntojen tasolla myös yhteisöllistä toimintaa ohjaaviin ja ylläpitäviin arvoihin. Esimerkiksi yhtenä kyliin ja siellä eläviin ihmisiin liitetyn yhteisöllisyyden tunnusmerkkinä on pidetty naapuriapua, joka kulttuurisesta perspektiivistä katsottuna saa myös toimintaa ohjaaviin arvoihin ja jaettuihin käytäntöihin liittyviä merkityksiä.

Naapuriapu on talkoohenkistä yhteistyötä, ja sopii siten maaseutuidyllisiin käsitteisiin. Kuten maaseutututkija Ritva Pihlaja (2010, 77) on todennut, maaseudun elämään liitetään usein ajatus siitä, että talonpoikaisyhteiskunnan arvot ja käytännöt, kuten talkoot ja lähimmäisestä huolehtiminen, ovat osa myös tämän päivän maaseudulla asuvien arkea. Maaseudun yhteisöllisistä voimavaroista puhutaan usein sosiaalisena pääomana. Tällöin viitataan pienyhteisöjen toiminnallisiin, luottamuksellisissa sosiaalisissa verkostoissa rakentuviin resursseihin. (Putnam 2000, 19; maaseutututkimukseen liittyvästä diskurssista Anderson & Bell 2003). Tämän ”tuottavan resurssin” (Coleman 1988) voimin yhteisö pystyy selviämään kohtaamistaan ongelmista sekä edistämään omaa hyvinvointiaan. Käytännössä se ilmenee esimerkiksi osallistumisena vapaaehtoistyöhön, poliittisena aktiivisuutena ja luottamuksena sekä epävirallisiin verkostoihin että yhteiskunnallisiin rakenteisiin.

Sosiaalinen pääoma on nähty ratkaisuna tai parannuskeinona negatiivisiin vaikutuksiin, joita *civic malaise*, heikentynyt yhteisöllisyys ja sen myötä vähentynyt osallisuus ja osallistuminen, tuottavat. Yhteisössä, jonka katsotaan omaavan sosiaalista pääomaa, poliittinen passiivisuus ja muita kohtaan tunnetuksi välinpitämättömyydeksi kääntyvä, ylikorostunut individualismi saa vastavoimakseen tämän luottamuksellisissa verkostoissa rakentuvan sosiaalisen resurssin (Putnam 2000, 25; Dekker & Uslander 2001, 1; McNeill 2010, 274). Sosiaalinen pääoma on nähty

myös selityksenä eri yhteisöjen välisille kehityksen ja menestymisen eroille, joiden perustetta ei pystytä johtamaan suoraan esimerkiksi taloudellisista tai poliittisista tekijöistä (esim. Ilmonen 2000, 15, 22; Rothstein & Stolle 2003, 4 McNeill 2010, 276).

Kuten sosiaalisen pääoman määrittelyistä käsitteenä voi todeta, ne kiinnittyvät ja kuvaavat paikallista tasoa laajemman yhteisön jakamia kulttuurisia arvoja, kuten järjestelmää kohtaan tunnettua luottamusta tai altruistista toimintaa ohjaavia ihanteita. Esimerkiksi talkoohengen mieltäminen maaseudun tapakulttuuriin kuuluvaksi perinteeksi korostaa toiminnan takana vaikuttavien jaettujen arvojen merkitystä yksilöiden toimijuuden sijaan. Talkoot voidaan toki nähdä myös elämisen reunaehtojen tuomana käytäntönä: töiden yhdessä tekeminen on helpompaa ja tuottavampaa kuin yksin puurtaminen. Talkoita on kuitenkin tehty myös heikompien auttamiseksi, jolloin yksilöille tulevan hyödyn lisäksi kyse on solidaarisuudesta ja heikommassa asemassa olevien auttamisesta. (Esim. Vilkuna 185, 171; Hyyryläinen 2000, 108.) Tämä kulttuurisesti rakentuva maaseudun yhteisöllinen elämäntapa muuntuu yhteiskunnalliseksi resurssiksi erityisesti kehittämisen diskursseissa.

Osallistuminen vapaaehtoiseen, yhteisöä laajasti hyödyttävään toimintaan tapahtuu luontevasti yhdistysten kautta, joihin osallistuminen on ollut ja on yhä kiinteä osa monen suomalaisen arkista toimintaa. Yhdistyksiä on pyöritetty nimenomaan talkoohengen voimin. (Myös esim. Pessi & Saari 2008; Pihlaja 2010, 47.) Maaseudun hyvinvoinnin edistämisen diskursseissa yhdistysten ja järjestöjen rooli ei rajoitu vain esimerkiksi palvelujärjestelmän tukemiseen ja täydentämiseen: niille annetaan myös merkittävä tehtävä paikallisen yhteisöllisyyden rakentajina. Kuten yhteiskuntatieteilijä Riitta Haverinen (2008, 146) kirjoittaa: "Maaseudulla yhdistyksillä ja seuroilla on merkittävä rooli paikallisena osallistajana ja yhteisöllisyyden vahvistajana. Yhdessä toimiminen säilyttää, monipuolistaa ja lisää maaseudun sosiaalista pääomaa ja hyvinvointia."

Maaseudun yhteisöllinen elämäntapa näyttää sopivan hyvin sosiaalisen pääoman yhteisöllisyyttä ja toimijoiden välistä luottamusta korostaviin määritelmiin. Kyse ei ole pelkästään aktiivisesta osallistumisesta järjestöihin tai muuhun toimintaan. Maaseudun tutkimuksessa myös paikallinen identiteetti on määritelty yhdeksi sosiaalista pääomaa tuottavista tekijöistä, jolloin myös kulttuurisesti rakentuvan, paikkaan sidotun elämäntavan nähdään toimivan sosiaalisen pääoman vahvistajana (Lee ym. 2005, 271). Monilla paluumuuttajilla maallemuuton motiivi on side oman kotitilan lisäksi kotipaikkakuntaansa ja -kyläänsä. Tämä vahvistaa myös sidosta paikalliseen identiteettiin ja voisi siten edistää halua osallistua koko yhteisön hyvinvoinnin turvaamiseen ja säilyttämiseen (esim. Oksa 2008, 257; Kattilakoski 2011, 114; myös Mäkinen 2007).

Tekemissäni haastatteluisani korostui erityisesti niiden äitien aktiivisuus, jotka olivat asuneet pisimmän aikaa elämästään kotikylällään ja usein jopa samalla tilal-

la. Heidän suhteensa paikallisyhteisöön oli rakentunut pitkällä aikavälillä ja ylisukupolvisesti. Toisaalta maallemuuttajat saattoivat tietoisesti pyrkiä yhteisöllisiäkin arvoja korostavaan idylliseen elämäntyyliin. Äitien osallistumista analysoidessa ensisijaista oli kuitenkin juuri haastatteluajankohtaan liittyneen elämäntilanteen vaikutuksen huomiointi. Vähiten osallistuvilla äideillä oli yleensä myös pienimmät lapset.

Talkoot ja talkoohenkisyys nousevat omassa aineistossani esiin todellisina tämän päivän maaseutuarkeen kuuluvina käytäntöinä. Pyrkimys ylläpitää elämäntavan idyllisiä piirteitä näkyi äitien toimissa mutta erityisesti heidän yhteisöllisyydelle antamassa arvossa osana maaseudulla asumisen hyviä puolia. Kun sosiaalinen pääoma määritellään yhteisössä olevaksi voimavaraksi jolla tuotetaan ratkaisuja yhteisön jäsenten kohtaamille ongelmille ja haasteille, voidaan esimerkiksi äitien kuvaama naapuriapu nähdä yhtenä sen ilmenemismuotona. Paikallisissa sosiaalisissa verkostoissa tapahtuva auttaminen ja huolenpito mahdollistavat yhteisten päämäärien saavuttamisen ja helpottavat yhteisöön kuuluvien arkista toimintaa.

Vanhempien ylläpitämän kyytiringin tapaisten naapuriavun käytänteiden perustana voidaan nähdä tarkoitus- ja hyötyhakuisuus, jolloin auttaminen perustuu oletukselle vastavuoroisuudesta (esim. Coleman 1988, 106–107). Laajempaan, koko paikallisyhteisöä koskevana verkostona naapuriavun käytännöt edistävät luottamusta avun saamiseen, nimenomaan yleistetyn vastavuoroisuuden periaatteella. (Pessi ja Saari 2008, 94, 110–111.) Filosofin Juha Kuisma (2005, 100) kuvaa maaseudun paikallisyhteisön henkeä seuraavasti: ”Kun autan sinua, tiedän itse joskus tulevani autetuksi. Ei välttämättä huomenna eikä ensi vuonna, mutta joskus. Se, mitä tapahtuu kylässä, tapahtuu minulle.” Tämä ajattelu tuo esiin paikallisuuden ja yhteisöön sitoutumisen parhaat puolet, osallistumisen ja toisten hyväksi toimimisen, mikä edistää yhteisön hyvinvointia ja selviämistä enemmän kuin mitä yksilöt itsenäisinä toimijoina saisivat aikaan.

Luottamuksellisten suhteiden ollessa sosiaalisen pääoman ytimessä, ei sillä saavutetuissa tuloksissa ole kyse vain konkreettisesta hyödystä, ratkaisusta tiettyyn ongelmaan. Toimiessaan yleistetyn vastavuoroisuuden periaatteella esimerkiksi naapuriavun käytännöt syventävät verkostoon kuuluvien osallisuutta ja myös toimijoiden välistä luottamusta. Sosiaalisen pääoman määrittelyäkin olevan itseään vahvistavaa ja uusintavaa. (Putnam, 2000, 20; Kovalainen & Österberg, 2000, 86–87.)

Kyse on siis laajemmasta yhteisöllisyyden kokemuksen ja sitä ylläpitävien arvojen muodostumisesta ja säilymisestä, mikä ei rajoitu vain paikallisiin yhteisöihin. Robert Putnamin (2000) määritelmä sosiaalisesta pääomasta ja sen taustalla vaikuttavien arvojen mieltämisestä kansalaishyveiksi korostaa sosiaalisen ja yhteiskunnallisen suhdetta ja kuvaa hyvin esimerkiksi järjestötoiminnan merkitystä paikallisen hyvinvoinnin ylläpidossa. Kun paikallista pääomaa käytetään heikom-

massa asemassa olevien auttamiseen ja heistä huolehtimiseen, se ei tuota hyötyä vain yksittäisille yhteisön jäsenille: yhteiskunnallisten järjestelmien tukemisen ja täydentämisen kautta se hyödyttää kaikkia kyseisen järjestelmän jäseniä. (Esim. Rothstein & Stolle 2003, 5.)

Sosiaalisen pääoman tärkeyden korostaminen on vaikuttanut houkuttelevalta ratkaisulta ihmisyhteisöjä kohtaaviin ongelmiin, ja käsite on viimeisten kahden vuosikymmenen aikana herättänyt kiinnostusta niin tutkijoiden kuin poliittisten vaikuttajienkin keskuudessa (Kajanoja 2009). Sosiologit Cynthia Anderson ja Michael Bell (2003, 233) toteavat, että sosiaaliselle pääomalle on rakentunut ”kaikeparantavan” ihmelääkkeen status. Maaseudun kehittämistyön näkökulmasta sosiaalisen pääoman käsitteen houkuttelevuus on juuri sen yhteiskunnallisessa ulottuvuudessa, jossa vastuu hyvinvoinnin tuottamisesta ja ylläpitämisestä voi siirtyä vahvoille paikallisille toimijoille.

Uusliberaalin ajattelun mukainen vastuun siirto kansalaisille ja kansalaisjärjestöille ei kuitenkaan huomioi esimerkiksi järjestötoiminnan kiinteää suhdetta hyvinvointivaltion palvelujärjestelmään (esim. Ilmonen 2000, 12; Rothstein & Stolle 2003, 19, 21.) Maaseudun vahvoista yhteisöistä puhuminen myös häivyttää paikallisia ja alueellisia eroja. Esimerkiksi palveluverkosta puhuttaessa maaseutuun viitataan usein taajaan asuttujen alueiden vastaparina; yhtenä ja yhtenäisenä sosio-kulttuurisena tilana. Tällöin alueelliset, seudulliset ja paikalliset erot katoavat – mikä on ristiriidassa juuri paikallisuutta yhteisön voimavarana korostavien määritelmien kanssa.

Paikallisen ja yleisen erojen hämärtyminen tulee esiin esimerkiksi maaseudun kehittämistyölle tyypillisessä ”hyvien käytäntöjen” keruussa ja soveltamisessa. Jouni Kaipaisen (2011, 129) mukaan hyvien toimintatapojen ja käytäntöjen polku-riippuvuus, paikallisten mallien todellisten toteutumisresurssien kartoitus, on jäänyt vähälle huomiolle kehittämisraporttien kierrättäessä samoja ideoita ja esimerkkejä. Kun tavoitteena on kestävä kehitys ja yhteisöllisin voimavaroin toteutettava innovaatio, tulee tutkimuksen avata ja kuvata niitä todellisia resursseja, joita niin sanotun hyvän käytännön toteuttaminen edellyttää. Kuten Kaipainen (2011, 129) toteaa: ”Jos taas onnistumiset perustuvat siihen, että pieni ryhmä ihmisiä on uhrannut kaiken vapaa-aikansa toiminnan ylläpitämiseen, nämä menestystarinat tuskin kelpaavat malliksi kaikkiin Suomen kyliin levitettäväksi uudeksi liiketoimintamalliksi.”

Sen lisäksi, että hyviä yhteisöllisiä käytäntöjä tulee tarkastella yksittäisinä malleana, on niiden käytäntöön saattamisen kannalta keskeistä ymmärtää toteuttavan yhteisön voimavarojen laatu ja määrä. Paikallisia ratkaisuja etsittäessä tai hyviä käytäntöjä sovellettaessa on suunnittelun lähdettävä liikkeelle paikallisista resursseista. Kun huomioidaan sosiaalisen pääoman edellyttävän sosiaalista verkostoa, palautuu käytännön toiminta yksilöiden arjen tasolle. Yhteisöllisyyden voimaa korostavat visiot ja toiveet eivät käytännössä kohdistu järjestöihin tai muihin or-

ganisaatioihin, vaan niitä pyrittäviin yksittäisiin ihmisiin. Heidän osallistumisensa on siis kulmakivi julkista palvelujärjestelmää täydentävän työn mahdollistamiseksi.

Jotta kyläyhteisön voidaan katsoa omaavan sosiaalista pääomaa, on yhteisön oltava todellinen, vuorovaikutuksellinen ja yhteisiä päämääriä omaava toimija. Sosiaalisuus rakentuu ihmisten välillä, jolloin kiinnostuksen kohteena eivät voi olla yhteisöt vaan yksilöt. Kuten yhteiskuntatieteilijä ja maaseutututkija Mari Kattilakoski (2011, 60) toteaa, ei tulisi puhua maaseudun toiminnallisista kyläyhteisöistä, vaan huomioida yhteisön rakentuminen tiettyjen yksilöiden ympärille. Sen vuoksi todenmukaisempaa onkin puhua kyläläisistä erilaisissa yhteisöissä. Toiminnan kuvaamiseksi on kartoitettava se, keitä yhteisöön kuuluu, millaisia tarpeita ja osallistumisen motiiveja heillä on, sekä millaista ”varallisuutta” heillä on tarjota. Hyöty voi olla yhteistä, mutta motiivi ja resurssit osallistumiseen ovat henkilökohtaisia. Yhteisöllisyyttä korostava sosiaalisen pääoman määrittely tarvitseekin rinnalleen myös yksilön tarpeet ja motiivit huomioivan määrittelyn. Kylien yhteisöllisyyttä ja sosiaalisten verkostojen luonnetta tulee tarkastella myös niin osallistuvien kuin toiminnasta ulkopuolelle jättäytyvienkin näkökulmasta.

Maaseudulla asuvien perheen äitien arkea analysoimalla pohdin yhteisöllisen toiminnan perusteita kuvaavien abstraktioiden suhdetta paikallisten toimijoiden arkitodellisuuteen. Haastattelujen pohjalta kuvaan yhteisöllistä, vapaaehtoista toimintaa osana äitien arkea. Huomionarvoista on esimerkiksi se, kuinka vapaaehtoisuus osallistua antaa myös vapauden olla osallistumatta. Yhteinen toiminta vaatii myös muita yhteisiä resursseja, kuten paikan jossa toimia. Kenttätyöni pohjalta tarkastelen erilaisia, sekä äitien henkilökohtaisiin valintoihin että yhteisistä resursseista käytäviin neuvotteluihin liittyviä, kylällä tehtävään toimintaan vaikuttavia tekijöitä. Millainen siis on se yhteisöllisyyden kenttä, jolla kylätason toimintaa toteutetaan?

Kuten jo arjen kuvauksista luvussa kolme kävi ilmi, useimmat haastateltavistani olivat hyvin aktiivisia paikallisissa yhdistyksissä ja kylän tapahtumissa (esim. H1, s. 100). Esiin nousi kuitenkin se, kuinka paikalliset yhdistykset ja seurat toimivat usein pienen, talkoohenkisen joukon voimin. Esimerkiksi Riitta (H14) kertoi, kuinka heidän kyläyhdistyksessään oli haastatteluhetkellä kahdeksan aktiivista. Ulospäin hyvinkin aktiivisen kylän todellinen toimijajoukko voi olla varsin pieni, muutaman aktiivin pyörittämä.

Aktiivisten toimijoiden vähäinen määrä johtaa niin sanottujen ”kaikkien yhteisten” asioiden hoitamisen kasaantumisen tietyille tekijöille. Tämän asian tiedostaminen tuo esiin myös paikallisen toiminnan rajallisuuden. Kuten kehittämistyön asiantuntija Liisa Häme (keskustelu toukokuu 2012) on todennut, kyläyhdistysten toimintaa suunniteltaessa ei koskaan tulisi luvata tai sopia mitään ”kyläläisinä” vaan puhua ainoastaan niiden ihmisten nimissä, jotka sillä hetkellä osallistuvat

suunnitteluun ja ovat siihen halukkaita ja valmiita sitoutumaan (ks. myös Rannikko 2009, 17).

Joidenkin tapaamieni äitien kohdalla halu tehdä jotain todellista yhteisönsä eteen oli syy osallistua, ja heille vastuullinen, yhteisöllinen toiminta oli myös vastapainoa perhe- ja työelämälle. Esimerkiksi Riitalle (H14) maatilan kiireinen arki ja lapset ja heidän harrastuksensa olivat olleet nimenomainen syy aktiiviseen osallistumiseen. Vaikka osalle haastateltavistani toiminta paikallisissa yhdistyksissä ja seuroissa oli siis luonteva ja tärkeä osa arkea ja myös osa minulle kuvailtua elämäntapaa, eivät kaikki ehtineet tai edes halunneet osallistua oman kylän aktiviteetteihin. Maaseudulla eläminen ei välttämättä tarkoita osallistumista paikallisen yhteisön toimintaan eikä kylällä asuminen automaattisesti tuo osallistuvan kyläläisen identiteettiä. Maaseudun arkitodellisuuteen kuuluvat myös pitkät välimatkat, joiden vuoksi monet ”kyläläiset” asuvat itse asiassa hyvinkin kaukana kyläyhteisön keskeisistä kokoontumispaikoista. (Esim. Holmila 2001, 145–146; Pehkonen 2004, 142–143; Karvonen 2008, 31, 33.)

Yhteisölliset resurssit ovat aina yksilöihin sidottuja, ja pelkkä jaettu arvo ei riitä motivoimaan tai mahdollistamaan osallistumista. Yhteisöllinen toiminta tarvitsee todellisia tekijöitä. Yksi merkittävä paikallisyhteisöihin vaikuttava muutosvoima muodostuu suomalaisen maaseudun demografisista muutoksista. Riitan kuvaus avaa maaseudun ikääntymisen merkitystä paikallisyhdistyksen toiminnalle:

Riitta: Täältä lähti sellanen ikäluokka, sanotaan, että vuosikymmenellä 20 syntyneet on niinku tältä kylältä lähteny vanhainkotiin tai, tai kuolleet tai muuta, elikkä tääl on nyt sellanen tilanne, että, että väki on hirveesti vähentyny ja sen myötä myös kylätoimintaki on vähän tällä hetkellä hieman hiivuksissa.

Pilvi: Nii, et se on hyvin paljon kiinni siitä, minkälaisii ihmisii siin on mukana siin toiminnassa. Minkä ikäsiä siel nyt sitten on, et onko tää sitte, onko edes nuoria tai onko nuoret kiinnostunu lähtemään?

Riitta: Tota niin, nuorethan lähtee sitä mukaa ku ne tulee tommoseen opiskeluikkään, ni nehän häipyä hiljalleen täältä kylältä, että tässä asuu tällänen, sanotaan neljän, viidenkymmenen välillä oleva, semmonen ydinjoukko. (H14.)

Maaseudun väestön ikääntyminen sekä entisten aktiivien jääminen pois paikallisesta toiminnasta on jättänyt tyhjiön moniin järjestöihin. Tämän lisäksi sosiaalinen elämä voi olla tiiviisti sidoksissa kaupunkiin. Myös haastateltavieni arki rakentui vahvasti kotikylän ulkopuolella olevien työpaikkojen ja harrastusten kautta. Osallistumisaktiivisuus on usein sidoksissa elämäntilanteeseen, minkä Liisankin kommentti osoittaa. Hän kuvasi aikaa pienten lasten vanhempana elämäntilanteena, joka toi mukanaan aktiivista toimintaa:

Että silloin kun lapset oli pieniä niin sitähan hypättiin, kun kolme pientäkin lasta on niin se on ihan eri lähtökohta, sitten niitä pitää viiä kerhoon, viiä neuvolaan, viiä millon mihinkin. Nyt tilanne on tämä että lähinnä tään työn ympärillä sitten liikutaan. Ja harrastukset sitten on tosiaan niin, silloin aikoinaan minäkin olin monessa, monessa mukana olin. Lasten myötä niin kaiken maailman MLL:t ja Maa- ja kotitalousnaiset ja, kyl ne. Mut nyt oon jättäytynyt sitten niistä, elikä se on tuo työ tullun noien lasten tilalle tavallaa että. (H7.)

Liisan kohdalla oman tilan työ oli tullut yhteisöllisen osallistumisen tilalle. Tuija (H9), joka ei haastattelujen aikaan ollut aktiivisesti mukana missään paikallisen kyläyhdistyksen toiminnassa sanoi, että päivätyö asiakaspalvelussa toi hänelle riittämiin sosiaalista kanssakäymistä. Hän kertoi haluavansa rauhoittaa illat ja viikonloput kotona olemiseen, ja korosti tarvetta saada myös omaa aikaa. Ketään ei voi pakottaa tai velvoittaa mukaan vapaaehtoisuudelle perustuvaan toimintaan. Kahdeksan hengen aktiivijoukkoon kuuluva Riitta kuvasi tilannetta toteamalla: ”Tääl on tietty porukka, mikä toimii ja toiset ei halua toimia, kyllä se näin on”. (H14). Osallistumisaktiivisuutta heikentäviä tekijöitä pohdittiin myös sosiaalijohtajien haastatteluissa:

Ja sitten se, että minkä tyyppiset ihmiset niin kuin valikoituu mihinkään toimintaan mukaan. Se on sitten kysymysmerkki. Että voi olla aika haasteellistakin, jos ajattelee, niin asuu jossain pienessä kylässä ja olla köyhä ja työtön, taikka perheessä on jotain sosiaalisia ongelmia, niin ei varmaan ole kauhean helppoa sitten mennä mihinkään mukaan. Että kyllä yleensä niin kuin tällaisessa toiminnassa on niin sanotusti sellaiset aktiiviset ja normaalit, normaalisti elelevät ihmiset. (H16.)

Palvelujen tarjoamisen kohdalla on myös huomioitava toiminnan pysyvyydelle asetetut vaatimukset. Jotta paikallinen toiminta voisi esimerkiksi hyödyntää pysyviä ja aina tarjolla olevia palveluja on tekijöiden sitouduttava siihen erilaisella asenteella kuin esimerkiksi vapaa-ajan viettoon ja yhteishengen kohottamiseen tähtäävässä toiminnassa. Koska toiminnan onnistumisen ehtona on todellinen sitoutuminen, ei riitä että ollaan mukana vain kannatusmielessä. Sosiaalinen pääoma saa muotonsa todellisessa, tuottavassa toiminnassa. Tällaiseen toimintaan osallistuminen tuo mukanaan myös velvoitteita. Eräs haastattelemani sosiaalijohtaja korosti juuri sitä, ettei pelkkä sosiaalinen verkosto riitä, vaan jotain pitää myös tehdä.

Jokainen kantaa siitä vastuuta ja sitoutuu siihen, ihan oikeesti. Ja niin kun sitten se vapaaehtoistyö justiin on sitä, että, että se on meidän julkisen sektorin tukemana, mutta se vaatii sitä sitoutumista. Vapaaehtoistyö on se, että mä itse sitoudun sen tekemään, jos minä sen sanon ja mä itse sen teen loppuun saakka. (H15.)

Osallistumisen halua voi laskea myös pelko liian suuren vastuun alle joutumisesta. Aktiivisiin toimijoihin ja yksittäisiin henkilöihin kohdistuu haasteita toiminnan pyörittämisessä ja sen jatkuvuuden turvaamisessa. Mitä koordinoitumpi hanke ja mitä vastuullisemmat tehtävät, sitä tärkeämpää on että toimiva ryhmä kantaa vastuun sen onnistumisesta.

Elikkä mun mielestä kyläyhdistyksen vetäjillä, puheenjohtajilla ja sihteerillä, niin niillä on valtava rooli siitä, että ne saa ne asiat lävitse. Koska tuota se ei riitä, että he kulkevat niissä tilaisuuksissa nytte jos puhutaan jostaki hankesuunnitelmasta, jota nää maaseudun, maaseudun viisarit ja liiderit tuottavat. Heidän pitäs tosissaan se jalkauttaa kaikkiin kylän ihmisiin. Heiltä odotetaan paljon ja se on hyvin vastuullinen rooli, se ei ole pelkästään sitä, että järjestetään juhannuskokkojuhlat ja pääsiäiskokkojuhlat ja keitetään kahvit. (H15.)

Tuijalla oli aiempia, osittain negatiivisia kokemuksia järjestötoimintaan osallistumisesta. Hän oli kokenut harrastukseksi ja virkistykseksi tarkoitetun toiminnan kääntyneen liian velvoittavaksi ja aikaa vieväksi. Myös hän viittasi elämäntilanteen tuomaan muutokseen suhteessa osallistumiseen:

Mä oon joskus ollu aikanaan mukana näissä eri yhdistyksissä, mut sitte mun lapset oli pieniä ni silloin oli hyvä siinä vaiheessa sanoo että ei en minä jouda ja sen jälkeen on tullut sitten niin mukavuudenhaluiseksi, että oon sitte aatellu että kun ei ole pakko lähteä niin ei hän sitä tarvitse sinne lähteä. (H9.)

Tuijan puheet nostivat esiin sen, kuinka joskus osallistumisesta tulee muutakin kuin mukavaa tekemistä. Itse asiassa se voi olla hyvinkin aikaa vievää ja muodostua omaa arjen hyvää oloa heikentäväksi tekijäksi. Omaa aikaansa ja jaksamistaan suojellakseen hän ei ollutkaan lähtenyt mukaan kotikylänsä paikallisiin toimintoihin.

Perheenäitien arki on täynnä toimintaa, eikä kaikelle riitä aikaa. Toisilla äideistä kiire muodostui juuri lapsiperheen kotiarjesta. Halua osallistumiseen siis voi olla, mutta kuten Johannan arjen kulusta kävi ilmi, oman suurperheensä kiireisenä pitävän äidin on lähes mahdotonta ehtiä osallistumaan enää paikallistoimintaan sen vaatimalla aktiivisuudella. Myös muissa haastatteluissa nousivat esiin toistuvat syyt, miksi yksilö tai perhe ei aktiivisesti osallistunut kyläyhteisön toimintaan. Syitä olivat elämäntilanteesta johtuva kiire – lapset, työssäkäynti ja perheen omat harrastukset sekä omassa tai aivan lähipiirissä olevat terveydelliset ongelmat. Kyse oli siis yleensä aivan tavalliseen arkeen ja sen vaativuuteen liittyvistä tekijöistä, joita luvussa kolme kuvasin äitien arkea rakentavina toiminnallisina aikakehyksinä. Kun aika kuluu oman perheen asioiden hoitamisessa, resursseja laajemmalle toiminnalle ei välttämättä ole.

Joskus toimintaa rajoittaa myös yhteisen kokoontumispaikan puuttuminen. Haastatteluni nostivat esiin sen, kuinka tärkeä ehto kylissä tapahtuvan yhteisöllisen toiminnan toteutumiselle on fyysinen paikka, jossa toimitaan. Monessa kylässä koulurakennus, oli se koulukäytössä tai ei, on ollut luonteva tila järjestää yhteisiä tapahtumia, kerhoja ja esimerkiksi kyläyhdistyksen kokouksia. Tuula luetteli koulurakennuksella järjestettävän ainakin musiikkiopetusta, taideaineita, liikunta- ja käsityöpiirejä kansalaisopiston ja paikallisten seurojen toimesta (H1). Riitan kotikylällä kyläkoulurakennuksen käyttöaste oli korkea, vaikka koulutoiminta oli jo vuosia aiemmin päättynyt:

Siis me on saatu käyttää, kyläyhdistys on käyttäny tota entistä koulua, elikkä se on ollu semmonen kokoontumispaikka. Siellä esimerkiksi pietään kyläyhdistyksen kokoukset, pääsiäiskokot, jumppa kokoontuu, lasten 4H-kerhot on kokoontunu ja lasten pelikerhot. Siel on pidetty seurakuntapiirit, seurakunnan kokoontumiset, kaikki tällaiset. (H14.)

Toisella vieraillemallani kylällä kuulin tilanteesta, jossa koulun lakkauttaminen oli samalla vienyt kyläyhdistyksen mahdollisuuden hyödyntää tiloja.

Tääl ei oo kylätaloo. Sillai, että nyt on se, loppu koulutoiminta tässä, ni meil ei oo semmosta kylätaloo tässä olenkaan. Että tohon rauhanyhdistykseen me saahaan tota, mennä sitte pitämään näitä kyläjuttuja ku halutaan [...] vuokraa sitä perii meiltä, siinä me on pietty hirvepeijaisia ja joskus äitienpäiviä ja sitten niitä kyläseurankokouksia on pietty siellä. (H6.)

Kun koulurakennus oli siirtynyt muuhun käyttöön, kyläyhdistys neuvotteli paikallisen seurakunnan kanssa tilojen yhteiskäytöstä. Tilat siis saatiin tarvittaessa käyttöön, mutta pientä vuokraa vastaan. Tämän, toiminnan jatkumisen kannalta onnistuneen ratkaisun lisäksi kuulin myös useita tarinoita siitä, että mitään tilaa yhteiselle toiminnalle ei ollut. Etenkin yhdistys- ja järjestötoiminnan kannalta tilojen puute voi olla koko toiminnan lamauttava tekijä. Ainakin se tuottaa lisähaasteita muutenkin pienillä resursseilla toimiville aktiivien ryhmille. Tilanteessa, jossa kyläyhdistyksen toivotaan toteuttavan palveluja tukevaa tai täydentävää toimintaa, paikan merkitys korostuu. Oli kyse sitten hoivasta, viriketoiminnasta tai vaikkapa terveyden edistämisestä paikallisten jumppapiirien muodossa jatkuva ja saavutettavissa oleva toiminta edellyttää pysyviä tiloja, joiden kustannukset ovat kohtuulliset järjestävälle yhteisölle (myös Kattilakoski 2012, 47–48).

Esiin noussut keskustelu kyläyhdistysten ja muiden vapaaehtoisten toimijoiden riittämättömistä tiloista paljasti myös toisenlaisia, yhteisöllisyyttä heikentäviä prosesseja, joiden keskiöön asettuivat kyläkoulut. Kyläkoulut osoittautuivat haastattelujen aikana palveluksi sanan laajimmassa merkityksessä: se ei ole vain opinahjo, vaan koko paikallisyhteisön keskus. Kyläkoulu mielletään usein kylän ja sen elävänä säilymisen ehtona: toimiva koulu tuo lapsiperheitä kylälle. Kyläkoulu

saa usein myös merkityksiä kylän yhteisöllisenä sydämenä, ja saattaa näyttäytyä jopa koko kylän elinvoimaisuuden symbolina (esim. Peltonen 2012).

Kyläkoulu onkin ”palvelu” joka olemassaolollaan palvelee koko yhteisöä sekä fyysisenä tilana jossa järjestää toimintaa että kylän elävyyden ja tulevaisuuden uskon symbolina (Tantarimäki 2012, 52). Koulutoiminnan lakkauttaminen saattaa näyttäytyä merkinä kylän itsensä kuolemasta. Mitä siis tapahtuu, kun koululaiset ovat siirtyneet taajamaan ja koulurakennuskin siirtyy yksityisen omistajan haltuun? Vierailin kolmella kylällä, jossa koulun lopettamisesta ja rakennuksen siirtymisestä pois myös esimerkiksi kyläyhdistykseltä, oli kulunut verrattain vähän aikaa. Kaksi haastattelemaani yrittäjää oli puolestaan ostanut kotikylänsä koulurakennukset omaan käyttöönsä.

Kun koulutoiminta lakkaa, herää kysymys rakennuksen uudesta käytöstä ja sen hyödystä kunnalle ja paikallisille asukkaille. Kunnat tarvitsevat rahaa, yrityksiä ja työpaikkoja, mutta myös vapaaehtoiset toimijat tarvitsevat tiloja. Kun koulukiinteistöt laitetaan myyntiin, joutuvat kaksi erilaista kylässä toimivaa ”ryhmää” kilpailuasemaan. Helena (H2), joka oli ostanut entisen koulun kiinteistön kunnalta omaa yritystoimintaansa varten, kertoi, kuinka omistajavaihdos oli vaikuttanut negatiivisesti kylässä toimivien yhdistysten ja seurojen toimintaan. Aluksi hän oli tarjonnut paikallisille yhdistyksille mahdollisuutta käyttää tiloja kuten ennenkin, mutta ajan kuluessa järjestely kävi hänen mukaansa mahdottomaksi. Ongelmaksi muodostuivat esimerkiksi sähkön ja veden käytöstä aiheutuvat kustannukset, joita kyläyhdistyksen vierailut koulurakennuksessa aiheuttivat hänelle. Häntä harmittivat myös tilojen valvontaan ja turvallisuuteen liittyvät kysymykset:

Tilanne on se että kukaan ei halua killinkiikään maksaa, niin mä sanoin, mä voin antaa sen luokan siihen käyttöön, mutta jonkun pitää vastata siitä että ulko-ovet on lukossa, ja sitten jonkun pitää maksaa siitä lämmityksestä, niitä ei löytynyt. Kumpaankaan ei löytynyt. (H2.)

Yrittäjän vastuulle siirtyneen kiinteistön hoitoon ei löytynyt yhteisöllisiä voimavaroja, eikä hän katsonut aiheelliseksi ottaa kaikkea vastuuta harteilleen. Myös koulun symbolinen arvo yhteisöllisyyden tilana nousi esiin hänen puheissaan. Yrittäjän kertoman mukaan tilojen poistuminen kansalaisopiston ja muidenkin toimijoiden käytöstä oli ollut ”vähän semmonen katkera pala kyläläisille”, ja sanoi koko yrityksen perustamiseen liittyvän ja tilojen omaan käyttöönsä ottamisen lietsoneen pahoja puheita paikallisten keskuudessa. Mutta, koska hän ei kokenut, että olisi voinut toisinkaan toimia, suhtautuminen paikallisten nurjamielisyyteen oli viileä. ”Tykätköön mitä haluaa, minä en siitä oo kiinnostunu. En pysty tarjoamaan.” (H2.)

Myös naapurikunnassa vastaavat yrityskaupat tehnyt Liisa totesi, ettei viime aikoina ole liiemmin osallistunut kyläyhdistyksen toimintaan. Syynä oli koulurakennuksen ostamisesta ja siten yhdistyksen käytössä olleen tilan ”viemisestä” aiheutunut negatiivinen ilmapiiri, jota hän kuvasti kertomalla: ”Siinä tuli, meni

sukset ristiin kun ne oli ostamassa kanssa tota koulua ja sitten siitä tuli semmonen kärhämä.” (H7.) Vaikka hän nostikin aiheen esiin jo haastattelun alkuvaiheessa (epäillen että olin jo kuullut kouluasioista muilta haastateltaviltani) ei hänkään ollut liian huolissaan toimiensa herättämästä närästä. Päinvastoin, hän halusi tuoda esiin sen, kuinka kyse ei ollut mitenkään heidän kylällään vallitsevasta huonosta hengestä, vaan yleisestä kyläkouluihin ja maaseutuyhteisöjen tiloihin liittyvistä aiheista:

Mutta tää on hyvin tyypillistä täällä maaseudulla. Koulut on hirveen tärkeitä, niiden päältä tapellaan ja sitten jos joku jotakin yrittää niin sitten ollaan hirveän katteellisia. Se on pienellä paikalla hyvin tyypillistä et ei, oon monelta suunnalta kuullu muualtakin että. (H7.)

Haastattelumatkoillani törmäsin useissa paikoissa vastaavankaltaisiin tilanteisiin. Tyypillistä tai ei, kylässä vierailevana ulkopuolisena tämä tiloihin liittyvä kilpailu tuntui hurjalta – ja ennen kaikkea paikallisyhteisöjen hienoutta korostavien diskurssien vastaiselta. Tärkeintä on huomioida, etteivät ongelmat, riittämättömät tilat, ole asia, joka olisi pelkästään paikallisin voimin ratkaistavissa. Kylillä oli käynyt niin, että kunnan myydessä kiinteistön yrittäjille oli samalla poistettu kokoontumispaikka kyläyhdistykseltä. Vierailemissani kylissä kunta ei ollut tarjonnut sopivaa tilaa menetetyille tilalle. Useammassakin kylässä jossa kävin, kyläyhdistyksen toiminta oli juuri tilantarpeen vuoksi riippuvaista muista seudulla toimivista vapaaehtoisorganisaatioista. Oli sattuman varassa, oliko lähialueilla mitään sopivaa tilaa käytettävissä.

Etenkin jos paikallista aktiivisuutta ja yhteisöllistä toimintaa halutaan lisätä, tulisi tämän tyyppisiin prosesseihin kiinnittää huomiota myös kyläyhteisön ulkopuolella. Vaikka paikallisen yritystoiminnan tukeminen on kunnalle monelta kannalta tärkeää, olisi toivottavaa, että myös järjestöjen ja yhdistysten toiminta turvattaisiin sen sijaan että erityyppisten toimijoiden välille luodaan kilpailua ja vastakkainasettelua. Se, että yrittäjien mukaan kyläkouluista käytävät kiistat ovat normaali tilanne, ei anna kovin hyvää kuvaa kuntien halusta kehittää maaseutua yhteisöllisyyden näkökulmasta ja monipuolisesti eri paikallisia toimijoita yhteistyöhön kannustavalla tavalla. Korvaavat tilat tai esimerkiksi yrittäjän saama kompensatio kyläyhdistyksen tilojen ylläpitämisestä olisivat tapoja, joilla ehkäistä kyläkouluihin liittyvien päätösten paikalliselle yhteisölle tulevia negatiivisia vaikutuksia.

Luvun alussa esitetyt toiveet palvelujen tarjonnan vastuun siirtymisestä enemmän epävirallisille toimijoille tai esimerkiksi hyvinvointia edistävän järjestötoiminnan lisääntymisestä voidaan kyseenalaistaa kylien asukkaiden arjen realiteeteista käsin. Ensinnäkin, kun kaiken toiminnan lähtökohtana on riittävä määrä tekijöitä, muodostaa osallistujien vähyys haasteita maaseudun yhteisölliselle toiminnalle. Asukkaita on vähän ja kaikki eivät syystä tai toisesta osallistu. Osallisuuden aktiivisuus perustuu yksilöiden voimavaroille sekä heidän arvoilleen ja

käsityksilleen siitä, mitä hyvään arkeen kuuluu. Paikallisen yhteisön tarpeet ja toiminnan motiivit liittyvät konkreettisiin arjen ilmiöihin, eikä niiden eteen toimiminen tapahdu vain sosiaalisen vuorovaikutuksen voimin. Tarvitaan myös paikka, jossa verkostoituneet yksilöt voivat toimia.

Toiseksi, on huomioitava juuri osallistumiseen liittyvät kulttuurisesti rakentuvat merkitykset ja ne muutossuunnat, jotka vaikuttavat maaseudun paikallisiin yhteisöihin ja muokkaavat sekä asukkaiden arkisia toimia että tietyille arvoille ja tavoille perustuvaa paikallista toimintakulttuuria. Luvun lopuksi tarkastelenkin elämäntavan ja kulttuurisesti jaettujen arvojen merkitystä tämän päivän maaseutuyhteisöissä yhteisöllisyyden näkökulmasta. Pohdin erilaisten, yhteisön sisäistä luottamusta ylläpitävien ja yhdessä toimimiseen kannustavien arvojen merkitystä kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestäväen kehityksen voimavarana.

4.3.2 Kyläidyllin kulttuurinen muutos ja pysyvyys

Monelle haastateltavalleni muiden auttaminen ja osallistuminen esimerkiksi hoidon antamiseen paikallisessa yhteisössä olivat osa arkielämää ja sen positiivista sisältöä. Nykyinen epävirallisten tahojen kantaman vastuun lisääntymisen eetos rakentuu luottamukselle näiden yksilöllisten resurssien pysyvyydelle. Luottamusta maaseudun paikallisyhteisöjen kykyyn toimia oman hyvinvointinsa edistämiseksi tuovat aikaisemmat vahvana vaikuttanut järjestö- ja muun vapaaehtoistoiminnan tapaperinne sekä maaseudulla vaikuttava naapuriapu ja sen sisältämät toisista huolehtimisen arvot. Kuten eräs sosiaalihoitaja kertoi:

Kyllähä kieltämättä, ni naapuriapuun on turvauduttava ja täällähän kyllä osataan se, se taito, että katsotaan, että tuleeeko sen naapurin mummon mökistä tänä aamuna savua. Jos ei sieltä tule, ni kyllä tätä on semmosta niin sanottua piilossa olevaa vapaaehtoistyötä joka kylällä erittäin voimakkaasti. Sitähän on tosi paljon. Eli ihmiset välittää aidosti toinen toisistaan, kukaan ei pääse unohduksiin moneks päiväks. Että enemmän tämmösissä suuremmissa yksiköissä ne unohdetaan. (H15.)

Arvojen tasolla yhteisöllisyys ja yhdessä tekemisen merkitys oli haastattelemiени äitien keskuudessa vahva. Esiin nousivat myös luottamuksen tunteet: monet ”tiesivät” että he voivat luottaa naapurien ja lähipiirin apuun, jos tarve niin vaatii. Nämä tulokset, jotka osoittavat että erityisesti jaettuna arvona osallistuminen ja yhteisen hyvän eteen toimiminen on vahvaa maaseudulla asuvien keskuudessa, rinnastuvat laajempiin hyvinvointiyhteiskunnan arvoihin. Poliitiikan tutkijoiden Bo Rothsteinin ja Dietlind Stollen sosiaalista pääomaa pohjoismaisessa kontekstissa tarkastellut tutkimus (2003) osoittaa, että runsas ja sitoutunut osallistuminen järjestötoimintaan sekä vahva luottamus kanssaihmiisiin ovat tunnusmerkillisiä Pohjoismaissa. Heidän mukaansa kansalaisosallisuuden määrä ja laatu indikoivat siten vahvaa sosiaalista pääomaa pohjoismaisissa yhteiskunnissa.

Voidaan siis ajatella, että perusta kasvavalle yhteisvastuullisuudelle ja osallistumiselle on kunnossa, onhan yksilöiden lähipiiristään kantama vastuu jo nyt korkealla tasolla. Silti, ja oikeastaan juuri siksi, voidaan myös kysyä, kuinka paljon paikallisyhteisöiltä ja yhteisön muodostavilta yksilöiltä voidaan odottaa?

Yhteisöllisyyteen ja maaseutuidylliin nojaavat määritelmät painottavat kyläyhteisöjen luonnetta yhtenäisinä toimijoina jotka haluavat itsenäisesti edistää paikallista hyvinvointia. Tämän lisäksi stereotyyppiseen ajatukseen maaseutuyhteisöistä on kuulunut luottamus siihen, että kylät ja paikallisyhteisöt myös ovat riittävän vahvoja toimijoita näin tekemään. Yhdessä tekemisen käytäntöjä on kuvattu paikalliseen sitoutuneen elämäntavan tunnuksena ja niiden on myös nähty kuvastavan sen keskeisiä arvoja: lähimmäisistä huolehtimista ja auttamisen pyyteettömyyttä. Lähtökohtaisesti kyläyhdistysten ja muiden ”aktiiviporukoiden” toiminta onkin suunnattu koko paikallisen yhteisön avuksi ja hyödyksi. Toiminnan kantavana arvona, ja käytännössä myös sen ehtona, on vastavuoroisuuden ja yhdessä tekemisen eetos.

Vaikka osallistuminen ja aktiivisuus esimerkiksi kyläyhdistysten toimintaan on viime kädessä vain harvojen asia, annetaan sille suuri arvo myös ei-osallistuvien kyläläisten haastatteluissa. Esimerkiksi Johanna (H12) kertoi, kuinka hän antoi suuren arvon kyläyhdistyksen järjestämille perinnetapahtumille niin niiden sisällön kuin myös yhdessä tekemisen hengestä. Samalla hän kuitenkin totesi, että tapahtumissa vierailu oli ainoa tapa, jolla hän itse ehti paikalliseen toimintaan osallistua. Tämä antaa hyvän näkökulman arjessaan aktiivisen ja paikallisyhteisöön suopeasti suhtautuvan maaseudun asukkaan osallistumisen resursseista.

Epäilyjä maaseudun yhteisöllisyyden todellisesta merkityksestä paikallisen hyvinvoinnin ylläpitämisessä nousi esiin myös sosiaalijohtajien haastatteluissa. Kun kysyin esimerkiksi naapuriavun merkitystä maaseutualueiden arjessa, eräs sosiaalijohtaja mietti:

Kyl se mun mielest vielä jonkun verran näkyy ehkä kuitenkin täällä maaseudulla nimenomaan. [...] Ja ehkä semmosta jonkin näköstä yhteistyökuvioo vielä maaseudulla kuitenkin on. Vaikkei tämmöstä laajamuotosempaa talkoo- ynnä muuta henkee paljon oiskaan, mut ihan tällästä pienimuotosta avunantamista puolin ja toisin ja seuraamista ja huolen kantamista, sitä varmaan on ja kyl. (H20.)

Varovaisesti maaseudun yhteisöllisyyteen suhtautuva vastaus sisältää viestin toisaalta yhteisöllisten arvojen pysyvyydestä mutta myös muutoksen mahdollisuudesta. Paikallisten asioiden asiantuntijoina sosiaalijohtajat toivat selkeästi esiin myös sen, kuinka etenkin naapuriavun kaltaisen täysin vapaaehtoisuuteen perustuvan toiminnan varaan ei voi laskea pysyvyyttä tai tietynlaista osaamista ja pätevyyttä vaativien toimintojen järjestämisessä.

Ei siihen [vapaaehtoiseen auttamiseen] voi täysin laskea, joku semmonen ihminen siellä kylällä täytyy olla, joka sitten käy, vaikka vaan

piipahtaa kattomassa, että jos ei kukaan muu käy. Semmonen, jolle se vastuu todella on annettu, eikä [tee sitä] vaan sen takia, että kun ollaan siellä. (H19.)

Vapaaehtoisuus ja aikaan ja paikkaan sidonnaisuus on paikallisen, epävirallisen hoivan heikkous palvelujen korvaamisen kannalta katsottuna. Toiminnan ylläpitämiselle on myös muita, maaseudun muutoksiin liittyviä haasteita. Viimeaikaisessa poliittisessa keskustelussa esiin noussut toive suomalaisten vastuunkannon ja yhteisöllisyyden lisääntymisestä voidaan tulkita myös sisältävän ajatuksen tämän yhteisöllisyyden puutteesta tai oletuksen sen heikentymisestä. Tekijöiden määrän tasolla heikentymiseen vaikuttavat sekä demografiset muutokset että sosiaalisten verkostojen jatkuva laajeneminen fyysisen ympäristön ulkopuolelle. Tämä myös muuttaa *gemeinschaftin* ihanteiden mukaista, paikkaan sidottuun identiteettiin ja siihen kiinnittyvää toimintaa. Esiin nousevat itse asiassa tiiviin pienyhteisön huonommatkin puolet. Sari pohti oman elämän kiireisyyden vaikutusta normatiivisen vastavuoroisuuden odotuksen näkökulmasta:

Sari: Et must tuntu mä oon aina se, joka tarvii sitä apua, mä en pysty ite tarjoamaan, ni musta tuntuu inhottavalta sit aina kysellä, että onnistuskohan mitenkään, ku ei voi vastavuorosesti. Se on kato tämmönen joku suomalainen pinttyny [ajatus].

Pilvi: Et täytys jotenki maksamaan sitä.

Sari: Nii just, siin pitää tuntee syyllisyyttä ku joku auttaa. (H10.)

Moni haastateltavani koki tarvetta perustella ja selittää omaa epäaktiivisuuttaan, mikä näyttää yhteisiin toimiin osallistumisen ja myös naapuriavun käytäntöjen olevan ainakin osittain velvollisuuksiksi miellettyjä. Vaikka naapuriapu on vapaaehtoista auttamista, voi siihen osallistumista edistää myös yhteisöstä nouseva sosiaalinen velvoite tai jopa sosiaalinen pakko. Auttaminen ja yhteistyön velvoite toimivat sosiaalisena normina, josta poikkeamisesta voi seurata sanktioita – tai ainakin pahaa mieltä ja epäystävällisen tai itsekkään ihmisen maine. (esim. Holmila 2001, 91; Pehkonen 2004, 101; Pessi & Saari 2008, 151.) Nämä yhteisöllisyyden negatiiviset puolet saattavat houkuttaa jättäytymään pois toiminnasta.

Sarin kommentti syyllisyydestä, jota vastavuoroisuuden periaatteen rikkomisen aiheuttaa, valottaa kuitenkin myös murroksia maaseudun elämäntapaa ohjauksessa arvoissa ja yhteiskunnallisissa rakenteissa. Maaseutuidyllisen ajatuksen mukaan paikallisyhteisöt ovat sosiaalisesti tiiviitä ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen olevan henkilökohtaisempaa kuin kaupungeissa. (esim. DuPuis 2006, 126; Murdoch 2003, 263.) Näiden sosiaalista tilaa määrittelevien visioiden ero nykyiseen, globaaliin ja sähköiseen viestintään perustuvaan toiminnalliseen tilaan on suuri. Paikan ja tilan rajojen hämärtyminen globalisaation ja uuden viestintäteknologian ansiosta on muokannut elämäntyyliä ja yhteisöllisyyttä kaikkialla, niin maalla kuin kaupungissa. (Clove 2006, 18–19; Knuuttila & Rannikko 2008, 18.)

Tiettyyn paikkaan sidottua kulttuuria on vaikeaa määritellä, ovathan yksilöiden identiteetit yhä enemmän kiinnittyneitä näihin globaaleihin sosiaalisiin tiloihin (Massey 2008, 144). Myös maaseudun ja kaupungin elämäntyylien kulttuurinen samankaltaistuminen, niin sanottu *rurbanisaation* prosessi, muuttaa myös maaseudun paikallisyhteisöjen luonnetta. Tämä kulttuurisen muutoksen prosessi tuottaa uudenlaisia sosio-kulttuurisia tiloja, joissa kehittyvä elämäntapa sisältää piirteitä niin urbaanista kuin ”maalaisesta” elämäntyylistä. (Williams 1985, 165; Homp-land 1991.)

Globalisoituneessa, vapaan ja valtavan tiedonkulun maailmassa identiteettien muutoksen on nähty kulkevan kohti ”uutta paikallista” – glokaalia – joka on myös paikallisuuden tunteen ja paikalliseen sitoutumisen kiinnekohta globalisoituneessa maailmassa (esim. Robertson 1995, 35). Tämä uusi paikallinen on paikan sijaan ymmärrettävä sosiaalisena ja kulttuurisena tilana, johon yksilö voi identifioitua. Arjen tasolla muutosta tukee esimerkiksi se, kuinka monet maaseudulla asuvat käyvät töissä ja viettävät myös vapaa-aikaansa esimerkiksi harrastusten vuoksi läheisissä kaupungeissa. Oma kotikylä ei ole välttämättä arjen keskeinen paikka, ainakaan perheen ulkopuolisten sosiaalisten suhteiden näkökulmasta katsottuna.

Rurbanisaatio vaikuttaa sekä fyysiseen että sosiaaliseen ja kulttuuriseen toimintaympäristöön. Niin sanottu maaseudun yhteisöllisyys on muutoksessa *paikan* merkityksen muuttuessa ja moninaistuessa. Mari Kattilakosken (2011, 60) esittämä ajatus ”kyläläisistä erilaisista yhteisöissä” saa perustelunsa kylien asukkaiden arjesta. Päivät kuluvat kylän ulkopuolella, ja etenkin nuorilla niin harrastukset kuin kaveritkin löytyvät usein taajamasta. Samalla erilaisten yhteisöjen ajatus rikkoo stereotypiaa maaseudun arjesta paikkaan ja omaan pienyhteisöön sitoutuvana, huomioiden ihmisten verkostojen laajuuden ja monipuolisuuden. Tietyn (maantieteellisen) paikan sijasta yksilöt identifioituvat laajempaan omien verkostojensa kautta rakentuvaan sosiaaliseen tilaan, jossa rakentuvat yhteisöt eivät välttämättä lainkaan liity asuinympäristöön tai kodin paikkaan (Knuutila & Rannikko 2008, 15; Massey 2008, 144).

Sosiologi Manuel Castellsin ajatuksiin viitaten Kattilakoski (2011, 62) esittääkin, että maaseudun paikalliset yhteisöt joiden tavoitteena on oman ryhmän olosuhteiden ja toimintamahdollisuuksien kehittäminen, voidaan nähdä niin sanottuina projekti-yhteisöinä. Tämä nostaa esiin yhteisössä jaetun päämäärän hetkellisyyden, joka on tärkeä projektiyhteisöjen todellisen koostumuksen ja sitä kautta identiteetin rakentumisen lähtökohta. Näissä yhteisöissä yhteisen päämäärän, esimerkiksi kylän kehittämishankkeen ja siihen osallistumisen kautta syntyvä projekti-identiteetti kiinnittyy määräaikaaiseen toimintaan, tietyn paikan ollessa vain toiminnan konteksti. (Ks. myös Rannikko 2009.)

Moninaisia projekteja arjessaan hallinnoivalle yksilölle osallistuminen esimerkiksi kylätalkoisiin voi siis olla vain yksi projekti monien muiden joukossa, eikä pitkäkestoista sitoutumista järjestön ja yhdistyksen toimintaan synny. Uudenlaiset

identiteetit luovat myös mahdollisuuksia paikallisille yhteisöille toimia laajemmin ja vähemmän pienen piirin toimintana. Samalla ne kuitenkin muuntavat sitä tapojen ja arvojen perustaa, jolle oman pieniyhteisön jäsenten ja sen toiminnan suojeleminen on ollut keskeistä. (Castells 2004, 70; myös Rannikko 2009, 17.)

Osallisuuden ja yhteisöllisen vastuunkantamisen heikentymisen perusteeksi on esitetty myös, uusliberalistista ajattelua mukaillen, universalistisen palvelujärjestelmän passivoivaa vaikutusta (ks. esim. Rothstein & Stolle 2003, 10). Tämän väittämän paikkansapitävyyttä oman tutkimuskenttäni kontekstissa voidaan pitää kyseenalaisena. Vaikka haastatteluissa nousi esiin selvästi se, että osallistumisen aktiivisuus on vähentynyt ja aktiivisia toimijoita on monissa yhdistyksissä vähemmän kuin esimerkiksi muutama vuosikymmen sitten, ovat syyt löydettävissä muualta kuin ”liian hyvin” toimivasta palvelujärjestelmästä.

Yksi syy sille, miksi toimintaan ei haluta tai pystytä osallistumaan, on oman arjen kiireisyys. Työn ja pienten lasten vanhemmuuden arjessaan yhdistävät äidit kaipaavat myös omaa aikaa ja rauhaa, eivätkä arjen aikakehykset enää jousta uusille vapaa-ajan vieton tavoille. Maaseudun arjessa vaikuttavat palvelujen saavutettavuuden heikkoudet näyttävät enemmänkin heikentävän mahdollisuutta yhteisölliseen osallistumiseen kuluttamalla yksilöiden arjen resursseja. Niin demografiset, kulttuuriset kuin sosiaalisetkin maaseutuyhteisöihin vaikuttavat muutokset heikentävät myös talkoohenkistä toimintaa ja sen mahdollisuuksia.

Näiden muutostekijöiden lisäksi myös arjen monipaikkaisuus, toisaalta sen kotikeskeisyys ja toisaalta sosiaalisten tilojen globaali luonne, rikkovat myös stereotyyppisiä ajatuksia maaseudun arjesta paikkaan ja omaan pieniyhteisöön sitoutuvaan. Arjen moninaiset toimet sekä sosiaalisten verkostojen laajuus ja ulottuminen paikallisyhteisön ulkopuolelle heikentävät pieniyhteisön sisäpiiriin solidaarisuutta ja yhteisön sisäänsä sulkevaa voimaa. Samalla käynnissä olevat muutokset hyvinvoinnin ylläpitämisen vastuun periaatteissa ja maaseutuyhteisöihin kohdistuvissa odotuksissa tuovat paineita sosiaalisen pääoman säilyttämiselle. Paine tehdä ja tuottaa erilaista toimintaa tai palveluja tekee toiminnasta sitouttavampaa ja vastuullisempaa, ja vähentää siten sen luonnetta harrastuksena ja vapaaehtoisuuteen perustuvana vapaa-ajanviettotapana.

Maaseudun muutokset vaikuttavat kylätasolla myös konkreettiseen toimintaan ja paikkoihin. Elinkeinojen, kouluverkon tai esimerkiksi uusien asukkaiden myötä tulevat muutokset muokkaavat sekä elämäntyyliä että maaseutua sosio-kulttuurisena tilana. Sillä on myös vaikutuksensa maaseudun yhteisöllisyyteen, joka toisaalta voi saada uusia muotoja uusien asukkaiden myötä, mutta voi toisaalta myös kärsiä ihmisten haluttomuudesta osallistua vapaaehtoisuuteen ja yhteisöllisyyteen perustuvaan toimintaan. Tämä näkyy esimerkiksi tavassa, jolla Riitta pohti osallisuuden ja paikallistoiminnan vetovoimaisuuden tilannetta omalla kotikylällään:

Pilvi: Nii, kuinka tärkeenä koet semmosen kylän yhteishengen?

Riitta: Olishan se tosi tärkeää. Jotenki pikkasen vaan nyt tuntuu, että ihmiset ehkä on käyny sillä lailla, et [...]. Ehkä tää, et sanosin, että se on kuitenkin vuosien myötä vähän niinku vähentyny tää talkootyö ja semmonen yhteistoiminta. Et siihe on tullu kaikenlaisia vähän semmosia ihmisten välisiä kihnauksia ja muuta, että se. Kyllä se ennen on ollu niinku vielä voimakkaampaa se. (H14.)

Riitan omiin kokemuksiin perustuva näkemys siitä, että kiinnostus yhteisöllistä toimintaa kohtaan on vähenemässä, tuottaa ongelmia aiemmin aktiivisempien kylien asukkaiden arkiselle hyvinvoinnille. Yhtäältä se vähentää kylillä järjestettävää sosiaalista toimintaa ja toisaalta, jos edes jotain toimintoja halutaan säilyttää, asetuu vastuu entistä harvempien harteille. Se on tärkeä kysymys myös laajemmin, palvelujärjestelmän paikallisilla resursseilla kehittämiseen liittyvien toiveiden näkökulmasta katsottuna.

On siis haettava tapoja hahmotella niitä keinoja, joilla hyväksi ja tärkeäksi miellettyjä toimintatapoja ja yhdessä tekemisen kulttuuria voidaan tukea. Paikallisyhteisöissä rakentuva jaettu kulttuuri ja siihen liittyvät tavat ja käytännöt eivät edusta vain pysyvyyttä vaan nimenomaan kehitystä ja muutosta. (Siivonen 2007; ks. myös Rytteri & Rannikko 2010, 84–85). Kestävyys on sopeutumista, ja se on myös selviämisen ehto. Jatkuvuutta muutosprosessiin tuovat jaetut arvot ja tavoitteet mutta toisaalta myös yhteisön kyky käsitellä sisäisiä ristiriitoja ja ulkopuolelta tulevia paineita. (Myös Uusitalo & Assmuth 2013, 70–71.) Kulttuurinen kestävyys rakentuu siis kulttuuriin sisäänrakennetulle muutokselle ja yhteisöön kuuluvien toimijoiden kyvyille sopeutua ja aktiivisesti sopeuttaa oma arkielämänsä ulkopuolisiin vaatimuksiin (Bendix 2000, 38–39; Siivonen 2007, 9). Tällöin kulttuurinen kestävyys voidaan nähdä myös paikallisen, hyvinvointia tuottavan järjestelmän uusiutumiskykyinä ja sitä tukevinä voimavaroina. Se on siten myös sidoksissa elämäntapaan ja siihen sisältyvien yhteisöllisten elementtien pysyvyyteen.

Vaikka tapaamieni äitien arjen analyysi nostaakin esiin monia haasteita ja sitoutumista heikentäviä tekijöitä, on arkielämää kehystävässä elämäntavassa sellaisia arvoja, jotka puskuroivat yhteisöllisyyden vastaisia valintoja. Osallistumisen aktiivisuutta ja sitoutumista yhteisiin tavoitteisiin ja niihin pääsemiseen tähtäävään toimintaan vahvistavat yhteisöllisyyden merkitystä korostavat arvot. Kulttuurisesti katsottuna yksi osallistumisen motiivi on tietynlaisen elämäntavan ja sille tunnusmerkillisen toiminnan edistäminen ja siihen osallistuminen. Maaseutuidyllinen kulttuurinen ideaali ja sen vaikutus arjen toimien tasolla voidaan nähdä yhtenä, maaseudun yhteisöllisyyteen liittyviä arvomuutoksia hidastavana ja ehkäisevänä tekijänä.

Tutkimissani kylissä asuvien äitien puheiden kautta tarkasteltuna näille arvoille perustuva toiminta näytti olevan voimissaan, ja perusteita uskoa vahvojen paikallisyhteisöjen voimavaroihin on olemassa. Arvojen pysyvyydestä ja osallistumisen normin vahvuudesta kertoo Sarin ja myös muiden haastatteluissa esiin tullut tarve

selittää omaa epäaktiivisuuttaan. Auttaminen koetaan yhä sosiaalisesti suotavaksi, ja osallistumattomuus on normista poikkeavaa käytöstä. Nämä arvot eivät myöskään ole jaettuja vain maaseutuyhteisöissä, vaan kuvaavat laajemmin suomalaisten käsitystä altruistisesta auttamisesta ja jopa sen velvoitteesta (Pessi & Saari 2008). Tämä arvo on lähtökohtaisesti yhteisöllinen, yhteistä hyvää tavoitteleva.

Yhteisen, hyvinvointia edistävän toiminnan moottorina toimivat voimavarat, kutsutaan niitä sitten sosiaalisesti pääomaksi tai maaseutuidyllistä ideaalia vahvistavaksi elämäntavaksi, saavat siis ilmenemismuotonsa sosiaalisissa verkostoissa. Näiden verkostojen keskiössä on jäsenten toisiaan kohtaan tuntema luottamus. (Weber & Carter 2003, 1.) Yhteisön sisäinen, tuttuudelle perustuva luottamus onkin yksi keskeinen paikallista toiminnan jatkuvuutta edistävä voimavara.

Pienen väkimäärän tuomista haasteista huolimatta on muistettava, että toimijajoukon pienuus ja sitä kautta henkilöiden välinen tuttuus on osa paikallisyhteisön sosiaalista pääomaa. Pienissä kunnissa samat henkilöt saattavat toimia sekä kunnan hallinnon puolella että vapaaehtoistoiminnassa (esim. H15; H1). Tilanne, jossa samat henkilöt edustavat esimerkiksi kuntaa, järjestöjä ja tuttua naapuria vähentää naapuriavun ja järjestötoiminnan eroja pienillä paikkakunnilla. Samat henkilöt vaikuttavat molemmissa rooleissa, ja tuottavat hyvinvointia monella eri tapaa. Tuttuus ja läheiset suhteet yhteisön sisällä ovat mahdollistaneet myös paikallisten palvelujen räätälöinnin ja paikallisista toimijoista muodostuvien verkostojen laajan käytön hyvinvoinnin tuottamisessa.

Paikallinen tuntemus ja tuttuus voivat tukea myös maaseudulle kovin kaivattua uutta yrittäjyyttä (esim. Volk 2008). Maaseudulla kunnan sosiaali- ja terveystalvelujen työntekijät ovat usein tuttuja asiakkailleen myös kyläyhteisön jäsenenä ja yksityishenkilöinä. Tämä voi olla merkittävä tekijä uusien palvelujen tuottamis- ja järjestämistapoja suunniteltaessa. On todettu (Kovalainen & Österberg 2000, 87), että siirtymä esimerkiksi hoiva-alan yrittäjäksi onnistuu parhaiten, kun uusi yrittäjä on jo asiakkaiden keskuudessa tuttu, usein monen eri verkoston kautta. Tämä synnyttää luottamusta, joka edesauttaa asiakassuhteiden syntyä ja pysyvyyttä. Palvelujen tarjoamisen näkökulmasta tuttuus ja ”pienuus” voivat siis olla muuttuvissa tuottamisen ja järjestämisen tavoissa hyödynnettävä sosiaalinen voimavara, lähtökohta ”läheisyyden ekonomialle”.

Toisaalta, tuttuus voi kääntyä negatiiviseksi sisäpiiriläisyydeksi, joka sulkee pois laajemman yhteisön jäseniä ja voi myös aiheuttaa heille harmia ja haittaa. Minna muisteli lapsuuttaan pienellä kylällä, ja totesi perheen sisäisten asioiden levinneen yhteisössä ikävällä tavalla (myös esim. H2). Tämänkaltainen negatiivinen, poissulkeva yhteisöllisyys voi muodostua ongelmaksi erityisesti tilanteessa, jossa paikalliset toimijat korvaavat julkisia palveluja. Tällöin on tärkeää, että palvelujen tarvitsijat voivat luottaa järjestelmän tarjoavan heille myös vaihtoehtoja ja mahdollisuuden oikeudenmukaiseen kohteluun. Kyse on yksilön käytettävissä olevasta hyvinvointia tuottavasta verkostosta ja sen tarjoaman avun riittävydestä.

Hyvinvoinnin rakenteiden pysyvyyteen liittyvä luottamus syntyy toisaalta siitä, että uskotaan toisten, samassa asemassa olevien apuun ja tukeen. Vahva paikallisyhteisö lisää siis luottamusta omaan selviämiseen ja elämän hallinnan resursseihin. Tämä oman hyvinvoinnin pysyvyyteen liittyvä luottamus ei kuitenkaan ole vain yksilöiden ja epävirallisten yhteisöjen sisältä kasvavaa voimavaraa, vaan sillä on kiinteä suhde vallitsevaan viralliseen järjestelmään (Rothstein & Stolle 2003, 10). Järjestelmää kohtaan tunnetun luottamuksen merkitys nousi esiin myös sosiaalijohtajien haastatteluissa kysyessäni peruspalvelujen roolia arjessa koetun hyvinvoinnin rakentumisessa:

No, kyllähän se on sitte, nimenomaan luottamusta siihen, että jos sattuu jotain yllättävää. Jos sitä ei omin voimin pärjää ni siihen saa jostain apua. Elikkä se on sitä luottamusta, sosiaalista pääomaa sitte siinä. Sillon on, on tosiaan huonosti jos semmonen perusluottamus häviää siihen sitte, että. Et kyllähän tällä seudullakin, ni tääl on terveydenhuollon palvelut hyvät ja niin edelleen päivystykset vielä on ja et kaikkee muuta tämmöstä. [...] Must toi termi sosiaalinen pääoma on oikein, oikein hyvä. Sitä on pitkän aikaa viljelty. (H18.)

Sosiaalijohtajan esiin nostama luottamus perusturvaan on yksi arjen hyvinvointia synnyttävistä avaintekijöistä. Se on myös avain paikallisesti rakentuvaan yhteisöllisyyteen. Sosiologit Anne Birgitta Pessi ja Juho Saari (2008, 233) korostavatkin kanssaihmissiä kohtaan tunnetun luottamuksen olevan yhteiskunnallista järjestelmää kohtaan tunnetun luottamuksen kanssa rinnakkaisia ja toisiaan vahvistavia. Molemmat lisäävät arjessa koettua hyvinvointia tarjoamalla uskoa siihen, että ei jää ongelmiensa kanssa yksin. Järjestelmää kohtaan tunnetun luottamuksen side arkeen ja arjen toimintoihin on vahva (Weber & Carter 2003). Tämä sidos syntyy arjen käytäntöjen tasolla, niistä kokemuksista, joita yksilöillä palvelujen tarjoamasta arjen tuesta ja turvaverkosta on.

Esimerkiksi monet tapaamistani äideistä mainitsivat kiireen omaa arjen hyvinvointiaan heikentävänä tekijänä. Tätä kiirettä ja arjen hektisyyttä lisäsivät huonosti saavutettavat palvelut sekä joissain tapauksissa niiden käyttämisen estyminen kokonaan arkeen kuuluvien muiden perusrakenteiden vuoksi. Myös negatiiviset kokemukset siitä, ettei apua oikeasti olekaan saatavilla silloin kun sitä tarvitsee, heikentävät uskoa omiin mahdollisuuksiin hyvinvoinnin ylläpitämisessä heikentäen samalla palvelujärjestelmää kohtaan tunnettua luottamusta. Yksilöiden selviäminen oman elämänsä haasteiden kanssa vaikuttaa merkittäväällä tavalla myös heidän toimintaresursseihinsa osana yhteisöä. Tästä näkökulmasta katsottuna voidaan todeta, kuinka yksilöille kohdennetut julkiset palvelut sisältävät myös yhteisöllisen ulottuvuuden (myös esim. Matthies ym. 2011, 135).

Palvelujen toimivuuden ja riittävyyden lisäksi maaseudun paikallinen toiminta tarvitsee myös muunlaista tukea. Kunnan taholta tuleva tietoinen tuki paikallisyhteisöille voi vahvistaa myös yhteisön sisäistä motivaatiota ylläpitää ja kehittää

omaa toimintaansa (esim. Pekonen-Sjöblom 2011, 239). Yhteisöt epävirallisina toimijoina eivät yleensä omista esimerkiksi toiminnan kannalta välttämättömiä materiaalisia resursseja. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat kyläkoulut, ja niiden merkitys sekä paikkoina että tiloina. Vastavuoroisuus ja luottamus, joille auttamisen verkosto rakentuu, ei myöskään ole vain yksilöiden välistä, vaan kohdistuu koko järjestelmään. Kuten Pylkönmäen sosiaalijohtaja (H15, s. 174) korosti, myös vapaaehtoistyö on julkisen järjestelmän koordinoimaa. Ja kuten äitien haastattelut osoittivat, arjessa koettu perusturvan tunne kiinnittyy yksityisen lähipiiriin lisäksi myös julkisiin palveluihin ja niiden tarjoamaan turvaverkkoon.

Tarve ulkopuoliselle tuelle on perusteltua myös kun huomioidaan, miten merkittävä osa maaseutuyhteisöjen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä ovat yhteisöjen ulkopuolisia. (Ramsey & Smit 2002, ks. Karvonen 2008, 27). On tärkeää muistaa, että puhuttaessa maaseutuyhteisöjen sosiaalisesta pääomasta kyseessä ei ole luonnonvara tai alkuaine, vaan sekä inhimillistä vuorovaikutusta että järjestelmää ja muita ihmisiä kohtaan tunnettua luottamusta edellyttävä, yhteisöllisessä toiminnassa rakentuva voimavara. Sen syntyminen edellyttää siis taustaresursseja, joiden luomiseen ja ylläpitämiseen esimerkiksi pieni kyläyhteisö ei itse pysty.

Maaseudun paikallisesti tuotettavan hyvinvoinnin monipuoliset verkostot edellyttävät eri tason toimijoiden osallistumista. Kehittämisen- ja suunnittelutyö, joka tähtää kulttuuriseen ja sosiaaliseen kestävyYTEEN, hyödyntää myös paikallisen tiedon ja osaamisen osana kehittämisen prosesseja. (Siivonen 2007, 16; Ponnikas & Korhonen 2013, 26.) Myös kulttuurinen, kodin paikkaan ja maaseutuun asuin- ympäristönä liittyvät arvot ja tunteet ovat merkittävä tekijä osallistumisen kannalta. Maaseutuidylliä noudatteleva elämäntyyli on ensisijaisesti yksilön projekti, mutta saa myös yhteisöllisiä merkityksiä. Idyllisen ”maalaiselämäntyylin” tavoittelu voi myös edistää yhteisöllistä käytöstä, onhan lämmin pieniyhteisö ja siihen kuuluminen yksi idyllin tavoitteista. Paikallinen yhteisöllisyys ei kuitenkaan ole elämäntyylin muutosten lähtökohta, vaan osallistuminen on yksi sen mahdollinen tulos.

Paikallisen yhteisön voimavarojen käyttö on käytännössä sidoksissa maaseudun asukkaiden arjen realiteetteihin. Myös kulttuuristen, yhteisöllisten arvojen siirtyminen käytäntöihin edellyttää sekin sitä, että maaseudun asukkaat jaksavat omassa arjessaan. Hyvinvoinnin tuottamisen verkostoja rakennettaessa on suunnittelun lähtökohtana oltava maaseudun arkitodellisuus, joka tuo rajat paikallisten asukkaiden osallistumisen ja aktiivisuuden mahdollisuuksille.

5 Yhteenveto ja pohdinta

5.1 Näkökulmia perheiden arkeen tämän päivän maaseudulla

5.1.1 Mistä hyvä ja turvallinen arki rakentuu?

Tutkimuksessani olen kuvannut tämän päivän suomalaista maaseudun elämää tarkastelemalla perheenäitien arkea ja heidän arjessaan kokeman hyvinvoinnin perusrakenteita. Arjen kuvauksen pohjalta olen hahmottanut paikallisen toiminnan ja julkisen palvelujärjestelmän suhdetta ja merkityksiä osana koetun hyvinvoinnin edellytyksiä. Työni lopuksi pohdin palveluverkkoon kohdistuvia uudistamisprosesseja ja niiden tuomia muutossuuntia suhteessa äitien arjessaan käyttämiin ja tarvitsemiin hyvinvointiresursseihin.

Myös palveluja ja hyvinvoinnin kokemuksen rakentumista olen tarkastellut nimenomaan maaseudun arjen aikatilassa. Keskisuomalaisissa kylissä ja harvaan asutuilla alueilla tekemäni kenttätyö tutustutti minut tämän päivän maaseutuelämään. Tutkimukseni alussa määrittelin haastateltavieni arjen elinympäristön asuinmaaseuduksi Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän käsitteen avulla. Asuinmaaseudun käsite on luotu erityisesti erottamaan kehittämisen ja esimerkiksi kaavoituksen ja kyläsuunnittelun kohteena oleva maaseutu kapeasti talouteen ja elinkeinoelämään viittaavista maaseudun määritelmistä (esim. Saloranta 2007, 1, 5). Irrottaessaan maaseudun käsitteen esimerkiksi asukkaidensa elinkeinoa määrittelevästä tilasta asuinmaaseudun käsite mahdollistaa erilaisten elämäntapojen ja -tyylien sijoittamisen maaseutumaiseen ympäristöön. Maaseudun demografiset, taloudelliset ja sosio-kulttuuriset muutokset tunnistavana käsitteenä se osaltaan rakentaa uudenlaista maaseutua.

Asuinmaaseudun keskeisenä arvona pidetään luontoa ja ympäristöä, joka tarjoaa kaupunkimaisesta asumisesta poikkeavaa rauhaa ja omavaraisuutta (Saloranta 2007). Hyvin samankaltaisia, positiivisia attribuutteja liitettiin maaseutuun myös Sitran *Maamerkit*-tutkimuksessa (ks. esim. Nieminen-Sundell 2011). Uusissa maaseutudiskursseissa korostuvat siis maaseudun merkitykset hyvän elämisen tilana ja paikkana nimenomaan verrattuna kaupunkimaisiin alueisiin. Usko siihen, että maaseudulla elämän rytmi on toinen, rauhallisempi ja luonnollisempi kuin kaupungissa, välittyy vahvana suomalaisten maaseutu-mielikuvissa.

Samat maaseutuidylliset (rural idyll) ajatukset toistuivat myös haastattelemini äitien puheissa. Oma koti ja kodin paikka maaseudulla olivat hyvän arjen perustekijöitä, tarjotessaan omaa rauhaa ja luonnonläheistä elämää. Äidit myös korostivat mielellään asuinpaikkansa paremmuutta suhteessa kaupunkimaiseen ympäristöön. Käytännössä perheiden arkielämä sisältää kuitenkin hyvin paljon samaa asuinseudusta riippumatta. Arkielämää rakentavia tekoja ja toimia kategorisoidessa on

huomioitava, kuinka äitien arjen keskeiset toimet, kuten lasten ja muiden läheisten hoivaan ja kodinhoitoon liittyvät tehtävät kiinnittyvät naisten rooliin kotiin ja lapsiin liittyvien asioiden ensisijaisina vastuunkantajina, eivät maalla asumiseen. Tämä näkyy esimerkiksi arjen toimia ohjaavissa aikakehyksissä, jotka rakentuvat ensisijaisesti yhteiskunnallisten aikataulujen ja normien perustalle.

Lapsiperheiden keskeiset aikarakenteet muodostuvat työn, lasten koulun ja päivähoidon, vapaa-ajanvieton sekä kuluttamisen perustalle. Nämä perustoimet olivat läsnä myös haastateltavieni elämässä. Äitien arkea rytmittävät ensisijaisesti oma työ sekä siihen liittyen vanhempien työssäkäyntiä mahdollistavat päivähoitopalvelujen aikataulut sekä perheen oppivelvollisten lapsien koulunkäyntiin liittyvät aikakehykset.

Arjen moninaiset aikakehykset olivat kuitenkin haaste kiireisille perheenäideille, ja aikakehysten yhteen sovittelun tutkiminen nosti esiin myös arkeen sisältyvän vaihtelun. Viimekädessä jokaisen arki rakentuu yksilöllisestä yhdistelmästä toiminnallisia aikakehyksiä, joista osa kuuluu arkeen päivittäin, osa viikoittain ja osa esimerkiksi vain tiettyinä vuodenaikoina. Tiedyt ”arkiset” toimet eivät ole läsnä ollenkaan toisten elämässä. Vaikka tavallisuutta on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta määritellä yksilöiden arjen tasolta käsin, ei tämä tarkoita ettei arkisuutta ja normaalia elämää määrittäviä tekijöitä ja elämäämme ohjaavia yhteisiä nimittäjiä olisi.

Arjen vaihtelu ei horjuta tai ainakaan murskaa yhteiskunnallisten aikakehysten vaikutuksia arjen kulkuun (Edensor 2006). Sekä maaseudun että kaupunginkin asukkaat elävät yhä enenevässä määrin vuorokauden ympäri palveluja tarjoavassa 24/7 -yhteiskunnassa, joka edellyttää myös entistä enemmän eri vuorokauden aikoina ja myös viikonloppuna tehtävää työtä. Siitä huolimatta viisipäiväinen työviikko sekä kahdeksasta neljään kestävä työaika ovat normi, joka rytmittää kansalaisten elämää sekä ajatusten että käytäntöjen tasolla. Kauppojen ja virastojen aukiolot ohjaavat kuluttamista ja asioiden hoitoa tehden selkeän eron työpäivien ja viikonloppun välille myös niiden elämässä, joiden työaika – tai esimerkiksi työttömyys – ei näiden aikakehysten noudattamista edellyttäisi.

Monet maaseudulla asuvien äitien arkea ohjaavat ja päivän aikatauluja muodostavat aikakehykset ovat siis samoja kuin kaupungeissa asuvilla äideillä. Maaseudun arjen kiinteä yhteys kaupunkiin näkyy myös siinä, että kaupunki on monien maaseudun asukkaiden jokapäiväisessä arjessa läsnä työn tekemisen ja palvelujen käytön paikkana. Voisiko asuinmaaseudun, kulttuurisesti määriteltynä tilana, rinnastaa kaupunkimaiseen ympäristöön myös elämäntyyliiltään ja arjen kulultaan? Ulf Hannerz (1996) on kyseenalaistanut stereotypisoivan keskus-periferia -erottelun, joka johtaakin turhaan alueiden tyypittelyyn maantieteellisten erojen perusteella. Kuten Hannerz toteaa, toimijan fyysinen sijainti ei enää kerro toiminnan todellista paikkaa tai tilaa. Valtasuhteet liikkuvat alueiden ja myös maanrajojen yli globaalissa todellisuudessa. Samoin ovat liikkeessä myös yksilöiden elämäntapaa ohjaavat käsitykset ja arvot. Arkielämän tutkimuksessa arjen paikkojen

lisäksi voidaan huomioida myös ne toiminnalliset ja sosiaaliset tilat, joissa yksilöt elävät esimerkiksi tietoverkkojen välityksellä. (Myös Cloke 2006, 18–19; Knuutti-la & Rannikko 2008, 18; Massey 2008, 144.)

Kahden kulttuurisesti rakentuvan tilan eroja ja yhteneväisyyksiä on tarkasteltu esimerkiksi rurbanisaatioprosesseihin³⁵ liittyvässä tutkimuksessa (esim. Hompland 1991). Se purkaa erilaisiin asuinympäristöihin liittyviä stereotypioita ja kulttuurisia vastakkainasetteluja. Rurbaani tila on postmoderni, molempien kulttuurisesti määrittyvien tilojen synteesi, joka syntyy vastavuoroisessa muutoksen prosessissa. Rurbanisaatiossa ei siis ole kyse vain maaseudun urbanisoitumisesta vaan myös maaseutuun liitettyjen ihanteiden ja niitä noudattavien tapojen siirtymisestä kaupunkiin esimerkiksi kaupunginosaidentiteettiä ja muita pienyhteisöjä korostavien liikkeiden myötä.

Tutkimukseni kautta avautuva arki todistaa rurbaanin tilan rakentumisesta myös keskisuomalaisilla kylillä (ks. myös Hämeenaho 2013). Kuten luvussa kolme kuvasin, tekojen suorittamisen tasolla katsottuna arkeen jokapäiväisesti kuuluvat, fyysiseen paikkaan kiinnittyvät toimet saattavat tapahtua maantieteellisesti laajalla alueella. Keskeinen havaintoni tapaamieni äitien arjesta on juuri siihen kuuluva suuri liikkuvuus. Työ, koulussa käynti, harrastaminen ja sosiaalisten suhteiden ylläpito toivat tarvetta liikkumiselle. Maaseudulla asuvien työpaikat sijaitsevat usein läheisissä kaupungeissa ja taajamissa ja päivittäiset kulkemiset suuntautuvat kotoa ”keskustaan” ja takaisin.

Kulkeminen itsessään muodosti arkeen kiinteästi kuuluvia aikakehyksiä, jotka lisäsivät yhteen sovitettavien arjen palasten määrää äitien hektisessä arjessa. Ei olekaan yllätys, että kysyessäni arjen hyvinvoinnin perusteita, esiin nousi toive arjen sujuvuudesta, siitä että päivien toimet ja teot ”loksahtavat paikoilleen” (H5, s. 116). Äitien mukaan sujuva arki on hyvää arkea, toistuvuudessaan ja ennakoitavuudessaan myös helppoa ja turvallista.

Kun maaseudun elämää tarkastellaan arjen käytäntöjen tasolla, idylliset käsitykset rauhallisesta, luonnonläheisestä ja paikkaan sidotusta elämästä tuntuvat väistyvän käytännön toimien ja ympäristön tuomien vaatimusten tieltä. Tutkimukseni näyttää kotikeskeisen perhearjen luonteen monipaikkaisena ja liikkuvana (myös Marcus 1995, 98; Büscher & Urry 2009, 105). Voimme siis ajatella, että teoriassa keskustan ja periferian välisten erojen katoaminen hämärtyminen pitää paikkansa. Erilaisten paikkoja ja tiloja määrittävien rajojen hämärtyminen ja muutos on tärkeää tiedostaa myös tutkimuksessa. Arjen monipaikkaisuuden ja myös sen monitilaisuuden huomiointi estää maaseutumaisille alueille kohdistuvaa tutkimusta rajoittumasta ”kaupungin ulkopuolisen periferian” tutkimukseksi.

³⁵ Suomalaisen TRANSRURBAN -tutkimusryhmän mukaan tutkimuksen irrottautuminen kaupunki-maaseutu erottelusta avaa mahdollisuuden tutkia globaaleja muutosprosesseja ja erilaisia toimintaympäristöjä esimerkiksi ekosysteemien ja teknologisen kehityksen näkökulmasta erityyppisillä alueilla. [<http://sockom.helsinki.fi/transrurban/index.html>]

Toisaalta, maaseudulla asuvien äitien arkea kuvannut tutkimukseni kuitenkin osoittaa selvästi, ettei moderni mahdollisuus elää ja olla samanaikaisesti läsnä monessa eri paikassa ja tilassa poista fyysisten reunaehtojen vaikutuksia arjen suorittamiselle ja toteuttamiselle. Vaikka mielelläni näkisinkin maaseudun kulttuurisen syrjäyttämisen erilaisin menneisyyttä ja perifeerisyyttä korostavien stereotyyppien avulla loppuvan, on todettava, että tarkasteltaessa maaseutua arjen tekojen ja toimien tasolla periferia-termin käyttö tuntuu jopa houkuttevalta. Kaukana taajamasta, kylässä vailla mitään jäljellä olevia palveluja tai edes naapureita on helppo kokea olevansa keskellä ei-mitään, kaukana kaikesta.

Maaseudun aikatilassa omat rajoitteensa ajankäytölle tuovat pitkät välimatkat. Eri aikakehysten sujuva yhteensovittaminen, se, että arki rullaa, on maaseudun aikatilassa monella tapaa sidoksissa konkreettiseen paikasta toiseen siirtymiseen. Maaseudun arjen liikkuvuus ei myöskään perustu vain liikkuvalla elämäntavalla tai sosiaalisen elämän laajuudelle, vaan hyvin pitkälti pakolle. Julkista liikennettä ei ole, ja arjen kulkeminen on yksityisautoilun varassa. Pitkien välimatkojen kanssa selviäminen ja kulkemisen aikatauluttaminen sekä yksityisautoilun välttämättömyys ovat osa maaseudun normaalia arkea. Maaseudun ja kaupungin erot arjen ympäristönä tulevat korostuneesti näkyviin kun arkea tarkastellaan kulkemisen näkökulmasta.

Tämän lisäksi maaseutu on laajasti elämäntapaan vaikuttava sosiaalinen ja kulttuurinen tila, joka muokkaa maaseudun asukkaiden toimia sekä käytäntöjen tasolla että syvemmin, ohjaamalla yksilöiden kulutuskäyttäytymistä, harrastuksia ja jopa työpaikan valintaa. Erot niin sanotun ”maalaiselämän” ja muun suomalaisen arjen välillä löytyvät maaseudun luomasta aikatilasta ja sen merkityksestä arjen sisällöille – sekä teoille että kokemuksille, joiden pohjalta hahmottuu tietty, asuinympäristöön sopeutunut *elämäntapa*.

Hyvän arjen ylläpito edellyttää tietoa siitä, kuinka omassa elinympäristössä ja siinä rakentuvassa arjessa toimitaan. Samalla kun julkiset ja yksityiset aikakehykset ohjaavat arjen aikatauluja, ovat ne myös peruste arjen kulkemisille. Pitkien välimatkojen maaseudulla asuvien äitien elämäntapa oli monella tapaa sopeutunut juuri kulkemisen välttämättömyyteen. Koska suurin osa arjen toimista tapahtuu kodin pihapiirin ulkopuolella, on ymmärrettävää, että kiinteästi liikkumiseen liittyvä määritelmä arjen sujuvuudesta nousi esiin keskeisenä hyvän arjen kriteerinä haastatteluissa.

Yksi merkittävä liikkumisen pakkoa tuova tekijä on maaseudun harva palveluverkko. Fyysisiin välimatkoihin liittyvä palvelujen saavutettavuus näyttää haastattelujen valossa olevan mitä merkityksellisintä tekijä, kun perheen arkisista toimista koostuvaa palapeliä soviteltiin yhteen. Arjen sujuvuuden kannalta katsottuna merkitystä on palvelujen huonon saavutettavuuden tuomilla käytännön ongelmilla. Autoilun keskeinen merkitys osana arjessa selviämistä näkyy myös palvelutarpeissa. Kuten luvussa neljä kuvasin, tankkausasema on pienissäkin taajamissa ”perus-

palvelu”, jonka puuttuminen tuo monenlaista haittaa paikallisille asukkaille. Autoilusta riippuvainen arki on myös riippuvuutta kulkuvälineen toimivuudesta ja sen huoltoon liittyvien palvelujen saavutettavuudesta.

Harvaan asutulla maaseudulla pitkät välimatkat, kuntakeskuksiin keskityt palvelut, julkisen liikenteen puuttuminen sekä maatilayrittäjien arjen aikataulut tuovat haasteita palvelujen sujuvalle käytölle. Harva palveluverkko on perusteltu kuntien säästöillä, mutta maaseudun asukkaille pitkät välimatkat tuovat puolestaan suuria kustannuksia sekä autoilun välttämättömyyden kautta että ajallisesti.

Tutkimukseni kohdistuminen lapsiperheisiin korostaa aikatauluttamisen ja palvelujen sujuvan käytön merkitystä arjen kokonaisuudessa. Päivähoitopalvelut ja lasten koulumatkat sekä harrastukset rytmittävät perheiden jokapäiväistä elämää. Luvussa neljä tarkastelin lasten koulumatkoihin liittyviä ongelmia, jotka olivat seurausta lakisääteisen koulukuljetusten käyttöä helpottavien tukipalvelujen puuttumisesta. Osa äideistä koki lastensa koulumatkat kohtuuttomiksi sekä ajankäytön kannalta että matkan turvattomuuden vuoksi. Lasten arjen hyvinvointia heikentävät ongelmat olivat johtaneet erilaisiin ratkaisuihin ja myös monenlaiseen palvelujen puutetta paikkaavaan toimintaan.

Jotkut perheet olivat päättäneet, ettei lapsi mene lähikouluunsa omalle kylälle, vaan kauempana sijaitsevaan keskustan kouluun, johon järjestyi turvallinen kuljetus. Suuremmalla koululla oli myös tarjolla iltapäivätoimintaa lapselle, joka ”lähipalvelua” käyttäessään olisi joutunut viettämään kotona pitkät ajat yksinään. Toinen seuraus kohtuuttomiksi koetuista koulumatkoista ovat paikalliset, omaehtoiset tavat paikata puuttuvia tai riittämättömiä palveluja. Tällaisia käytäntöjä ovat esimerkiksi naapurien kesken tehdyt kyytirinki-järjestelyt. Perheet, joiden lapsilla oli sama ongelma kulkemisten kanssa, kuljettivat lapsia vuorotellen.

Erilaiset kyydin antamiseen liittyvät käytännöt olivat muutenkin tärkeä osa haastateltavieni kuvaamaa naapuriapua, joka itsessään on osa jokapäiväistä tapakulttuuria. Haastateltavieni äitien maaseutuympäristöön sopeutunut elämäntapa puskuroi harvan palveluverkon tuomia ongelmia ja haasteita. Arttu Saarisen ym. (2013, 524–525) tutkimus osoittaa, että maaseudun asukkaat pitävät välimatkoja palveluihin liian pitkinä merkittävästi useammin kuin kaupunkien tai taajamien asukkaat (myös Kaskisaari ym. 2010). Silti on huomionarvoista, kuinka maaseudun asukkaistakin vain kolmannes pitää matkoja liian pitkinä. Yhtenä syynä tähän voidaan nähdä juuri sopeutuminen oman asuinpaikan tuomiin arjen reunaehtoihin, joka näkyy maaseudun elämäntapaan kuuluvissa sekä yhteisöllisissä että yksityisissä arjen teoissa ja valinnoissa.

Entä miten palvelut sitten merkityksellistyvät haastateltavieni arjessa? Palvelujen tehtävä on tukea hyvän arjen toteutumisen mahdollisuuksia. Maaseudun asukkaiden näkökulmasta katsottuna tämä tarkoittaa sitä, että päivittäisessä arjessa tarvittavien palvelujen käyttämisen tulee olla mahdollista osana sujuvaa arkea. Kun palvelujen käyttö nivoutuu osaksi muutenkin liikkuvan arjen toiminnallista ja

aikataulullista palettia, niiden luonteeseen yhteiskunnan tarjoamana, arkea tukevana järjestelmänä ei tule kiinnitettyä huomiota. Parhaimmillaan palvelut saattavatkin muuttua näkymättömiksi, toimiessaan osana sujuvasti rullaavaa arkea.

Mahdolliset ongelmat puolestaan vaikuttivat laajasti arjen eri osa-alueisiin, jolloin heikko saavutettavuus ei ole vain palvelun käyttöön liittyvä aikataulullinen kysymys vaan merkityksellistyy arjessa koetun hyvinvoinnin kannalta monin eri tavoin. Esimerkiksi päivähoitopalvelujen käytön ongelmia tai lasten kohtuuttomia koulumatkoja kuvanneet esimerkit luvussa neljä osoittavat, kuinka palvelun huono saavutettavuus sekoittaa hyvän arjen rytmin, tuo äideille huolta perheenjäsenten pärjäämisestä ja selviämisestä sekä heikentää yleisesti perheen jaksamista.

Haastattelujen aikana käytyjen keskustelujen pohjalta palvelut voidaan käytön perusteella jakaa kahteen ryhmään: arjen tukena toimiviin palveluihin ja hädän hetken palveluihin. Näihin ryhmiin kohdistuu erilaisia odotuksia, ja ne myös merkityksellistyvät eri tavoin arjen kulussa.

Jokapäiväisen elämän kannalta ensisijaista on se, että palvelut tarjoavat tukea, joka mahdollistaa sujuvan arjen ja vahvistaa omaa selviytymistä ja elämän hallintaa. Hyvä arki rakentuu elämän tasaisuudesta, ennakoitavuudesta ja siten turvallisuudesta. Peruspalvelut ovat osa sitä hyvinvoinnin tukiverkkoa, jonka turvin tasaisesti rullaavaa arkea voi elää. Tällöin kyse on palvelujen toimivuudesta *arjen tukena*. Erityisesti pienten lasten vanhemmille palvelujärjestelmän merkitys arjen ja hyvinvoinnin tukena näkyy hyvin neuvolapalveluiden sekä lapsen universaaleihin oikeuksiin perustuvan päivähoiton käytössä. Lapsille suunnatut neuvolapalvelut sekä vuosittaiset terveystarkastukset rakentavat perustan lasten itsensä terveydelle ja sitä kautta koko perheen hyvinvoinnille pitkäaikaisena huolenpitona.

Jokapäiväisen elämän kannalta päivähoito on keskeinen koko perheen arkeen vaikuttava hyvinvointipalvelu. Haastatteluissa esiin nousseet ongelmat tämän palvelun käytössä vaikuttivat laajasti äitien arkeen, mikä näkyi päivien aikataulutuksen haasteina ja jopa työssäkäynnin mahdollisuuksia heikentävänä tekijänä. Tämän lisäksi ne toivat huolta lasten hyvinvoinnista ja selviämisestä. (Ks. Sireni 2010; myös Hämeenaho 2012b.) Toimimaton palvelu tuottaa uusia avun tarpeita, vaikuttaen siten laajasti äitien arjessa toimimisen mahdollisuuksiin.

Kuten maaseutu ympäristöön sopeutuneen elämäntavan analyysi osoitti, perheet ovat tottuneet kulkemaan pitkiäkin matkoja palvelujen luo. Esimerkiksi kyläkoulu- ja tapaamani äidit eivät osanneet kaivata, osin siksi, että lasten koulu oli helposti saavutettavissa tai siksi, etteivät he pitäneet kyläkoulun toimivuutta realistisena vaihtoehtona kylän lapsimäärien vähetessä. Kun palvelujen toimivuuden kriteeriksi otetaan niiden kyky tukea sujuvaa arkea, kyse ei olekaan koulun maantieteellisestä läheisyydestä. Olennaista on se, että lasten koulussa käynti ja esimerkiksi koulumatkojen järjestäminen ei heikennä kohtuuttomasti lasten itsensä tai heidän vanhempiansa jaksamista. Hyvän arjen kannalta tärkeää on siis se, että arjessa tarvittu palvelut, kuten päivähoito, olisivat sujuvasti käytettävissä.

Toinen palvelujen merkitys liittyy koko hyvinvointipalvelujärjestelmään. Tieto siitä, että apua on tarvittaessa saatavilla, on olennainen osa *perusturvallisuuden* kokemuksen syntyä. Siten palvelujen merkitys on olla osa kokonaisuutta, jossa luottamus omaan hyvinvointiin ja sen pysyvyyteen rakentuu. Luottamus avun saamiseen perustuu erityisesti tietoon siitä, että hyvä arki säilyy ja ongelmien tullessa tarjolla on apua. Tutkimukseni tulokset näyttivät monella tapaa, kuinka arjessa näkymättömäksi muuttuvat ilmiöt tulevatkin esiin juuri muutostilanteessa, hetkinä jolloin normaali, hyvä arki murtuu. Tällöin tarvetta voi tulla niin sanotuille hädän hetken palveluille.

Esimerkiksi lapsen äkillinen sairastuminen tuo tarpeen nopeasti saavutettavissa olevalle avulle. Yhä pitenevät matkat päivystykseen (Keski-Suomessa pisimmillään jopa noin 150 km yöaikaan) aiheuttavat sekä konkreettista vaaraa että arkista hyvinvointia heikentävää huolta ja pelkoja (esim. H3; s. 143). Tällaisista kriisitilanteista tapaamani äidit antoivat myös itse esimerkkejä. Heidän kritisoidessaan palvelun todellista toimivuutta ja esimerkiksi lapsen terveyden ja jopa hengen vaarantamista, he nostivat esiin harvan verkon tuomat äärimmäiset ongelmat. Tällöin myös palvelujen merkitys arjessa koettua hyvinvointia taustoittavana turvaverkkona korostuu. Palveluiden merkitys on olla olemassa ja tarpeen tullen oikeasti käytettävissä.

Tarkasteltaessa koetun hyvinvoinnin rakentumista hyvinvointivaltion perustoimintaan³⁶ kuuluvien palvelujen ja niiden muodostaman palveluverkon toimivuuden kautta, määrittynyt arkinen hyvinvointi yksilöiden ja yhteiskunnan välillä rakentuvaksi, vastuisiin ja oikeuksiin perustuvaksi luottamusjärjestelmäksi (Muuri, 2008, 24). Henkilökohtaista luottamusta järjestelmää kohtaan edistävät palvelujen käyttöön liittyvät positiiviset kokemukset, tai järjestelmän kyky ylläpitää uskoa sen yleiseen toimivuuteen (myös esim. Luoma-aho 2005, 164.) Kuntalaisten arjessa henkilökohtaiset ”kohtaukset” järjestelmän kanssa rakentavat – tai heikentävät – järjestelmää kohtaan tunnettua luottamusta.

Tältä pohjalta voimme myös nähdä syitä luottamuksen rapautumiseen palvelujen saavutettavuuden ja tarvevastaavuuden heikentyessä. Koska palvelujen keskeinen tehtävä on tukea ja auttaa ihmisiä arjessa ja hädän hetkellä, epäluottamus järjestelmää kohtaan tuo myös epävarmuuden tunnetta siitä, onko apua tarvittaessa saatavilla. Sosiaalitieteilijä Anu Muurin (2008) tutkimustulosten mukaan naisten usko sosiaalipalvelujen kykyyn toimia arjen apuna ja suojaverkkona on heikentynyt, riippumatta siitä käyttävätkö he itse kyseisiä palveluja vai eivät. Tuloksen voi suhteuttaa osaksi laajempaa legitimitteettivajetta. Sosiologi Juho Saaren (2012, 106) mukaan tämä vaje johtuu kansalaisten negatiivisesta suhtautumisesta markkinoiden ja talouskasvun edistämiseen keskittyvään yhteiskuntapolitiikkaan, joka me-

³⁶ Perustoiminta, johon Juho Saari (2012,100) viittaa myös termillä ”ydinbisnes”, korostaen tuottavuuden eetoksen merkitystä tämän päivän suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa.

nojen leikkauksilla mahdollistaa eriarvoistumisen ja siten huono-osaisuuden lisääntymisen.

Oman tutkimukseni avaama näkymä tämän päivän suomalaiseseen maaseutuun nostaa esiin selkeästi hyvinvointijärjestelmää kohtaan tunnetun luottamuksen heikkenemistä ja konkreettisia, arkielämästä nousevia syitä siihen. Vaikka haastatteluissa äidit antoivat onnellisen ja elämäänsä tyytyväisen kuvan arjestaan, nousi samojen keskustelujen kuluessa esiin myös monia ongelmia ja vielä runsaammin uhkia, jotka heidän perhettään voisivat kohdata juuri palvelujen hankalan saavutettavuuden vuoksi.

On tärkeää muistaa, kuinka sopeutuminen liikkuvuuden pakkoon on mahdollista vain osalle ihmisistä. Harva palveluverkko ja huonot kulkuyhteydet keskustoihin johtavat eriarvoisuuteen maaseudulla asuvien kesken. Pitkät välimatkat palvelujen luo voivat muodostua kohtuuttomiksi niille, joilla on vaikeuksia liikkua itsenäisesti. Erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat vanhukset, lapsiperheet sekä syrjäytyneet saattavat jäädä palvelujen ulkopuolelle saavutettavuuden ongelmista johtuen. Mistä apua silloin löytyy?

Hoivaa ja apua arjen haasteisiin löytyy usein paikalliselta yhteisöltä. Kuten maaseudun arkea kuvaavissa luvuissa kolme ja neljä todettiin, pitkät välimatkat ja kylien sijainti kaukana taajamien ”lähipalveluista” heikentää asukkaiden mahdollisuuksia poiketa kauppaan tai palvelupisteeseen heti apua tarvitessa. Kylissä ja harvaan asutuilla alueilla naapureiden apu on monesti ainoa käytettävissä oleva palveluihin rinnastettava tuki ja siksi olennainen tekijä arjen turvan ja sujuvuuden kannalta. Kulkemisen lisäksi apua ja hoivaa tarvitaan myös muuhun arjessa selviämiseen.

Maaseudun arjen hyvinvoinnin tukirakenteita tutkittaessa on huomioitava myös epävirallinen hoiva ja muu arjen auttamistyö. Aineistonkeruun edetessä alkuperäinen tavoitteeni keskittyä tutkimaan vain palvelujen merkitystä osana arjen hyvinvointia alkoikin tuntua keinotekoiselta. Palvelujen rooli on toki tärkeä, mutta maaseudun arjessa palveluverkon tarjoama tuki ei kata kaikkia tarpeita. Merkittäväksi tekijäksi nousevat muut, yksilön omaamat hyvinvointia edistävät resurssit. Epävirallinen, yhteisöllinen ja yksityinen auttamistyö ovat merkittävä osa julkisia palveluja täydentävää hyvinvoinnin verkkoa, eivätkä vaihtuvat reformit ole käytäntöä muuksi muuttaneet.

Maaseudun asukkaiden hyvinvointia ylläpitäviä resursseja tarkasteltaessa on huomioitava se, että he eivät ole mukana hyvinvoinnin tuottamisen verkostossa vain avun tai palvelun saajina, vaan myös niiden tarjoajina. Liitettynä terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämisen kysymyksiin äitien tekemän yksityisen ja näkymättömän auttamistyön, heidän *pieneen toimijuuteensa* perustuvien tekojen, todellinen merkitys nousee esiin (myös Honkasalo 2008, 208–209).

Kuten luvussa kolme antamani arjen kuvaus ja hyvälle arjelle annetut määritelmät osoittavat, äidit käyttävät runsaasti resurssejaan hyvän arjen luomiseen ja

ylläpitämiseen. Perheen sujuva arki antaa resursseja toimia myös laajemman yhteisön hyvinvoinnin edistämiseksi. Äitien haastatteluvastauksissa esiin nousut maaseudun mieltäminen tiiviinä, sosiaalisena tilana nostaa esiin erityisesti yhteisöllisyyteen ja toisista välittämiseen perustuvan arvomaailman positiivisen vaikutuksen ihmisten arkeen. Arjen pyörittäminen helpottuu nimenomaan muiden, samassa ympäristössä ja samanlaisten arjen haasteiden kanssa painivien ihmisten avun turvin.

Maaseudun pitkien välimatkojen ja harvan palveluverkon tuomat haasteet arjen sujuvuudelle ratkeavat usein oman elämän sopeuttamisen tai pieniyhteisön toimien avulla. Tällaisia toimia ovat esimerkiksi haastatteluissa esiin nousseet kimpapakyydit jotka helpottavat suoraan toimintaan osallistuvien arkea. Äidit osallistuivat myös laajennetun vastavuoroisuuden periaatteelle perustuvaan auttamistyöhön esimerkiksi hoitamalla kylällä asuvien vanhusten asioita tai järjestämällä tapahtumia, joihin kaikki kyläläiset voivat osallistua.

Toisaalta tutkimukseni näyttää myös, kuinka osallistuminen on vain tiettyjen henkilöiden asia monien jättäytyessä yhteisöllisen toiminnan ulkopuolelle. Odotukset paikallisten yhteisöjen osallistumisesta palvelujen tuottamiseen, järjestämiseen ja hyvinvoinnin edistämiseen kohdistuvat käytännössä maaseudulla asuviin yksilöihin, joiden vapaaehtoisuuteen perustuvan toiminnan varassa niin sanottu maaseudun yhteisöllisyys lepää. Näillä yksilöillä on myös erilaiset mahdollisuudet osallistua yhteisölliseen toimintaan. Yhtenä syynä paikallisen toiminnan heikkenemiselle ovat mahdollisten toimijoiden, kuten perheenäitien, oman arjen sujuvuuden ongelmat. Käytettävissä olevat palvelut eivät aina vastaa äitien arjesta nouseviin haasteisiin tai palvelujen käyttäminen syö kohtuuttomasti heidän ajallisia resurssejaan. Näillä, jokapäiväisessä arjessa kohdatuilla haasteilla on siten vaikutuksensa myös paikalliselle toiminnalle.

Joskus niukat tai olemattomat palvelut motivoivat tekemään itse, esimerkiksi kehittämään ja tarjoamaan lapsille harrastusmahdollisuuksia omalla kotikylällä. Tämä motivaatio ei kuitenkaan perustu haluun vaan pakkoon – jos lapsille halutaan harrastuksia kylälle, ne on tehtävä itse. Joskus taas esimerkiksi päivittäisiin kulkemisiin liittyvät haasteet voivat hankaloittaa arkea siten, ettei aikaa tai jaksamista enää riitä oman perheen ulkopuoliselle aktiivisuudelle jolloin puuttuvien palvelujen vaikutus on ainoastaan negatiivinen osallistumisen aktiivisuuden kannalta.

Osallistuminen ei edellytä vain mahdollisuutta toimia yhteisöllisesti, vaan myös halua siihen. Haastattelut osoittivat, että osaa äideistä motivoi juuri maaseudun sosiaalinen yhteisöllisyys kun taas osa haki vapaa-ajaltaan ensisijaisesti omaa rauhaa ja kotikeskeisyyttä. Syynä toiminnasta sivuun jäämiseen olivat niin omaan perhe- ja työelämään liittyvät kiireet, kuin myös halu nauttia juuri maaseudun tuottamasta omasta rauhasta ja mahdollisuudesta elää syrjässä. Monet haastattelemistani äideistä olivat myös maallemuuttajia, ja heidän ”uusi” elämänsä sisälsi

runsaasti elementtejä aiemmasta kaupunkilaisarjesta, kuten työn tai sosiaalisen verkoston.

Asuinmaaseudun käsitteen minua eniten houkutellut piirre, sen tapa karsia maaseudusta idyllinen talonpoikaisuus ja/tai perifeerisyys, on myös sen heikkous. Asuinmaaseudun asukkaalla on ikään kuin rurbanisaation tuoma vapaus valita, noudattaako omassa elämässään maaseudun yhteisöllisyyttä korostavia arvoja vai urbaaniin elämänmenoon usein liitettyjä yksilöllisyyden ja omaan elämään keskittymisen ihanteita. Maaseudun omassa rauhassa on kovin helppoa valita myös jälkimmäinen vaihtoehto.

Osallistumisen ja sitoutumisen velvoitteet ovat myös ristiriidassa vapaaehtoisuuden eetoksen kanssa. Syyllisyyden tunto nousee vastavuoroisuuden periaatteen rikkomisesta, kun niin sanottu vapaaehtoinen auttaminen on käytännössä kuitenkin sidottua kirjoittamattomiin velvollisuuksiin. Maaseudun arjen käytännöt saattavat muuttua, mutta arvoperusta ja kulttuurisesti oikeaksi määritelty muuttuu hitaammin. Haastateltavieni mainitsema syyllisyyden tunne ei kuitenkaan edistä vapaaehtoista osallistumista ja ”jaettu arvo” voi muuntua lähinnä henkiseksi taakaksi voimavaran sijaan.

Nämä osallistumisen ja paikallisyhteisön eteen toimimisen halukkuuteen liittyvät kulttuuriset muutokset ovat tärkeä näkökulma tulevaisuuden hoivan ja hoivapalvelujen kannalta. Kuten edellä on todettu, maaseudun palvelujen tulevaisuuteen liittyy vahvasti ajatus paikallisen tason merkityksen kasvusta vastuun ottajana ja kantajana, mistä johtuen maaseudun yhteisöihin, kylätoimikuntiin ja yhdistyksiin kohdistuu suuria toiveita. Keskustelu hyvinvoinnin tuottamisen vastuun uudelleenjaosta korostaa osallistumista paikalliseen toimintaan keskeisenä, hyvinvoinnin ylläpitämiseen liittyvänä arvona.

Tarve naapuriavun käytännöille ja toimivuudelle nyt ja tulevaisuudessa oli haastattelemini päättäjien tiedossa. He myös tiedostivat, että ajatus toimintaa ohjaavien yhteisöllisten arvojen säilyvyydestä ei välttämättä perustu niinkään tiedoille kylien toiminnan todellisuudesta kuin kulttuurisille oletuksille maaseudun idyllisestä luonteesta. Kulttuuriset ideaalit maaseudun vahvoista yhteisöistä voivatkin kääntyä maaseutua vastaan jos niitä tulkitaan kritiikittömästi. Ajatus pienyhteisöjen itseriittoisuudesta voimavarojensa ja hyvinvointia tuottavien käytäntöjen suhteen voi johtaa ajatukseen, ettei apua tarvita.

Vaikka tutkimukseni osoittaa, että naapuriapu toimii ja ihmiset jakavat käsityksen vastavuoroisuudesta ja myös auttamisen velvollisuudesta, se näyttää myös sen, kuinka vapaaehtoinen auttamistoiminta ja informaali hoiva ovat jo nyt merkittävä osa maaseudun asukkaiden tavallista arkea. Onkin ajankohtaista kysyä, onko paikalliselta tasolta enää löydettävissä uusia resursseja yhteiskunnallisiin hyvinvointitalkoisiin?

5.1.2 Arjen hyvinvoinnin verkostot hyvinvointitaloudessa

Tutkimuksessani olen tuonut esiin sen, kuinka maaseudulla hyvän arjen perusrakenteet ovat vahvasti epävirallisten ja vapaaehtoisuuteen perustuvien sukulais- ja naapurisuhteiden varassa. Asuinpaikan kautta määräytyvä eriarvoisuus suhteessa palvelujen saavutettavuuteen on luonut tarpeen paikalliselle hyvinvointia tuottavalle epäviralliselle järjestelmälle. Maaseudun arjessa, pitkien taipaleiden takana, ihmiset ovat tottuneet auttamaan toisiaan ja tukemaan naapureitaan pienissä ja isommissakin ongelmissa. Samalla analyysini osoittaa, kuinka tätä tukirakennetta ylläpitävät käytännöt sekä toimia ohjaavat arvot ovat yksilökohtaisia valintoja ja aina riippuvaisia toimijan omista resursseista ja osallistumisen motivaatiosta.

Vahvat paikallisyhteisöt näyttävät uudessa valossa, kun niiden voimavaroja katsotaan yhteisön muodostavien yksilöiden arjen tasolta. Juuri tältä tasolta tarkasteltuna paikallisen yhteisön omaamat resurssit, niin sanottu kylien toiminta, tulee ymmärrettäväksi ja konkreettiseksi. Pelkkä yhteisöllisyyden jaettu arvo ei riitä, kun tarvetta on todelliselle toiminnalle. Tällöin katse kääntyy takaisin julkisiin palveluihin ja niiden tarpeelle maaseudun arjessa.

Äitien kantama laaja hoivavastuu läheistensä hyvinvoinnista on voimavara, joka edellyttää heidän arkeaan tukevien peruspalvelujen toimivuutta ja saavutettavuutta. Peruspalvelut ymmärrettynä arjen tukena eivät siis ole vain yksilöiden terveyttä ja hyvinvointia tai arjen sujuvuutta tukeva järjestelmä, vaan myös tukiverkko, jonka voimin palvelujärjestelmän tuekseen kaipaamaa vapaaehtoista työtä voidaan ja jaksetaan tehdä.

Entä miltä edellä kuvatut, maaseudulla asuvien äitien arkea tarkastelevan tutkimuksen tulokset näyttävät, kun ne suhteutetaan palvelujärjestelmän muutossuuntaan? Jos lapsiperheiden hyvinvoinnin tukeminen on keino vähentää tulevaisuuden ongelmia, jotka näkyvät esimerkiksi kasvavana syrjäytymisenä, tulisi palvelujärjestelmää muokata perheiden tarpeita vastaavaksi. Palvelujen tarkoitus toimia arjen tukena ja turvaverkkona kuitenkin kyseenalaistuu sekä järjestelmää ohjaavien rationaliteettien että palvelujen käytännön tarjonnan tasolla. Seurauksena voimakkaasta, jo 1990-luvulla käynnistyneestä yhteiskunnallisesta arvomuutoksesta julkisten hyvinvointipalvelujen tarjonnan ja käyttämisen perusteet ovat muuttaneet. Uusliberaalit, yksilöiden omaa vapautta ja vastuuta korostavat arvot ovat syrjäyttäneet tasa-arvoa korostavat arvoasetelmat palvelujen suunnittelussa, muuttaen palvelujärjestelmää ohjaavaa hyvinvointietosta universalistisesta kohti individualisempaa. (Törrönen 2012, 19–20; Virkki ym. 2012.)

Palveluja käyttävien kansalaisten silmissä tämä muutos näkyy esimerkiksi yksilöiden mahdollisuuksina saada julkisia palveluita, joita he itse kokevat tarvitsevänsä. Uusliberalistisen ajattelun mukaan universaalien oikeuksien sijaan palveluja kohdennetaan tiettyihin tarpeisiin, jolloin oikeus palveluihin määräytyy yksilöiden tarpeiden mukaan. Tällainen järjestelmän määrittelemä ja tunnustama ”tarve” ei välttämättä vastaa yksilön omaa käsitystä palvelun tarpeestaan. Järjestelmän

heikkoudeksi muodostuvat myös vaatimukset, joita yksilöltä edellytetään jotta hän pääsee palvelujen piiriin. Kattavan palvelujärjestelmän heikkeneminen ja vastuun siirtymä järjestelmältä yksilöille johtavat eriarvoistumiseen, jossa juuri heikoimmin pärjäävät saavat entistä vähemmän tarvitsemaansa tukea. (Eronen ym. 2010, 190–191; Törrönen 2012, 25; Paananen ym. 2012, 43.) Myös alueellinen epätasa-arvo palvelujen tarjonnassa heikentää erityisesti harvaan asuttujen alueiden asukkaiden mahdollisuuksia saada tarvitsemiaan palveluja.

Yhtäältä kyse on koko palvelujärjestelmän kehitystä ohjaavasta arvojen muutoksesta, jossa hoivavastuuta siirretään enenevässä määrin pois julkiselta sektorilta. Tämä näkyy niin sanotussa hoivavastuun uusjaossa, jonka lähtökohtana on yksilöiden välisen auttamisen ja epävirallisen toisista huolehtimisen merkityksen korostuminen suhteessa palvelujärjestelmään. (Esim. Häikiö ym. 2011, 245.) Toisaalta, kuten sosiaalijohtajien haastattelut osoittivat, juuri maaseudun pitkät välimatkat ja harva asutus tekevät palvelujen tarjoamisesta vaikeaa. Työntekijät myös käyvät harvoin pienissä taajamissa ja ehtivät hoitaa vain pakollisia toimenpiteitä. Koska maaseudulla vaihtoehtoisia palveluja ei ole, ovat esimerkiksi vanhukset usein yhden palveluntarjoajan varassa.

Hoivapalvelujen resurssipula korostaa maaseudun asukkaiden epätasa-arvoista asemaa suhteessa julkisiin hyvinvointipalveluihin. Samalla kun avun tarve kasvaa, lisääntyy myös tarve uusille, vapaaehtoisille auttamisen mekanismeille. Paikallisten, epävirallisten toimijoiden pitäisi puskuroida ja täyttää julkisten palvelujen aukkoja. Mutta jos samassa kohtaa on myös mahdollisten vapaaehtoisten toimijoiden arjen sujuvuutta heikentävä palveluaukko, vähenee heidän jaksamisensa ja mahdollisuutensa osallistua yhteisen hyvän tuottamiseen.

Velvoite koko perheen hyvinvoinnin tukemiseen lasten hyvinvoinnin edistämiseksi on määritelty peruspalvelujen yhdeksi tehtäväksi³⁷. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin tämän hetken palvelujärjestelmän kyvyttömyys tarjota tukea siinä vaiheessa, kun isommat ongelmat voitaisiin vielä ehkäistä. (Eronen ym. 2010, 186.) Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta haastateltavani Sari nosti esiin huolen sosiaalipalvelujen asiakkaiden ongelmien ja palvelutarpeiden ”lumipalloyörystä” (H10, s. 156) joka on negatiivinen seuraus ennaltaehkäisevien palvelujen leikkaamisesta. Palvelutarpeiden kasaantumiset heikentävät elämänhallintaa ja yksilön toimijuutta suhteessa omaan hyvinvointiinsa. Palvelujärjestelmän muutossuuntia ohjaava vastuun siirtämisen eetos (esim. Häikiö ym. 2011; Eronen ym. 2010, 190–191) johtaa entistä syvempään eriarvoistumiseen, kun eniten apua tarvitsevilla on heikoimmat henkilökohtaiset resurssit kantaa itsestään huolta. Yksilön ongelmat vaikuttavat aina myös avun tarvitsijan lähipiiriin ja perheeseen: yhden perheenjä-

³⁷ Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (1326/2010) 23 § liittyvä Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (338/2011), erityisesti 13 § Erityisen tuen tarpeen tunnistaminen ja tuen järjestäminen.

senen ongelmat koskevat koko perhettä. Tämä on huomioitava myös hoivavastuun siirtämisen kohdalla. Lähipiiri ei välttämättä ole valmis tai riittävän vahva apua tarvitsevasta läheisestä vastuuta kantamaan.

Sosiaalisesti kestävä yhteiskunnallinen kehitys edellyttää tuottavuuden turvaamista kansalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtimalla. (Morel ym. 2012.) Ruotsalaista hyvinvointivaltiomallia tutkinut Nathalie Morel ja työryhmänsä huomauttavat kirjassaan *Towards a Social Investment Welfare State* (2012), ettei ajatuksessa ei ole mitään uutta. Ruotsalaiset Alva ja Gunnar Myrdal määrittelivät jo vuonna 1934 niin sanottua tuottavaa sosiaalipolitiikkaa (productive social policy), jossa perheiden hyvinvointia edistävä sosiaalipolitiikka toimii sijoituksena kansakunnan jatkuvuuden ja myös tuottavuuden ylläpitämiseksi. Myrdalien keskeinen teesi oli juuri lapsiperheiden tukemisen tärkeys. Tällä sijoituksella tulevaisuuteen turvattaisiin niin riittävä määrä uusia kansalaisia kuin myös terveydestä ja hyvinvoinnista saatavaa elämänlaatua. (Ks. Morel ym. 2012, 3.)

Vahva, kaikkien saavutettavissa oleva peruspalvelutarjonta on avain terveyden edistämiseen. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion voidaan nähdä tarjoavan mitä parhaimman pohjan sille peruspalvelujärjestelmälle, joka globaalisti nähdään tehokkaimpana keinona köyhyyden ja huono-osaisuuden ehkäisyyn. (Esim. Sachs 2012, 2036.) Kyse ei ole vain terveydestä (tai sairauksista) vaan laajemman elämänlaadun tuottamisesta. Tutkimukset osoittavat että esimerkiksi toimeentulo ja terveys ovat hyväksi koetun elämän perusedellytyksiä (Vaarama ym. 2010, 282). Siten myös koettu hyvinvointi, subjektiivisesti rakentuvana käsityksenä yksilön elämänlaadusta ja onnellisuudesta, on kiinteästi sidoksissa institutionaaliin rakenteisiin ja yhteiskunnallista päätöksentekoa ohjaavaan politiikkaan. Järjestelmä joka tukee yksilöiden selviytymistä arjessaan luo pohjan hyvälle elämänlaadulle. (Saari 2012, 101; ks. myös Hart ym. 2010.) Tai, kuten Johanna (H12, s. 134) asian ilmaisi, palvelut tuottavat ”jaksamista”.

Maaseudun tutkimus nostaa esiin vielä laajemman hyvinvoinnin verkon, jonka ylläpitäminen perustuu auttamisen verkostoihin kuuluvien yksilöiden jaksamiselle. Maaseudun arjen tasolla katsottuna yksityinen hoivan antaminen ja muu toisten altruistiseen auttamiseen tähtäävä toiminta on merkittävä osa hyvinvointia ylläpitävää verkkoa. Vapaaehtoisuuden kautta saatavat voimavarat ja niiden merkitys on yleisesti tiedossa, samoin kuin osallisuuden eri muotoihin ja yhteisöjen todellisiin resursseihin liittyvät haasteetkin. Itsestään selviä ratkaisuja esimerkiksi muuttuvan maaseudun järjestötoiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi ei ole.

On kuitenkin tutkimustietoa siitä, että osallistuminen ja aktiivisuus esimerkiksi järjestötoiminnassa ovat suurta juuri pohjoismaissa, joissa myös julkisen järjestelmän kautta saatava tuki on ollut voimakasta (Rothstein & Stolle 2003, 9–10). Tämä korostaa osaltaan julkisen, perusturvaa tarjoavan tukijärjestelmän merkitystä myös epävirallisen toiminnan mahdollistajana ja yhteisöllisyyttä korostavan arvopuustan ylläpitäjänä (ks. myös Pessi & Saari 2008). Yhteisöllisyyden vaatimusta

ei tulekaan kohdistaa vain yksityisiin tahoihin, vaan nähdä se myös julkista järjestelmää ohjaavana arvona. Erityisesti paikallisesti rakentuvien arjen haasteiden esiin tuominen on tärkeää, koska palveluverkon ja palvelujen tarjonnan kysymykset eivät ole paikallisesti ratkaistavissa. Vastuuta ei voi jättää yksilöiden harteille, vaan paikalliselle toiminnalle on rakennettava kannustava ja konkreettisen toiminnan edellytyksiä vahvistava tukijärjestelmä (Haverinen ym. 2008, 143).

Myös Liisa Häme (2012, 147) peräänkuuluttaa yhteisöjen tukemista niiden ulkopuolelta (myös Hämeenaho 2012a, 105). Keinoksi Häme esittää kuntatasolla tehtävää vapaaehtoistyön organisoinnin suunnittelua, koulutusta ja toimintatapojen vakiinnuttamista. Alueellisten ja paikallisten vahvuuksien hyödyntäminen perustuu tietoon paikallisista asioista, tarpeista ja toimijoista ja se edellyttää paikallista hallintaa. Tällöin myös tapaperinnettä ja paikalliskulttuuria voidaan hyödyntää uusien toimintojen pohjana *kulttuurisesti kestävä kehityksen* hengessä (myös Siivonen 2007).

Hyvinvointiin sijoittamista on myös palveluiden kehittäminen aidosti *asiakaslähtöisesti*. Esimerkiksi saavutettavuuden kysymyksiä tulisi pohtia palvelua tarvitsevien arjen tarpeiden näkökulmasta. Paikallisen, esimerkiksi välimatkoihin ja kulkemisiin liittyvän tiedon hyödyntäminen on kuitenkin mahdotonta, jos palveluja ja henkilökuntaa keskitetään palveluverkon toiminnan tehostamisen nimissä. Keskittäminen on myös hankaloittanut pienissä kunnissa aiemmin olleita räätälöityjä malleja ja laajasti eri hyvinvointia tuottavien tahojen käyttämistä paikallisten palvelujen järjestämisessä. Niin palvelujen tarjonnan kuin päätöksenteonkin etäännyminen paikalliselta tasolta heikentää mahdollisuuksia hyödyntää epävirallista toimintaa ja auttamistyötä esimerkiksi osana kotipalveluja.

Kuten maaseudun kotipalvelujen työntekijät toivoivat, vanhuksista huolehtimaan olisi tärkeää koota kaikki mahdolliset toimijat kattava tukiverkosto. Tällainen hoivan ja auttamisen verkosto sisältäisi sekä kunnan palveluja että yksityisiltä tahoilta kuten omaisilta ja naapureilta saatavaa apua. Haastatteleman sosiaalijohtajat pitivät tällaisia laajoja verkostoja sekä maaseudun palvelujen tulevaisuutena että totesivat räätälöityjen ratkaisujen olevan jo olemassa oleva käytäntö. (esim. H15). Maaseutuvaltaisissa kunnissa käytössä olleista paikallisista hyvistä käytännöistä voisi löytyä toimivia ratkaisuja myös tulevaisuuden haasteisiin.

Esimerkiksi Pylkönmäen kunnan tarjoama päivähoitokyyti (s. 153) on ollut monella tapaa perheiden hyvinvointiin vaikuttava palvelu. Se on turvannut vanhemmille mahdollisuuden hyödyntää lapsille kuuluvaa päivähoitoa, ja samalla turvannut lapsen varhaiskasvatuksen ja hoivan. Se, että toimivaksi koettu järjestely oli ollut pakko lopettaa kuntaliitoksen myötä, nostaa esiin keskittämisen ja niin sanotun suuruuden ekonomian haittapuolet. Hyvät, paikalliset ideat ja sovellukset eivät pääse hyötykäyttöön kun laajoissa, erityyppisiä alueita kattavissa organisaatioissa pyritään yhtenäistämään palvelujen tarjontaa. Kuntien tiukka talous toimii myös perusteena karsia pois kaikki palvelut, joiden järjestäminen ei ole lain mää-

räämää. Tällöin juuri päivähoitokyydin kaltaiset ennaltaehkäisevät palvelut joutuvat karsituiksi.

Kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävässä (sustainable) järjestelmässä paikallisuuden tukeminen tapahtuu osallistamisen ja osallisuuden edistämisen kautta, paikallisen tiedon huomioinnin ja sen todellisen hyödyntämisen keinoin (Ponnikas & Korhonen 2013, 26; ks. myös Siivonen 2007). Tätä osallistavan kehittämisen tavoitetta vasten tarkasteltuna uudistukset, jotka esimerkiksi tekevät mahdolliseksi paikallisen tiedon ja tuttuudelle perustuvien verkostojen hyödyntämisen paikallisten palvelujen suunnittelussa ja tarjoamisessa, näyttävät tekevän hallaa maaseudun palveluille ja ”läheisyyden ekonomian” mukaisten käytäntöjen turvaamiselle. Tällainen paikallisen tiedon ja osaamisen käyttämättä jättäminen heikentää myös yhteisön kulttuurista kestävyyttä, tehden sen perinteistä ja toimintakulttuurista merkityksetöntä.

Maaseudun palvelujen turvaaminen ei ole vain tämän hetken maaseudun asukkaiden oikeudenmukaisen kohtelun ja heidän arkensa turvaamiseen liittyvä kysymys. Sillä on mitä suurin merkitys siihen, millaisena tulevaisuuden asuinympäristönä maaseutu nähdään. Kehittämisen diskursseissa maaseudulla elämisen mahdollisuudet nähdään usein sidottuina siihen, kuinka saavutettavissa kaupungit ja keskustat ovat. Myös asuinmaaseutu käsitteenä kuvaa lähinnä kaupunkien läheistä maaseutua. Harvaan asutun maaseudun mahdollisuuksista tarjota ihanteiden mukainen asuinympäristö todetaan, ettei viihtyisä ympäristö riitä houkuttelemaan uusia asukkaita, koska heillä on tarve työlle sekä helpolle kulkuyhteydelle kaupunkiin (Saloranta 2007, 12).

Kyse on siis arjen sujuvuuden haasteista, edustaisivathan ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu usein pastoraali-idylliä huomattavasti paremmin kuin kaupunkien läheinen, kaavoituksen alainen kylämaisema. Arkea hankaloittavat tekijät, kuten palvelujen puuttuminen ja lasten ja nuorten rajalliset harrastusmahdollisuudet, nähdään keskeisinä ongelmina saada maaseudulle uusia asukkaita. On totta, että syrjäisyys – suhteessa kaupunkikeskustoihin – vaikuttaa arkeen monin tavoin rajoittavasti. Maaseudulla elävät perheet käyttävät ja tarvitsevat aivan samoja palveluja kuin kaupunkien asukkaat. Palvelut ovat kuitenkin kaukana, ja pitkien välimatkojen voittaminen yksilön omalla vastuulla.

Toisesta näkökulmasta katsottuna kyse ei ole syrjäisyydestä, vaan omasta rauhasta ja vapaudesta. Kuten luvussa kolme todettu, käytännön haasteista huolimatta maaseudun luonnonläheisyys ja eroavaisuus kaupunkiin on yksi tärkeä äitien arjessaan kokeman hyvinvoinnin osatekijä. Arjen haasteista huolimatta ihmiset siis haluavat asua maalla, ja siellä asuminen tuo heidän elämäänsä sellaisia positiivisia tekijöitä, jotka kompensoivat esimerkiksi harvan palveluverkon tuomia arjen ongelmia (myös Saarinen ym. 2013).

Ristiriidat eri tavoin määritettyjen maaseutujen, syrjäisten ja rauhallisten välillä näyttävät puhuntojen tasolla suurilta, mutta keskusteluissa joita kävin äitien kans-

sa, idylli ja todellisuus tuntuivat elävän rauhallista rinnakkaiseloa. Haastateltavieni elämässä maaseutu on läsnä kodin paikkana ja arjen toimien fyysisinä kehyksinä. Sen lisäksi maaseutu on myös kokemuksilla, tunteilla ja mielikuvilla täytetty tila. Tämän kulttuurisesti merkityksellistetyin maaseudun merkitys arkiselle hyvinvoinnille on suuri – jopa merkittävämpi kuin arkielämän konkreettiset reunaehdot luovan fyysisen ympäristön. Yksi maaseudun keskeinen arvo onkin sen voima toimia arkisen hyvinvoinnin lähteenä.

Tapaamilleni äideille asuminen maaseudulla oli tärkeä arjen hyvinvoinnin tuoja. Tyypillisiä määritelmiä maaseudun hyvistä puolista olivat luonnonläheisyys, turvallisuus, rauhallisuus ja lapsiystävällisyys. Maaseudulla kasvimaan koko ei useinkaan käytännössä ole suurempi kuin kaupunkien omakotitalojen pihassa, mutta arvojen ja mielikuvien tasolla maaseutu näyttäytyy tilana, jossa on mahdollista toteuttaa luonnonmukaisempaa ja omavaraisempaa elämää kuin ”betonivii-dakkona” näyttäytyvässä kaupungissa. Maaseudun merkitys hyvän arjen tilana tulee ilmi myös erityyppisillä asuinalueilla elävien suomalaisten onnellisuutta vertaillaessa tutkimuksessa (Saarinen ym. 2013, 524, 526).

Äitien suhtautuminen maaseutuun oli toisaalta hyvin käytännöllinen mutta sisälsi myös voimakkaita, vastaurbanisaation mukaisia käsityksiä maaseudun paremmuudesta lapsiperheen asuinpaikkana. Tutkimukseni osoittaa, kuinka arjen tasolla nämä stereotyyppiset, jopa idylliset maaseutukäsitykset eivät vaikuta vain mielikuvien tasolla, vaan myös yksilön aktiivisesti tekemien elämäntapaan liittyvien valintojen taustalla.

Kysymykseen maaseudun merkityksestä arjen hyvinvoinnin tuojana ei voi kuitenkaan saada yksiselitteistä vastausta. Hyvät puolet, onnellisuutta ja iloa tuovat tekijät maaseudun elämässä ovat monesti samoja kuin ne, jotka vaikeuttavat arjen sujuvuutta ja saattavat heikentää hyvinvoinnin kokemusta. Kun arki sujuu, kaikki on hyvin. Kun tulee ongelmia, apu on kaukana ja hankalasti saavutettavissa.

Tutkimukseni mukaan maaseutu näyttää kuitenkin tarjoavan paljon aineksia hyvälle arjelle, ollen jopa yksi sen keskeisistä tekijöistä (myös Saarinen ym. 2013, 520). Jotta maaseudun ”hyödyt” hyvän elämisen paikkana voidaan turvata, on sitä heikentäviä tekijöitä pyrittävä vähentämään ja hallitsemaan, esimerkiksi tukemalla aktiivisia paikallisia toimijoita. Maaseudun tuomiin elämänlaatua lisääviin puoliin tulee kiinnittää huomiota ja siksi pyrkiä luomaan rakenteita, jotka mahdollistavat maaseudulla asumisen. Keinoja taata monipuoliset hyvinvoinnin verkostot maaseudulle myös tulevaisuudessa on esimerkiksi perheiden ja nuorten ihmisten maalla asumisen mahdollistaminen ja siten paikallisen toiminnan, kuten vapaaehtoistyön ja uuden yrittäjyyden, tukeminen myös keskustajamien ulkopuolella asuville.

Yhtenä maaseudun asukkaiden hyvinvointia heikentävänä tekijänä on nostettu esiin yksinäisyys ja sitä myöten myös turvattomuuden tunteet (Oinas 2012, 87–89). Yksi tapa saada kylille uusia asukkaita ja sitä kautta toimintaa ja auttavia

käsiä, olisi tukea juuri lapsiperheiden maalle muuttoa. Aktiiviset, omaa maaseutuidylliään hakevat maalle muuttajat ovat yksi resurssi, joita maaseudulla tarvitaan ja jonka kautta kylien sosiaalinen pääoma voi säilyä ja muuttua tuottavaksi voimavaraksi. Maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitämisen kannalta nimenomaan lapsiperheiden ja aktiivisten aikuisten asuminen kylillä on tärkeää.

Lapsiperheet myös tarvitsevat arjessaan palveluja, joiden tulee olla sujuvasti käytettävissä. Niiden on tarjottava riittävällä tavalla arjessa vaikuttavaa tukea, jotta niillä on merkitystä arjen jaksamiselle ja hyvinvoinnille. Turvallisuuden ollessa etenkin lapsiperheiden arjessa yksi keskeinen peruste asua maaseudulla, eivät palvelujen järjestämisen tavat ja paikat saisi toimia tämänkään henkilökohtaista hyvinvointia edistävän tekijän uhkana.

Kuten palvelujen arjen tasolla saamien merkitysten analyysi osoitti, myös palveluilla on keskeinen roolinsa osana hyvän arjen rakentumista. Myöskään epävirallinen auttamisen verkosto ei välttämättä toimi ilman julkisia tukirakenteita. Hyvän arjen edellytykset, sujuvuus ja perusturvan tunne, rakentuvat maaseudun äitien arjessa palvelujen, paikallisuuden ja yksilön omien resurssien kudelmasta. Palvelut ovat turvaverkko, jonka varassa myös hyvän arjen kipupisteet ja poikkeamat normaalista kestetään.

5.2 Etnologista tietoa maaseudun arjesta ja palveluista

5.2.1 Palvelujen merkitysten rakentuminen äitien arjessa

Etnologinen, arkeen ja sen rakentumiseen kohdistuva tutkimus tuottaa tietoa jokapäiväisestä elämästä ja siihen kuuluvista tavoista ja arvoista. Tätä paikalliselle ja myös yksityiselle tasolle ulottuvaa näkökulmaa ei tule ymmärtää vastakohtana viralliselle, yleistä ja kansallista näkökulmaa edustavalle tiedolle. Etnologinen näkökulma korostaa yksilön toimijuutta ja aktiivisuutta suhteessa jaettuihin, yhteiskunnallisiin tai kansallisiin arvoihin ja instituutioihin. Se nostaa myös esiin niitä kulttuurisia ja sosiaalisia resursseja, joita yksilöillä ja siten yhteisöillä on käytettävissään.

Etnologisen arjen tutkimukseni tavoitteisiin vastaavan teoreettisen perustan on antanut eksistentiaalinen fenomenologia. Sen antaman, arkitodellisuuden tekoihin ja siinä tunnistettuihin ilmiöihin kohdistuvan näkökulman avulla hahmotan tapaanieni äitien jokapäiväiseen elämään kuuluvia osatekijöitä, kuten palveluja sekä niihin liittyviä näkemyksiä ja mielipiteitä. Tutkimukseni luo haastattelemieni äitien arkitodellisuuteen kiinnittyvän kuvan hyvinvointia rakentavista tai sitä heikentävistä ilmiöistä ja käytänteistä.

Oma tutkimuksellinen tavoitteeni, nostaa arjen näkökulma esiin osaksi palvelujen tutkimusta ja kehittämistä, perustuu ajatukselle osallistavasta ja empaattisesta lähestymistavasta. Osallistava kehittäminen edellyttää palvelujen käyttäjien tar-

peiden ymmärtämistä heidän omista lähtökohdistaan käsin (Toikko & Rantanen 2009b). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että palveluja arvioidaan siltä pohjalta, kuinka ne pystyvät toimimaan arjen tukena ja turvana. Tällöin palvelujen tutkiminen ei lähde liikkeelle palvelujärjestelmästä tai tuottamisen ja järjestämisen tavoista, vaan palveluja käyttävien ja niitä tarvitsevien kuntalaisten arjesta. Lähestymistapani kehittämiseen perustuu siis erityisesti työelämän tutkimuksessa käytetylle humanisoivalle perinteelle (Toikko & Rantanen 2009a, 28, 55).

Etnologisen tutkimuksen kohteet, kuten esimerkiksi kulttuuristen käsitysten ja yksilöiden toiminnan suhde tai sosiaalisten verkostojen toiminta, ovat luonteeltaan myös niin laajoja ilmiöitä, ettei niistä voisi tyhjentävästi ja kaiken selittävästi kirjoittaa. Etnografia, kirjallinen kuvaus etnografisin menetelmin tutkittavasta ilmiöstä, on aina tutkijan rakentama ja hänen tekemilleen valinnoille perustuva kokonaisuus. Tämä kuvaus kohdentuu aina tiettyihin tutkittavan ilmiön osatekijöihin ja painottaessaan joitain näkökulmia se aina myös häivyttää tai jättää kokonaan syrjään toisia.

Kulttuuriantropologi George E. Marcusin (2014, 42–43) mukaan etnografisen tiedon *vaillinaisuus* on yksi etnografian tunnusmerkeistä ja myös sen keskeinen teoreettinen määrittäjä. Etnografinen tutkimusote tuottaakin aina niin sanottuja osatotuksia: syvälle meneviä tulkintoja tutkimuskohteena olevan ilmiön tietyistä, valikoiduista piirteistä (myös Clifford 1986). Valittujen aiheiden ja näkökulmien ja siten myös tutkimuksella saatujen tulosten ymmärtämiseksi on siis hyödyllistä hahmottaa koko tutkimusprosessin kaari sen lähtökohdista lopputuloksiin asti. Seuraavassa pohdin tutkimukseni keskeisiä tuloksia ja haastatteluaineistoni antia suhteessa palvelujen tutkimukseen sekä maaseudun tutkimukseen.

Väitöskirjatutkimukseni lähtökohtana oli selvittää, mitä julkiset terveys- ja sosiaalipalvelut merkitsevät maaseudulla asuvien perheiden äideille ja millaisia kokemuksia heillä on niiden käytöstä. Etnologina lähdin rakentamaan tutkimusasetelmaani arkielämän kulun ja siihen sisältyvien tekojen ja toimien selvittämällä. Matkan aikana tutkimukseni rakentui tarkastelemaan palvelujen merkityksiä osana laajempaa arjessa koetun hyvinvoinnin kokonaisuutta ja sen rakentumista.

Tekemäni perheenäitien haastattelut muodostavat tutkimukseni tärkeimmän aineiston. Näiden haastattelujen teemoittelu on myös toiminut aineistolähtöisen tutkimukseni analyysin pohjana ja määrittänyt aiheet, joita työssäni käsitellen. Toisaalta myös muutos alkuperäiseen ajatukseeni keskittyä tutkimaan vain palveluita tapahtui aineiston kautta: arjen hyvinvointia rakentavan ja ylläpitävän verkoston monimuotoisuus oli kuvattava suunniteltua laajemmin, jotta palveluiden merkitykset asettuisivat kontekstiinsa, korostumatta muiden hyvinvointia tuottavien tekijöiden kustannuksella.

Aineistonkeruun toteutus ja kentälle pääsyn prosessi johti tutkimukseni kannalta keskeiseen rajaukseen. Kaikki haastateltavani yhtä lukuun ottamatta ovat naisia, joten kuvaamani arkielämä on äitien arkea. Tutkimukseni jättää näin huomiotta

isien roolin esimerkiksi perheen sisäisen hoivan antajina. Tutkimusmenetelmäni kannalta on olennaista myös se, että haastattelumatkat, haastattelutilanteissa tekemäni havainnointi ja haastateltavien kanssa käyty muu keskustelu ovat tärkeä osa tutkimusaineistoani. Haastattelujen ja haastattelutilanteiden tärkeyttä korostaa myös se, että tapasin haastateltavani vain kerran. En siis vierailut kylillä toistuvasti tai osallistunut haastateltavieni arkeen. Näin analyysini perustuu haastateltavien ensitapaamisella antamille tiedoille, jonka luonteeseen tilanteiden ainutkertaisuus monella tapaa vaikutti.

Analyysin teon kannalta oli kuitenkin olennaista se, etten ollut aivan vieraalla kentällä. Vaikka olin ulkopuolinen haastateltavieni elämässä, heidän arkensa oli minulle monella tapaa tuttua. Kuten luvussa kaksi kuvaan, keskisuomalaisten, pienellä kylällä elävien perheenäitien arki oli lähellä oman elämäni perusrakenteita. Paikansin itseni ulkopuoliseksi tutkijaksi myös sen vuoksi, etten sokeutuisi haastateltavieni arjen yksityiskohdille jotka osittain olivat hämäävän lähellä oman elämäni perusrakenteita. Arjen tavallisuuden tai yksitoikkoisuuden harha oli mahdollista purkaa, kun sen rakentumista tarkastelee esimerkiksi konkreettisina tekoina, toimina ja aikatauluina.

Haastatteluissa kertyvä aineisto ei ainoastaan ohjannut tutkimukseni keskeisiä teemoja, vaan käytännössä se myös rajasi tietyt aiheet pois tutkimukseni ulottuvilta. Tämä näkyy esimerkiksi tavassa, jossa haastateltavien arkeen kiinteästi kuuluvat sosiaaliset suhteet jäivät minulle etäisiksi. En tavannut kuin satunnaisesti haastateltavieni perheenjäseniä, eikä minulle, vieraana ja ulkopuolisena, kerrottu esimerkiksi paikallisista ihmisistä muuta kuin yleistä ja ikään kuin julkista tietoa. Kyse oli myös hyvin pienistä kunnista, joissa ”kaikki tuntevat kaikki”, eikä minulla ollut mitään tarkoitusta puuttua paikallisiin asioihin tai ottaa kantaa esimerkiksi yhteisön jäsenten välisiin kiistoihin. En siis niistä tarkemmin kysynytkään.

Sosiaalisiin suhteisiin liittyviä negatiivisia puolia, kuten esimerkiksi paikallisyhteisöjen sisäisiä ristiriitoja, nousi esiin haastattelujen kuluessa, mutta useimmiten ikään kuin rivien välissä. Esimerkiksi poliittiset erimielisyydet, sukulaissuhteisiin liittyvät kärhämät tai naapurien väliset konfliktit, jotka ovat osa tavallista elämää, eivät tulleet aineistossani esiin kuin yksittäisten aiheiden kohdalla. Silloinkin asioista puhuttiin yleisellä tasolla, viittaamalla esimerkiksi tietynlaisiin arvoihin tai mielipiteisiin, ei koskaan henkilöihin. Näitä teemoja olen työssäni käsitellyt silloin, kun niiden ymmärtäminen on tärkeää analyysissä kuvattujen käytäntöjen tai prosessien hahmottamiseksi. Esimerkiksi ristiriitaiset tunteet, joita paikallisyhteisön tiiviys tai toiminta haastateltavissani herätti ja joista minulle kerrottiin, antoivat mahdollisuuden pohtia pieniyhteisöjen ”idyllistä” luonnetta syvällisemmin, mutta silti henkilökohtaisia suhteita yleisemmällä tasolla.

Haastatteluni osoittivat myös kuinka itsestään selvän oloinen arki on aina sisältöään vaihtelevaa sekä tekojen toistuvuuden että yksilöiden ”arjen palettiin” kuuluvien osatekijöiden kannalta katsottuna. Viimekädessä jokaisen arki rakentuu

yksilöllisestä kokonaisuudesta eri toimia, joista osa kuuluu arkeen päivittäin, osa viikoittain tai vuosittain. Tietyt ”arkiset” toimet eivät ole läsnä ollenkaan toisten elämässä. Vaikka tavallisuutta on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta määritellä yksilöiden arjen tasolta käsin, ei tämä tarkoita ettei arkisuutta ja normaalia elämää määrittäviä tekijöitä ja elämäämme ohjaavia yhteisiä nimittäjiä olisi. Yleisemmin maaseudun äitien arkea kuvaavaa tulkintaa olen rakentanut esimerkiksi tarkastelemalla yksittäisiä tekoja ja toimia arkea rytmittävien aikakehysten kautta luvussa kolme. Tällöin yksilöllinen ja henkilökohtainen asettuu osaksi yhteiskunnallista ja yleistä.

Päivittäisten askareiden läpikäymisen lisäksi haastatteluni tuottivat syvälle arkiseen elämäntapaan pureutuvan aineiston, jonka kautta pääsin kiinni myös erilaisiin arvoihin ja mielipiteisiin, joita haastateltavillani käsitellyistä aiheista oli ja jotka vaikuttivat heidän arkisiin toimiinsa. Tutkimuksessani kuvaamani elämäntavan tärkein kehys on harvaan asuttu keskisuomalainen maaseutu. Oman arjen sopeutuminen kodin ympäristöön on yksi elämäntapaa muokkaava prosessi, joka johtaa arjen rytmin löytymiseen ja sen vakiintumiseen. Tällöin ulkopuolista havainnoijaa hämmentävät arjen osatekijät muuttuvat itsestään selviksi ja siten myös huomaamattomiksi. Esimerkiksi pitkien välimatkojen tuomia aikataulullisia haasteita ei arjen kulussa pysähdytä päivittelemään – ennen kuin paikalle saapuu näitä yksityiskohtia kysymyksillään purkava etnologi.

Välimatkojen voittaminen oli tapaamilleni äideille osa normaalia, jokapäiväistä arkea. Kulkemisen pakon tuomat ”haasteet” asettuvat varsin vähäpätöiseen rooliin suhteessa muihin tekijöihin, joiden pohjalta he maaseudun merkitystä asuinpaikana määrittelivät. Maaseudun hyväksi puoliksi äidit nostivat erityisesti oman rauhan, luonnonläheisyyden sekä paikallisyhteisön arkisena voimavarana. Maaseutuun liitettyjä käsityksiä ja mielikuvia kartoittava osio tuottikin tietoa jaetuista arvoista ja jopa kulttuuristen stereotyyppien vaikutuksista maaseudun merkityksellistymiseen äitien puhunnassa. Itse asiassa juuri stereotyyppiset, maaseutua idyllisenä onnellana kuvaavat määritelmät muodostuivat tärkeiksi kodin paikan määreiksi. Kodin maalla nähtiin tarjoavan todelliset mahdollisuudet toteuttaa maaseutuidyllistä elämää.

Toisaalta, idyllisten arvojen ja käytännön toiminnan välinen ristiriita tuli myös hyvin esiin tutkimuksen aikana. Erityisesti yhteisöllisyyden kysymyksissä ero ihanteen ja arkitodellisuuden toiminnan välillä oli suuri. Maaseutuidyllisiä arvoja noudattelevan elämäntyylin toteuttaminen näyttäytyy yksilöiden projektina, johon jokainen osallistuu henkilökohtaisten resurssien ja intressiensä pohjalta. Näin etnologinen, äitien arkea kuvaava tutkimukseni avaa näkökulman myös maaseudun yhteisöt muodostavien toimijoiden arkitodellisuuteen.

Arjen kuvaukset rakentuivat koti- ja perhekeskeisiksi ja myös arjen hyvinvoinnin rakenteet linkittyivät perhearkeen ja kodin piiriin. Yhtenä syynä tähän on haastatteluni teemat ja järjestys, jossa kävimme niitä läpi. Haastattelut etenivät perheen

arjen kuvauksista maaseudun pohtimiseen niin hyvänä kuin huononakin kodin paikkana. Arjen kuvaaminen antoi myös kehykset palvelujen käyttöä ja merkityksiä koskeville analyyseille ja tulkinnoille.

Tutkimuksen näkökulma huomioi palvelut sekä osana arjen käytäntöjä että arjessa vaikuttaville arvoille, toiveille ja odotuksille rakentuvaa hyvinvoinnin tuottamisen ja saamisen kokonaisuutta. Tämä kokonaisuus muodostaa sen hyvinvoinnin kokonaisuuden, jonka sisällä arjessa koettu luottamus avun saamiseen ja siten myös omaan hyvinvointiin rakentuu. Katseen kohdistaminen palveluihin osana arjen hyvinvoinnin rakentumista on siis myös paluuta takaisin tutkimusmatkani alkuun, jossa havainnoin kohtaamieni ihmisten asuinympäristöä ja haastattelin heitä heidän arkipäiviensä sisällöistä, arkisista toimista ja kartoitin heidän käsityksiään maaseudusta hyvän arjen paikkana.

Jotta ilmiöiden arjessa saamia merkityksiä voidaan tutkia, tarvitaan arkikokemusten tasolla tehtävää tutkimusta. Vain se avaa näköalan siihen todellisuuteen, johon palvelujen tarjoaman tuen ja avun tulisi kohdentua. Etnologinen tutkimus antaa mahdollisuuden tarkastella ilmiöitä pienten yksityiskohtien, arjen mikrota-son tarinoiden kautta. Tällöin myös palvelut nousevat esiin huomaamattomasta, arkea taustoittavasta roolistaan.

Tarve ymmärtää yksilöiden arkitodellisuutta tulee esiin myös kun tarkastelemme paikallista vapaaehtoista auttamistoimintaa ja sen todellisia resursseja. Lähipiirin ja paikallisyhteisön todellinen merkitys hyvinvoinnin edellytysten luomisessa ja ylläpitämisessä tulee ilmi arjen hyvinvointiresurssien etnologisella analyysillä. Paikallisyhteisöön kuuluvien yksilöiden toiminnan tutkiminen avaa näkökulman myös maaseudulla toimivien järjestöjen tarjoamaan hyvinvoinnin tuottamisen resurssin kestävyteen ja mahdollisuuksiin toimia myös tulevaisuudessa julkisen järjestelmän tukena ja täydentäjänä.

Muuttuvan maaseudun ja nopeasti muuttuvien palvelujen tutkimuksessa kulttuurisen pysyvyyden ja toisaalta muutoksen hahmottaminen on tärkeää. Yksi tutkimukseni lähtökohtaisia määrittäjiä oli aineistonkeruun ajoittuminen Parasreformin toteutuksen aikaan. Reformi oli ensimmäiseksi tekemieni sosiaalijohtajien haastattelussa keskeinen teema, ja pidin sitä esillä myös haastatelllessani äitejä, kun puhuimme palvelujen käytöstä ja mahdollisista muutoksista esimerkiksi palvelujen tarjonnassa. Tutkimukseni ei kuitenkaan kohdistunut reformiin itseensä, eikä aineisto anna mahdollisuuksia arvioida reformin vaikutuksia yleisellä tasolla. Reformi toimiikin vain ajallisena kontekstina palvelukokemusten analyysille ja myös äitien esittämille ajatuksille maaseudun palvelujen tulevaisuudesta.

Käytännössä sekä aineistoni että sen pohjalta rakentuva tutkimus kuvaa palvelujen merkityksiä osana maaseudun arkea yleisemmällä tasolla ja kulttuurisiin käsityksiin kohdistuvana. Tulokset eivät siis ole sidoksissa ajankohtaisiin uudistuksiin vaan valottavat palvelujen merkitysten rakentumista pidemmällä aikajän- teellä.

5.2.2 Katse arjen tarpeisiin ja toimijuuteen

Vaikka tutkimukseni perustuu ensisijaisesti äitien haastatteluille ja kuvaus maaseudun arjesta rakentuu ensisijaisesti heidän näkemyksilleen, avasi palveluihin liittyvä analyysi myös muita näkökulmia maaseutuun hyvin- (tai pahoin)voinnin tilana. Luvussa neljä (4.2) tarkastelin palvelujen merkityksiä kolmesta eri näkökulmasta: palvelujen tuottamisesta vastaavien johtajien, hoivapalvelujen käytännöistä ja asiakaskohtaamisista vastaavien kotityöntekijöiden sekä palveluja arjessaan käyttävien äitien silmin. Rakentaessani kuvaa palveluista maaseudun arjen tukirakenteena olen asettanut nämä eri toimijatasojen näkemykset ikään kuin ”samalle viivalle”, eri näkökulmista ilmiötä tarkasteleviksi mutta erilaisuudessaankin samanarvoisiksi.

Sosiaalijohtajien haastattelut antoivat mahdollisuuden perehtyä siihen julkiseen kehukseen, jonka sisällä haastattelemani äitien arki rakentui. Pystyin myös syventämään viranomaisten ei-omakohtaisiin kokemuksiin perustuvia näkemyksiä ja oletuksia maaseudun palvelujen kyvystä palvella asiakkaitaan tarkastelemalla maaseudun kotityöntekijöiden omaamaa tietoa palvelujen tilasta. Nämä palveluja eri suunnista katsovat aineistot monipuolistavat ja syventävät maaseudun palvelujen analyysia. Silti palvelujen arjessa saamia merkityksiä tarkasteltaessa suurin huomio tulee kiinnittää palvelujen käyttäjien tai niitä tarvitsevien näkökulmiin.

Palvelujen tarpeet syntyvät arjessa, ja siksi palvelujen kehittäminen paremmin arkea tukeväksi järjestelmäksi edellyttää myös palvelujen käyttäjien arkielämän ymmärrystä, jotta esimerkiksi paikallisiin välimatkoihin perustuvat palvelujen käyttämisen ongelmat voidaan ottaa huomioon. Tähän etnologinen, perheiden arkea kokonaisuutena tarkasteleva tutkimusote antaa mahdollisuuden. Kun palveluja tutkitaan järjestelmän näkökulmasta, kohdistuu huomio asiakkaisiin. Kun taas palveluja tarkastellaan arjen tasolla syntyviin tarpeisiin vastaavana hyvinvointiresurssina, saadaan tutkimustietoa, jota pelkästään asiakkaita haastatteleamalla ei saada. Palvelujen tutkiminen arkielämän vaikutusten ja merkitysten kautta laajentaa asiakaslähtöisen tutkimuksen koskemaan myös niitä, joilla asiakkaan statusta ei ole.

Arkeen ja siinä koettuun hyvinvointiin kohdistuva tutkimukseni asemoi palvelut osaksi maaseudulla elämisen kokonaisuutta. Se näyttää kuinka äitien hyvinvoinnin verkostot olivat laajat ja rakentuivat palvelujen lisäksi moninaisille yksityisille ja paikallisille resursseille. Heillä oli myös lukuisia rooleja suhteessa hyvinvoinnin tuottamiseen ja saamiseen, jotka rakentuivat sekä oman perheen, naapuruston että paikallisten yhdistysten piirissä. Tämän lisäksi moni heistä työskenteli kunnan sosiaali- tai terveystalossa. Kaikkien, myös äitien yksityiselämään liittyvien auttamisen ja hoivaajan roolien vaikutukset ulottuvat laajasti yhteisöä ja yhteiskuntaa palveleviksi. Erilaisten arjessa rakentuvien roolien ja niiden kautta

toteutuvan toimijuuden merkitys suhteessa hyvinvointiin onkin arjen tasolla näkyväksi tuleva linkki julkisen ja yksityisen hyvinvoinnin tuotannon välillä.

Arjessa sekoittuvien ja limittyvien roolien tarkastelun kautta avautuu myös näkökulma asiakaslähtöisen tutkimuksen haasteisiin. Tutkimukseni osoittaa, että haastattelemieni äitien rooli asettuu enemmänkin hyvinvoinnin tuottajien puolelle, vaikka suhteessa viralliseen palvelujärjestelmään he mieltyvät asiakkaina. Palveluiden käyttäjistä tai asiakkaista puhuttaessa korostetaan yksilöiden riippuvuutta palvelujärjestelmästä. Tällöin unohtuvat kaikki ne muut roolit, joita ihmisillä on suhteessa hyvinvoinnin tuottamisen prosesseihin. (Esim. McLaughlin 2009, 1108.) Tutkimuksen näkökulmasta haastatteleman äidit olivat suhteessa hyvinvoinnin tuottamiseen kokemusasiantuntijoita, joilla oli monipuolista kokemusta sekä avun saajan että antajan rooleista.

Erilaisten näkökulmien rinnastus tai vertailu johtaa ristiriitaisuuksiin myös maaseudun määrittelyissä hyvän elämän tilana. Tutkimukseni näyttää esimerkiksi sen, kuinka isot rakenteelliset reformit tai järjestelmämuutokset eivät välttämättä kosketa kuntalaisia. Viranomaisten haastatteluissa voimakkaasti esiin tuotu huoli palvelujen järjestämisen tulevista vaikeuksista maaseutualueilla ei näkynyt haastattelemieni äitien vastauksissa. Heidän käsityksensä palveluista ja niiden toimivuudesta muodostuu omakohtaisten kokemusten kautta. Arjessa käytettävät palvelut eivät myöskään nouse esiin, kun puhuimme arjen hyvinvoinnista ja sitä rakentavista tekijöistä. Keskustellessamme arjen hyvinvoinnista yleisellä tasolla, palvelut näyttivät jäävän jopa näkymättömään rooliin.

Yhtenä syynä palvelujen näkymättömyyteen voidaan pitää sopeutumista palvelujen etäisyyteen: kulkemiseen tottuneet äidit eivät nähneet välimatkoja saavutettavuutta heikentävinä tekijöinä. Sen sijaan kotipalvelujen työntekijöiden haastatteluista välittyy nimenomaan välimatkoihin liittyvät huolet. Ne nähdään kynnyksyyksymyksenä niin palvelujen tarjonnan mahdollisuuksille kuin vanhusten kotona asumiselle. Mielenkiintoiseksi maaseudun merkityksen hyvän arjen paikkana tekee juuri se, että toimiessaan rauhallisen ja turvallisen arjen tilana on maaseutu samaan aikaan myös syrjäinen ja kaukana avusta oleva paikka.

Kysyessäni äideiltä maaseudulla asumisen parhaita puolia sain vastaukseksi rauhan ja luonnonläheisyyden. Toisaalta syrjäisyys ja jopa turvattomuus ovat seurausta juuri samasta asutuksen harvuudesta ja kaukana olemisesta. Maaseudun kulkemisen todellisuutta olisi tärkeää tutkia enemmän, erityisesti asumisen mahdollistamisen näkökulmasta. Arjen monipaikkaisuuden ja siihen sisältyvän liikkuvuuden tutkiminen havainnoimalla, kartta-aineistoilla tai vaikkapa ajopäiväkirjojen avulla voisi antaa mahdollisuuden syventää paikan ja paikallisuuden tutkimusta maaseudulla asuvien arjessa. Myös maaseutukuviin liittyviä ristiriitaisuuksia olisi syytä selvittää tarkemminkin esimerkiksi maaseutuasumisen kehittämisen tueksi.

Tutkimukseni pohjalta esiin nousee myös muita kiinteästi arkielämän rakentamiseen ja hyvän arjen mahdollisuuksiin liittyviä aiheita, joita en aineistoni kautta pystynyt käsittelemään. Tällaisia aiheita olivat esimerkiksi arjen monipaikkaisuuden suhde paikalliseen toimintaan osallistumisen aktiivisuudessa tai sen merkitykset kulttuurisesti rakentuvalle paikallisidentiteetille. Paikalliseen tilaan sitoutuminen nousi haastatteluissani esiin yhteisöllisyyden kontekstissa kiinnittyen vahvasti maaseudun yhteisöistä annettuihin ideaaleihin ja stereotypioihin. Emme kuitenkaan esimerkiksi keskustelleet haastatteluissa paikkakunnan tai kotiseudun merkityksestä. Esimerkiksi kotiseuturakkaus nousi aiheena esiin vain muutaman keskustelun aikana, ja silloinkin usein varsinaisen haastattelun ulkopuolella. Omissa haastatteluissani paikallisuuden merkitys nousi siis esiin lähinnä sosiaalisten verkostojen tilana – ja silloinkin usein vain ideatasolla. Sitä, mitkä yksityiselämän verkostot haastateltavilleni olivat tärkeimpiä, aineistoni ei tavoita.

Tutkimukseni arjen kuvaukset sitoutuvat äitien näkökulmiin myös silloin, kun aiheena olivat nuorten mahdollisuudet asua maaseudulla. Haastattelemani äidit olivat kaikki rakentaneet elämänsä siten, että maaseudulla asuminen oli heille mahdollista. Joillekuille se oli ainoa paikka, jossa he olivat asuneet, mutta useimmiten kyse oli siitä, että aikuisiässä, perheen perustamisvaiheessa, he halusivat palata maalle tai vaihtaa kaupunkilainen elämänsä maalle muuttamalla. Nuorilla, jotka syntyvät maaseudulle tai muuttavat sinne lapsina vanhempiensa kanssa ei ole useinkaan mahdollisuutta valita sitä, että he jäisivät asumaan kotikylälleen, jos he haluavat kouluttautua.

Nuorten kokemusten ja maaseutukäsitysten kartoittaminen olisi tärkeä aihe, jonka tutkiminen avaisi uuden näkökulman maaseutuun kodin paikkana. Ammatikoulut ja lukiot vievät nuoret pois kyliltä jo nuorena, eikä työtä tai jatkokoulutuspaikkoja ole tarjolla. Tutkimus maaseudulla kasvaneiden nuorten käsityksistä maaseudusta sekä kodin määritelmistä ja merkityksestä heidän arjessaan avaisi näkökulmia tutkia opiskelu- ja työpaikkojen sijaintien vaikutuksista nuorten elämänvalinnoille. Se toisi myös mahdollisuuden tulkita yksilöiden näkökulmista käsin Suomen sisäisiä muuttoliikeprosesseja, jotka tuottavat alueellisia hyvinvoinnin eroja (myös Paananen ym. 2012). Kulttuuritutkimuksena nuorten kotiin ja kodin merkitykseen liittyvien näkemysten selvittäminen tuottaisi tuoretta tietoa myös kotiseudun merkityksistä ja paikallisen identiteetin rakentumisesta maaseudulla kasvaneiden nuorten elämässä.

Myös palvelujen ja palvelujärjestelmän etnologista tutkimusta olisi syytä jatkaa ja kehittää. Palvelut kuuluvat osaksi arkielämän tutkimusta niiden jokapäiväisen luonteen vuoksi, mutta myös laajemman hyvinvoinnin rakentamiseen vaikuttavan perusturvallisuuden kokemuksen kautta, jota palvelujärjestelmä toimiessaan luo ja ylläpitää. Tämä, yksilöiden elämää tukeva ja tietyissä elämäntilanteissa sitä myös ohjaava järjestelmä on mitä suurimmassa määrin myös kulttuurisesti määriteltävien arjen ilmiöiden osatekijä ja taustavoima. Esimerkiksi arkipäivän ilmiöiden

merkityksiä, kuten työn tekemisen merkitystä tai erilaisille sairauksille annettuja kulttuurisidonnaisia määritelmiä ei voi tutkia huomioimatta niitä koskevia, maailmankuvamme rakentumista ohjaavia yhteiskunnallisia normeja ja ajattelun kehyksiä (ks. myös Honkasalo 2008). Etnologinen tutkimus kohdistuu juuri ilmiöiden kulttuuriin ulottuvuuksiin, ulottuen paikalliskulttuurin tutkimuksesta esimerkiksi erilaisten organisaatioiden toimintakulttuurien tutkimukseen.

5.2.3 Kyliltä kaupunkiin? Laajenevat saavutettavuuden haasteet

Miltä maaseudun hyvinvoinnin tulevaisuus näyttää kunta- ja palvelurakenteiden jatkuvissa muutosprosesseissa? Maaseudun tulevaisuutta visioitaessa eri toimijat tuottavat ja aktiivisesti rakentavat keskenään hyvinkin erilaisia, jopa ristiriitaisia maaseutuja. Kun asuinmaaseutu määritellään yhdistelmäksi maaseudun luonnonrauhaa ja kaupunkien läheisyyttä, ollaan tilanteessa, jossa vain kaupunkien läheinen maaseutu on kehittämiselle sopivaa aluetta (Saloranta 2007, 6, 12). Tällöin syrjäisemmän maaseudun tarjoama rauha ja tila eivät kelpaa kehittämisen kohteeksi. Elämänlaadun kannalta katsottuna mielikuvien maaseutu näyttää houkuttelevammalta kuin kiireinen kaupunkiympäristö, mutta toisaalta esimerkiksi väli-matkoihin liittyvät arjen käytäntöjen haasteet saavat juuri mielikuvien tasolla maaseudun näyttämään syrjäiseltä ja hankalalta paikalta asua.

Tämä negatiivinen kuva maaseudulla asumisen mahdollisuuksista vaikuttaakin usein kehittämisen diskursseissa. Kuten ruotsalaiset etnologit ja maaseutututkijat Kjell Hansen ja Cecilia Waldenström pohjoismaisessa maaseutututkijoiden konferenssissa toukokuussa 2012 totesivat, maaseudun kehittämispuhe painottaa usein ongelmia. Esiin nostetaan esimerkiksi negatiivinen demografinen kehitys ja ikääntymisen tuomat kustannukset palvelujärjestelmälle, elinkeinojen muutokset ja työpaikkojen vähäisyys. Kun maaseudulla asuminen liitetään ongelmien ja haasteiden kanssa taisteluun ja selviytymiseen, kyseenalaistuu maaseudun asuttuna pitämisen mielekkyys. Nämä maaseutua marginalisoivat määritelmät perustuvat kuitenkin kaupunkilaisen katseeseen jossa maaseutualueille annetaan toisen ja erilaisen rooli (myös Hämeenaho 2013). Diskurssit sisältävät usein myös arvoasetelmia, jotka häivyttävät alleen maaseudun hyvät puolet.

Myös oma, eri näkökulmia maaseudun palveluihin yhdistävä tutkimukseni näyttää erilaisten diskurssien arvoasetelmia. Itse asiassa haastatteluaineistot rakentavat kuvaa kahdesta erilaisesta maaseudusta. Siinä missä sosiaalijohtajien palvelujen tarjonnan haasteista peilautuva maaseutu on syrjäisyyden ja huono-osaisuuden tila, äitien kuvaama maaseutu on ensisijaisesti hyvän arjen paikka. Äitien näkemykset maaseudun mahdollisuuksista hyvän elämän ympäristönä perustuvat jokapäiväiseen elämään ja kokemukseen. Tätä arjen asiantuntijuuden tietoa ei ole syytä vähätellä, vaan ottaa se huomioon maaseudun määritelmässä.

Maaseutu on sekä arjen paikka ja toimintaympäristö, mutta myös kulttuurisesti rakentuva tila, joka suomalaisten jakamien arvojen ja käsitysten tasolla edustaa

hyvää elämänlaatua. Ajatus maaseudusta ”heikkona signaalina” (Nieminen-Sundell 2011) korostaa maaseutua tulevaisuuden mahdollisuuksien ja asumisen ympäristönä, jonka vahvuuksia ovat esimerkiksi luonnonläheisyys sekä hyvään elämään liitetyt arvot, kuten rauhallisuus ja turvallisuus. Syitä maaseudun positiiiviseen imagoon ovat nousussa olevat elämänlaatuun ja -tyyliin liittyvät trendit: monet pyrkivät yhä enenevässä määrin löytämään elämälleen ei-materiaalisista tekijöistä kumpuavaa laatua, haluavat hidastaa hektiseksi koettua elämänrytmiä ja päästä lähemmäs luontoa ja luontokokemuksia.

Yksi lähtökohta asuinmaaseudun kehittämiseksi olisikin se, että maaseudun negatiivisille määritelmille, jopa maaseudulla asumisen mahdollisuuksia kyseenalaistaville diskursseille, tulisi tuoda vastapainoksi kokemuksiin perustuvaa tietoa. Tämä ei tarkoita, että arjen ongelmia pitäisi vähätellä tai unohtaa niiden merkitys hyvän arjen rakentumiselle. Haastattelujen teon aikana kävi hyvin selväksi, että maaseudun pitkät välimatkat olivat tärkeä arkeen vaikuttava tekijä, jonka merkitykset ulottuvat konkreettisesta tekojen aikataulutuksesta myös syvälle meneviin kokemuksiin omasta paikasta, tilasta ja turvasta. Siitä huolimatta, että kodin paikka tuottaa merkittävää arkista hyvinvointia, analyysi nosti esiin arjen tarpeet julkisista, paikallisen tason ulkopuolisina hyvinvointipalveluista.

Niin sanotuissa palveluaukoissa tai palvelujen saavutettavuuteen liittyvissä ongelmatilanteissa kyse on monesti yksittäisten perheiden ja yksittäisten, ehkä väliaikaistenkin elämäntilanteiden aiheuttamista ongelmista. Väliaikaisuus tai tapauksen yksittäinen luonne ei kuitenkaan saa toimia perusteena jättää palvelun tarvitsija ilman tukea. Myöskään maalla asuminen itsessään ei saisi olla peruste palvelun ulkopuolelle jäämiselle. Huonon palvelutarjonnan alueilla asuminen halutaan joskus myös nähdä yksilöiden valintana, josta vastuu kuuluu vain heille. On kuitenkin huomioitava, että maaseutu on muuttunut palvelujen keskittämisen seurauksena, eikä perheiden aiemmin tekemiä asuinpaikan valintaan liittyviä ratkaisuja voi arvioida vain tämän hetken palvelukartan pohjalta. Syyt asua maalla voivat olla myös sidoksissa elinkeinoon. Esimerkiksi maataloustyö on peruste asua maalla kaupungin sijaan.

Alueellisen ja myös sukupuolten välisen tasa-arvon ylläpitämiseksi myös maaseudun perheiden päivittäisten perhepalvelujen käyttömahdollisuudet on turvattava. Kuten tutkimukseni osoittaa, myöskään välimatkojen tuomat ongelmat eivät liity kilometreihin tai kartalta nähtäviin sijainteihin, vaan saavutettavuuteen. Oleellista on se, että palvelut täyttävät arjessa syntyvät perustarpeet ja ovat käytettävissä myös kriiseissä ja poikkeuksellisissa avun tarpeen tilanteissa. Palveluja arjessaan tarvitsevien näkökulmasta palvelujen tuottamisen tavat eivät ole keskeinen järjestelmän laatua mittaava tekijä, vaan olennaista on niiden todellinen toimivuus arjen tukena ja hädän hetken apuna.

Yksi ratkaisu esimerkiksi hoivan ja hoivapalvelujen saavutettavuuden parantamiseen olisi kehittää asiakkaiden arjen tarpeet ja kokonaisvaltaiseen huomioin-

tiin perustuvia kotipalveluja. Näitä kotiin tuotavia palveluja tarvitsevat niin lapsiperheet kuin vanhuksetkin. Kunnan vastuulla olevien hoivapalvelujen ympärille ja niiden tueksi voisi kunnan koordinoimana kehittää yhteistyöverkostoja ja hoivarinkejä, jotka toimisivat kotipalvelujen työntekijöiden kanssa tiiviissä yhteistyössä.

Palvelun saavutettavuus ja toimivuus ovat ensisijaisesti palvelun vastaavuutta arkeen, jossa palvelutarve syntyy. Saavutettavuudessa on siten kyse laajemmista yhteiskunnallisista tekijöistä, kuten perheiden ajankäytöstä, kotitalouksien velvoitteista suhteessa palvelun käyttöön liittyviin resursseihin sekä palvelujen käyttäjien sosiaalisista toimintamahdollisuuksista. Tämän huomioiminen tuo tarpeen palvelujen kehittämiseksi arjesta nousevien tarpeiden pohjalta. Tämä tarve koskee kaikkia palvelujen käyttäjiä, ei vain maaseudun asukkaita.

Näin katsottuna myös maaseutuun, kylille ja haja-asutusalueille kohdistuneen tutkimukseni tulokset asettuvat laajempaan perspektiiviin. Sen sijaan että maaseudun palvelujen tämän hetken tilannetta tarkasteltaisiin periferian ja syrjäseutujen erikoistilanteena, on katse käännettävä keskitetyn palveluverkon luomaan hyvinvointipalvelujen uusjakoon. Saavutettavuuden parantaminen esimerkiksi kotiin saatavia palveluja kehittämällä ei olisi vain maaseudun asukkaita koskeva uudistus.

Kun tutkimuksessa rakentamaani kuvaa harvan palveluverkon vaikutuksista tarkastellaan suhteessa ajankohtaiseen keskusteluun palvelujärjestelmän uudistamisesta ja esimerkiksi uusiin linjauksiin siitä, kuinka palvelut jaotellaan ja sijoitetaan suhteessa kuntien asukkaisiin, saavat yksittäiset ja asutuskeskusten ulkopuolella asuvilta kerätyt kokemukset erilaisen merkityksen.

On hyvä muistaa, että maaseudun syrjäseutua koskevat palvelujen käyttöön liittyvät ongelmat saattavat siirtyä myös kaupunkeihin ja taajamiin, jos palvelujen saavutettavuutta heikennetään esimerkiksi karsimalla toimipaikkoja tai vähentämällä julkista liikennettä. Palvelujen yhä kasvavan keskittämisen seurauksena niin sanotuilla syrjäisillä alueilla asuvien palveluarki ja saavutettavuuden ongelmat saattavat muuttua myös taajamien asukkaiden arjeksi.

Lähteet

Arkistolähteet:

- Kuntalaishaastattelut: 14 haastattelua, Keski-Suomen muistiarkistoon, tunnus KSMA CD 09/12:1–14.
- ParasSos-aineiston haastatteluja kunnittain. 11 haastattelua, Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos, extranet: ParasSos-aineistot.

Kirjallisuus:

- Allardt, Erik 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Alvesson, Mats 2011. *Interpreting Interviews*. Los Angeles: Sage.
- Anderson, Cynthia & Michael Bell 2003. The devil of social capital: a dilemma of American rural sociology. – Paul Cloke (ed.) *Country Visions*, 233–245. New York: Pearson.
- Andrews, Molly 2002. Counter-Narratives and the Power to Oppose. *Narrative Inquiry* 12(1), 1–6.
- Anttila, Veikko 1982. *Jyväskylän Tourula. Pienyhteisötutkimus*. Helsinki: SKS.
- Anttonen, Anneli, Heli Valokivi & Minna Zechner 2009. Johdanto. – Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) *Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki*, 7–15. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli & Minna Zechner 2009. Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. – Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) *Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki*, 16–53. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli 2011. Hoivan sosiaalinen merkitys. – Tuija Kotiranta, Petteri Niemi & Raili Haaki (toim.) *Sosiaalisen toiminnan perusta*, 135–151. Helsinki: Gaudeamus.
- Anttonen Pertti J. 2002. Kalevala-epos ja kansanrunouden kansallistaminen. – Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) *Lönnrotin hengessä 2002*, 39–57. Kalevala-seuran vuosikirja 81. Helsinki: SKS.
- Appadurai, Arjun 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Archer, Margaret S. 2000. *Being Human. The Problem of Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aromaa, Johanna & Mia-Leena Tiili 2014. Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. – Eerika Koskinen-Koivisto & Pilvi Hämeenaho (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 258–286. Helsinki: Ethnos ry.
- Arvastson, Gösta & Billy Ehn 2009. *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Backa, Peter 2012. *Gemeinschaft ja Gesellschaft – ajatusleikki dialektiikasta ja vastakohdista*. – Mari Kattilakoski, Arja Kilpeläinen & Pirja Peltomäki (toim.) *Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluja maaseudulle*, 25–39. Helsinki: YTR.
- Bell, David 2006. Variations on the rural idyll. – Paul Cloke, Terry Marsden & Patrick Mooney (eds.) *Handbook of Rural Studies*, 149–160. London: Sage.
- Bendix, Regina 1997. *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Bendix, Regina 2000. *Heredity, Hybridity and Heritage from one Fin de Siècle to the Next*. – Pertti J. Anttonen, Anna-Leena Siikala, Stein R. Mathisen & Leif Magnusson (eds.) *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. A Festschrift for Barbro Klein*, 37–54. Botkyrka: Multicultural Centre.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkimus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Boeije, Hennie 2010. *Analysis in Qualitative Research*. Los Angeles: Sage.
- Borofsky, Robert 2000. *Public anthropology: Where To? What Next?* *Anthropology Newsletter* 41(5), 9–10.
- Bourdieu, Pierre 1986. The Forms of Capital. – John G. Richardson (ed.) *Handbook of Theory*

- and Research for the Sociology of Education, 241–258. New York: Greenwood.
- Bowling, Ann 2003. Current state of the art in quality of life measurement. – Irene J. Higinson, Alison J. Carr & Peter G. Robinson (eds.) *Quality of Life*, 1–8. London: BMJ Books.
- Bringéus, Nils-Arvid 1990. Människan som kulturvarelse. En introduktion till etnologin. 4. painos. Stockholm: Carlsson.
- Bushin, Naomi, Nicola Ansell, Hanne K. Adriansen, Jaana Lähtenmaa & Ruth Panelli 2007. Reflecting on contexts and identities for young rural lives. – Ruth Panelli, Samantha Punch & Elsbeth Robson (eds.) *Global Perspectives on Rural Childhood and Youth: Young Rural Lives*, 69–80. New York: Routledge.
- Büscher, Monika & John Urry 2009. Mobile Methods and the Empirical. *European Journal of Social Theory* 12(1), 99–116.
- Büscher, Monika, John Urry & Katian Witchger 2011. Introduction. – Monika Büscher, Katian Witchger & John Urry (eds.) *Mobile Methods*, 1–19. London: Routledge.
- Castells, Manuel 2004. *The Power of Identity*. 2nd ed. Oxford: Blackwell publishing.
- Cerbone, David R. 2006. *Understanding Phenomenology*. Stocksfield: Acumen.
- Clifford, James 1986. Introduction: Partial Truths. – James Clifford & George E. Marcus (eds.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, 1–26. Berkeley: University of California Press.
- Cloke, Paul 2003. Knowing Ruralities? – Paul Cloke (ed.) *Country Visions*, 1–13. New York: Pearson.
- Cloke, Paul 2006. Conceptualizing Rurality. – Paul Cloke, Terry Marsden & Patric Mooney (eds.) *Handbook of Rural Studies*, 18–28. London: Sage.
- Coleman, James 1988. Social Capital in Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Cosgrove, Dennis E. 1998. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Daly, Kerry & Anna Dienhart 1998. Navigating the family domain. *Qualitative field dilemmas*. – Scott Grills (ed.) *Doing Ethnographic Research. Fieldwork Settings*, 97–120. London: Sage.
- Daun, Åke 1974. *Förortsliv: En Etnologisk Studie Av Kulturell Förändring*. Stockholm: Prisma.
- Davies, Charlotte Aull 2002. *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Selves and Others*. London, New York: Routledge.
- Davies, Karen 2001. Responsibility and daily life. Reflections over timespace. – John May & Nigel Thrift (eds.) *Timespace: Geographies of Temporality*, 133–148. London: Routledge.
- De Certeau, Michel 1984. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Deegan, Mary Jo 2001. The Chicago School of Ethnography. – Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (eds.) *Handbook of Ethnography*, 11–25. London: Sage.
- Dekker, Paul & Eric M. Uslaner 2001. Introduction. – Paul Dekker & Eric M. Uslaner (eds.) *Social capital and participation in everyday life*, 1–8. London: Routledge.
- Delphy, Christine 1984. *Close to Home. A Materialist Analysis of Women's Oppression*. London: Hutchinson.
- Dewey, John 2006. *Julkinen toiminta ja sen ongelmat*. Tampere: Vastapaino.
- DuPuis, E. Melanie 2006. Landscapes of desires? – Paul Cloke, Terry Marsden & Patric Mooney (eds.) *Handbook of Rural Studies*, 124–132. London: Sage.
- Edensor, Tim 2006. Reconsidering national temporalities: Institutional times, everyday routines, serial spaces and synchronicities. *European Journal of Social Theory* 9(4), 525–545.
- Edgar, Iain R. & Andrew Russell 1998. *The Anthropology of Welfare*. London: Routledge.

- Ehn, Billy & Orvar Löfgren 1982. *Kulturanalys*. Malmö: Gleerups Förlag.
- Ehn, Billy 1996. *Närhet och Avstånd*. – Billy Ehn & Orvar Löfgren (red.) *Vardagslivets Etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*, 89–182. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ehn, Billy 2014. *Arjen yllätyksiä. Huomiota herättämättömän etnografia ja kulttuurinen analyysi*. – Eerika Koskinen-Koivisto & Pilvi Hämeenaho (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 59–77. Helsinki: Ethnos ry.
- Ellegård, Kajsa 1999. *A Time-Geographical Approach to the Study of Everyday Life of Individuals - a Challenge of Complexity*. *GeoJournal* 48, 167–175.
- Elias, Norbert 1978. *The Civilizing Process. Vol. 1, the History of Manners*. Oxford: Blackwell.
- Eriksen, Thomas Hylland 2001. *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. 2nd ed. London: Pluto Press.
- Erixon, Sigurd 1938. *Svenskt Folkliv. Några Kapitel Svensk Folkklivsforskning Med Belysning Av Dess Arbetsuppgifter Och Metoder*. Uppsala: Lindblad.
- Eronen, Anne, Pia Londén, Anne Perälähti, Aki Siltaniemi & Riitta Särkelä 2008. *Sosiaalibariometri 2008*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Eronen, Anne, Pia Londén, Anne Perälähti, Aki Siltaniemi & Riitta Särkelä 2010. *Sosiaalibariometri 2010*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Eräsaari, Leena 1995. *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Fabian, Johannes 2002. *Time and the Other. How Anthropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press.
- Fielding, Anthony J. 1989. *Migration and Urbanization in Western Europe Since 1950*. *The Geographical Journal* 155(1), 60–69.
- Fincham, Ben, Mark McGuinness & Lesley Murray 2010. *Mobile Methodologies*. New York: Palgrave MacMillan.
- Fingerroos, Outi 2003. *Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa*. *Elore* 10(2).
- Frykman, Jonas & Orvar Löfgren 1985. *Efterord*. – Jonas Frykman & Orvar Löfgren (red.) *Modärna Tider. Vision och Vardag i Folkhemmet*, 460–467. Lund: Liber.
- Frykman, Jonas & Nils Gilje 2003. *Being There. An Introduction*. – Jonas Frykman & Nils Gilje (eds.) *Being There. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*, 7–51. Lund: Nordic Academic Press.
- Frykman, Jonas & Kjell Hansen 2009. *I ohälsans tid. Sjukskrivningar och kulturmönster i det samtida Sverige*. Stockholm: Carlsson.
- Frykman, Jonas, Mia-Marie Hammarlin, Kjell Hansen, Bo Rothstein, Helena Stensöta Olofsdotter & Isabell Schierenbeck 2009. *Sense of community. Trust, hope and worries in the welfare state*. *Ethnologica Europaea* 39(1), 7–46.
- Fukuyama, Francis 1996. *Trust - the Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Gadamer, Hans-Georg 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, Anthony 1987. *Social theory and modern sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1995. *Living in a Post-Traditional Society*. – Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (eds.) *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, 56–109. Cambridge: Polity Press.
- Gobo, Giampietro 2008. *Doing Ethnography*. Los Angeles: Sage.
- Goodall, H. Lloyd 2000. *Writing the New Ethnography*. Lanham: Altamira Press.
- Gordon, Tuula 2008. *Feministinen Materialismi*. – Tarja Tolonen (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*, 18–34. Tampere: Vastapaino.

- Gray, John 2003. *Open Spaces and Dwelling Places: being at Home on Hill Farms in the Scottish Borders*. – Setha M. Low & Denise Lawrence-Zúñiga (eds.) *The Anthropology of Space and Place*, 224–244. Blackwell Readers in Anthropology. Oxford: Blackwell Publishing.
- Hall, Edward T. 1983. *The Dance of Life. The Other Dimension of Time*. New York: Doubleday.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson 1983. *Ethnography. Principles in Practice*. New York: Tavistock Publications.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson 2007. *Ethnography. Principles in Practice*. 3rd ed. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Hammersley, Martin 2011. *Methodology. Who Needs It?* London: Sage.
- Hangasmaa, Leena 2007. *Maaseudun romantisointi ja nostalgisointi Suomessa*. – Maarit Knuutila, Tiina-Riitta Lappi, Helena Ruotsala & Elina Salminen (toim.) *Hei muistatkos...?* Helsinki: Ethnos ry.
- Hannerz, Ulf 1996. *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge.
- Hansen, Kjell & Cecilia Waldenström 2012. “The rural” in the Rural Development Programme – Words, Realities and Power. *Esitys konferenssissa Rural at the Edge. The 2nd Nordic Conference for Rural Research*. Joensuu 21.–23.5.2012.
- Hart, Keith, Jean-Louis Laville & Antonio David Cattani 2010. *Building the human economy together*. – Keith Hart, Jean-Louis Laville & Antonio David Cattani (eds.) *The Human Economy. A Citizens Guide*, 1–19. Cambridge: Polity.
- Hastrup, Kirsten 1999. *A Passage to Anthropology. Between Experience and Theory*. London: Routledge.
- Haverinen, Riitta, Katja Ilmarinen & Riikka Westman 2008. *Arjen palveluja yhteistyössä ja yhdistellen*. – Riitta Haverinen & Katja Ilmarinen (toim.) *Hyvinvoinnin Arki Maaseudulla. Tekeviä käsiä ja tietoteknologiaa*, 141–148. Julkaisu 3/2008. Helsinki: YTR.
- Heidegger, Martin 1962 [1927]. *Being and Time*. J. Macquarrie & E. Robinson (transl.). New York: Harper & Row.
- Heinämäki, Liisa 2010. *Yhteistoiminta-alueiden sosiaali- ja terveystalvet 2010. Järjestämisen, tuottamisen ja hallinnon kysymyksiä uusissa palvelurakenteissa*. Raportti 41/2011. Helsinki: THL.
- Heinämäki, Liisa 2012. *Valtionhallinnon ohjelmaohjauskuntien sosiaali- ja terveydenhuollossa 2000-luvulla. Tutkimus 75/2012*. Helsinki: THL.
- Heller, Agnes 1984. *Everyday Life*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Helminen, Ville, Kimmo Nurmio, Antti Rehunen, Mika Ristimäki, Kari Oinonen, Maija Tiitu, Ossi Kotavaara, Harri Antikainen & Jarmo Rusanen 2013. *Kaupungin-maaseudun alueluokitus. Paikkatietomutoisen alueluokituksen muodostamisperiaatteet*. Helsinki: SYKE.
- Heyl, Barbara Sherman 2001. *Ethnographic Interviewing*. – Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (eds.) *Handbook of Ethnography*, 369–383. London: Sage.
- Hienonen, Kati 2011. *The countryside in the society of meanings. Selvityksiä 52*. Helsinki: Sitra.
- Highmore, Ben 2002. *Everyday life and cultural theory: An Introduction*. London: Routledge.
- Hine, Christine 2005. *Virtual Methods. Issues in Social Research on the Internet*. Oxford: Berg Publications.
- Hirvi, Laura 2013. *Identities in Practice. A Transatlantic Ethnography of Sikhs in Finland and California*. Helsinki: SKS.
- Hirvi, Laura & Hanna Snellman 2012. *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. *Studia Fennica Ethnologica 14*. Helsinki: SKS.

- Hoffrén, Jukka, Inka Lemmetyinen & Leeni Pitkä 2010. Esiselvitys hyvinvointi-indikaattoreista. Mittareiden vertailu ja kehittämiskohteet. Selvityksiä 32. Helsinki: Sitra.
- Holmila, Marja 2001. Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Toimituksia 850. Helsinki: SKS.
- Holstein, James A. & Jaber F. Gubrium 1995. The Active Interview. *Qualitative Research Methods*, Vol. 37. Thousand Oaks: Sage.
- Hompland, Andreas 1991. Rurbanization, suburbia and metropolis. Social scenarios in Norway and Europe. – Reidar Almås & Nora With (eds.) *Rural Futures in an International World*. Trondheim: Centre for Rural Research.
- Honkasalo, Marja-Liisa. 2008. Reikä Sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa. Tampere: Vastapaino.
- Huttunen, Laura 2010. Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. – Matti Hyvärinen, Johanna Ruusuvoori & Pirjo Nikander (toim.) *Haastattelun analyysi*, 39–63. Tampere: Vastapaino.
- Hyryläinen, Torsti 2000. Kylätoiminnan perinne sosiaalisena pääomana. – Torsti Hyryläinen & Pertti Rannikko (toim.) *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*, 109–119. Jyväskylä: Vastapaino.
- Hägerstrand, Torsten 1991. Om tidens vidd och tingens ordning. Gösta Carlestam & Barbro Sollbe (eds.) Stockholm: Byggeforskningsrådet.
- Häikiö, Liisa, Lina van Aerschot & Anneli Anttonen 2011. Vastuullinen ja valitseva kansalainen: vanhushoivapolitiikan uusi suunta. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(3), 239–249.
- Häme, Liisa 2012. Seurantalot ja kylätalot yhteisöllisyyden tiloina. – Mari Kattilakoski, Arja Kilpeläinen & Pirja Peltomäki (toim.) *Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluja maaseudulle*, 145–148. Helsinki: YTR.
- Hämeenaho, Pilvi 2012a. Naapuriapu maaseudulla. – Mari Kattilakoski, Arja Kilpeläinen & Pirja Peltomäki (toim.) *Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluja maaseudulle*, 96–108. Helsinki: YTR.
- Hämeenaho, Pilvi 2012b. Palvelujen saavutettavuus harvaan asutulla maaseudulla. Esimerkkinä lasten päivähoitopalvelut. *Janus* 1(20), 32–46.
- Hämeenaho, Pilvi 2013. In Search of the Rurban Idyll? Developing the Residential Rural Areas in Finland. – Luís Silva & Elisabete Figueiredo (eds.) *Shaping Rural Areas in Europe. Perceptions and Outcomes on the Present and the Future*, 181–196. *GeoJournal Library* Vol. 107. Dordrecht: Springer.
- Hämeenaho, Pilvi & Eerika Koskinen-Koivisto 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 7–31. Helsinki: Ethnos ry.
- Högbacka, Riitta 2003. Naisten Muuttuvat Elämänmuodot Maaseudulla. *Toimituksia* 947. Helsinki: SKS.
- Ilmonen, Kaj 2000. Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. – Kaj Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*, 9–38. *SoPhi* 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Isomäki, Hanna, Tiina-Riitta Lappi & Johanna Silvennoinen 2013. Verkon etnografinen tutkimus. – Salla-Maaria Laaksonen, Janne Martikainen & Minttu Tikka (toim.) *Otteita verkosta – Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät*. Tampere: Vastapaino.
- Jackson, Michael 1998. *Minima ethnographica. Intersubjectivity and the anthropological project*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jalas, Mikko 2011. Kiireestä, kellosta ja kalenterista. – Leif C. Andersson, Ilari Hetemäki, Riitta Mustonen & Ari Sihvola (toim.) *Kaikki irti arjesta*, 105–118. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva 2005. *Aikuisten Arki*. Helsinki: Gaudeamus.

- Jonsson, Pia Maria & Martti Virtanen 2013. Valinnanvapaus potilaan näkökulmasta. Suomen lääkärilehti 68(34), 2070–2073.
- Juhila, Kirsi 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija 1985. Naisten aika. Tiede & edistys 10(4), 295–308
- Julkunen, Raija 1987. Miesten vai naisten hyvinvointivaltio. Sosiaalinen aikakauskirja 81(2), 31–36.
- Julkunen, Raija & Niemi, Riikka 2002. Mihin luotamme, kun luotamme hyvinvointivaltioon? – Petri Ruuskanen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille, 161–180. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Jäntti, Anni & Sundqvist Salme 2008. Laajan väestöpohjan palvelut fokuksessa – järjestäminen, tuottaminen ja rahoitus. Maakunnat ja palvelurakenteiden uudistamine. Case Etelä-Pohjanmaa -hankkeen loppuraportti. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Jäppinen, Tuula & Aino-Marja Kontio 2007. Uudistuvat lähipalvelut. Kuntalaisten PARAS. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Kaipainen, Jouni 2011. Järjestöjen kilpailukyky maaseudun palvelutuotannossa. Kokkola: Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
- Kajanoja, Jouko 2009. Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa? Yhteiskuntapolitiikka 74(1), 72–79.
- Kananoja, Aulikki, Vuokko Niiranen & Harri Jokiranta 2008. Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karvonen, Sakari 2008. Miten ihmiset maalla voivat? Maaseudun hyvinvointi 2000-luvulla. – Riitta Haverinen & Katja Ilmarinen (toim.) Hyvinvoinnin Arki Maaseudulla. Tekeviä käsiä ja tietoteknologiaa, 25–36. Julkaisuja 3/2008. Helsinki: YTR.
- Karvonen, Sakari & Timo M. Kauppinen 2008. Hyvinvoinnin vajeet maalla, kaupungeissa ja kaupunkikeskuksissa. – Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008, 276–293. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Karvonen, Sakari, Timo M. Kauppinen & Katja Ilmarinen 2010. Koetun hyvinvoinnin erot ja kehitys asuinpaikan mukaan. – Marja Vaarama, Pasi Moisio, Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010, 215–232. Helsinki: THL.
- Kaskisaari, Marja, Mia Tammelin, Johanna Hirvonen, Pilvi Hämeenaho, Katja Ilmarinen & Anssi Vartiainen 2010. Kuntalaisten arvioita sosiaalipalveluista: ParasSos-tutkimus Keski-Suomen yhdeksän kunnan alueella. Raportti 6/2010. Helsinki: THL.
- Kattilakoski, Mari 2011. Maaseudun uudet toimijat. Tutkimus paluu- ja tulomuuttajien toimijuudesta maaseutuyhteisöissä ja kehittämisverkostoissa Keski-Pohjanmaalla. Tutkimuksia A 37. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kattilakoski, Mari 2012. Kyläyhteisöt palvelujen tuottajina – vastavoimaa keskittymiselle. – Mari Kattilakoski, Arja Kilpeläinen & Pirja Peltomäki (toim.) Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluja maaseudulle, 40–50. Helsinki: YTR.
- Kekkonen, Marjatta 2009. Vanhempien näkemyksiä varhaiskasvatuksen kehittämiseksi. – Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden Hyvinvointi 2009, 162–173. Helsinki: THL.
- Keskisuomalainen 12.8.2010. Otto ja bensa yli 30 kilometrin päässä. Maria Latokartano.
- Kettunen, Pekka 2002. Miksi osallistumisesta puhutaan? Osallistumisen kehittäminen suomalaisissa kunnissa. – Pia Bäcklund, Jouni Häkli & Harry Schulman (toim.) Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa, 18–35. Helsinki: Gaudeamus.
- Kirkinen, Heikki 1984. Kolme kylää. Kertomus erään kulttuurintutkimuksen taustasta, työstä ja tuloksista. Helsinki: Otava.

- Knuuttila, Seppo, Eeva Riikonen & Tarja Tella 1996. Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Siva-kasta ja Rasimäestä. Karjalan Tutkimuslaitoksen Julkaisuja 114. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Knuuttila, Seppo 2006. Paikan moneus. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen, Ulla Piela & Petja Aarnipuu (toim.) Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu, 7–14. Kalevalaseuran Vuosikirja 85. Helsinki: SKS.
- Knuuttila, Seppo & Pertti Rannikko 2008. Sivakka ja Rasimäki tutkimuksina. – Seppo Knuuttila, Pertti Rannikko, Jukka Oksa, Tapio Hämynen, Hannu Itkonen, Heidi Kilpeläinen, Mikko Simula, Sinikka Vakimo & Marjaana Väisänen (toim.) Kylän Paikka. Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä, 9–22. Toimituksia 1167. Helsinki: SKS.
- Knuuttila, Seppo 2010. Tutkimusaineistojen muodostaminen. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) Vaeltavat Metodit, 19–42. Kultaneito 8. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Kokko, Simo, Liisa Heinämäki, Liisa-Kaisa Tynkynen, Riitta Haverinen, Marja Kaskisaari, Markku Pekurinen & Mia Tammelin 2009. Kunta- ja palvelurakennemuutosten toteutuminen. Kuntakysely sosiaali- ja terveystalouden järjestämisestä ja tuottamisesta. Raportti 36/2009. Helsinki: THL.
- Korkiakangas, Pirjo 2010. The romanticised countryside – ethnological research and countryside nostalgia. – Timea Bata & Zsuzsa Szarvas (eds.) Past and Present Stereotypes – Ethnological, Anthropological Perspectives, 75–86. Budapest: Hungarian Ethnographical Society.
- Koskinen-Koivisto, Eerika 2013. A Greasy-Skinned Worker – Gender, Class and Work in the 20th-Century Life Story of a Female Labourer. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kotilainen Sofia 2014. Monikerroksisten muistelu- ja tallennusprosessien vaikutus muistitiedon tulkintaan etnografisessa historiantutkimuksessa. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) Moniulotteinen etnografia, 153–183. Helsinki: Ethnos ry.
- Kovalainen, Anne & Johanna Österberg 2000. Sosiaalinen pääoma, luottamus ja julkisen sektorin restrukturaatio. – Kaj Ilmonen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus, 69–92. SoPhi 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kröger, Teppo 2009. Hoivapolitiikan rajanvetoja. – Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki, 99–123. Tampere: Vastapaino.
- Kröger, Teppo 2011. Retuning the Nordic Welfare Municipality: Central Regulation of Social Care Under Change in Finland. *International Journal of Sociology and Social Policy* 31(3/4), 148–159.
- Kuisma, Juha 2005. Maaseutu yhteiskunnallisena kysymyksenä. – Ilkka Niiniluoto & Juha Sihvola (toim.) Nykyajan etiikka: Keskusteluja ihmisestä ja yhteisöstä, 99–126. Helsinki: Gaudeamus.
- Laki kunta- ja palvelurakennemuutuksesta 169/2007.
- Laki lasten päivähoidosta (39/1973)
- Lammi-Taskula, Johanna, Sakari Karvonen & Salme Ahlström 2009. Johdanto. – Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden Hyvinvointi 2009, 11–19. Helsinki: THL.
- Laurén, Kirsi 2010. Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) Vaeltavat Metodit, 426–449. Kultaneito 8. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Lee, Jo, Arnar Árnason, Andrea Nightingale & Mark Shucksmith 2005. Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. *Sociologia Ruralis* 45(4), 269–283.
- Lehtola, Ilkka 2001. Palvelujen muutos ja syrjäkyläläisen arki. Joensuun Yliopiston Yhteiskuntatieteellisiä Julkaisuja 50. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Lehtola, Ilkka 2008. Matka maalta markettiin. Liikkuminen ja palvelujen muutos itäsuomalaisella maaseudulla. Tiehallinnon Selvityksiä 25/2008. Kuopio: Savo-Karjalan tiepiiri.
- Lehtola, Ilkka, Antti Rehunen & Mervi J. Hiltunen 2012. Palveluasioinnin toimintaympäristön muutos maaseudulla. – Antti Rehunen, Manu Rantanen, Ilkka Lehtola & Mervi J. Hiltunen (toim.) Palvelujen saavutettavuus muutoksessa – Maaseudun vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden palveluympäristön kehityssuunnat ja uudet mahdollisuudet, 22–31. Raportteja 88. Helsinki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
- Lehtonen, Juhani U. E. 2005. Kansatieteen tutkimushistoria. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) Polkuja Etnologian Menetelmiin, 11–24. Ethnos-Toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Lehtonen, Juhani U. E. & Matti Räsänen 1973. Kuopion Haapaniemi. Kansatieteellinen tutkimus. Kuopio: Kuopion isänmaallinen seura.
- Leinonen, Anu 2008. Sosiaalipalvelut muutoksessa: Paras vai palveluaukko? Helsinki: Stakes.
- Liikkanen, Mirja 2009. Johdanto. – Mirja Liikkanen (toim.) Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat, 7–18. Helsinki: Gaudeamus.
- Lister, Ruth 2003. Citizenship. Feminist perspectives. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan.
- Luoma-aho, Vilma 2005. Faith-Holders as Social Capital of Finnish Public Organisations. Jyväskylä Studies in Humanities 42. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Macnaghten, Phil & John Urry 1998. Contested Natures. London: Sage.
- Malinen, Pentti, Liisa Kytölä, Heikki Keränen & Reijo Keränen 2006. Suomen maaseututyypit 2006. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 7/2006. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö.
- Manicas, Peter 1998. A Realist Social Science. – Margaret Archer, Roy Bhaskar, Andrew Collier, Tony Lawson & Alan Norrie (eds.) Critical Realism. Essential Readings, 313–338. London, New York: Routledge.
- Manninen, Ari 2010. Palveluja vai byrokratiaa? Suomen kunnallishallinto sotien jälkeen. Helsinki: Edita.
- Marcus, George E. 1986. Contemporary problems of ethnography in the modern world system. – James Clifford & George E. Marcus (eds.) Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography, 165–193. Berkeley, California: University of California Press.
- Marcus, George E. 1995. Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. Annual Review of Anthropology 24, 95–117.
- Marcus, George E. 2014. Etnografian uudet haasteet ”Writing Culture” -liikkeen jälkeen. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) Moniulotteinen etnografia, 32–58. Helsinki: Ethnos ry.
- Markkola, Pirjo 2010. Yhteisö, yksilö ja julkiset areenat maaseudun historiassa. – Jari Ojala, Jari Eloranta & Heikki Roiko-Jokela (toim.) Monelta kantilta, 397–408. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos.
- Marttila, Annamaria 2014. Tutkijan positiot etnografisessa tutkimuksessa – kentän ja kokemuksen dialoginen rakentuminen. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) Moniulotteinen etnografia, 362–392. Helsinki: Ethnos ry.
- Maso, Ilja 2001. Phenomenology and ethnography. – Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (eds.) Handbook of Ethnography, 136–144. London: Sage.
- Massey, Doreen 2008. Kodiksi kutsuttu paikka? – Mikko Lehtonen, Pekka Rantanen, Jarno Valkonen & Janne Rovio (toim.) Samanaikainen tila. Tampere: Vastapaino.
- Matthies, Aila-Leena 2008. Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa. – Irene Roivainen,

- Marianne Nylund, Riikka Korkiamäki & Suvi Raitakari (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö: Kansalaisen vai asiakkaan asialla?* 61–79. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mathies, Aila-Leena, Mari Kattilakoski & Niina Rantamäki 2011. Citizens' participation and community orientation – indicators of social sustainability or rural welfare services. *Nordic Social Work Research* 1(2), 125–139.
- Mathies, Aila-Leena & Niina Rantamäki 2013. *Hyvinvointitalkoot. Miten kuntalaisten osallistuminen tukee palveluita.* Kokkola: Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
- McLaughlin, Hugh 2009. What's in a name: 'Client', 'Patient', 'Customer', 'Consumer', 'Expert by experience', 'Service user' – What's next? *British Journal of Social Work* 39, 1101–1117.
- McNeill, Desmond 2010. *Social Capital.* Keith Hart, Jean-Louis Laville & Antonio David Cattani (eds.) *The Human Economy. A Citizens Guide*, 273–283. Cambridge: Polity.
- Merleau-Ponty, Maurice 2002. *Phenomenology of Perception.* London: Routledge.
- Milbourne, Paul 2004. The local geographies of poverty: A rural case-study. *Geoforum* 35(5), 559–575.
- Miller, Daniel & Sophie Woodward 2012. *Blue Jeans. The Art of the Ordinary.* Berkeley: University of California Press.
- Mitchell, Clare J. A. 2004. Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies* 20(1), 15–34.
- Moisio, Pasi, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä 2008. *Johdanto.* – Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*, 14–26. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Morel, Nathalie, Bruno Palier & Joakim Palme 2012. *Beyond the Welfare State as We Knew It? – Nathalie Morel, Bruno Palier & Joakim Palme (eds.) Towards a social investment welfare state? Ideas, policies and challenges*, 1–32. Bristol: Policy.
- Mormont, Marc 1990. *Who is Rural? Or, How to be Rural: Towards a Sociology of the Rural.* – Terry Marsden, Patrick Lowe & Susan Whatmore (eds.) *Rural Restructuring: Global Processes and Their Responses*, 21–44. London: David Fulton.
- Murchison, Julian 2010. *Ethnography Essentials. Designing, Conducting, and Presenting Your Research.* San Francisco: Jossey-Bass. A Wiley Imprint.
- Murdoch, Jonathan 2003. *Co-constructing the Countryside: Hybrid Networks and the Extensive Self.* – Paul Cloke (ed.) *Country Visions*, 263–282. New York: Pearson.
- Muuri, Anu 2008. *Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää. Tutkimuksia 178.* Helsinki: Stakes.
- Myrdal, Alva & Gunnar Myrdal 1934. *Kris i befolkningsfrågan.* Stockholm: Bonnier.
- Mäkinen, Minna 2007. *Kotikunta Kaupunginosaksi. Säynätsalon kunnan ja Jyväskylän kaupungin kuntaliitos kulttuurisena ilmiönä.* Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.
- Mäntylä, Miia & Petra Lindqvist 2004. *Onnelaa etsimässä. Läheisyyden ekonomia alueiden kilpailutekijänä. Levón-instituutti. Julkaisu 112.* Vaasa: Levón-instituutti.
- Niemelä, Mikko 2008. *Julkisen sektorin reformin pitkä kaari Valtava-uudistuksesta Parashankkeeseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 102.* Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Nieminen-Sundell, Riitta 2011. *Maisema on, työ puuttuu.* Helsinki: Sitra.
- Niiranen, Vuokko 2002. *Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin.* – Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*, 63–80. SoPhi 65. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nissi, Kaisa 2014. *Etnografisia reflektioita sairaanhoidon kentältä – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) Moniolotteinen etnografia*, 333–361. Helsinki: Ethnos ry.

- Noack, Eva 2010. Are Rural Women Mobility Deprived? A Case Study from Scotland. *Sociologia Ruralis* 51(1), 79–97.
- Nyholm, Inga & Anne-Marie Välikangas 2008. Paras-hanke haastaa uudistumaan. Kuntien suunnitelmat tarkastelussa. – Riitta Haverinen & Katja Ilmarinen (toim.) Hyvinvoinnin arki maaseudulla. Tekeviä käsiä ja tietoteknologiaa, 13–23. Julkaisuja 3/2008. Helsinki: YTR.
- Oinas, Pirjo 2012. Turvallisuus maaseutuyhteisön arjessa. – Mari Kattilakoski, Arja Kilpeläinen & Pirja Peltomäki (toim.) Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluja maaseudulle, 84–95. Helsinki: YTR.
- Oksa, Jukka 2008. Kehittäjät kylässä. – Seppo Knuutila, Pertti Rannikko, Jukka Oksa, Tapio Hämynen, Hannu Itkonen, Heidi Kilpeläinen, Mikko Simula, Sinikka Vakimo & Marjaana Väisänen (toim.) Kylän Paikka. Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä, 241–259. Toimituksia 1167. Helsinki: SKS.
- Olsson, Pia & Helena Ruotsala 2009. Introduction. – Pia Olsson & Helena Ruotsala (eds.) *Gendered Rural Spaces*, 7–17. *Studia Fennica* 12. Helsinki: SKS.
- O'Reilly, Karen 2009. *Key Concepts in Ethnography*. Los Angeles: Sage.
- Ortner, Sherry 2006. *Anthropology and Social Theory*. Durham & London: Duke University Press.
- Outhwaite, William 1998. Realism and social science. – Margaret Archer, Roy Bhaskar, Andrew Collier, Tony Lawson & Alan Norrie (eds.) *Critical Realism. Essential Readings*, 282–296. London, New York: Routledge.
- Paananen, Reija & Mika Gissler 2011. Cohort Profile: The 1987 Finnish Birth Cohort. *International Journal of Epidemiology* 41(4), 941–945
- Paananen, Reija, Tiina Ristikari, Marko Merikukka, Antti Rämö & Mika Gissler 2012. Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987-tutkimusaineiston valossa. Raportti 52/2012. Helsinki: THL.
- Paananen, Reija, Tiina Ristikari & Mika Gissler 2013. Young People's Well-being in Finland in the Light of the 1987 Finnish Birth Cohort. – Terje Olsen & Jenny Tägtström (red.) *For det som vokser. Unge, psykisk uhelse og tidlig uforepensjonering in Norden*. En antologi, 135–161. Stockholm: Nordens Valfärdcenter.
- Pahl, Ray E. 1968. The Rural-Urban Continuum. – Ray E. Pahl (ed.) *Readings in Urban Sociology*, 263–305. Oxford: Pergamon.
- Panelli, Ruth 2006. Rural Society. – Paul Cloke, Terry Marsden & Patrick Mooney (eds.) *Handbook of Rural Studies*, 63–84. London: Sage.
- Peacock, James L. 2001. *The Anthropological Lens. Harsh Light, Soft Focus*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pehkonen, Aini 2004. Kylä kutsuu... Tutkimus tulomuuttoprosesseista maaseudulle. Siirtolaisuustutkimuksia A 26. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Pekonen-Sjöblom, Marianne 2011. Kuntalaisten mielipiteet ja kuntalaisuus elävän itsehallinnon tason määrittäjänä ja vahvistajana. – Arto Haveri, Jari Stenvall & Kaija Majoinen (toim.) *Kunnallisen itsehallinnon peruskivet*, 230–240. Acta nro 224. Helsinki: Kuntaliitto.
- Peltonen, Taina 2012. ”Tehdään ja leikitään yhdessä” – kyläkoulu yhteisöllisyyden tuottajana. – Mari Kattilakoski, Arja Kilpeläinen & Pirja Peltomäki (toim.) *Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluja maaseudulle*, 138–144. Helsinki: YTR.
- Perusopetuslaki 1139/2003, säädös 24.6.2010/642
- Peruspalveluohjelma 2010–2013 2009. Julkaisuja 15/2009. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Pessi, Anne Birgitta & Juho Saari 2008. *Hyvä tahto. Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

- Pihlaja, Ritva 2010. Kolmas sektori maaseutukunnissa. Julkaisuja 19. Helsinki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
- Pohjola, Anneli 2009. Tabu auttamisen paradoksina. – Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet, 69–89. Tampere: Vastapaino.
- Ponnikas, Jouni & Sirpa Korhonen 2013. PALMA II – Service Provision and Regional Development in Rural and Remote Areas: Youth Role. Final Research Report. Helsinki: YTR.
- Pratt, Mary Louise 1986. Fieldwork in Common Places. – James Clifford & George E. Marcus (eds.) Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography, 27–50. Berkeley, California: University of California Press.
- Putnam, Robert D. 2000. Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.
- Pylkön Ääni 2/2012. <http://www.pylkonmaki.fi/wp-content/uploads/2012/05/PylkönÄänitoukku3.pdf>. Vierailtu 8.8.2013
- Pöysä, Jyrki 2010. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) Vaeltavat Metodit, 331–360. Kultaneito 8. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Pöysä, Jyrki 2013. Työelämän alkeismuodot. Narratiivinen etnografia. Kultaneito XI. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Ramsey, Doug & Barry Smith 2002. Rural community well-being: Models and application to changes in the tobacco-belt in Ontario, Canada. *Geoforum* 33, 367–384.
- Rannikko, Pertti 2009. Kylä kaupungin laidaksi: Autoetnografinen tutkimus paikallisyhteisöjen ja identiteettien liikkeistä. *Maaseudun Uusi Aika* 17(1), 5–19.
- Rantanen, Manu, Ilkka Lehtola, Torsti Hyyryläinen & Mervi J. Hiltunen 2012. Palvelujen saavutettavuuden käsite ja ulottuvuudet. – Antti Reuhonen, Manu Rantanen, Ilkka Lehtola & Mervi J. Hiltunen. (toim.) Palvelujen saavutettavuus muutoksessa – Maaseudun vakituisten ja vapaaajan asukkaiden palveluympäristön kehityssuunnat ja uudet mahdollisuudet, 13–21. Raportteja 88. Helsinki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
- Rapport, Nigel 1997. Edifying Anthropology: Culture as Conversation; Representation as Conversation. – Allison James, Jennifer Lorna Hockey & Andrew Dawson (eds.) After writing culture: Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology, 177–193. London: Routledge.
- Rau, Henrike 2012. The ties that bind? Spatial (im)mobilities and the transformation of rural-urban connections. – Charlotta Hedberg & Miguel Renato do Carmo (eds.) Translocal ruralism: mobility and connectivity in European rural spaces, 35–53. *GeoJournal Library* 103. London: Springer.
- Rauhala, Lauri 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menettelmänä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rautiainen, Pirjo 2003. Antropologin kenttä ja työ. Nojatuolista norsunluutorniin? Kulttuuriantropologin työn pohdintaa kahden kenttätöyökemuksen perusteella. *Etnologiatieteiden Tutkimuksia* 41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Reckwitz, Andreas 2002. Toward a theory of social practices. A development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory* 5(2), 243–263.
- Repo, Katja & Teppo Kröger 2009. Lasten päivähoito – Oikeus hoivaan ja varhaiskasvatukseen. – Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki, 200–218. Tampere: Vastapaino.
- Riessman, Catherine Kohler 2008. Narrative Methods for the Human Sciences. Thousand Oaks, Sage.
- Rintala, Taina & Matti Heikkilä 2002. Eriytyykö elämänlaatu alueellisesti? – Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2002, 336–351. Helsinki: Stakes.

- Robertson, Roland 1995. Time–Space and Homogeneity–Heterogeneity. – Mike Featherstone, Scott Lash & Roland Robertson (eds.) *Global Modernities*, 25–43. London: Sage.
- Rothstein, Bo & Dietlind Stolle 2003. Introduction: Social Capital in Scandinavia. *Scandinavian Political Studies* 26(1), 1–26.
- Ruckenstein, Minna, Johannes Suikkanen & Sakari Tamminen 2011. Unohda innovointi. Keskity arvонуlontiin. Ihmislähtöisen innovaatiotoiminnan menestystarinoita eli kuinka uudenaista arvoa synnytetään käytännössä. Helsinki: Edita.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. – Pirjo Korhakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*, 45–76. *Ethnos-Toimite* 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Russel, Andrew & Iain R. Edgar 1998. Research and Practice in the Anthropology of Welfare. – Iain R. Edgar & Andrew Russell (eds.) *The Anthropology of Welfare*, 1–15. London: Routledge.
- Rylko-Bauer, Barbara, Merrill Singer & John van Willigen 2006. Reclaiming applied anthropology: Its past, present, and future. *American Anthropologist* 108(1), 178–190.
- Ryteri, Teijo & Pertti Rannikko 2010. Kansallinen metsäpolitiikka ja paikallisyhteisön uusiutumiskyky. – Juha Kotilainen & Ilkka Eisto (toim.) *Luonnonvarayhdyskunnat ja muuttuva ympäristö – resilienssitutkimuksen näkökulmia Itä-Suomeen*, 83–96. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Rönkä, Anna, Kaisa Malinen & Tiina Lämsä 2009. Pikkulapsiperheiden arjen paletti. – Anna Rönkä, Kaisa Malinen & Tiina Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*, 11–19. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saari, Juho 2012. Onnellisuuspolitiikka. Kohti sosiaalisesti kestäväää Suomea. Kalevi Sorsa - säätiön julkaisuja 1/2012. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.
- Saari, Arttu 2006. Kuntatason rakenteen ja hyvinvointi objektiivisesta näkökulmasta Lapissa ja Pohjois-Karjalassa. *Janus* 14(1), 29–43.
- Saari, Arttu, Ilpo Airio, Risto Kaikkonen & Minna-Liisa Luoma 2013. Onnellisuus erityyppisillä asuinalueilla. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(5), 520–532.
- Sachs, Jeffrey D. 2012. Primary Health Care in Low-Income Countries. Building on Recent Achievements. *Journal of American Medical Association* 307(19), 2031–2032.
- Saloranta, Mia 2007. Asuinmaaseutu 2007–2010. Maaseutuasumisen Kehittämishjelma. YTR:n Julkaisuja 2/2007. Helsinki: YTR.
- Sassen, Saskia 2007. *Sociology of Globalization*. New York: Norton.
- Schütz, Alfred 2007. Sosiaalisen maailman merkityksessä rakentuminen. Johdatus ymmärtävään sosiologiaan. Tampere: Vastapaino.
- Sen, Amartya 1993. Capability and Well-Being. – Martha Nussbaum & Amartya Sen (eds.) *Quality of Life*, 30–52. Oxford: Clarendon Press.
- Setälä, Maija 2003. Demokratian arvo. Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet. Helsinki: Gaudeamus.
- Sevenhuijsen, Selma 1998. Citizenship and the Ethics of Care. *Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge.
- Sevänen, Erkki 2004. Changing Images of Europe and the Preconditions for Cross-Border Cooperation on the External Borders of the European Union. – Jari Kupiainen, Erkki Sevänen & John A. Stotesbury (eds.) *Cultural Identity in Transition. Contemporary Conditions, Practices and Politics of a Global Phenomenon*. 1–30. New Delhi: Atlantic Publishers.
- Sheller, Mimi 2004. Automotive Emotions: Feeling the Car. *Theory, Culture & Society* 21(4/5), 221–242.

- Sheller, Mimi & John Urry 2000. The City and the Car. *International Journal of Urban and Regional Studies* 24(4), 732–757.
- Shore, Bradd 1996. *Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Short, John Rennie 1991. *Imagined Country. Environment, Culture and Society*. London: Routledge.
- Siivonen, Katriina 2007. The Right to Stand Outside the Cultural Heritage. A Condition for Sustainable Cultural Development. *Ethnologia Fennica*, 34, 6–19.
- Siltaniemi, Aki, Anne Perälähti, Anne Eronen & Pia Londén 2007. Hyvinvointi, palvelut ja elämänlaatu Keski-Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Siltaniemi Aki, Anne Perälähti, Anne Eronen, Riitta Särkelä & Pia Londén 2009. Kansalaisbarometri 2009. Suomalaisten arvioita hyvinvoinnista, palveluista ja Paras-uudistuksesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Silvasti, Tiina 2001. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Toimituksia 821. Helsinki: SKS.
- Sireni, Maarit 2010. Lastenhoidon käytännöt ja arvostukset suomalaisella maaseudulla. *Maaseudun Uusi Aika* 18(3), 21–33.
- Snellman, Hanna 2003. Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista. Toimituksia 927. Helsinki: SKS.
- Snellman, Hanna 2009. Uudet etnologiat. *J@rgonia* 7(1), 25–29.
- Stark, Laura 2006. Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. – Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, 9–46. Toimituksia 1101. Helsinki: SKS.
- Stark, Laura 2009. Empowering Practices: Perspectives on Modernization in Finland 1860–1960. *Ethnologia Fennica* 36, 4–18.
- Stenvall, Jari, Hanna Vakkala, Antti Syväjärvi & Aaro Tiilikainen 2008. Paras alussa. Kunta- ja palvelurakennemuutoksen toimeenpanon suunnitteluvaiheen arviointi. Valtiovarainministeriön julkaisuja 17/2008. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Stenvall, Jari, Hanna Vakkala, Antti Syväjärvi, Jaana Leinonen, Pekka Juntunen, Lasse Oulasvirta & Aaro Tiilikainen 2009. Parasta nyt - Kunta- ja palvelurakennemuutoksen suunnitteluvaiheen loppuarviointi. Valtiovarainministeriön julkaisuja 11/2009. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Strang, Veronica 2009. *What Anthropologists Do*. Oxford: Berg.
- Suomen perustuslaki 731/1999.
- Tantarimäki Sami. 2012. Kuinka voit, kuntaseni? – Mari Kattilakoski, Arja Kilpeläinen & Pirja Peltomäki (toim.) *Yhteisöllisyydellä hyvinvointia ja palveluja maaseudulle*, 51–65. Helsinki: YTR.
- Tedre, Silva & Pulkkinen, Anneli 2011. Kulkemisen avaimena ikääntyvien maalla asumisen mahdollisuuksiin. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(3), 300–308.
- Tiilikainen, Marja. 2003. Arjen islam. Somalainesten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Tiittula, Liisa & Johanna Ruusuvoori 2005. Johdanto. – Johanna Ruusuvoori, Liisa Tiittula & Tarja Aaltonen (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, 9–21. Tampere: Vastapaino.
- Timonen, Päivi 2009. Arkiset haaveet – luontoharrastukset nautinnon lähteenä. – Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*, 203–224. Helsinki: Gaudeamus.
- Toikko, Timo & Teemu Rantanen 2009a. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämissuunnitelmaan, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampere University Press.
- Toikko, Timo & Teemu Rantanen 2009b. Käyttäjä- ja toimijalähtöinen kehittäminen. Osaaja.net nro 2.

- <<http://www.uasjournal.fi/index.php/osaaja/article/viewArticle/1115>>
- Tolonen, Tarja & Tarja Palmu 2007. Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. – Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma, Tarja Tolonen, Tuula Gordon & Tuija Metso (toim.) Etnografia Metodologiana. Läh-
tökohtana Koulutuksen Tutkimus, 89–112. Tampere: Vastapaino.
- Tuan, Yi-Fu 2006. Paikan taju: aika, paikka, ja minuus. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen, Ulla Piela & Petja Aarnipuu (toim.) Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu, 15–30. Kalevalaseuran Vuosikirja 85. Helsinki: SKS.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajarvi 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tönnies, Ferdinand 1957. Community & society. (Gemeinschaft und Gesellschaft). Michigan: Michigan State University Press.
- Törrönen, Maritta 2012. Onni on joka päivä. Lapsiperheen arki ja hyvinvointi. Helsinki: Gaudeamus.
- Uotinen, Johanna 2010. Aistimuksellisuus, autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. *Elore* 17(1).
- Urry, John 2004. The ‘System’ of Automobility. *Theory, Culture & Society* 21(4/5), 25–39.
- Urry, John 2010. Mobilities. Keith Hart, Jean-Louis Laville & Antonio David Cattani (eds.) *The Human Economy. A Citizens Guide*, 325–335. Cambridge: Polity.
- Uusitalo, Eeva & Laura Assmuth 2013. Having, Loving, Being in the Periphery: Interpretations of Locality in the National Landscape of Koli, Eastern Finland. – Luís Silva & Elisabete Figueiredo (eds.) *Shaping Rural Areas in Europe. Perceptions and Outcomes on the Present and the Future*, 57–73. *GeoJournal Library Vol. 107*. Dordrecht: Springer.
- Vaarama, Marja, Pasi Moisio & Sakari Karvonen 2010. Johdanto. – Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*, 10–18. Helsinki: THL.
- Vaarama, Marja, Pasi Moisio & Sakari Karvonen 2010. Yhteenveto. – Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*, 278–285. Helsinki: THL.
- Van Maanen, John 2011. *Tales of the Field. On Writing Ethnography*. 2nd ed. Chicago: The University of Chicago Press.
- Vilkuna, Kustaa [kuvatestit Vilkuna, Irma] 1985. Työ ja ilonpito. *Kansanomaisia työnjuhlia ja kestityyksiä*. 3. painos. Otava, Helsinki.
- Virkki, Tuija, Anssi Vartiainen, Pekka Kettunen & Liisa Heinämäki 2011. Sosiaalipalvelut muutoksessa: Kuntalaisten ja henkilöstön näkemyksiä Paras-uudistuksesta. *Raportti 56/2011*. Helsinki: THL.
- Virkki, Tuija, Anssi Vartiainen & Riitta Hänninen 2012. Talouden ja hoivan ristipaineissa. Vanhustyöntekijöiden näkemyksiä työnsä muutoksista. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(3), 253–264.
- Volk, Raija 2008. Yksityisten hyvinvointipalveluiden mahdollisuudet maaseudulla. – Riitta Haverinen & Katja Ilmarinen (toim.) *Hyvinvoinnin arki maaseudulla. Tekeviä käsiä ja tietoteknologiaa*, 103–109. Helsinki: YTR.
- Vuorinen, Marja, Riitta Särkelä & Juha Peltosalmi 2006. *Järjestöbarometri 2006*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Weber, Linda R. & Allison I. Carter 2003. *The Social Construction of Trust*. New York: Springer.
- Williams, Raymond 1985. *The Country and the City*. London: Hogarth.
- Woolcock, Michael 2000. Sosiaalinen pääoma: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. – Jouko Kajanoja, & Jussi Simpura (toim.) *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia*. *Stakesin raportteja* 252. Helsinki: Stakes & VATT.
- Zitting, Joakim & Katja Ilmarinen 2010. Missä on lähipalvelu? Lähipalvelukäsitteen määrittely ja käyttö julkisissa asiakirjoissa. *Raportti 43/2010*. Helsinki: THL.

Åström, Anna-Maria 2005. Den etnologiska forskningprocessen – en djupdykning i mentala och materialla sfärer. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) Polkuja etnologian menetelmiin, 25–42. Ethnos-Toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.

Käytetyt lyhenteet:

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

THL = Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

YTR = Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä

Liite 1: Haastattelut

I Kuntalaishaastattelut: Keski-Suomen muistiarkisto, tunnus KSMA CD 09/12:1–14.

Haastattelija Pilvi Hämeenaho

1. Tuula, haastattelu tehty: 25.3.2009, kesto 1 h 18 min.
2. Helena, haastattelu tehty: 30.3.2009, kesto 2 h 53 min.
3. Minna, haastattelu tehty: 20.4.2009, kesto 57 min.
4. Leena, haastattelu tehty: 22.4.2009, kesto 1 h 7 min.
5. Elina, haastattelu tehty: 27.4.2009, kesto 52 min.
6. Päivi, haastattelu tehty: 4.5.2009, kesto 1h 4 min.
7. Liisa, haastattelu tehty: 18.5.2009, kesto 1h 19 min.
8. Anna ja Juhani, haastattelu tehty: 18.5.2009, kesto 1h 11 min.
9. Tuija, haastattelu tehty: 28.5.2009, kesto 1 h 6 min.
10. Sari, haastattelu tehty: 10.6.2009, kesto 1 h 19 min.
11. Susanna, haastattelu tehty: 12.6.2009, kesto 1 h 2 min.
12. Johanna, haastattelu tehty: 25.6.2009, kesto 1 h 2 min.
13. Marika, haastattelu tehty: 25.6.2009, kesto 35 min.
14. Riitta, haastattelu tehty: 8.7.2009, kesto 1h 41 min.

II ParasSos-aineiston haastatteluja kunnittain. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, ParaSos-aineistot.

Haastattelija Pilvi Hämeenaho ellei toisin mainita.

15. Pylkönmäki, 8.12.2008, kesto 1 h 12 min
16. Jyväskylä, 29.12.2008, kesto 1 h 3 min
17. Kinnula, 7.1.2009, kesto 35 min
18. Jämsä, 8.1.2009, kesto 1 h 4 min
19. Jämsänkoski, 15.1.2009, kesto 52 min
20. Saarijärvi, 16.1.2009, kesto 1 h 5 min
21. Multia, 23.1.2009, kesto 30 min
22. Saarijärvi 18.12.2009. (Haastattelija Katja Ilmarinen)
23. Saarijärvi (Pylkönmäki) 18.12.2009. (Haast. Katja Ilmarinen)
24. Jämsä, 12.1.2010. (Haastattelija Mia Tammelin)
25. Saarijärvi, 28.4.2010. (Haastattelija Anssi Vartiainen)

Liite 2: Päiväkirjapohja

ARKIVIIKKO JA -VIIKONLOPPU

NIMI:
ASUINPAIKKA:
VKO/VUOSI:
PÄIVÄMÄÄRÄ:

1 Päivän kulku:

Mitä tein? (esim. työssäkäynti, opiskelu, harrastukset, kaupassakäynti, virastoissa käynti, sekä muiden perheenjäsenten menot joissa itse mukana - kyydit ym.)

Missä kävin? (esim. Saarijärvellä, Kukon kylällä, Pylkönmäen keskustassa)

Mitä kulkuvälineitä käytin?

Kuinka pitkiä aikoja siirtymisiin meni? (työmatkat, kyydit, harrastuksissa käynti ym.)

2 Käyttämäni palvelut:

Mitä palveluja käytin? (esim. terveyspalvelut, päivähoito, koulut, kerhot, pankki, posti, virastot, ruokakauppa, harrastukset)

Ketkä perheenjäsenet olivat mukana/keitä palvelut koskevat?

Mitä kulkuvälineitä käytin?

Oliko palvelulle varattu aika etukäteen?

Kuinka kauan asiointi kesti?

Mitä sähköisiä palveluja käytit? (nettipankki, ajanvaraukset, virastojen lomakkeet ym.) Entä puhelinpalveluja? (ajanvarauksia, lääkärin soittoaika ym.)

Kirjoita päiväkirjaan esimerkiksi yllämainittuja asioita ja tapahtumia. Toivon saavan päiväkirjan tutkimuskäyttöni haastattelun jälkeen. Kiitos! Pilvi Hämeenaho, pilvi.hameenaho@jyu.fi

Liite 3: Haastattelupyyntö

Etsitään haastateltavia väitöskirjatutkimukseen, aiheena

Peruspalvelut osana perheiden arkea ja hyvinvointia

Olen Jyväskylän yliopistosta keväällä 2008 valmistunut maaseudun tutkija. Teen tällä hetkellä väitöskirjaani maaseudun perheiden elämästä ja arjesta. Työni nimenä on: Hyvinvointi ja arjen sujuvuus maaseudulla - Perhepalvelujen saatavuus ja toimivuus kuntalaisten silmin.

Tutkimuksessani selvitän perheiden käyttämien peruspalvelujen (sosiaali- ja terveyspalvelut, perusopetus) tarjontaa ja saatavuutta maaseudulla. Tutkimuskohteenani on kolme keskisuomalaista paikkakuntaa (Multia, Pihtipudas ja Saarijärven Pylkönmäki). Työn tarkoitus on nostaa esiin kuntalaisten, palveluiden käyttäjien, näkemyksiä ja kokemuksia.

Etsin tutkimushaastatteluihin maaseudulla, taajaman ulkopuolella asuvien perheiden vanhempia. Toivon voivani haastatella Teitä palvelujen käytöstä ja maaseudulla asumisen arjesta. Kaikkia vastauksia tullaan käsittelemään luotamuksellisesti.

Yhteydenotot ja lisätietoja:

Pilvi Hämeenaho

p. 020 610 7560
pilvi.hameenaho@jyu.fi

Agora/Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
Mattilanniemi 2
40100 Jyväskylä

Postiosoite:
Agora/Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
PL 35
40014 Jyväskylän yliopisto

Liite 4: Haastattelurunko, kuntalaishaastattelut

Haastattelu - maaseudun arki ja palvelut

aika, paikka

Arki maaseudulla

1. Taustaa

- 1.1 Haastateltavan nimi, ikä, ammatti
- 1.2 Kotipaikka - missä syntynyt, missä muualla asunut
- 1.3 Kuinka kauan asunut nykyisellä paikkakunnalla - kerro tänne muuttamisesta?
- 1.4 Töissä/kotona? Missä käy töissä? (työ ja paikkakunta)
- 1.5 Keitä muita perheeseen kuuluu? Puoliso töissä?
- 1.6 Kuinka vanhoja lapset ovat? Missä he käyvät koulua/ovat päivähoidossa?

2. Kotipaikka

- 2.1 Mistä olet kotoisin?
- 2.2 Kuvaile kotikylääsi
- 2.3 Mitä paikkoja ja palveluja kylällä on?
- 2.4 Mitä toimintaa kylällä on? Millaisia tapahtumia?
-kylätoimikunta, harrastuskerhoja yms. Oletko mukana toiminnassa?
-kerro toiminnasta jossa olet mukana
- 2.5 Vietättekö vapaa-aikaanne kodin lisäksi myös muualla kylässä? Missä lasten harrastukset?
- 2.6 Mikä on teille tärkein suurempi taajama/kaupunki?
- 2.7 Minkä vuoksi kaupunkiin tulee lähdettyä? (työ, kaupat, palvelut ym.)
- 2.8 Mitä palveluja käytätte kaupungissa? (sote, pankki, kaupat ym.)
- 2.9 Kerro matkasta kaupunkiin? Millä liikutte? kuinka pitkä matka? Millainen matka?

Välimatkat ja liikkuminen

Kerro liikkumisesta ja kulkemisesta. Kuinka monta autoa? Ajavatko kaikki aikuiset? Mitä muita kulkuvälineitä?

Toimiiko kimpakyytejä?

Millaisia kuljetus/kyydityspalveluja on tarjolla?

Kaipaatko millaisia julkisia/yksityisiä kuljetuspalveluja?

Kuinka paljon ajoa tulee päivittäin, millä välineillä? Entä viikossa, arvioita.

Mikä on mielestänne kohtuullinen työmatka aikuiselle?

Mikä on mielestäsi kohtuullinen koulumatkan pituus ajallisesti?

3. Maaseutu

- 3.1 Maaseudulla asumisen hyviä puolia?
- 3.2 Maaseudulla asumisen huonoja puolia?
- 3.3 Miksi asut maaseudulla?
- 3.4 Mikä erottaa maaseudun kaupungista? omin sanoin
- 3.5 Oletko asunut/suunnitteletko asumista kaupungissa?
-miksi?
- 3.6 Jos olette paluumuuttaja/uudisasukas: miksi halusitte tänne asumaan?

4. Arki

- 4.1 Kuvaile tavallinen päiväsi, arkipäivä ja vapaapäivä jos töissä (päiväkirja)
Arki maaseudulla, perheiden palvelut
- 4.2 Mitä palveluja käytät päivittäin, viikoittain, kuukausittain?
- tähän eroteltuna eri palveluita jos mainitaan:
lasten koulu(kyydit), päiväkotit, kerhot
sosiaalitoimiston palvelut, työvoima-, terveyspalvelut
paikalliset palvelut / kauempaa haettavat
sähköiset palvelut? miten netti toimii? Onko se kaikilla? Onko hankinnassa
avustettu?

Esimerkkipalvelut puhutaan esim. päiväkirjan pohjalta

Palvelukokemus

tarinamuodossa, mikä palvelu, mitä tapahtui, miten meni. Hyvä ja huono?
taustaksi: mikä palvelu, kuka järjestää, miten toimii (sijainti, aika yms. tiedot)

- 4.3 Miksi olet valinnut juuri tämän palvelun perheellenne (mahdollisten muiden vastaavien joukosta)?
- 4.4 Oliko valinnan mahdollisuutta?
- 4.5 Kuinka tärkeäksi koet palvelun perheesi kannalta?
- 4.6 Kuinka koet palvelujen saatavuuden (onko palvelujen käyttäminen sujuvaa)?
- 4.7 Mikä palvelussa on hyvää/toimivaa?
- 4.8 Millaisia ongelmia palvelujen saannissa on ollut?
- 4.9 Mistä ongelmat mielestäsi johtuvat?
- 4.10 Miten parantaisit tilannetta?
- 4.11 Oletko antanut palautetta palveluun liittyen? Onko sellaista pyydetty -
missä muodossa?

5. Palvelujen kattavuus

- 5.1 Mitä peruspalveluista pidät tärkeimpinä lapsiperheen elämän kannalta?
-mitä palveluja toivoisit saavasi lähipalveluna?
- 5.2 Mistä palveluista on puutetta, mitä toivoisit enemmän?

- 5.3 Minkälaiset palvelut tai palvelumallit olette kokenut toimiviksi?
-esim. yhteistyömuodot eri toimijoiden kesken tms.
- 5.4 Onko kylällä sellaisia palveluja jotka helpottavat arkeanne?
-kerhoja tms. Käytättekö niitä? Oletteko itse järjestämässä?
- 5.5 Naapuriapu?? Millaista, käytätkö itse/tarjoatko - kenelle?
- 5.6 Kuinka tärkeänä pidät naapuriapua tms. omaehtoista auttamista?

lopuksi

6. Hyvinvointi ja elämänlaatu

- 6.1 Kuvailkaa omin sanoin, mitä on arjen hyvinvointi?
- 6.2 Miten arvioitte omaa elämääänne, täytyvätkö esittämänne asiat?
- 6.3 Onko elämässänne hyvinvointianne heikentäviä tekijöitä?
-mitä ne ovat, mitä niille voisi tehdä?
- 6.4 Onko elämässänne hyvinvointianne lisääviä tekijöitä? Onnellisuutta tuovia asioita?
-mitä ne ovat? kuinka ne on saavutettu? mistä ne syntyvät?
- 6.5 Mikä on peruspalvelujen rooli arjen hyvinvoinnin rakentumisessa?
- 6.6 Tuleeko vielä mieleen jotain, mitä haluat sanoa?

Liite 5: Haastattelurunko: sosiaalijohtajien haastattelut

Haastattelu Palvelut ja Paras-uudistus

Paikka, aika, haastateltava:

Taustatietoja

1. Virkanimike, kuinka kauan olette olleet tässä virassa?
2. Keskeiset työtehtävät?
3. Kuinka kauan olette olleet sosiaalipalvelujen alalla?

1. Peruspalvelut -perhepalvelut

A.

1. Millaisia perhepalveluja kunnassanne on tarjolla?
2. Toimipisteet, työntekijämäärät?
3. Onko kotipalveluja? Miten järjestetty, kuka tekee?/ Miksi ei ole?
4. Miten palveluja on järjestetty - palvelun tarjoajat? Yksityisiä? Säätiöitä? Mistä palvelun tarjoajat tulevat? Paikallisia vai muualta? Kerro esimerkkejä.
5. Millaisia muutoksia perhepalveluihin on tulossa lähitulevaisuudessa? Sekä kuntaliitoksen että Sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymän kautta?
6. Kerro kunnan yhteistyöstä muiden toimijoiden kanssa.
7. Mikä merkitys 3. sektorin toimijoilla on palvelujen tarjonnassa? esim. kirkko, srk.?

B.

1. Millaisia toimintamalleja palvelujen tarjontaan on kehitetty? Miten mallit löytyvät/muodostuvat?
2. Onko löytynyt "innovaatioita", todella toimivia malleja? Kerro esimerkkejä hyvin toimivista palveluista.
3. Millaisia ongelmia palvelujen tarjonnassa on (ollut)? Kerro esimerkkejä haasteista ja ongelmista.

C.

1. Miten asiakkaat voivat vaikuttaa saamiinsa palveluihin?
2. Miten valinnanvapaus palveluissa toteutuu?
3. Kuinka aktiivisesti kuntalaiset pyrkivät vaikuttamaan palvelujen tarjontaan? Miten, missä tilanteissa?
4. Miten asiakkaiden toiveita/mielipiteitä kartoitetaan?

2. Paras -uudistus

A.

1. Määrittele, mitä Paras -uudistus tarkoittaa? Mitä siihen liittyy? (omin sanoin)
2. Minkälaisia uudistuksia Parakseen liittyen kunnassanne on tehty?
3. Millaisia uudistuksia on tulossa? Kuntaliitos/kuntayhtymä/yhteistoiminta-alue.

B.

1. Miten Paras -uudistuksesta on tiedotettu/kerrottu kuntalaisille? Missä yhteydessä (tiedottaminen), millaisin käsittein?
2. Miten uudistukset vaikuttavat asiakkaisiin? Kerro konkreettisia esimerkkejä.
3. Miten uudistukset ovat vaikuttaneet palvelujen laatuun? Miten uskot niiden vaikuttavan tulevaisuudessa?
4. Onko kuntalaisilta tullut palautetta? Millaista?

3. Maaseutu ja haja-asutusalueet

A.

1. Määrittele harvaan asutun maaseudun ja haja-asutusalueiden tuomia ongelmia palvelujen tarjontaan? Kerro konkreettisia esimerkkejä. Palvelujen saatavuus?
2. Miten kunnassanne on vastattu näihin haasteisiin? Millaisia toimintamalleja on käytössä?
3. Mitä perheet tarvitsevat voidakseen asua maaseudulla?
4. Minkälaiset palvelujen mallit ovat osoittautuneet toimiviksi? Missä on ongelmia?
5. Millaisia perhepalveluja tarvittaisiin? Uusia/lisää?
6. Näkökö naapuriapu maaseudun arjessa? Millä tavoin? Kerro konkreettisia esimerkkejä.

B.

1. Kylät - kyläyhteisöt: Kuinka aktiivista paikallistoimintaa kunnassanne on?
2. Millaista toimintaa kyläyhdistykset/paikalliset toimijat järjestävät?
3. Onko eri kylien/alueiden välillä eroja toiminnan aktiivisuudessa?
(4. Pylkönmäelle on perustettu oma kyläyhdistys: tiedätkö tämän toiminnasta ja mitä?)

Lopuksi:

Kerro omin sanoin mitä on arjen hyvinvointi? Mitä siihen kuuluu?
Mikä on peruspalvelujen rooli arjen hyvinvoinnin rakentumisessa?